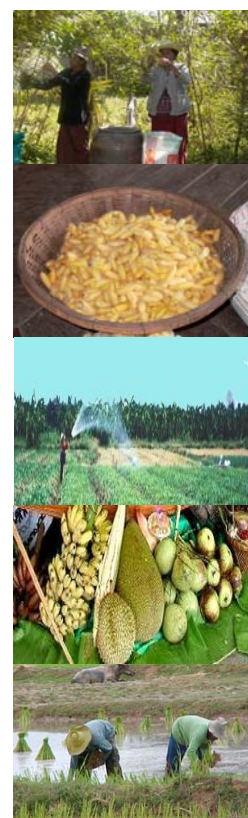

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 บทเรียนจากภาคตะวันออก

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอนี้เป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านจากรัฐบาล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสรรเงินลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของการสร้างสมความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อก่อรูปขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากจุดยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้มุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้จะมาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะร่วมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้าร่วมกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเอาชนะอุปสรรค และปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้าง หมายถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้อุณหภูมิทุนชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีพลวัตของการปรับเปลี่ยนมาจากอดีต ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมาหากิน การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษารณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ได้รับกองทุนหมู่บ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนถึงสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะผู้วิจัยหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีความเข้าใจในบาง (เช่น ทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบตลาดสาธารณะูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์การสนับสนุน ฯลฯ) ไດบ้างที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นภาพรณ์ หะวานนท์

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

สุรวุฒิ ปัดไธสง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน ชุดที่4: บทเรียนจากภาคตะวันออก

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

ชาติรี ทองสารี

คนสู่ทะเล: วิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับพื้นที่ชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขามัน:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4: บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร. สุรุติ ปัดไธสง

ชาติรี ทองสารี

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
-ชุมชนที่ศึกษา	1
-วัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
-วิธีการศึกษา	2
-ผู้ให้ข้อมูลหลัก	2
- การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน	3
บทที่ 2 ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศได้สู่ความทันสมัย	4
- สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ	4
- ความสัมพันธ์ทางสังคม	8
- การสร้างบ้านเรือน	10
- การศึกษา	13
- การสาธารณสุข	13
- การประกอบอาชีพ	14
♦ ข้าวไร่	14
♦ มันสำปะหลัง และแตงโม	14
♦ หน่อไม้	15
บทที่ 3 การเข้ามาของความทันสมัยสู่ชุมชน	17
- การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณสุขโลก	17
- แหล่งน้ำจากคลองชลประทาน	19
- การศึกษา	20
- การสาธารณสุข	21
- การทำสวนผลไม้สมัยใหม่	21
♦ ทุเรียน	22
♦ เงาะ	25
♦ มังคุด	28

	หน้า
♦ สละ	30
♦ กระท้อน	32
♦ ลองกอง	33
- การทำสวนยาง	34
- การเลี้ยงไก่	40
- การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรประชาชน	43
บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชน	46
- การเรียนรู้ตลอดชีวิต	46
- การทำสวนผสม	50
- การรวมกลุ่ม	52
- การขายตรงผู้บริโภค	53
- เทคโนโลยีการเกษตร	53
- ความเข้มแข็งของชุมชน	55
- ปัจจัยที่ทำให้สวนผลไม้ดำรงอยู่	56
♦ ทูทางสังคม วัฒนธรรม	56
♦ ทรัพยากรของชาติของชุมชน	57
♦ ความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้	57
♦ การตลาด	58
♦ แหล่งเงินทุน	60
- ปัญหาและข้อจำกัด	63
บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน	66
- กองทุนหมู่บ้าน บ้านชะวีก หมู่ที่ 3 ตำบลนาตาขวัญ	66
- กองทุนหมู่บ้าน บ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ	69
- ข้อคิดเห็นต่อโครงการกองทุนหมู่บ้าน	71
- ผลที่มีต่อชุมชน	72

หน้า

บทที่ 6	บทสรุป และข้อเสนอแนะ	75
	- บทสรุป	75
	- ข้อเสนอแนะ	76

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน
รายงานโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน
บ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ
อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

โดย ผศ.ดร.สุรวดี ปัดไธสง
นายชาติรี ทองสารี

บทที่ 1

บทนำ

ชุมชนที่ศึกษา

ตำบลนาตาขวัญ เป็นชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง ตั้งอยู่ห่างจากเขตเมืองระยองประมาณ 7 กิโลเมตร มีจำนวนประชากรประมาณ 4,260 คน เป็นชาย 2,100 คน หญิง 2,164 คน ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวน 6 หมู่บ้าน มีพื้นที่รวมประมาณ 33.8 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 21,178 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นสวนผลไม้ ประมาณ 12,000 ไร่ พื้นที่ป่าเขาประมาณ 6,300 ไร่ พื้นที่นาประมาณ 2,200 ไร่ ภูมิประเทศดังกล่าวเป็นที่ราบริมทะเลและที่ราบเชิงเขา ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีลำคลองที่สำคัญคือ คลองนาตาขวัญ คลองบ้านชะวีก คลองเขาวังม่าน คลองห้วยหมู ภูเขาที่สำคัญคือ ภูเขาท่าซุด ภูเขาไม้แดง ภูเขาปลีก และเขาวังม่าน ซึ่งบริเวณพื้นที่เชิงเขาดินจะมีความอุดมสมบูรณ์

ชุมชนที่ศึกษาคือชุมชนบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ มีชื่อเดิมว่าบ้านลาดยายคำ แยกจากหมู่ที่ 4 บ้านซากขนุน เมื่อปี พ.ศ.2522 ตั้งอยู่ในตำบลนาตาขวัญ เขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง แต่แม้จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองระยองก็ตามสภาพโดยทั่วไปยังเป็นชุมชนชนบท การตั้งบ้านเรือนค่อนข้างมีระยะห่างพอสมควร เนื่องจากเป็นพื้นที่สวน คือการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่กลางสวนของตน มีสภาพเป็นชุมชนเก่าแก่มีคนอยู่อาศัยมานานนับร้อยปี

สมัยก่อนนั้นประชาชนส่วนใหญ่ทำนาทำไร่ ข้าวไร่ เนื่องจากดินดี มีน้ำฝนพอเพียงสามารถเก็บไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี แต่เป็นการทำนาให้ได้ข้าวไว้บริโภคไม่ได้ขาย ต่อมาจึงเปลี่ยนแปลงมาปลูกพริกไทย มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ยางพารา ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนผลไม้ เนื่อง

จากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม และที่ราบเชิงเขา พื้นดินเป็นดินร่วนปนทราย ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการปลูกไม้ผลประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด เงาะ ขนุน กระท้อน ลองกอง สละ ระกำ มะปราง และการทำสวนยางพาราก็ยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เป็นการศึกษาถึงทุนชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนกระบวนการดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีต จนถึงปัจจุบันและเมื่อมีโครงการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ในแง่ของกระบวนการบริหารจัดการตั้งกองทุน การมีส่วนร่วมของประชาชน และผลที่มีต่อชุมชนนั้นเป็นอย่างไร

วิธีการศึกษา

การศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นสภาพทั่วไปของชุมชนหมู่บ้านที่เป็นทุนทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งมีแนวการสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด ที่ผู้สัมภาษณ์สามารถซักถามพูดคุย หรือสนทนาในประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างเป็นกันเอง เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลที่ได้ศึกษาได้อย่างละเอียดเพียงพอ เช่น ข้อมูลในอดีตที่จะได้จากผู้อาวุโส อดีตผู้นำหมู่บ้าน หรือข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ความสัมพันธ์เชื่อมโยง และความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้าน และเรื่องของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ตั้งแต่การจัดตั้ง การเข้าเป็นสมาชิกกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุน การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมเงินกองทุน การบริหารจัดการกองทุน และการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารกองทุน

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เลือกจึงประกอบไปด้วย ผู้อาวุโส และผู้นำหมู่บ้าน คือ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาคมหมู่บ้าน พระภิกษุ และเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ ตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง ทั้งที่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน รวมถึงสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่สามารถกู้เงินและไม่สามารถกู้เงินกองทุนได้

การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้เลือกชุมชนบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นชุมชนที่มีการทำสวนผลไม้เป็นหลัก และมีคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้านเกิดขึ้นหลากหลายตามภารกิจและความต้องการ ซึ่งมีการดำเนินงานที่มีความเข้มแข็ง เช่น ประชาคมหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มเกษตรกรปรับปรุงคุณภาพทุเรียน มังคุด รวมถึงคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งทำให้การบริหารงานของหมู่บ้านตามแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่เข้าไปยังหมู่บ้านมีการดำเนินงานที่ได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดี โดยผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับเชื่อถือ มักจะได้รับเลือกให้เป็นผู้ที่ต้องมีตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบจากกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

นอกจากนั้น การที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวสวนผลไม้ซึ่งมีที่ดินทำกินจำนวนมาก รายเล็ก รายละ 1 - 5 ไร่ ส่วนรายขนาดกลาง รายละ 50 - 60 ไร่ วิธีการดำรงชีวิตของเกษตรกรชาวสวนผลไม้จึงต้องดิ้นรน เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่ประสบอยู่ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางเลือกเพื่อการอยู่รอดในอาชีพชาวสวนผลไม้ เช่น การทำสวนผลไม้แบบผสมหลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน เพื่อให้มีรายได้หมุนเวียนกันตลอดทั้งปี และคอยเสริมกัน หากราคาผลผลิตไม้ผลบางชนิดราคาตกต่ำหรือไม่ได้ผล ก็ยังมีไม้ผลอย่างอื่นขายได้ราคา จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจของประชาชนในชุมชนอยู่ในฐานะที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ ไม่มีสภาพเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว บางรายที่มีสวนผลไม้ขนาดกลางจนถึงขนาดใหญ่ก็จะมีฐานะค่อนข้างดี

บทที่ 2

ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนดั้งเดิมของตำบลนาตาขวัญนั้น เริ่มต้นที่บริเวณปัจจุบันของวัดนาตาขวัญ แต่ก่อนเป็นเพียงสำนักสงฆ์ มีหลวงพ่อดูยจำพรรษาอยู่ แล้วก่อสร้างเป็นวัดใหม่ปี พ.ศ.2482 มีพื้นฐานการอยู่อาศัยของผู้คนมานับร้อยปีแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2280 หรือประมาณ 265 ปีมาแล้ว มีการเล่าต่อ ๆ กันมาว่า มีสามีภรรยาคนหนึ่งเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน โดยหักล้างทางป่าเพื่อจะทำไร่ข้าวตามเชิงเขา คนที่เป็นสามีนั้นชื่อ “ขวัญ” ภรรยาชื่อ “กันยา” เมื่อใครผ่านไปผ่านมาก็เลยกำหนดจุดตรงนั้นเป็นจุดนัดหมายที่เรียกกันติดปากว่า “นาตาขวัญ” และเรียกกันจนมาถึงทุกวันนี้ สำหรับบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 นั้น คำว่า “ชะวีก” ได้เพี้ยนมาจากภาษาจีน ในสมัยนั้นชะวีกเป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่ามากมายและเชื้อไข้ป่าร้ายแรงมาก คนที่เข้ามาในบริเวณนี้มักจะป่วยเป็นไข้เสียชีวิต น้อยรายที่จะรอดชีวิต ต่อมา มีชาวจีนคนหนึ่งเข้ามาประกอบอาชีพในสถานที่นี้ได้หักล้างทางพงป่าแห่งนี้ ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงจึงเรียกกันว่า “ทุ่งรอดชีวิต” เมื่อคนจีนผู้นี้ต้องการของจำเป็นจะต้องเดินทางเข้าไปในตัวเมือง เมื่อผ่านผู้ที่รู้จักเขาจะถามคนจีนผู้นี้ว่า เป๊ะมาจากไหน เป๊ะจะตอบว่ามาจาก “ทงมะชีวิด” หรือ “มะชีวิด” เพราะพูดภาษาไทยไม่ชัด คำว่าทุ่งรอดชีวิตจึงเพี้ยนมาเป็น “ชะวีก” จนถึงปัจจุบัน ส่วนบ้านเขาวังมาน มีชื่อเรียกมาจากชื่อ เขาบังมาน เนื่องจากจะมองเห็นภาพแนวเขาที่ทอดยาวเหมือนม่าน ต่อมาจึงเรียกต่อกันมาจนกลายเป็น เขาวังมาน

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

แหล่งน้ำ ชาวบ้านสมัยก่อนที่มาอยู่อาศัยหรือใครที่จะทำสวน จะต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำก่อน ซึ่งพื้นที่ของตำบลนาตาขวัญ มีลำคลองธรรมชาติ ตามชายเขาไหลลงมาเรื่อย ๆ ตลอดปี ชาวสวนจึงมีการกักเก็บน้ำไว้เป็นช่วง ๆ โดยทำเป็นฝาย บางรายมีการขุดบ่อน้ำ สำหรับการใช้บริโภคและทำสวน เพราะมีน้ำได้ดินเพียงพอ เนื่องจากแต่ก่อนยังทำสวนกันไม่มาก

สมัยก่อนในชุมชนยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เริ่มแรกใช้จุดได้ แล้วก็มาใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด สำหรับคนที่ฐานะดีจะซื้อตะเกียงเจ้าพายุมาใช้ เพราะให้แสงสว่างมากกว่า ต่อมาจึงมีการใช้แบตเตอรี่จากรถยนต์ต่อมาที่ดวงไฟ แล้วจึงมีการขยายเขตไฟฟ้าเข้ามาประมาณ ปี พ.ศ.2518

สมัยก่อนสภาพพื้นที่เป็นป่าดงดิบ มีไม้ยาง ตะแบก ประดู่ และมะค่า ซึ่งเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มีพืชพรรณนานาชนิด มีสัตว์ป่าหลายประเภท เช่น กวาง เสือ เป็นต้น และเริ่มมีคนเชื้อสายจีนเข้าไปบุกเบิกทำไร่กันมากขึ้น เรียกว่า “จีนตั้ง” หรือคนที่มาจากเมืองจีน มาตั้งรกราก

ทำสวนพริกไทยกัน แต่ต่อมาประสบปัญหาโรคราพริกไทย หรือโรคราดำ และโรครากเน่า ต้นพริกไทยตายกันเป็นสวน ๆ จึงได้เปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่นแทน รวมถึงการทำสวนผลไม้

การที่ในป่ามีต้นยางขนาดใหญ่จำนวนมาก จึงมีคนทางใต้เป็นนายทุนเข้ามาทำโรงเลื่อย เลื่อยไม้ยางแปรรูปส่งขาย และชาวบ้านบางส่วนก็ร่วมตัดไม้ยางขายด้วย โดยการขนย้ายของพวกชาวบ้านจะตัดไม้ทำเป็นท่อนซุงผูกแพล่องไปตามลำคลอง ส่งไปขายที่ท่าแพในตัวเมืองระยอง “ตอนนั้นมาทางเรือก็ได้มีลำคลอง ... พวกทำไม้ ทำไม้ยาง ทำเป็นท่อนซุงหนะ เค้ายเรียกท่อนซุงหนะ ล่องไปตามน้ำเป็นแพ ล่องไปขายเมืองระยอง มีท่าแพ ไม้ยางหนะมีโรงเลื่อยใช้ไม้เค้ายก็จะฟันกันเอง แล้วก็เลื่อยให้เป็นปึก ๆ แล้วก็ผูกเป็นแพ ล่องไปขายลำคลอง...” หลังจากไม้ยางเริ่มหมดป่าไปแล้ว ชาวบ้านก็ไปจับจองที่ดินกันมากขึ้น คนร่นนั้นเล่ากันว่า บริเวณนั้นปกติไม่มีใครเป็นเจ้าของ กล่าวคือ ปีนีใครสักคนอาจจะถางพื้นที่ตรงนี้ แล้วก็ปลูกข้าวไร่ แต่ปลูกทีเดียว ปลูกเอาผลผลิตครั้งเดียวพอ หลังจากนั้นในปีหน้าก็ย้ายไปถางพื้นที่ทำเลดี ๆ อีกแห่งหนึ่งปลูกข้าวไร่ใหม่ คล้ายกับการทำไร่เลื่อนลอยของพวกชาวเขาในภาคเหนือ โดยต่างเชื่อกันว่า การถางป่าแล้วเผาหญ้าให้เตียนจะทำให้ดินสุก หญ้าจะไม่ขึ้นนานประมาณ 2 – 3 ปี แต่หลังจากนั้นไปแล้ว พวกเศษหญ้าจะปลิวมาตกและเจริญเติบโตขึ้น ที่ทำกินตรงนั้นจะรก ทำให้พวกชาวบ้านไม่อยากปลูกพืชอีกต่อไป จึงพากันไปบุกเบิกถางป่าที่ทำกินใหม่ ในช่วง 2 - 3 ปีให้หลัง ผลจากการที่ชาวบ้านบุกเบิกทำไร่ข้าวแล้วย้ายที่ทำกินไปเรื่อย ๆ ทำให้มีที่ว่างเหลืออยู่จำนวนมาก ต่อมาคนบริเวณใกล้เคียงเห็นว่าเป็นโอกาสที่จะทำมาหากิน เพราะไม่ต้องลงทุนลงแรงไปถางป่า เพียงแค่ทำที่ว่างเหล่านั้นให้ราบเตียนก็เพียงพอจะปลูกพืชได้แล้ว จึงได้ขยับขยายเข้ามาจับจองและทำมาหากินในผืนดินเหล่านั้นกันมาก มีใบจับจองเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2470 ต่อมาถึงปี 2498 จึงได้ใบ สด.1 กันขึ้น เมื่อได้ สด.1 เรียบร้อยแล้ว ก็ยื่นคำร้องขอเป็น นส.3 กันต่อมา

การซื้อขายที่ดินได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาถัดมาโดยคนที่มาจากตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียงเริ่มอพยพมาแสวงหาที่ทำกินกันมากขึ้น ราคาในช่วงแรกตกไร่หนึ่งประมาณ 400 – 500 บาท สำหรับพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ สด.1 แต่พื้นที่ยังรกทึบ ต้องมาบุกเบิกกันอีกให้เตียน อีกทั้งเครื่องทุ่นแรงยังมีไม่มาก ใช้มีดกับจอบถางเอา แต่พอประมาณปี 2503 – 2504 จึงมีรถไถเข้ามาช่วยทุ่นแรง การไถบุกเบิกป่าทำได้มากขึ้น ควบคู่ไปกับการจับจองที่ดิน แต่สมัยนั้นยังไม่มีเครื่องไถที่ติด การจับจองเพียงแค่คิดว่าให้มีผืนดินพอต่อการเพาะปลูกและดำรงชีวิตเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ใครมาอยู่ก่อนนาน ๆ ก็ขยายที่ทำกินไม่มากนัก ขณะที่บางคนขยายที่ดินไปแล้วแต่ไม่ได้ไปทำ ทิ้งปล่อยไป คนที่มาทีหลังก็เข้าไปทำต่อ ในที่สุดจึงได้สิทธิไป

การปลูกข้าวไร่เป็นที่นิยมมากของคนรุ่นบุกเบิก ซึ่งต่างจากการทำนาข้าวในนาทั่วไปในภาคกลาง เพราะพันธุ์ข้าวต่างพันธุ์กัน ข้าวบนบกนี้จะต้องดำต้องหว่าน และออกรวงสุกให้เก็บเกี่ยวก่อน แต่เดี๋ยวนี้การทำข้าวไร่เกือบจะสูญสิ้นไปหมดแล้วตั้งแต่ปี 2530 เพราะไม่มีน้ำเพียงพอ และราคาข้าวตกต่ำเหลือเกวียนละ 2,500 บาท หลังจากนั้นชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการทำข้าวไร่ไปปลูกพืชอื่น ๆ ทดแทน เช่น ข้าวโพด มันเทศ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ผลที่ตามมาคือชาวบ้านไม่มีข้าวบริโภคในครัวเรือน ต้องหันมาซื้อข้าวกิน ทั้งที่เคยเป็นผู้ผลิตมาก่อน

ชุมชนนาตาขวัญแต่เดิมค่อนข้างจะห่างไกลความเจริญพอสมควร สภาพหมู่บ้านเป็นป่าเหมือนป่าละเมาะ มีสวนหลักอยู่ 3 - 4 สวน ปลูกเงาะพื้นบ้าน ทุเรียนพื้นบ้าน และสวนพริกไทย โดยหลายคนเชื้อสายจีนมาทำกิน มีคนอาศัยอยู่ไม่กี่ครอบครัว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามประสาชาวบ้าน คือ สีข้าวเอง ซ่อมข้าวเอง และไฟฟ้าก็ไม่มีใช้ อยู่กันแบบเหมือนบ้านป่า จำนวนครัวเรือนมีไม่ถึง 40 หลังคาเรือน ในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมปลูกเงาะมากกว่าผลไม้อื่น ๆ ต่อมาเมื่อมีผู้ปลูกเงาะเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ราคาเงาะตกต่ำลง ชาวบ้านจึงหันมาปลูกทุเรียนและผลไม้ชนิดอื่น ๆ ส่วนการสัญจรจะต้องใช้การเดินทางเป็นหลัก มีแต่ทางเดินตัดผ่านทุ่งนาและทางเกวียน ใครจะนำผลผลิตหรือของป่าไปขายในเมืองระยอง ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ประมาณตี 1 - 2 หรือช้าที่สุดคือช่วงเช้ามืด โดยชาวบ้านจะใช้เสียงนำทางเดินกันเป็นสาย ถ้าหิวก็ต้องไปหากินกันกลางทาง บางคนก็ห่อข้าวไปกิน "... รุ่งที่ฉันยังเด็กมากแม่กับเตี้ยก็ต้องหาบของไปขายไม่มีรถ หาบไปขายถึงระยองโน่นนะ ... ออกจากบ้านก็ตี 1 ตี 2 ก็ออกแล้ว..." ซึ่งต้องใช้ความทรหดอดทนมาก เพราะต้องเดินแล้วหาบของไปด้วย ถ้าจ้างเขาหาบก็ได้เที่ยวละ 12 สตางค์ เด็กผู้ชายบางคนเข้าไปเรียนหนังสือในตัวเมืองจะช่วยพ่อแม่หาบผักผลไม้ไปขาย มีทั้งมังคุด เงาะ ทุเรียน มีกระบุง มีสาเหล็ก และมีไม้คาน กว่าเดินถึงใช้เวลาเป็นวัน ส่วนมากนิยมจะนัดกันออกไปตอนช่วงดึก ๆ ต้องใช้น้ำมันยางมาจุดได้ถือสองทางไปด้วย "... บ้านแม่เขาทำได้... ก็เอาต้นสะเม็ดที่ลอกเปลือกเป็นกาบเอาไปชุบน้ำมันยาง น้ำมันยางก็ไปเอามาจากต้นยางใหญ่ เจาะต้นยางให้เป็นช่อง แล้วเอาไฟลนน้ำยางก็จะออกมาข้าง ก็ไปตักเอามาเคี่ยวแล้วเอากาบสะเม็ดมาชุบ แล้วมัดเป็นได้..." กลับมาก็นอนค้ำที่พระอาทิตย์ตกดินไปแล้ว ขากลับจะต่างคนต่างกลับ ใครเสร็จธุระก่อนจะกลับก่อนและมีการทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วย โดยพวกที่นำผลไม้ไปขายจะซื้อพวกสินค้าจำเป็นหรือของจำเป็นจากตัวเมืองมาขาย เช่น น้ำตาล ขนมนมขี้ และเสื้อผ้า กลับมาขายแก่เพื่อนบ้านที่ไม่ได้ออกไปในเมือง "... เราก็เก็บผักในสวนเอาไปขายได้ 20 บาท 25 บาท ก็เก่งแล้ว ... ขายได้ 20 บาท ซื้อปลา 10 บาท รุ่งฉันนะ ... ถ้าหากขายได้ 25 บาท ซื้อปลา 10 บาท ปลาก็

3 โล ... กินกันทั้งบ้านเลย ต้องกะเอา 3 โล ... ถึงจะพอเลี้ยงกันภายในครอบครัว กินกันวันเดียวก็หมดแล้ว... ซื้อมัน หอม กระเทียม ... ของใช้ในบ้าน ... ก็หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้แหละ”

ถัดจากยุคนั้นมาจึงเริ่มมีรถจักรยานใช้ โดยทางราชการได้ตัดถนนลูกรังเมื่อปี พ.ศ. 2510 มีความยาวประมาณ 2,800 เมตร ให้ชาวบ้านสามารถสัญจรไป – มา ได้สะดวกขึ้น และตอนหลังการขนส่งสะดวกมากขึ้นเมื่อมีรถยนต์โดยสารวิ่งระหว่างชุมชนกับเมืองระยอง คนที่นำของไปขายก็สะดวกสบายขึ้น ส่งผลให้การค้าขายในชุมชนขยายตัว ชาวไร่ชาวนาสามารถนำผลผลิตมาขายได้มากขึ้น มีช่องทางระบายสินค้า อีกทั้งเป้าหมายการเพาะปลูกก็เปลี่ยนไปจากการเพาะปลูกเพื่อพออยู่พอกินหรือแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนเป็นการปลูกเพื่อขาย ซึ่งเป็นการสร้างรายได้และการสะสมทุนช่วงแรกของชุมชน ก่อนที่จะพัฒนาหรือยกฐานะความเป็นอยู่ในด้านอื่น ๆ

ตัวอย่างเช่น การทำโรงสีข้าวขนาดเล็กในชุมชน เป็นการสีข้าวแบบธรรมดา ทำแบบง่าย ๆ โดยใช้เครื่องยนต์สูบเดียวแบบโบราณ ใช้ปีปดักข้าวเทลงไปที่เครื่องเอาเปลือกออก ซึ่งจะได้รำกับปลายข้าวมาเลี้ยงหมูอีกทีหนึ่ง โดยนำรำและปลายข้าวมาต้มกับต้นบอน เริ่มจากนำปลายข้าวไปเคี้ยว แล้วตำหยากกั้วยให้ละเอียดใส่ลงไปพร้อมก้านบอนที่ลอกเปลือกออกแล้ว ทำให้สามารถลดต้นทุนได้เป็นอย่างดี และหมูจะโตเร็วมาก ทั้งนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมเลี้ยงหมูแบบปล่อยให้เดินไปเดินมา ไม่นิยมทำเป็นคอกกัน แต่ยุคหลังจากนั้น การทำโรงสีแบบนี้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมนำข้าวไปขายให้โรงสีขนาดใหญ่กันหมด เพราะได้เงินรวดเร็วและไม่เสียเวลานาน ในที่สุดกิจการโรงสีข้าวในชุมชนจึงทยอยปิดกิจการกันไปหมด

ช่วงที่คนจีนเข้ามาอยู่แรก ๆ พริกไทย กับไผ่ เป็นพืชที่นิยมปลูก เพราะดูแลรักษาง่าย ให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่อง หน้าบ้านแต่ละหลังจะมีบ่อน้ำเวลาจะรดน้ำต้องหาค้นน้ำขึ้นมารดต้นไม้เป็นครุที่ใช้ไผ่เหลาเป็นตอกแล้วเอามาสานมีลักษณะเป็นกลม ๆ คล้ายกระบอก แล้วใช้ชันยากันกันไว้ ใช้ไม้คานหาบน้ำไปรดผักและไม้ผล ต่อมาไม่นานจึงใช้กระป๋องหรือปีปหาบน้ำไปรดต้นไม้แทน แต่ยังไม่ได้มีเครื่องทุ่นแรงเหมือนสมัยนี้ เมื่อก่อนแถวนี้คนในชุมชนจะชอบอยู่อาศัยตามริมชายคลอง เพราะแต่ก่อนป่ายังอุดมสมบูรณ์ มีน้ำดีไม่เหมือนตอนนี้ที่น้ำแห้งหมด แต่ก่อนจะมีน้ำขีมน้ำซับ อยู่ทำกินกันอย่างอุดมสมบูรณ์ ในน้ำตามลำคลองมีพวกปลาช่อน ปลาดุกชุกชุมเพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ว่า “ทำสวน ปลูกพืชหลายอย่าง ทั้งข้าวไร่ ผัก ผลไม้ พวกทุเรียน เงาะ ไม่มีข้อพันธุ์ และจับปลาในคลอง” ขณะที่ปัจจุบันสัตว์น้ำมีน้อยลง พันธุ์ปลาต่าง ๆ เริ่มหายไปหมด ผักชนิดต่าง ๆ จะขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ เกิดขึ้นเองและงอกงามมาก ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารพวกผัก ยกเว้นวันพระที่ซื้อหมูมาทำให้พิเศษเพียงคนเดียวเท่านั้น นอกนั้นก็หากินในบริเวณบ้าน พืชผักต่าง ๆ ปลูกกันในบ้านทั้งนั้น

และที่สำคัญไม่มีการฉีดยาฆ่าแมลงมากเหมือนสมัยนี้ “... มีป่าอยู่ใกล้ ๆ แต่ไม่เคยขึ้นไปหาของป่า เขาไม่นิยมเอา มีแต่หาปลาในคลองแถวบ้าน ผักปลูกกินเอง หรือเก็บตำลึงข้างรั้วมั่ง”

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ด้วยพื้นฐานของความเป็นญาติพี่น้องกันของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงสะท้อนออกมาหลายรูปแบบ ผ่านความเป็นเครือญาติ ที่ให้ความเคารพนับถือกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านการทำมาหากินโดยการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการทำสวน การเอาแรงหรือการลงแขกกันในกิจการต่าง ๆ และยังผ่านทางประเพณีวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน จากข้อมูลคนในชุมชนจะช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกัน “... สมัยก่อนก็ดีกว่าสมัยนี้นะ พูดถึงเรื่องความถ้อยทีถ้อยอาศัยกันนะ...” ช่วงที่เริ่มปลูกสร้างบ้านเรือนตั้งชุมชนกันใหม่ ๆ นั้น ชาวบ้านจะรวมตัวกันอย่างสมัครสมานสามัคคี เนื่องจากต้องรวมแรงกันในการไปตัดไม้ในป่ามาปลูกบ้าน ส่วนใหญ่สมาชิกในหมู่บ้านจะเป็นช่างไม้กันหลายคน มีความรู้พื้นฐานในการสร้างบ้าน ซึ่งบ้านในสมัยก่อนจะไม่มีความซับซ้อนหรือมีรายละเอียดในการสร้าง เมื่อช่วยกันสร้างจึงใช้เวลาไม่มากนัก และหากเป็นญาติพี่น้องกันจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน “ก็พี่น้องก็คุยกัน...” “...ไปดูที่นั่นที่นี้ก็ไปกับพี่ ๆ น้อง ๆ นี่แหละ... พี่น้องเขาจะไปไหน เขาก็มาชวนสิ” “ใครเห็นใครรู้อะไรดีที่ไหนก็จะมาชวนกันไป” “... ตอนแฟนป่วย... หนักเหลือเกินได้อาศัยพี่สาวแล้วก็น้อง ๆ พี่ ๆ ทุกคนเขาไม่ได้ทิ้งไว้ ก็ทำให้ไม่หนักใจเท่าใด มีผลไม้มาก็มาช่วยกันขาย ช่วยกันเก็บ ช่วยกันดูแล ฉันทก็ไปเฝ้าแฟนที่โรงพยาบาล”

ในเรื่องของการประกอบอาชีพ สมัยก่อนยังมีการเอาแรงกัน เช่น เมื่อเราไปช่วยบ้านอื่นมาที่บ้าน บ้านนั้นก็มาช่วยบ้านเราลับเช่นกัน อย่างการขุดบ่อน้ำเพื่อรดต้นไม้ของแต่ละสวน จะใช้แรงงานคนช่วยกันลงแขกเอาแรงกันใช้เวลาประมาณ 1 อาทิตย์ ต่อ 1 บ่อ เป็นการขุดดินแล้วใช้บั้งก็หาบดินขึ้นมาเลย โดยมีการทำบันไดไม้ลงไป ไม้พวกนี้อยู่ได้ถึง 20 – 30 ปี เพราะเป็นไม้ประดู่ หรือจำพวกไม้เนื้อแข็ง ตกเย็นก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำกัน นอกจากนั้นในสมัยก่อนที่ยังมีการทำนากัน คนส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกัน ช่วยเหลือกันด้วยการลงแขก เช่น การดำนาข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านที่รู้จักกันก็จะไปช่วยกันเก็บเกี่ยว และนวดข้าว บางเจ้าของนาจะมีแขกมาช่วยถึง 50 คน 80 คน ซึ่งก็ต้องไปใช้เขา 50-80 คนเช่นเดียวกัน โดยไม่ต้องจ้างแรงงานเหมือนในสมัยปัจจุบัน “ช่วยกันขอแรงงานกันได้” “ช่วยเขา ถึงเวลาเราทำอะไรเขาก็มาช่วยเรา ก็อยู่กันแบบญาติกันหมด ไม่คิดว่าถึงจะไม่ใช้ญาติกันจริง ๆ” “ ส่วนมากก็เอาแรงกันปลูกผัก ถากหญ้า ทำอะไรก็ช่วยกันไปทุกอย่าง” “ไม่ต้องจ้างกัน ไม่มีเงินจะจ้าง”

วัดที่เป็นศูนย์รวมของชุมชน เดิมเป็นสำนักสงฆ์มีหลวงพ่อดูเป็นผู้ก่อตั้งและต่อมาจึงได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นวัดชื่อ วัดนาตาขวัญ เพราะผู้คนในชุมชนอาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่จนถึงรุ่นลูก ทุกคนจึงมีความเป็นญาติพี่น้องและรู้จักกันทั้งชุมชน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน เช่น คนที่ปลูกผัก ก็เอาผักไปแลกอาหารทะเล ผลิตภัณฑ์จากทะเล เช่น น้ำปลา กับคนที่อยู่ใกล้ทะเลหรือทำประมง มีการประสานสัมพันธ์กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งโดยวิธีการประนีประนอมไกล่เกลี่ยพูดคุยกัน จึงมีเรื่องที่ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตัดสินคดีน้อยมาก และจากชีวิตชาวสวนจึงทำให้คนที่รักในชีวิตที่สงบเรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติจนถึงปัจจุบันนี้ โดยรวมแล้วชุมชนบ้านชะวีก และบ้านเขาวังม่าน มีกำเนิดของชุมชนและความสืบเนื่องมาจากการสังฆม การเรียนรู้ในแบบวิถีชีวิตทางสังคม โดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติเป็นฐานเดิมที่มีพลัง บอกได้ถึงอุดมการณ์และเจตจำนงของชีวิตชาวสวนได้เป็นอย่างดี

การประกอบกิจกรรมใด ๆ โดยเฉพาะวันสำคัญ ๆ ของทางราชการ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ในช่วงเช้าประชาชนจะมาทำบุญกันจำนวนมากจนเต็มวัด เมื่อทำบุญเสร็จจะรับประทานอาหารร่วมกัน หลังจากนั้นก็จะร่วมกันประกอบกิจกรรม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะของชุมชน เช่น การทำความสะอาดวัด ถนน คูคลองต่าง ๆ เมื่อเสร็จกิจกรรมสาธารณะประโยชน์แล้ว ช่วงเย็นยังมีการร้องรำทำเพลงสนุกสนานรื่นเริงกัน วัดจึงมีบทบาทสำคัญในชุมชน เพราะเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญในวันพระ และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านนิยมมาพบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน

งานบุญหรืองานประเพณี ในรอบ 1 ปี ที่คนในชุมชนจะมาร่วมกันทำกิจกรรมคือ

เดือนมกราคม	งานทำบุญวันขึ้นปีใหม่
เดือนกุมภาพันธ์	งานทำบุญข้าวหลาม และทำบุญวันตรุษจีน
เดือนเมษายน	งานทำบุญสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม	วันวิสาขบูชา
เดือนกรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา (วันแม่ 12 สิงหาคม)
เดือนตุลาคม	วันออกพรรษา และวันตักบาตรเทโว
เดือนพฤศจิกายน	วันลอยกระทง
เดือนธันวาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา (วันพ่อ 5 ธันวาคม)

ขนบธรรมเนียมประเพณีชาวสวน สิ่งที่ยังคงเป็นความเชื่อ และยังคงดำรงอยู่คือความเชื่อเรื่อง “เจ้าที่” ชาวสวนจะมีพิธีกรรมในการไหว้บูชาเจ้าที่ ถ้าสวนไหนได้ทำพิธี สวนนั้นจะให้ผลผลิตมาก โดยการทำพิธีไหว้ด้วยผลไม้ให้เจ้าที่ปีละครั้ง แล้วยังมีการไหว้ในช่วงตรุษจีนด้วย นอกจากนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตในสวนหมดแล้ว ชาวสวนจะนิมนต์พระมาถวายภัตตาหารหนึ่งมื้อและถือโอกาสทำบุญบ้านไปด้วย “เก็บผลไม้เสร็จก็ไหว้เจ้าที่ บอกแก้วว่าถ้าได้ผลไม้มากได้ผลดี ไม่ให้แมลงมารบกวนเยอะ ขายเป็นสมบุญดีก็จะเอาหมูเอาไก่มาถวาย” ขณะเดียวกัน หากมีฟ้าผ่าลงมาในบริเวณหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนิมนต์พระให้ไปสวดปัดรังควานให้ ซึ่งเป็นความเชื่อของคนโบราณว่า ฟ้าผ่าลงมาในหมู่บ้านถือว่าไม่ดี นอกจากนั้น ยังมีพิธีกรรมการทำบุญข้าวหลาม ในเดือน 3 แรม 15 ค่ำ ชาวสวนจะทำบุญกันที่ที่ดิน โดยนิมนต์พระไปสวดให้ภูตผีปีศาจกันกลางทุ่งนา ซึ่งเป็นประเพณีการทำบุญ เพื่อขับไล่สิ่งที่ไม่ดีให้ออกไปจากที่ทางของชาวบ้าน

การสร้างบ้านเรือน

การปลูกสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อน มีชุดของความรู้ ภูมิปัญญาและความเชื่อของผู้คนในชุมชนแฝงอยู่มากมาย เริ่มจากการเลือกไม้เป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก จำนวนไม้มีมากในป่าใกล้ชุมชนทำให้ชาวบ้านสามารถเลือกเอาไม้ดี ๆ ไปใช้ได้ การเลือกไม้นั้นขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของคนโบราณที่ปลูกฝังกันมาจนกระทั่งกลายเป็นความเชื่อที่ไม่มีใครอยากจะเปลี่ยน เพราะโบราณเขาถือ หรือบางครั้งจะเสียเครดิต เป็นต้น ตัวอย่างที่สำคัญ มีดังนี้

1. ถ้าต้นไม้ต้นใดลำต้นมี 3 ง่าม ชาวบ้านเรียกว่าเป็นต้นไม้แบบแล้งทำรัง รูปทรงจะไม่สม่ำเสมอ จึงไม่ตัดโค่นลงมา รวมทั้งไม้จากต้นไม้ที่ผืนกมาทำรัง ชาวบ้านจะไม่ค่อยตัดโค่นลงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นไม้ที่มีนกตัวใหญ่ ๆ เช่น นกเงือก เป็นต้น เพราะไม่ต้องการเบียดเบียนพวกนกเหล่านั้น อีกทั้งเนื้อไม้จะไม่สวยสม่ำเสมอ เพราะจะมีจุดที่ถูกเจาะเป็นโพรงเข้าไป

2. ต้นไม้ใดที่ถูกฟ้าผ่าแล้ว จะไม่เอามาทำบ้าน เพราะถือว่าเป็นลางไม่ดี

3. ต้นไม้ใดที่ถูกโค่นลงมาแล้วไปพาดกับจอมปลวก ชาวบ้านก็จะไม่เอา เพราะถือว่าเป็นลางไม่ดี

4. ต้นไม้ที่พอโค่นลงแล้วพบว่าเป็นไม้ 2 ใจ หรือที่เรียกกันว่า ไม้ 2 ใจ โดยลำต้นตรงขึ้นมาเป็น 2 ง่ามโตเท่า ๆ กัน ก็จะเป็นลักษณะอย่างที่ว่าชาวบ้านบอก คือไม้ 2 ใจ จะไม่นำมาเลือก

5. ไม้ที่โค่นลงมาแล้ว ชาวบ้านที่ชำนาญจะเอามาวางเฉาะเปลือกออกมาลองเป่าดู ถ้าลมพัดมาเป่าแล้วทิศทางลมมันเดินสะดวก ชาวบ้านจะชักลากออกไปแปรรูป เพราะว่ามันเลื้อยง่ายหรือใช้ตกแต่งง่าย แต่บางต้นเนื้อไม้จะเหนียว ทำให้เลื้อยยากก็จะไม่นำออกไปเพราะจะเสียเวลา

ในการเลื่อย บางครั้งเลื่อยขึ้นลงแล้วยังผ่าไม่ได้ลึก พอใช้แรงอัดลงไปอีกไม้ก็จะบิด สังเกตได้ว่าถ้าเนื้อแน่นเนื้อบิด ๆ มักจะเลื่อยไม่ออก

กรณีที่ไม่ได้เลือกไม้ได้แล้ว ก็จะใช้เลื่อยตัด สมมุติว่าต้นมันโตมาก ชาวบ้านก็จะทำเป็นนั่งร้านขึ้นไปโค่นไม้ข้างบน ซึ่งผู้ที่ไม่ชำนาญมักจะทำไม่ได้ เพราะว่าเมื่อขึ้นไปสักประมาณ 8 ศอกแล้ว ลำต้นมันจะเล็ก และก็ตัดเอาเพียงท่อนเดียวเท่านั้น ซึ่งถ้าเป็นไม้ที่ต้นโตมาก ๆ จะไม่มีเลื่อยตัด อีกทั้งถ้าเลื่อยเข้าไปก็ติดขัด ชักใบเลื่อยไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเจอต้นไม้ที่ใหญ่เกินไป พอเวลาโค่นไม้ลงมันจะมีโอกาสตกทับใส่หนังร้านที่ชาวบ้านก่อสร้างไปด้วย ซึ่งเคยมีชาวบ้านทำพลาดแล้วอาจเกิดอุบัติเหตุถึงตายได้

ในส่วนของต้นไม้ใหญ่ ยังคงมีความเชื่อปลุกฝังว่าเป็นต้นไม้ที่มีเทพารักษ์หรือเจ้าป่าคุ้มครองอยู่ เช่น พวกไม้ตะเคียน จะต้องมีการเซ่นไหว้ด้วยชาญด้านไสยศาสตร์ หรือหมอผี เข้าร่วมขบวนไปในการโค่นลงแล้วต้องเอาหมอผีไปทำพิธีปิดรังควาน หรือปิดผี ถ้าไม่ปิดก็ไม่ได้ เพราะเชื่อกันว่าเจ้าที่แรง คนที่ไปด้วยจะเจ็บไข้ได้ป่วย บางรายร้ายแรงถึงขั้นตายก็มี รวมทั้งที่มีปรากฏการณ์แปลก ๆ ให้เห็นด้วย เช่น ต้นไม้บางต้น ปกติมองเห็นลำต้นเดิม ๆ จะตรงและใหญ่ พอโค่นล้มลงมาแล้วแตกแขนงหมด ฟังอาจจะเหลือเชื่อ แต่ชาวบ้านสมัยก่อนเขาบอกว่าเป็นเรื่องจริง โค่นมาแล้วพวกผีมันออกฤทธิ์แก่กล้า ดังนั้นพวกไม้ตะเคียนจึงไม่ค่อยมีชาวบ้านกล้าแตะ หรือโค่นทิ้ง จนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังมีเหลือให้ดูหลายที่ บางต้นอายุเป็นร้อย ๆ ปี บางต้นก็เพิ่งล้มลงมาในคลอง ชาวบ้านก็ไปชักลากขึ้นมาล้างปิดทองและกราบไหว้บูชา

การชักลากไม้ออกจากป่าหรือลากลงมาจากภูเขา ไม่สามารถไปคนเดียวได้ ชาวบ้านจะนัดกันไปทั้งวัน บางทีไปตั้งแต่เช้ากลับมาเย็น และต้องอาศัยวัวดี ๆ หรือควายดี ๆ แล้วยังต้องใช้เกวียนที่ดีอีกด้วย ทั้งนี้การขนย้ายจะต้องช่วยจ่ายค่าแรงด้วย ราคาปกติจะคิดเที่ยวละ 15 บาท โดยจัดส่งให้ถึงบ้าน แล้วค่อยมาเลื่อยแปรรูปกันทีหลัง

ชาวบ้านที่ได้ไม้มาแล้ว เวลาจะปลุกบ้านเขาจะกำหนดว่าจะปลุกลงเสาที่ต้น ทำบ้านกี่ชั้น สมัยก่อนจะไม่มีคนที่ยึดอาชีพเป็นช่างไม้ แต่หลายคนในหมู่บ้านต่างก็มีวิชาช่างติดตัวมาจากการถ่ายทอด เรียกว่าเป็นช่างประจำหมู่บ้าน ตามหาตัวกันง่าย โดยจะเรียกมาเอาแรงกัน เริ่มต้นจากหาวันที่เป็นฤกษ์ดีว่าเมื่อไร เมื่อกำหนดแล้ว ก่อนถึงวันดังกล่าว เจ้าของบ้านจะเตรียมไม้เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ไว้ บางหมู่บ้านมีช่างเก่ง ๆ 2-3 คน ก็จะขอให้มาช่วย ซึ่งช่างพวกนี้อาศัยประสบการณ์มีความแม่นยำพอสมควร กล่าวคือ บ้านส่วนใหญ่ที่ปลุกมักจะเอาสัดส่วนของบ้านให้เหมือนหลังอื่น ๆ คือปลุกเหมือน ๆ กัน ส่วนใหญ่จะเป็นบ้าน 3 ห้อง มีมุขห้องหนึ่ง ถ้าบ้าน 2 ห้องก็ทำอีกแบบหนึ่ง แต่ก่อนไม้จะมีลักษณะเป็นท่อนใหญ่ บางทีผ่าแล้วได้ 20 แผ่น แผ่นหนึ่งขนาด 6

นิ้วคูณ 12 นิ้ว บางทีผ่าขนาด 6 นิ้ว คูณ 6 นิ้วแล้วนำมาทำเป็นเสาบ้าน ถ้าจะผ่าไม้นี้ก็ผ่าเต็มขนาด 12 นิ้ว ก็จะได้ประมาณ 6 แผ่น ถ้าซอยอีกทางหนึ่งก็ได้ 8-9 แผ่น ส่วนมากช่างถนัดยังงៃเขาก็จะทำตามที่เคยทำ

ส่วนเสาไม้ นิยมใช้พวกไม้แก่น ไม้ตะเกา และไม้จักร แต่การเลื่อยแปรรูปเสานั้น กว่าจะได้มาต้นหนึ่งใช้เวลานาน และไม่มีเสาปูนขายแบบทุกวันนี้ แต่ทว่าเสาไม้เหล่านี้ก็มีความทนทานและคงอยู่ได้นานโดยไม่ผุกร่อน สำหรับฝาบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ไม้ยางเพราะแผ่นใหญ่และมีน้ำหนักเบากว่าไม้อื่น ส่วนไม้ที่นำมาทำพื้นบ้านนิยมใช้ไม้ตะแบก และมะค่า เพราะเป็นไม้ที่เลื่อยง่าย แล้วเป็นไม้ที่เนื้อสะอาด มีลวดลายสวยงาม ทำให้บ้านดูน่าอยู่ ขณะที่ไม้ยางถ้านำมาทำพื้น มีข้อเสียคือเวลานั่งจะติดเนื้อผ้า จะรู้สึกหนึบ ๆ เพราะมียางเหนียว ๆ หล่อเลี้ยงเนื้อไม้ตลอด นอกจากนี้ ยังมีไม้อื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น ไม้มาหาด แต่สมัยก่อนชาวบ้านไม่ค่อยนิยมใช้ ยกเว้นบางคนที่ไม่ถือเคล็ดกลาง เพราะคิดว่าคนเราเมื่อมีอายุมากก็ต้องตายกันทุกคน จึงมีการนำไม้มาหาดมาทำเสาล้วน ๆ

สำหรับไม้มะค่า คนในชุมชนสมัยนั้นไม่ค่อยสนใจเท่าไร จึงมีการเผาทั้งไม้มะค่ากันบ่อย ยกเว้นพวกไม้ยางที่ชาวบ้านจะเก็บไว้หมด ต่างกับสมัยนี้ที่มูลค่าของไม้สูงขึ้น เพราะหายาก และมีการห้ามตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเดี๋ยวนี้ไม้มะค่าถือว่าเป็นไม้ชั้นหนึ่ง ทั้งที่สมัยก่อนชาวบ้านไม่ค่อยสนใจ เนื่องจากไม้มะค่ามีหลายชนิด เช่น มะค่าเต มะค่าโมง มะค่าลูกหนาม บางชนิดจะมียาง ทำให้กัดฟันเลื่อยและไม่สะดวกในการแปรรูป ยิ่งไปกว่านั้นพอผ่าเสร็จแล้วก็มีร่องมีไส้ไม้ แต่ถ้าชาวบ้านไปเจอต้นมะค่าลูกหนามเมื่อไร ก็จะต้องตัดเอามาทำดุนเกวียน นับว่าได้รับความนิยมมากในชุมชน สมัยก่อนถ้าชาวบ้านมีเกวียนใช้สอย ๆ สักเล่มหนึ่งจะเหมือนกับสมัยนี้ที่คนมีรถยนต์ยี่ห้อดี ๆ นั่นเอง เวลาชาวบ้านไปมาหาสู่กันก็อยากจะไปดูเกวียนบ้านอื่นว่าสวยอย่างไร ซึ่งดุนเกวียนจากไม้มะค่าลูกหนามนั้นนำมาทำยากกว่าไม้ชนิดอื่น ต้องมีการกลึงไม้อย่างประณีต ดังนั้น ช่างทำเกวียนในชุมชนมักไม่ค่อยจะได้หยุดพัก พอทำให้บ้านหลังนั้นเสร็จ บ้านหลังนั้นก็ขอให้ช่วยเหลือต่อ เป็นการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ไม่มีใครพูดถึงเรื่องค่าตอบแทน ปัจจุบันยังคงเหลือช่างอยู่ไม่กี่คน ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าทั้งหมด ไม่มีการรับช่วงต่อมายังรุ่นลูกหลาน ด้วยเหตุนี้อาชีพช่างเกวียนนี้ ก็สิ้นสุดไปตามยุคสมัย และสิ่งที่นอกเหนือไปจากความชำนาญด้านไม้แล้ว ช่างเกวียนสมัยก่อนต้องมีความสามารถเฉพาะตัวด้านความเชื่อโชคลางด้วย ต้องมีน้ำมนต์มารดเกวียน เพื่อแก้ภัยภัยอะไรหรือสิ่งที่ไม่ดีตามความเชื่อของคนโบราณ อีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ไม่มีการสืบทอดคือ ช่างพวกนี้ส่วนมากไม่ค่อยสอนคนมากมาย หลายคนที่เป็นวิชาได้ก็เกิดขึ้นเพราะการลัก

จำเสียเป็นส่วนใหญ่ เห็นเขาทำอะไร เอาสัดส่วนจากไหน แล้วเขายังไง อะไรนี่ คนที่เป็นแบบครู พักลักจำจะมองไว้แล้ว และนำไปทดลองทำเองในภายหลังด้วยตนเอง

การศึกษา

ชาวบ้านสมัยก่อนมีระบบการเรียนรู้ผ่านการกระทำที่มาจากประสบการณ์จริงของชีวิต ทั้งในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพตั้งแต่การทำไม้ การทำนาข้าว การปลูกพืชไร่ และการทำสวน ซึ่งการเรียนรู้ของชาวบ้านเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่รอดของชีวิตและครอบครัว เพื่อการมีกินมีใช้อย่างพอเพียงในครัวเรือน ต่อมาระบบการศึกษาที่เรียกว่าระบบโรงเรียนจึงเข้ามาแทนที่การเรียนรู้จากอาชีพในชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้ความรู้ใหม่ในโรงเรียนซึ่งเพิ่งเกิดมีขึ้นมา ประมาณ 60 – 70 ปีที่ผ่านมา เมื่อชาวบ้านเข้ามาอยู่รวมกันหลายครอบครัว ทำให้เด็กมีมากขึ้น ซึ่งต้องเรียนหนังสือ ชาวบ้านจึงร่วมกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวให้ที่วัด เริ่มต้นจากที่ยังไม่มีฝาผนัง มีเพียงหลังคามุง และโต๊ะนักเรียนเท่านั้น ทำให้เด็ก ๆ ได้เรียนกันที่นี้ ตอนนั้นไม่ยังหาง่าย โดยเฉพาะ ไม้ยางต้นใหม่ ๆ เมื่อชาวบ้านคิดตกลงใจจะสร้างโรงเรียนกัน จึงร่วมกันไปตัดไม้ นำมาสร้างอาคารเรียนกันเอง ไม่ได้ใช้งบประมาณจากทางราชการ การให้การศึกษาเริ่มต้นให้พระเป็นคนสอนหนังสือ เพราะสมัยก่อนยังไม่มีครูสอนกันแค่ชั้น ป.1 และ ป.2 เน้นการสอนให้เด็กอ่านหนังสือออก บวกลบเลขได้ ไม่ได้แยกเป็นวิชาอย่างปัจจุบัน ต่อมาจึงได้งบประมาณมาทีหลัง จึงมีครูมาช่วยพระสอนแล้วขยายเพิ่มถึงชั้น ป.3 และ ป.4

การสาธารณสุข

สมัยก่อนพื้นที่ตำบลนาตาขวัญ เวลาชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยมักจะไม่นิไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรืออนามัย เนื่องจากไกลจากตัวเมืองระยองพอสมควร ประกอบกับในหมู่บ้านมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องการรักษาโรคต่าง ๆ โดยจะมีหมอสมุนไพร หรือหมอดำแย ซึ่งชาวบ้านนิยมจะรักษาหมอพื้นบ้าน มีการนำสมุนไพรมาต้มทาน ซึ่งหมอสมุนไพรนั้นจะมีการสืบทอดความรู้เป็นตระกูลต่อเนื่องกัน มีตำรายาเขียนไว้ แล้วไปเก็บไปคัดเลือกตัวยาสสมุนไพรมาจากในป่าแถวชุมชน ดังคำบอกเล่า “... ไม่มี ไปหาหมอแผนโบราณ กินรากไม้ต้มกันบ้าน...” “... ก็แม่ก็อาमारักษาอะไรกินแก้ได้ก็เอามาให้กิน ก็หาเอาในสวนนี้แหละ แม่จะหามาต้มให้กิน” หรือแม้แต่การทำคลอด “ตอนจะคลอด ถ้าเขารู้ว่าท้องจะคลอด ชาวบ้านเขาก็จะมาช่วยกันทำ” “เขาก็มาดู ช่วยกันทำแคว่ แล้วก็ทำเตาไฟ” “เขาก็มีคนมาดูแลอยู่ คนมาช่วยขับท้อง” นอกจากนี้ที่วัดบ้านแลง มีหมอแผน

โบราณหากใครป่วยเป็นโรคอะไรก็ตาม ก็จะสามารถดูแลรักษาให้หายได้ รวมทั้งยังมีวัดนาตาขวัญ ที่พระยังคงทำการรักษาแพทย์แผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และเมื่อมีใครเจ็บป่วยด้วยระดับเครือญาติในชุมชน ทำให้มีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันอย่างสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องจะดีเสมอต้นเสมอปลาย มีอะไรก็จะช่วยกัน

การประกอบอาชีพ

ข้าวไร่

แต่ก่อนจำนวนบ้านเรือนแถบนาตาขวัญมีผู้คนไม่มาก เริ่มแรกมีประมาณ 40-50 หลังคาเรือน และเพิ่มขึ้นประมาณ 100 หลังคาเรือน พื้นที่บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 และบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 จะทำข้าวไร่กันมาก ส่วนบ้านซากขนุน หมู่ที่ 4 ก็ทำกันบ้างพอสมควร เมื่อก่อนมีการทำข้าวไร่และปลูกมันสำปะหลัง ข้าวไร่จะทำในบริเวณที่เป็นป่ามีตอไม้ เนื่องจากเป็นที่ดินใหม่ ทำให้ข้าวออกรวงงามและหากมีเหลือจะขายได้ราคาดี

การทำข้าวไร่จะเริ่มในช่วงหน้าฝน ชาวบ้านจะนำข้าวใส่หลอดไม้บงที่ยาว ๆ ใส่แล้วก็รินใส่มือนิดหน่อยแล้วก็มีคนกระทุ้งทำหลุม โดยไม้กระทุ้งตำลงไป在地ให้เป็นหลุม แล้วเอาข้าวใส่ไปประมาณ 3 เม็ด และเอาดินกลบ เอาปลายกระบอกล้างเช็ดเอาดินกลบเล็กน้อย ไม่กี่วันข้าวก็จะขึ้น พันธุ์ข้าวที่ใช้คือข้าวพันธุ์เหลืองเตย โดยมากคนที่ปลูกส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะมีทุนรอน จะต้องยืมพันธุ์ข้าวจากผู้ที่มีมาปลูก โดยเอามาก็ถึงแล้วก็จะนำไปใช้หลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว จะไม่มีการซื้อขายพันธุ์ข้าวต่อกัน ในช่วงเก็บเกี่ยวชาวบ้านที่ทำข้าวไร่จะมาลงแขกช่วยเหลือกัน เพราะเกี่ยวคนเดียวไม่ทัน ต้องหาคนมาช่วยเกี่ยวด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเก็บไว้กินในครอบครัวให้พอเพียง ส่วนที่เหลือจริง ๆ จึงจะขายกัน

มันสำปะหลังและแตงโม

ชาวบ้านนิยมปลูกมันสำปะหลังควบคู่ไปกับการทำข้าวไร่ โดยใช้พื้นที่โล่งเตียนซึ่งมักจะเป็นที่ไม่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากมันสำปะหลังจะมีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดีกว่า ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เริ่มปลูกต้นไม้ลงตามไป คือหลังจากเลิกทำข้าวไร่หรือไร่มันสำปะหลังก็ขยายปลูกอย่างอื่นไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นปลูกถั่ว ปลูกข้าว แตงโม ปลูกผัก มีการทำทุกอย่าง รวมทั้งการปลูกยางพาราแซมตามแต่ละแห่ง ต่อมาจึงทำให้ในพื้นที่เดิมไปด้วยไม้ยืนต้น และไม่สามารถปลูกพืชล้มลุกได้มากเท่าที่ควร การปลูกมันสำปะหลังได้เกิดความผิดพลาดขึ้นและมีปัญหาในตอนขาย คือเมื่อมีการตกลงกับโรงงานแปรรูปแล้วว่าจะรับซื้อมันสำปะหลังจากชาวบ้านในราคากิโลกรัมละ 12 บาท เมื่อตกลงกันแล้วชาวบ้านก็ไปหาเงินมาลงทุนในการเพาะปลูก ตอนที่มัน

สำปะหลังเริ่มแก่ ได้มีการพูดคุยกันอีก ทางโรงงานก็ยังยืนยันว่าตกลงจะเหมาไปหมดเลยตามนั้น แต่ทว่าพอเก็บเกี่ยวเสร็จและนำไปขายกลับคิดราคาให้เพียงกิโลกรัมละ 8-9 บาท ทำให้คนปลูกหมดกำลังใจไปเลยในปีนั้น เพราะราคามันลงมามากจนขาดทุน แล้วยังต้องไปจ่ายหนี้สินที่กู้มาลงทุนอีก อีกทั้งสมัยก่อนมันสำปะหลังไม่ใช่ต้นเล็กแบบในปัจจุบัน เป็นมันสำปะหลังพันธุ์โบราณที่ต้นใหญ่ รวมทั้งชาวบ้านต้องไปเกี่ยวหาไม้มาท่อน สำหรับรวมหัวมัน และยังต้องเสียเงินค่าจ้างแรงงานในการถอนเก็บหัวมันด้วย ชาวบ้านจึงขาดทุนกันถ้วนหน้า บางรายเงินหมดก่อนก็เก็บผลผลิตไม่หมดต้องทิ้งไว้อย่างนั้น นอกจากการปลูกมันสำปะหลังติดต่อกัน ทำให้ดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านบอกว่าปลูกไปนาน ๆ ดินก็หมดปุ๋ย เลยหันมาปลูกพืชชนิดอื่นแทน

หลังจากเกษตรกรบางส่วนประสบปัญหาขาดทุนจากการปลูกมันสำปะหลังแล้ว แต่ไม่ได้กลายเป็นพืชระยะสั้นที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นฟื้นขึ้นมาจากภาวะขาดทุน การทำไร่แดงโมส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนมีรายได้และผลกำไรกลับคืนมา รวมทั้งการหันมาปลูกแดงล้านหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แดงท่อน” ก็สามารถช่วยให้ชาวบ้านแต่ละรายมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ประสพการณ์ที่ได้รับจากการทุ่มเทกับพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านหลายรายไม่กล้าปลูกเต็มที่ทำมากที่สุดคือประมาณ 4-5 ไร่ สามปีต่อมาความนิยมในการปลูกแดงโมได้ลดลง เกษตรกรเริ่มเห็นว่าราคามีแนวโน้มจะทรงตัว และในช่วงต่อไปอาจจะไปไม่ไหวและนำไปสู่การขาดทุนได้ การริเริ่มทำสวนจึงเกิดขึ้น ประกอบกับผลจากการปลูกมันสำปะหลังทำให้ดินจืด ปลูกพืชชนิดอื่นจึงไม่ค่อยงาม แต่ช่วงแรกชาวบ้านปลูกมันสำปะหลังเพราะค่านึงถึงเงิน สามารถเก็บเกี่ยวได้เร็ว อีกทั้งบางคนต้องส่งลูกเรียนหนังสือ ดังนั้นแม้ว่ามันสำปะหลังจะมีผลทำให้ดินจืด แต่ชาวบ้านที่ประสบปัญหาเช่นนี้ก็ต้องสู้ พอมาปลูกไม้ยืนต้นที่หลังแล้วผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยสมบูรณ์ ต้นไม้โตช้า ปุ๋ยในดินไม่ค่อยมีเลยจำเป็นต้องปลูกพืชชนิดอื่นแซมด้วย

หน่อไม้

การหาของป่าสมัยก่อน ส่วนมากกระทำได้ง่ายเพราะสภาพพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก อีกอย่างหนึ่งคือของต่าง ๆ ในสวนมันมีไม่ครบ เช่น หน่อไม้จะต้องปลูกกิน แต่เป็นหน่อไม้ไผ่ป่าที่ต่างไปเก็บจากป่าเขาเอง ชาวบ้านจะนำมาซอย ๆ ก่อนจากนั้นจึงต้มแล้วเอาน้ำทิ้งก่อน เพื่อขจัดรสขมของหน่อไม้ป่า เดี่ยวนี้เกือบไม่มีเลย บางคนไปเสาะหาพันธุ์แถวจังหวัดปราจีนบุรี ก็หาได้ไม่เหมือนเก่า เพราะเป็นการเพาะเนื้อเยื่อขาย ซึ่งไม่เหมือนแบบเดิม แต่ก่อนหน่อไม้ไผ่ตงถือเป็นพืชเศรษฐกิจประจำชุมชน ปลูกเพียง 4-5 ไร่ จะได้กำไรจำนวนมาก ชาวสวนหลายรายบอกว่า ความเป็นอยู่ฟื้นขึ้นมาเพราะหน่อไม้ไผ่ตง ยิ่งถ้าเป็นพันธุ์แบบเดิมจะมี

ขนาดใหญ่มาก 1 หน่อ ชั่งน้ำหนักได้ประมาณ 5-6 กิโลกรัม ขณะเดียวกันหน่อไม้ไผ่ตงรุ่นใหม่ ที่ใช้การเพาะเนื้อเยื่อ จะมีขนาดเล็กและมีน้ำหนักไม่เหมือนหน่อไม้แบบเดิม

ชาวบ้านที่หันมาทำการค้าหน่อไม้ไผ่ตงแล้วว่า จะทำการรับซื้อหน่อไม้ไผ่ตงจากเพื่อนบ้านแถวนี้ แล้วจ้างคนงานหั่นหน่อไม้กิโลกรัมละ 80 สตางค์ แล้วก็ให้ปลอกเปลือกออก จากนั้นนำไปแช่น้ำเกลือ โดยใส่ตุ้มเรียงแถวกัน ส่วนแบบที่ทำสำเร็จรูปบรรจุปี๊บนั้น จะต้องทำให้เป็นสุญญากาศ เวลาจะอุดฝาต้องมีกรรมวิธีใส่อากาศออกไปก่อนจึงจะสามารถเก็บไว้ได้นาน แต่ชาวบ้านบางคนไม่มีความรู้เรื่องนี้ ทำบรรจุปี๊บไม่ได้ เคยทดลองทำแล้วมันยุ่ย จึงหันไปทำอย่างเดียวคือการดอง ซึ่งขายได้ราคาดีพอสมควร กิโลกรัมละ 9 บาท ถ้าหน่อไม้ไม่สุ่มคือมีปริมาณออกมาไม่มากก็กิโลกรัมละ 10-11 บาท แต่หากราคาลดลงเหลือ 6-8 บาท ถือว่าเริ่มขาดทุนแล้ว เพราะต้นทุนซื้อหน่อไม้ดิบราคา 3-3.50 บาท ไม่รวมกับค่าจ้างแรงงานหั่น ค่าเกลือ ค่าจ้างคนปลอกที่ต้องใช้คนชำนาญจริง ๆ เนื่องจากต้องทำแข่งกับเวลา บางครั้งถ้ามีหน่อไม้มากกองอยู่หน้าบ้านประมาณ 2 ตัน จะต้องทำให้เสร็จ แล้วจะทิ้งข้ามคืนไม่ได้ มิฉะนั้น หน่อไม้จะดำ ส่วนมากจะหาลูกจ้างมาจากทางภาคอีสานมาช่วยทำ เพราะว่าคนแถบชุมชนนี้มั่งงานทำกันหมดแล้ว

กล่าวโดยสรุปแล้ว การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านในสมัยก่อน ยังคงพึ่งพิงธรรมชาติอยู่มากทั้งในเรื่องน้ำ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ยังไม่มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมี การทำสวนผลไม้ต่าง ๆ ยังไม่มีความหลากหลายพันธุ์มากนัก และที่สำคัญสวนผลไม้ที่ปลูกยังคงเป็นพันธุ์พื้นเมืองของท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ การค้าขายผลผลิตที่ได้จึงยังมีปริมาณไม่มาก เช่น การหาบผลไม้ไปขายในเมือง เป็นชีวิตความเป็นอยู่ในแบบพออยู่พอกิน มากกว่าที่จะผลิตเพื่อการค้าขายในปริมาณมากอย่างในสมัยปัจจุบัน

บทที่ 3

การเข้ามาของความทันสมัยสู่ชุมชน

จากเดิมที่ชาวบ้านได้มีการหักล้างถางพงจากพื้นที่ป่า จนสามารถปรับพื้นที่เป็นที่ราบ สามารถปลูกข้าวทำนาได้ แต่เป็นการปลูกข้าวไร่ เพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อการค้าขาย แต่จะมีการแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่เป็นในชุมชนอื่นบ้าง เช่น ของทะเล พวกปลาทะเล น้ำปลา กะปิ และสิ่งของจำเป็น เช่น เสื้อผ้า ได้สำหรับจุดไฟให้แสงสว่าง กระเบื้องว่าวสำหรับมุงหลังคา ต่อมาจึงเริ่มทำไร่ควบคู่ไปกับการทำนา มีการทำไร่มันเทศ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง และทำสวนผลไม้พันธุ์โบราณ จนถึงยุคที่สิ่งของต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้เงินตราเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มา สิ่งใดที่สามารถผลิตแล้วมีราคาขายได้ ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปในการทำมาหากิน การปลูกข้าวไร่ไม่สามารถสร้างรายได้ที่มากพอสำหรับความต้องการหาซื้อสิ่งของจำเป็น สิ่งอำนวยความสะดวกและการศึกษาของลูกหลาน ในยุคการพัฒนาเพื่อความทันสมัย การทำไร่หรือการทำสวนผลไม้เพื่อการค้าจึงเริ่มมีมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนนี้ มีการถมที่นาเพื่อทำสวน จนสภาพการทำนาเกือบจะหมดไปในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านสาธารณูปโภค เมื่อมีการก่อสร้างถนนลาดยางผ่านเข้ามายังหมู่บ้านแทนถนนลูกรังเดิม เมื่อปี พ.ศ.2517 เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ไม่ไกลจากเขตเมือง ทำให้การติดต่อเชื่อมโยงกับภายนอกมีมากขึ้น และสะดวก รวดเร็ว หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2518 จึงมีการขยายเขตไฟฟ้าเข้าไปในหมู่บ้าน และติดตามมาด้วยการมีโทรศัพท์ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น พัดลม ทีวี ตู้เย็น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนของทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่แตกต่างจากในเขตเมือง โดยเฉพาะในช่วงที่มีโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งภาคตะวันออก (อีสเทิร์นซีบอร์ด) เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ถนนเส้นทางหลักได้รับการลาดยาง โครงการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่แต่ละคนต่างวิ่งหางบประมาณมาลงในเขตพื้นที่เลือกตั้งของตน มีการติดป้ายชื่อโครงการพร้อมด้วยรายชื่อ ส.ส.ที่ของงบประมาณมาได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเงื่อนไขของความทันสมัยที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่และการทำมาหากินของคนในชุมชน

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เคยอยู่แบบพอมีพอกิน เป็นการผลิตจากการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคจะค้าขายก็เพียงการหาพืชผักและผลไม้ไปขายในตัวเมือง เริ่มมีการขยาย

การเพาะปลูกพืชผักและผลไม้เพื่อขาย ตามความต้องการของตลาดที่กว้างขวางและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มุ่งเน้นการแข่งขันกันในเรื่องของคุณภาพ มีมาตรฐานและการค้า ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากผลผลิตมีราคา การทำสวนเงาะ สวนทุเรียน ที่เคยใช้แรงงานตนเองโดยใช้กระป๋องมาหอบรดน้ำต้นไม้ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เครื่องสูบน้ำหรือใช้เครื่องพ่นแรงมาช่วยสูบน้ำจากบ่อน้ำที่ขุดไว้ของแต่ละสวนขึ้นมารดต้นไม้แทนแรงงานเจ้าของสวน มีการลงทุนโดยการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ผลไม้ที่เป็นความต้องการของตลาด มีการใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยากำจัดศัตรูพืช ส่งผลให้ได้ผลผลิตมากขึ้น รายได้จากการขายผลผลิตของแต่ละครัวเรือนสูงขึ้น ต่างคนต่างมีเงินเก็บออม หลังจากนั้นจึงนำเงินที่ได้ไปซื้อรถจักรยาน ซื้อรถจักรยานยนต์ คนที่มีเงินเหลือมาก ๆ ก็ลงทุนซื้อรถยนต์ปิคอัพ หรือรถยนต์โดยสารมาวิ่งโดยสารรับส่งคนในหมู่บ้านไปยังเมืองระยอง หรือมารับจ้างบรรทุกพืชผลที่ปลูกได้ไปขายในตัวเมืองหรือชุมชนใกล้เคียง

ในช่วงเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา สภาพสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากเหตุผลความเจริญทางกายภาพด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ เข้าไปยังชุมชน การดำรงชีวิตที่ต้องแข่งขันกันทำมาหากิน การส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ในลักษณะแบบตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างอยู่มีมากขึ้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านสมัยก่อนคือผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีคนให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟัง เป็นคนดี ที่ไม่ใช่ลักษณะของเจ้าพ่อหรือนักเลงหัวไม้ ชาวบ้านเลือกผู้นำจากความดี ความเสียสละ แต่ต่อมาระยะหลังจะเป็นแบบพวกใครพวกมัน แยกกันเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มไหนมีพี่น้องมาก มีเพื่อนฝูงมากรวมถึงมีฐานะด้วย ก็จะได้รับเลือกเป็นผู้นำ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เมื่อมีความขัดแย้งหากเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่รุนแรง ก็สามารถปรับความเข้าใจกันได้ แม้ปัจจุบันจะมีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาคมหมู่บ้าน ก็เข้ามาช่วยกันบริหารงานชุมชนหมู่บ้านทำงานร่วมกัน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่บ้านและกำนันมากกว่า ถ้ามีเรื่องอะไรในตำบล หมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็จะเป็นหลัก เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน แต่ที่หลายคนอยากเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะเห็นว่ามีค่าตอบแทนต่าง ๆ เงินเดือนที่สูงกว่า และมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารงานพัฒนาหมู่บ้านชุมชน

ลักษณะของการช่วยเหลือแบบลงแขกเอาแรงกันไม่มีในสมัยปัจจุบันคือการจ้างแรงงานเกือบทั้งหมด เป็นวิธีการผลิตแบบที่ทันสมัย การใช้เครื่องจักรไถนาไถแทนแรงงานสัตว์ การขุดบ่อน้ำของแต่ละสวนก็ใช้เครื่องจักรหรือรถถังที่รับจ้างขุด คิดราคาตามขนาดความกว้างยาวและลึกของบ่อ หรือการจ้างแรงงานคนตามแบบเวลาเชิงเหตุผลสมัยใหม่ แล้วจึงสูบน้ำจากบ่อ

ขึ้นไปรดตามต้นไม้ในสวน แทนการรดหรือหาน้ำอย่างสมัยก่อน แต่ในช่วง 5 – 6 ปีที่ผ่านมา สภาพอากาศแห้งแล้งมาก ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ เนื่องจากน้ำประปาไม่มี อีกทั้งในหลายพื้นที่ที่ไม่สามารถขุดเจาะบ่อบาดาลได้ เพราะพื้นดินด้านล่างเป็นหินใหญ่ไม่มีตาน้ำ กรมพัฒนาที่ดิน เคยเข้ามาขุดตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด และโรงเรียนแล้ว แต่ไม่ได้ผล ทางราชการจึงต้องช่วยเหลือโดยการเอารถบรรทุกน้ำเป็นแท้งก์มาช่วยใส่บ่อให้ เทียวหนึ่งจะคิดราคา 200-300 บาท โดยวิ่งรถบรรทุกน้ำจากคลองขุดมาลงให้ที่สวนทั้งคืนถึงจะได้น้ำเพียงพอ ดังนั้น เมื่อวิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวสวนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย กลายเป็นแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีผู้คนจากที่อื่น เช่น มาจากกรุงเทพเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำสวนยางสวนผลไม้นั้น ขนาดพื้นที่แปลงละ 30-35 ไร่ กันมากขึ้น ส่วนใหญ่แล้วเข้ามาโดยไม่มีความผูกพันกับชุมชนเลย คือไม่ได้เข้าร่วมประชุม เป็นกรรมการ เป็นสมาชิกประชาคม หรือแม้แต่จะไปทำบุญที่วัด มีทั้งที่มาอยู่ประจำ และมาเป็นครั้งคราว แต่ให้คนงานที่ไม่ใช่คนในพื้นที่ เป็นคนงานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือดูแล เจ้าของสวนเหล่านี้มักจะมีฐานะดีเป็นอดีตข้าราชการที่เกษียณแล้ว

แหล่งน้ำจากคลองชลประทาน

ปัจจุบันแหล่งน้ำที่สำคัญของชาวสวน คือการอาศัยน้ำชลประทานที่มาจากคลองชลประทานซีเมนต์ ซึ่งมีมานานเกือบ 50 ปีแล้ว จากหนองปลาไหล หนองโสกหมู หนองตะแบก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ซึ่งมีมานานแล้วตั้งแต่ปี 2532 โดยการติดตั้งโรงสูบน้ำพร้อมเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ 50 แรงม้า และเริ่มสูบน้ำไปใช้ได้เมื่อปี 2533 ให้แก่บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 และบ้านซากขุน หมู่ที่ 4 ก่อน ต่อมาเมื่อปี 2535 ได้รับงบประมาณจากทางสภาตำบล อำเภอและจังหวัด ได้มีการขุดฝังท่อซีเมนต์ขนาดท่อ 6 นิ้ว ฝังลงดินผ่านไปตามสวนต่าง ๆ โดยอาศัยน้ำจากคลองชลประทานผ่านมายังพื้นที่ตำบลนาตาขวัญนี้ด้วยการใช้มอเตอร์ปั้มน้ำตรงมายังหมู่บ้านเพื่อการเกษตร และในปี 2537 ได้รับงบประมาณจาก ส.ส.จักรพันธ์ ยมจินดา จำนวน 2,288,000 บาท จึงได้มีการวางท่อไปยังบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 6 พร้อมติดตั้งมอเตอร์สูบน้ำขนาด 100 แรงม้า รวมงบประมาณตั้งแต่ต้น 3,608,000 บาท มีการรวมกลุ่มกันใช้น้ำ มีสมาชิก 102 คน แบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 8-10 สวน เสียค่าสมาชิกแรกเข้า 100 บาท มีหัวหน้ากลุ่มรับผิดชอบช่วยกันจ่ายค่าไฟฟ้า มีการตั้งคณะกรรมการเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำคอยดูแลการเปิดปิดน้ำ แล้วเก็บเงินจากการสูบน้ำ โดยชาวบ้านไม่ต้องจ่ายค่าน้ำ แต่จะเสียค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำจากท่อเมน (ท่อหลัก) ขนาด 10 นิ้ว

มาพักลงบ่อในสวนของตนเอง คิดตามอัตรารายชั่วโมง ชั่วโมงละ 163 บาท หากสูบทั้งวัน 8 ชั่วโมงคิด 1,304 บาท ถ้า 9 ชั่วโมง คิด 1,467 บาท และค่าคนเฝ้ามอเตอร์สูบน้ำ 200 บาท ต่อวัน สำหรับท่อขนาด 2 นิ้ว จากนั้นชาวบ้านก็จะสูบน้ำจากบ่อเพื่อรดต้นไม้อีกทีหนึ่งด้วยระบบสปริงเกอร์หมุนเวียน ชาวบ้านจะไม่นิยมใช้ระบบสายเพราะจะใช้ทั้งเวลาและแรงงานด้วย ในช่วงหน้าแล้ง (เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม)จะมีการสูบน้ำกันตลอดทั้งวัน ตั้งแต่ 8 โมงเช้าถึง 5 โมงเย็น แล้วพักเครื่องสูบน้ำ จากนั้นจะสูบน้ำต่อจาก 2 ท่อจนถึงตี 4-5 โดยผู้ดูแลน้ำ ซึ่งปัจจุบันคืออดีตกำนันเก่า (นายอุทัย ขวัญบุรี) ต้องดูแลจัดสรรให้ทั่วถึง โดยรับค่าจ้างจากผู้ต้องการใช้น้ำ และหากมีความเสียหายเกิดขึ้นในขณะปล่อยน้ำ เช่น ท่อแตก ผู้ขอใช้น้ำต้องชดใช้เป็นเงินตามราคาค่าซ่อมท่อ ซึ่งขณะนี้พื้นที่ของตำบลนาตาขวัญที่ระบบชลประทานได้เข้ามาถึงแล้ว คือบ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 บ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และบ้านซากขนุน หมู่ที่ 4 เป็นบางส่วน ทำให้ชาวสวนได้ใช้น้ำจากชลประทาน และน้ำฝนเป็นหลัก ส่วนน้ำบริเวณ อุบโกค นั้นยังคงใช้น้ำจากใต้ดินเหมือนเดิม ดังนั้น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในปัจจุบันในบริเวณนี้จึงหมดไป แต่สำหรับบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ระบบน้ำจากคลองชลประทานยังเข้าไปไม่ถึงเนื่องจากระยะทางไกลมาก ชาวสวนยังคงใช้น้ำตามธรรมชาติจากการขุดบ่อเก็บกักน้ำไว้หรือน้ำใต้ดินรวมกับน้ำฝน ซึ่งจะเหลือน้ำน้อยลงในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้น จึงต้องเผื่อขนาดของบ่อให้เก็บกักน้ำได้ปริมาณพอเพียงกับความต้องการของไม้ผลทั้งปี ปัจจุบันการขุดบ่อจะใช้รถตักดินขุดคิดค่าใช้จ่ายชั่วโมงละ 800 บาท (เมื่อก่อนประมาณ 650 บาท) แล้วจึงติดตั้งระบบสปริงเกอร์ โดยใช้ไฟฟ้าหรือเครื่องปั้มน้ำสูบน้ำจากบ่อน้ำขึ้นมารดต้นไม้ ซึ่งเฉพาะการลงทุนติดตั้งระบบสปริงเกอร์ตกไร่ละประมาณ 10,000 บาท และหากต้นไม้ผลนั้นมีปริมาณมากก็ต้องลงทุนมากกว่านี้ แต่ชาวสวนส่วนใหญ่จะค่อย ๆ ลงทุนทำตามกำลังเงินที่มีหรือที่ขายผลผลิตได้ในแต่ละปี เช่น ปีนี้ทำ 1-2 ไร่ ปีหน้าจึงทำต่ออีก 1-2 ไร่ ทำให้ไม่ต้องใช้เงินก้อนใหญ่ในการลงทุน

การศึกษา

ปัจจุบันโรงเรียนที่สำคัญในตำบลนาตาขวัญมี 1 แห่ง เปิดมาประมาณ 30 ปี จากสมัยก่อนที่ใช้วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา เมื่อเริ่มตั้งโรงเรียนมีนักเรียน 100 กว่าคน มีเฉพาะชั้นประถม หากต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยม จะต้องนั่งรถไปเรียนที่โรงเรียนในเมืองระยอง แต่เด็กส่วนมากที่เรียนที่นี่มักเป็นลูกหลานคนงานชาวอีสานที่มารับจ้างทำสวนในพื้นที่ ขณะที่ผู้ปกครองในหมู่บ้านมักนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาในสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงในเขตอำเภอเมืองระยอง เนื่องจากโรงเรียนในหมู่บ้านมีเพียงระดับชั้นประถมศึกษาเท่านั้น หรือส่งไป

อยู่โรงเรียนประจำที่มีชื่อเสียงตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นที่นิยมของคนในภาคตะวันออกมาก และการเดินทางก็ไม่ลำบาก เพราะมีรถรับ-ส่งประจำด้วย โดยมีพื้นฐานความเชื่อและค่านิยมว่าจะได้ความรู้มากกว่า ดูดีกว่า

การสาธารณสุข

การรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านจะไม่ไปหาหมอและรักษาด้วยยาพื้นบ้านอย่างแต่ก่อน แต่จะเข้าไปหาหมอตตามคลินิก โรงพยาบาลเอกชนในอำเภอเมืองระยอง ด้วยเหตุผลทางด้านการให้บริการ การดูแลเอาใจใส่ และการที่ไม่ต้องเสียเวลารอนาน เหมือนโรงพยาบาลของรัฐ นอกจากนั้นการเดินทางเข้าไปรับการรักษาในตัวเมืองระยองมีความสะดวกสบาย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในแต่ละครอบครัวมีรถยนต์ปิคอัพ รวมถึงรถยนต์โดยสารประจำทางก็สะดวก และใช้เวลาเดินทางไม่มาก

การทำสวนผลไม้สมัยใหม่

จากการที่อาชีพเกษตรกรชาวสวนเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนักและลำบาก รวมทั้งเสี่ยงต่อการขาดทุนมากในปัจจุบัน ชาวสวนจึงไม่ต้องการให้ลูกหลานสืบทอดการทำสวนเหมือนตน ยกเว้นลูกที่ไม่ได้ส่งเสียให้ได้รับการศึกษาก็ยังคงต้องทำสวนอยู่ แต่จะไม่ทำสวนเพียงอาชีพเดียว ยังมีอาชีพอื่นเพื่อหารายได้ด้วย “...ที่นี้ก็คนขยันนะ ที่เขาทำสวนเนี่ย มีเวลาว่างเนี่ยก็ขายของที่ตลาดนัด” ส่วนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ยังทำสวน ก็ปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการอยู่รอด โดยการทำสวนผลไม้ผสมหลากหลายชนิด ดังนั้น จึงเห็นการปลูกไม้ผลหลาย ๆ ชนิด การทำสวนยาง การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งแต่ละชนิดต่างก็มีการเรียนรู้ที่ส่งสมสืบทอดกันมา

แต่โดยทั่วไปแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นชาวสวนผลไม้นิยมส่งบุตรหลานให้มีการศึกษาที่ดีถึงขั้นสูงสุดเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยเฉพาะสถานศึกษาในเขตอำเภอเมืองระยอง และในกรุงเทพมหานคร เด็กรุ่นใหม่จึงเรียนรู้วิถีชีวิตการทำสวนผลไม้ไม่ถนัดลง พวกเขาที่จบการศึกษามาแล้วจึงนิยมหางานทำในกรุงเทพฯ หรือในเขตเมือง หรือย่านอุตสาหกรรม ทำงานในโรงงาน ในพื้นที่โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยไม่กลับไปประกอบอาชีพเป็นชาวสวนผลไม้เหมือนเช่นรุ่นพ่อแม่ รวมถึงตัวพ่อแม่เอง ก็ไม่ต้องการให้ลูกที่ได้ส่งให้เรียนกลับมาประกอบอาชีพเป็นชาวสวนเหมือนรุ่นพ่อแม่

นอกจากนั้นคนรุ่นใหม่เองยังเห็นว่า การทำงานในบริษัทเอกชน ในโรงงาน หรือการรับราชการ มีรายได้เป็นเงินเดือนประจำทุกเดือน แต่การทำสวนผลไม้ มีรายได้เพียงครั้งเดียวเมื่อผลผลิตออก แต่ต้องลงทุนดูแลบำรุงรักษาสวนผลไม้ตลอดทั้งปี ซึ่งคนรุ่นใหม่เห็นว่าไม่คุ้มค่า และยังในปัจจุบันที่ราคาผลไม้ตกต่ำลงมาตลอดอย่างต่อเนื่อง เมื่อคิดคำนวณกันจริง ๆ ทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา และค่าแรงงานที่เสียไปแล้ว ต้นทุนต่อกิโลกรัมสูงกว่าราคาที่ขายได้ คนรุ่นใหม่จึงมีความคิดจะทำสวนทำเมื่อไหร่ก็ได้ เมื่อทำงานมีเงินเดือนก็เอามาเป็นค่าจ้างแรงงานในการทำสวน หรือใช้เวลาว่างของตนเอง วันหยุดเสาร์-อาทิตย์จึงเข้าสวน เมื่อว่างจากการทำงานประจำแล้ว ปัจจุบันการทำสวนผลไม้ในชุมชน ชาวสวนนิยมทำแบบสวนผสม คือมีความหลากหลายพันธุ์ของไม้ผลปลูกอยู่ในสวนเดียวกัน ได้แก่

ทุเรียน

สมัยก่อนชาวบ้านปลูกทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง หรือพันธุ์โบราณ หรือทุเรียนต้น เป็นหลัก ซึ่งมีหลายพันธุ์ เช่น กบจำปา กบพิกุล ฯลฯ ซึ่งทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองเหล่านี้ต้นจะสูงใหญ่ ผลจะมีขนาดเล็ก และยังมีเมล็ดที่ใหญ่ ทำให้มีเนื้อน้อย ไม่หนา และมีสีขาว เวลาสุก เนื้อจะแฉะละ ซึ่งไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ทำให้ราคาถูกลงมาก เพียงกิโลกรัมละ 2 บาท ต่อมาชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาปลูกทุเรียนพันธุ์ที่ผู้บริโภคนิยม เช่น พันธุ์ชะนี หมอนทอง ก้านยาว ซึ่งนำพันธุ์มาจากชาวสวนที่ตำบลสองสลึง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ที่เป็นเขตพื้นที่ปลูกต้นทุเรียนแหล่งใหญ่ของภาคตะวันออกที่เพาะพันธุ์ทุเรียนไว้ขาย การที่ทุเรียนพันธุ์หมอนทองได้รับความนิยมจากผู้บริโภคมาก เนื่องจากผลทุเรียนที่ได้มีรสหวานหอม ให้เนื้อมาก สีเหลืองนวลอ่อน ๆ และเมล็ดยังเล็กกว่าพันธุ์พื้นเมืองเดิม แต่ทุเรียนพันธุ์ใหม่ ๆ เหล่านี้ดูแลยาก เนื่องจากไม่สามารถต้านทานต่อโรคและแมลงได้เท่ากับทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองเดิม ประกอบกับปัจจุบันมีโรคและศัตรูรบกวนมาก จึงทำให้ต้องลงทุนสูงขึ้น ซึ่งเห็นได้จากข้อมูลของชาวสวนที่บอกว่า “สวนทุเรียนนี้ต้องอยู่กับมันจริง ๆ แบบเหมือนกับลูกอ่อนเลยครับ มันเป็นพืชที่ตายง่ายต้องคอยดูแลดูโรคพืช และเราต้องทำแบบสมัยใหม่ ต้องใช้สารเคมี ใช้ยาฆ่าแมลงเกือบทุกวัน ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น”

การปลูกทุเรียนจะเริ่มจากการหาต้นพันธุ์มาก่อนว่าจะปลูกพันธุ์ไหน โดยใช้ต้นที่ได้จากการติดตาม พันธุ์หมอนทอง ชะนี ก้านยาว กระดุม โดยมากมักจะใช้กิ่งพันธุ์ เพราะหากใช้เมล็ดอาจจะกลายพันธุ์คือ ออกผลช้า ให้เนื้อน้อย แต่เมล็ดใหญ่ นอกจากนั้นถ้าปลูกโดยใช้เมล็ดต้นจะขึ้นสูงมาก การปลูกโดยใช้กิ่งพันธุ์จะเริ่มต้นด้วยการเตรียมหลุม เอาปุ๋ยคอกใส่ เอาขยะ เศษหญ้า

ใส่รอบ ๆ เพื่อกันน้ำระเหยเวลาหน้าแล้ง บางครั้งใช้ฟางคลุม ต้นทุเรียนจะไม่นิยมปลูกหน้าฝน เพราะถ้าชุดหลุมไว้ รากทุเรียนจะแช่น้ำ แคว้น-สองวันรากก็จะเน่าและตาย ดังนั้น ชาวสวนจึงเลือกที่จะปลูกช่วงปลายฝน และเมื่อปลูกแล้วไม่จำเป็นต้องรดน้ำทุกวัน เว้นช่วงเป็นเวลา 2-3 วัน รดน้ำ 1 ครั้งก็เพียงพอ เพราะต้นทุเรียนจะปรับตัวเอง และรากจะไม่เน่า การปลูกทุเรียนจะปลูก ห่างกันประมาณ 5 วา ส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผลหลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน เช่น ปลูกทุเรียน ตามมุมสี่เหลี่ยม แล้วปลูกมังคุดตรงกลาง ชาวสวนบางรายก็ปลูกถั่วลิสงแทรกระหว่างต้นทุเรียน ระหว่างที่ต้นทุเรียนกำลังเจริญเติบโต ชาวสวนจะนิยมตัดยอดทุเรียน เพื่อไม่ให้ต้นทุเรียนสูงเกินไป เพราะจะยากลำบากต่อการเก็บผลผลิต แต่เป็นการบังคับให้ทุเรียนแตกยอดออกมาด้านข้าง นอกจากนั้นยังต้องระวังไม่ให้กิ่งทุเรียนทับซ้อนกันเอง ปลูกไว้ประมาณ 5 ปี ก็จะออกผล อย่างพันธุ์ หมอนทอง ถ้าดูแลอย่างดี จะใช้เวลา 3 ปีครึ่งถึง 4 ปี ก็ให้ผลแล้ว ต้นทุเรียนจะมีอายุอยู่ได้ ประมาณ 20-30 ปี ต้นทุเรียนก็จะตาย บางต้นเมื่อปลูกได้ประมาณ 15 ปี ก็จะเริ่มตายแล้ว จึงต้องเตรียมปลูกต้นใหม่ทดแทน

การดูแลบำรุงรักษา ต้นทุเรียนมีศัตรูมาก ทั้งหนอนกินใบ กินลำต้น และกินผล ซึ่ง หนอนกินใบเรียกว่า ไก่ฟ้าหรือเพลี้ยแป้ง มีลักษณะลำตัวขาวขนาดเล็ก ๆ เวลาบินชนจะหลุด จะกัดกินใบจนใบหงิกงอและหลุดร่วง เพราะมันกินน้ำเลี้ยงของใบอ่อน หนอนกินลำต้นทุเรียน หนอนรังซอน หรือหนอนแมงมุม ส่วนหนอนกินลูกเรียกหนอนต้นผิว หรือหนอนใต้คง นอกจากนั้นยังมี โรคเชื้อราที่โคนต้นทุเรียน พอกินแล้วจะมีน้ำออกเป็นน้ำตา (เป็นรู ๆ เปลือกที่โคนก็จะเน่า) เมื่อน้ำเลี้ยงไม่มี ทุเรียนก็จะค่อย ๆ ตาย ชาวสวนพยายามลองแก้ไขก็ยังไม่ได้ผล โดยเฉพาะทุเรียนพันธุ์หมอนทองจะตายง่ายกว่าพันธุ์ชะนี ชาวสวนบางคนไม่ใช้ยาฉีด แต่ใช้วิธีทางธรรมชาติ ปรากฏว่าทุเรียนกลับมีโรคน้อยลง ซึ่งวิธีการเหล่านี้เกษตรกรชาวสวนล้วนใช้ประสบการณ์ของตนเองหรือเพื่อนชาวสวนด้วยกันเอง โดยไม่ได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรของรัฐเท่าไร แม้จะมีการสัมมนากันบ่อยแต่ก็ไม่ได้ผล

การให้ผลของทุเรียน จะเริ่มต้นจากการออกดอกเป็นช่อ ช่อหนึ่งจะมีดอกทุเรียนหลาย ดอก ชาวสวนจะต้องตัดบางดอกทิ้งไป โดยพิจารณาว่าควรจะต้องเลือกดอกใดไว้ แล้วค่อย ๆ ตัดทิ้งให้เหลือประมาณ 2-3 ดอกต่อช่อ เพื่อให้ดอกทุเรียนที่เหลืออยู่เติบโตเป็นผลทุเรียนที่สมบูรณ์ สวย ซึ่งจะสามารถนำไปขายได้ราคาดี แต่อย่างไรก็ตามการดูแลรักษาตั้งแต่ยังเป็นดอกก็ต้องมีด้วย โดยการฉีดยาปราบศัตรูพืช เพื่อกำจัดหนอนใต้ดอก นอกจากนั้นบางส่วนยังมีวิธีการทำดอกโดยการ ผ่าดอกทุเรียนที่กำลังจะบาน แล้วเอาเกสรตัวผู้ที่เผล่อออกมาจากดอกทุเรียนมาต่อกับเกสรตัวเมีย ในดอกเดียวกัน เพื่อให้ดอกทุเรียนติดดี การทำดอกต้องใช้เวลาพอสมควร ดังนั้นบางสวนจึงใช้วิธี

การจ้าง และมักทำในกรณีที่เป็นทุเรียนส่งออก ที่ต้องการผลทุเรียนที่สวยงาม ไม่อ และมึ้นน้ำหนักไม่เกิน 4 กิโลกรัมต่อลูก

เมื่อทุเรียนแก่ โดยสังเกตจากสีเปลือกทุเรียน จะออกสีเขียวเข้มต่าง ๆ กลายเป็นสีเขียวออกมัน ๆ หรือการดูขั้วที่ร่อนนาม อย่างหมอนทองร่อนนามจะแห้ง ๆ ปลายจะมันออกแห้ง ๆ ออกสีเหลือง ๆ แต่ถ้าทุเรียนอ่อนจะออกสีเขียวอ่อน ๆ หรือการสังเกตดูที่ก้านต้องมีสีเขียวหรือการเคาะที่ลูกแล้วฟังเสียงพลวง ๆ ไม่แน่น สามารถเก็บขายได้ ซึ่งการตัดทุเรียนจะต้องอาศัยความชำนาญมาก โดยการป็นขึ้นไปใช้มีดตัด หรือโหนดดใช้มือเดียว หรือการใช้นิ้วคืบแล้วใช้มือตัด เรียกว่า ตัดก๊อก ถ้าคนทำไม่เป็นจะทำไม่ได้ เพราะมีดจะบาดมือได้ ในปัจจุบันพ่อค้าที่มาซื้อทุเรียนส่วนมาก จะมีคนงานตัดผลทุเรียนมาด้วย ทำให้เจ้าของสวนไม่ต้องจ้างแรงงาน เมื่อตัดแล้วจะมีคนรอรับอยู่ข้างล่าง คอยเอากะสอบรับ โดยรับแล้วต้องไม่ให้หนามหักหรือซ้ำ เพราะผลทุเรียนอาจจะเน่าได้ หรือไม่เน่าแต่ผลจะไม่สวยก็ขายไม่ได้ราคา ทุเรียนจะเก็บปีละครั้ง คือเริ่มจากที่ต้นทุเรียนออกดอกประมาณเดือนธันวาคม หลังจากนั้นประมาณ 6 เดือนคือ ประมาณเดือนเมษายนถึงมิถุนายน ก็สามารถเก็บผลทุเรียนได้ บางสวนหากแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ ก็ต้องจ้างแรงงาน ซึ่งเมื่อก่อนแรงงานส่วนใหญ่มักเป็นคนในพื้นที่ แต่ปัจจุบันเป็นแรงงานนอกพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ คือแรงงานรับจ้างที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยคิดค่าจ้างเป็นรายวัน ประมาณวันละ 300-400 บาท หรือแล้วแต่จะตกลงกัน การจ้างแรงงานจะเริ่มทำงานตั้งแต่ 2 โมงเช้า ถ้าตัดไม่เสร็จก็ต้องทำต่อไปจนถึงเย็น รายได้จากผลทุเรียนเมื่อก่อนราคายังดี จากเนื้อที่ปลูกประมาณ 5 ไร่จะได้ปีหนึ่งถึงสองแสนบาทสามารถเลี้ยงตัวเองได้

การแปรรูปทุเรียน มีทำกันบ้างในชุมชนแต่ยังมีน้อย เช่น การทำทุเรียนทอด โดยใช้ทุนส่วนตัว แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะมีปัญหาเรื่องการตลาด นอกจากนั้นชาวสวนยังให้เหตุผลว่าไม่มีเวลาในการแปรรูป เพราะต้องใช้เวลาในการปรับแต่งสวน ดูแลสวน คัดผลไม้ เพราะไม่พอใจพ่อค้าที่มาซื้อผลไม้ที่สวน อย่างการแปรรูปทุเรียนเป็นทุเรียนกวนนั้น ต้องจ้างคนมากวน กิโลกรัมละ 8-10 บาท และชาวสวนต้องแกะเนื้อให้ ซึ่งไม่คุ้มกัน เพราะราคาทุเรียนสุกก็น้อยอยู่แล้ว เช่น ทุเรียนพันธุ์ชะนี กิโลกรัมละ 3-4 บาท และนอกจากนั้น ชาวสวนยังต้องรับผิดชอบกับผลผลิตที่แปรรูป อย่างทุเรียนกวนหากใช้ทุเรียนที่ไม่สด ใครกินเข้าไปท้องจะเสียได้ ดังนั้น ถึงแม้ว่าชาวสวนจะเสียดายทุเรียนสุก แต่ก็ต้องยอมทิ้งไปเพราะข้อจำกัดข้างต้น

ทางออกของผลผลิตทุเรียนที่จะช่วยในเรื่องราคาได้ก็คือ การส่งขายไปยังต่างประเทศ ที่จะต้องมีการเตรียมสวนให้ดี เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ต้องมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีช่วย โดยจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาดูที่สวน และจัดการเรื่องการตลาดให้ ซึ่งทุเรียนที่ส่งขายต่างประเทศได้จะเป็น

พันธุ์หมอนทอง ไปยังตลาดญี่ปุ่นและยุโรป แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คือดินที่ถูกกระทำอย่างเต็มที่จากปุ๋ย และสารเคมีจะคงสภาพของความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ไม่กี่ปี เมื่อสวนเดิมไม่สามารถให้ผลผลิตได้ตามที่ต้องการ พ่อค้าคนกลางก็จะหันไปหาสวนอื่น พื้นที่อื่นและกระทำเช่นเดียวกันนี้อีก

ปัจจุบันแม้ว่าราคาทุเรียนจะตกลงมาก แต่ชาวสวนหลายคนก็ยังมีความเห็นว่า ยังอยู่ได้ไม่ขาดทุน เพราะเมื่อต้นทุเรียนโตจนมีผลได้แล้ว ก็เหมือนมีทุนอยู่แล้ว คอยดูแลบำรุงรักษาให้ปุ๋ยหน้อยก็พอแต่จะไม่ลงทุนมาก และชาวสวนเองก็มีความรู้ ความชำนาญในการปลูกการดูแลทุเรียน จึงยังคงปลูกทุเรียนต่อไปจนกว่าต้นเดิมจะตาย แล้วจึงค่อยคิดหาวิธีการปลูกไม้ผลอื่นมาทดแทนใหม่

เงาะ

ชาวบ้านที่ทำสวนผลไม้ตั้งแต่สมัยก่อน นิยมปลูกเงาะในสวนของตนมาแต่แรกแล้ว ส่วนใหญ่เป็นเงาะพันธุ์โบราณ หรือพันธุ์พื้นเมืองหรือเงาะต้น แต่มีรสเปรี้ยว จึงไม่เป็นที่นิยมบริโภคของผู้บริโภคโดยทั่วไป ส่วนเงาะพันธุ์สีชมพู มาจากชาวสวนที่ตำบลสองสลึง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผลไม้ของภาคตะวันออก ต่อมาจึงได้มีการนำพันธุ์เงาะโรงเรียนหรือเงาะนาสารมาจากภาคใต้มาปลูกด้วย โดยตัดโคนเงาะพันธุ์โบราณทิ้ง ซึ่งชาวบ้านนิยมปลูกเงาะโรงเรียนมากกว่า เนื่องจากรสชาติหวานกรอบ เป็นที่นิยมของผู้บริโภคทำให้ราคาดีกว่า จึงได้มีการปลูกตาม ๆ กัน เงาะพันธุ์โรงเรียนใช้เวลาประมาณ 3 ปี ก็ได้ผล โดยช่วงเวลาที่ยังไม่ให้ผล ชาวสวนต้องทำโคนต้น ใส่ปุ๋ย และดูแลบำรุงรักษาต้นเงาะตลอดด้วย

การเพาะพันธุ์เงาะมักนิยมใช้วิธีการทาบกิ่ง ติดตาหรือเสียบยอด โดยใช้ต้นตอเป็นเงาะพันธุ์พื้นเมืองที่เพาะจากเมล็ด เมื่อต้นตอโตได้ขนาดคือสูงประมาณ 50 เซนติเมตร ลำต้นขนาดหัวแม่มือ จึงนำเงาะพันธุ์ที่ต้องการปลูกมาทำการทาบกิ่ง จากนั้นปล่อยให้ต้นเจริญเติบโตประมาณ 2 เดือน จึงนำมาตัดแล้วใส่ไว้ในถุงเพื่อให้มีรากงอก แล้วจึงนำไปปลูก หากเป็นการเพาะพันธุ์เพื่อขายมักจะนิยมเพาะชำลงพื้นดิน เพราะต้องทำเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนซื้อก็จะขุดใส่ถุงเพื่อขายอีกทีหนึ่ง

การดูแลบำรุงรักษาต้นเงาะ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก หลังจากเก็บผลผลิตแล้ว ตัดแต่งกิ่งให้เรียบร้อย จะใส่ปุ๋ยเคมี สูตร 15-15-15 เพื่อบำรุงต้นให้แตกใบอ่อน และทำให้ต้นสมบูรณ์ โดยการหว่านปุ๋ยให้ทั่วบริเวณรอบต้น ในปริมาณเฉลี่ยต้นละ 1 กระป๋อง (ประมาณ 5 กิโลกรัม) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของต้นเงาะด้วย หาก

ลำต้นใหญ่ก็ต้องใช้ปุ๋ยมากขึ้น ดังนั้น ชาวสวนจึงมักจะโคนต้นเงาะขนาดใหญ่ลง แล้วปลูกต้นใหม่ขึ้นมาทดแทนต้นเดิม เพื่อเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ย หรือการเจาะเป็นร่องรอบ ๆ บริเวณทรงพุ่มแล้วใส่ปุ๋ย กลบดินเพื่อป้องกันน้ำฝนพัดเอาปุ๋ยไป การใส่ปุ๋ยในช่วงแรกนี้จะตรงกับต้นฤดูฝนพอดี

“เงาะโรงเรียนนี้ต้องใส่ขี้ไก่ด้วย ซึ่งขี้ไก่ที่จะใส่นี้ ควรเป็นขี้ไก่จากเจ้าของไก่ไข่ เพราะจะไม่มีแกลบ ในบ้านเรามีแต่เล้าไก่เนื้อซึ่งขี้ไก่ไม่มีแกลบ จะไม่ดีเท่าไก่ไข่ ฉะนั้นเลยซื้อขี้ไก่จากเมืองแปดริ้ว ปีนี้ซื้อมา 4,000 บาท เพราะถ้าใส่ขี้ไก่แล้วเงาะโรงเรียนนี้มันจะหวานกรอบ”

ช่วงที่สอง ในช่วงปลายฤดูฝน ประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน เป็นการใส่ปุ๋ย เพื่อให้ใบของต้นเงาะมีความสมบูรณ์แข็งแรง เพื่อกระตุ้นให้ต้นเงาะออกดอก เพราะถ้าออกดอกได้มากก็จะหมายถึงผลเงาะก็จะมากด้วย

ช่วงที่สาม หลังจากที่ดินเงาะออกดอกประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคม เป็นการใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 18-24 เพื่อเร่งดอกของต้นเงาะ เมื่อเงาะเริ่มมีผลก็ต้องบำรุงผลอีก โดยใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 13-21 เป็นการเร่งคุณภาพของผล เพื่อบำรุงผลเงาะให้มีเนื้อดี และมีรสหวาน หลังจากนั้น 3-4 เดือนก็จะเก็บผลเงาะได้

การให้ปุ๋ยของชาวสวนจะมีทั้งปุ๋ยเคมีสูตรต่าง ๆ ผสมกับการให้ปุ๋ยคอกพวกมูลไก่ซึ่งราคาจะถูกเพราะหาได้ในท้องถิ่นหรือพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งจะส่งผลดีต่อคุณภาพของผลเงาะด้วย

สำหรับการกำจัดศัตรูพืช และวัชพืช ชาวสวนมักจะไม่นิยมใช้ยาปราบศัตรูพืช หรือสารเคมีในการกำจัดวัชพืช เช่น หญ้า เพราะการใช้ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมี จะทำให้มีหนอนมารบกวนต้นเงาะมากขึ้น และเป็นการทำให้ต้นทุนเพิ่มสูงขึ้น โดยวิธีการที่ชาวสวนใช้คือ การตัดหญ้าบริเวณใต้ต้นเงาะ เมื่อชาวบ้านตัดหญ้าออกไปแล้ว หลังจากนั้น 2-3 วัน บริเวณนั้นจะมีต้นหญ้าอ่อนขึ้นมาทดแทนต้นเดิม หนอนก็จะมาอาศัยกัดกินต้นหญ้าอ่อนเหล่านั้นแทน ซึ่งช่วยให้แมลงไม่ขึ้นมารบกวนต้นเงาะ นับว่าเป็นภูมิปัญญาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ และปัญหาของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดระหว่างญาติ และคนในชุมชน นอกจากนั้น ชาวสวนบางรายยังมีการใช้สมุนไพร ซึ่งทำมาจากต้นตะไคร้ที่นำมาหมักพร้อมกับข่า แล้วนำมาฉีดที่ต้นเพื่อไล่แมลง เป็นการลดค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนการผลิตลงได้

การผสมเกสร สมัยก่อนชาวสวนจะปล่อยให้แมลงลงตามธรรมชาติ ช่วยผสมเกสรให้ แต่ปัจจุบัน แมลงที่จะช่วยผสมเกสรมีน้อยลง เนื่องจากสารเคมี ดังนั้น เพื่อความมั่นใจในผลผลิต ชาวสวนจึงต้องเป็นผู้ลงมือผสมเกสรเอง เพื่อให้ติดผลจำนวนมาก เพราะชาวสวนต้องการให้ช่อดอกติดผลประมาณ 80-90% ของปริมาณดอกก็นับว่าน่าพอใจแล้ว ซึ่งการผสมเกสรนี้จะต้องทำ

ถึง 3 ครั้ง เนื่องจาก เงาะจะทยอยกันออกดอกและจากการที่เงาะเป็นไม้ผลที่มีดอก ซึ่งไม่สมบูรณ์เพศ คือระหว่างต้นที่มีเกสรตัวผู้กับต้นที่มีเกสรตัวเมีย แยกคนละต้นกัน โดยส่วนใหญ่แล้ว ชาวสวนจะปลูกต้นที่มีเกสรตัวผู้ไว้กลางสวน เพื่อการกระจายของละอองเกสรอย่างทั่วถึง และยังมีขั้นตอนการทำให้ต้นเงาะแทงช่อดอกในปริมาณที่มาก ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวสวนโดยแท้ดังนี้

1. เมื่อต้นเงาะกระทบกับความแห้งแล้งในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม ต้นมักจะเริ่มเหี่ยว และให้รดน้ำพอประมาณ ข้อสังเกตคือ ดูที่ใบเงาะว่าฉ่ำน้ำ (สดชื่น) ดีไหม เพราะถ้าให้มากเกินไปมักจะแตกใบอ่อนแทน ดังนั้นในระหว่างการรดน้ำต้องหมั่นสำรวจว่ามีการแตกใบอ่อนหรือไม่

2. ถ้ามีการแตกใบอ่อนต้องหยุดรดน้ำเงาะ ปล่อยให้ใบอ่อนเหี่ยวจนร่วงหล่นไป หลังจากนั้นจึงรดน้ำอีกครั้ง แล้วคอยสังเกตว่ามีช่อดอกหรือไม่ ถ้ามีช่อดอกให้กระทุ้งน้ำให้มาก ดอกที่ออกมาจะออกช่อใหญ่ ๆ และมีปริมาณมาก ซึ่งจะหมายถึงผลผลิตที่จะได้มากตามไปด้วย

การเก็บผลเงาะ เมื่อถึงช่วงเวลาที่ผลเงาะสามารถเก็บขายได้ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน การเก็บผลเงาะอาจต้องอาศัยแรงงานรับจ้างจำนวนมาก ช่วยในการเก็บวันละ 150 บาท/คน สวนขนาด 10 ไร่ ต้องจ้างแรงงานถึง 4 คน เนื่องจากต้นเงาะมีลำต้นที่สูงและต้องรีบเก็บให้เสร็จ โดยมักจะใช้เวลาในการเก็บตั้งแต่ 6 โมงเช้าไปจนถึงเที่ยง เนื่องจากแดดยังไม่ร้อนจัด เพราะถ้าแดดร้อนจัดจะทำให้ผิวเงาะดำกลายเป็นเงาะที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้ราคาต่ำหรือขายไม่ได้เลย ส่วนในช่วงบ่ายชาวสวนจะนำผลเงาะที่เก็บในช่วงเช้ามาใส่ช่องแล้วร่อน เพื่อการแยกขนาดแล้วตัดแต่ง จากนั้นจึงนำมากองแล้วรดน้ำ จากนั้นก็สามารถบรรจุใส่ช่องเพื่อนำไปขายต่อได้

แม้ว่าราคาของเงาะจะมีความผันผวนตลอด แต่ในระยะหลังนี้ราคาจะต่ำมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปีไหนที่สภาพดินฟ้าอากาศดี ผลผลิตที่ได้จะมีปริมาณมาก ราคา ก็จะตกลงมาก อย่างในปี 2545 เงาะมีปริมาณมากในตลาด ชาวสวนขายเงาะได้ในราคากิโลกรัมละ 2 บาท เท่านั้น บางครั้งจะถูกต่อราคาลงให้เหลือกิโลกรัมละ 1 บาท ซึ่งชาวสวนรู้สึกว่ามันขาดทุนไม่คุ้มกับค่าแรงที่จ้างเก็บเสียด้วยซ้ำ ไม่ต้องคิดถึงค่าปุ๋ยและค่าแรงที่ดูแลมาตลอดทั้งปีของเจ้าของสวน จึงจะไม่ยอมขาย เมื่อขายให้พ่อค้าคนกลางไม่หมด ก็มีการนำเงาะที่เหลือไปเร่ขายให้กับพวกแพปลา ชาวสวนบางคนเปรียบเทียบราคาเงาะในสมัยก่อนว่า เคยขายได้ในราคากิโลกรัมละ 2.50 บาท แล้วยังไม่ต้องลงทุนมากขนาดนี้ ทำให้รู้สึกหมดกำลังใจเหมือนกัน แต่ชาวสวนก็ยังคงที่จะปลูกเงาะในสวนผสมของตนต่อไป เพราะชาวสวนมีประสบการณ์ และความรู้ในการดูแลสวนเงาะ อีก

ทั้งยังไม่ต้องลงทุนมาก หากเงาะที่มาก ชาวสวนก็ยังสามารถรู้สึกรู้สีกว่าพอเลี้ยงตัวเองได้ และยังคงเก็บสวนเงาะไว้ เพื่อรอโอกาสว่าปีหน้าเงาะอาจจะมามีราคาขึ้นมา

มังคุด

พันธุ์มังคุดที่ปลูกกันในชุมชนนี้ มีมานานแล้ว ตั้งแต่อดีตเนื่องจากมีความเหมาะสมในเรื่องของอากาศ ดิน และน้ำ โดยเฉพาะดินร่วน หรือดินเหนียวปนทราย ที่สามารถซึมน้ำได้ดี เพราะมังคุดต้องการน้ำมากและตลอดทั้งปี มังคุดบางต้นมีอายุเป็น 100 ปี ชาวบ้านเรียกว่า เป็นมังคุดพันธุ์โบราณ ปัจจุบันเมื่อประมาณ 10 ปีมาแล้ว มีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ มาจากจังหวัดจันทบุรี และทางภาคใต้ มาปลูกในชุมชน เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่ใกล้เคียงกัน แต่มังคุดของภาคตะวันออกจะให้ผลผลิตก่อนทางภาคใต้

มังคุดจัดได้ว่าเป็นไม้ผลที่มีความคงทน ง่ายต่อการดูแลรักษา แต่จะขาดน้ำไม่ได้ โดยเฉพาะต้นที่ยังเล็กอยู่ และมีโรคพืชมารบกวนน้อย ชาวสวนจะฉีดยา เพื่อป้องกันหนอนและแมลงมารบกวนตั้งแต่เริ่มต้นปลูกแล้วก็รอจนกระทั่งมังคุดโตประมาณ 6 ปี จึงจะออกดอก แล้วให้ผล ส่วนการใส่ปุ๋ยบำรุงต้นมังคุด ชาวสวนจะใส่เพียง 2 ช่วง เท่านั้น คือ

ช่วงที่ 1 หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตหมดแล้ว ช่วงปลายเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ต้องตัดแต่งกิ่งให้เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงให้ปุ๋ยเร่งเพื่อให้ต้นแตกใบอ่อน เตรียมตัวมีดอกครั้งต่อไป

ช่วงที่ 2 คือปลายฤดูฝน เมื่ออากาศเริ่มแห้งแล้ง ชาวสวนจะหยุดการให้น้ำกับมังคุดจนมังคุดขาดน้ำนาน ๆ ต้นใกล้จะตาย จึงให้น้ำมาก ๆ เพื่อกระตุ้นให้มังคุดออกดอก ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของชาวสวนที่ถ่ายทอดกันมา “เมื่อแล้งมากกระทบ ต้องไม่ให้น้ำกับต้นมังคุด ต้องปล่อยให้มันเครียด การปล่อยให้ต้นมังคุดเครียด หมายความว่าปล่อยให้มันเหี่ยว โดยชาวสวนจะสังเกตจากก้านที่ปลายยอดของกิ่งมังคุด ถ้าก้านที่ปลายยอดนี้เริ่มเหี่ยวแล้ว แสดงว่าต้นมังคุดเครียด เมื่อมังคุดเครียดแล้วให้น้ำมาก ๆ ต้นมังคุดก็จะออกดอก ซึ่งชาวสวนจะดีใจมากถ้าต้นมังคุดของตนออกดอกได้ถึง 80-90% ของปริมาณกิ่งมังคุดที่มีอยู่”

โดยปกติแล้วมังคุดจะออกดอกเป็นรุ่น ๆ ประมาณปีละ 3 รุ่น ซึ่งในรุ่นที่ 2 และ 3 ชาวสวนจะปล่อยให้มังคุดออกดอกไปตามธรรมชาติ ต้นมังคุดยิ่งนานปีต้นก็จะใหญ่ขึ้นและให้ผลมากขึ้นด้วย แต่ส่วนมากชาวสวนมักจะปลูกแซมกับต้นทุเรียน ซึ่งตายง่าย หากทุเรียนตายชาวสวนก็ยังมียังมังคุดที่เก็บผลขายได้ ระหว่างที่รอผลจากต้นทุเรียนที่ปลูกใหม่

หลังจากมังคุดออกดอกตั้งแต่ช่วงปลายปีถึงช่วงต้นเดือนมกราคมแล้วประมาณ 5-6 เดือน จะให้ผลมังคุดออกมาก ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวสวนมัก

จะผลิตผลมังคุดบางส่วนออก ตั้งแต่ตอนที่ผลยังมีขนาดเท่านิ้วหัวแม่มือ เพื่อไม่ให้ผลตกมากเกินไป เพราะผลที่มากก็จะแย่งอาหารกันเอง ทำให้ผลที่ได้มีขนาดเล็กคือขนาด 18 ผลต่อกิโลกรัม แต่หากมีการผลิตผลที่ตกเกินไปออกบ้าง จะได้ผลมังคุดขนาด 12 ผลต่อกิโลกรัม

เทคนิควิธีการอีกวิธีหนึ่งของชาวสวน ที่จะไม่ให้ผลมังคุดนั้นตกจนเกินไปคือ การใช้วิธีการควบคุมระยะการให้น้ำ จากปกติเคยให้น้ำวันละ 1 ครั้ง ให้เว้นช่วงระยะการให้น้ำเป็น 10-12 วันให้ครั้งหนึ่ง เพื่อให้ผลที่ไม่สมบูรณ์หลุดร่วงลงมาเอง โดยไม่ต้องผลิตผลมังคุดทิ้ง “...โดยทั่วไปเขาจะใช้คนงานผลิตผลที่มันตกเกินไปนะครับ แต่ในส่วนตัวของผมเท่าที่ได้ศึกษา ปกติต้นนี้มันตก 100% อย่างเนี่ยะ คือเราต้องการแค่สัก 60% พอลูกโตประมาณเท่าหัวแม่มือ เราจะทิ้งน้ำสักกระยะหนึ่ง ปกติเราจะรดวันละครั้ง เราก็จะทิ้งไปสัก 10-12 วัน พอเรารดน้ำไป ต้นมันก็กินน้ำเข้าไปเนี่ยมันจะสลัดบางส่วนออกมา...”

สำหรับการเก็บผลมังคุด ให้สังเกตมังคุดแก่ได้จากเส้นสีแดง ๆ ที่เรียกว่าสายเลือดที่ปรากฏขึ้นตามบริเวณผิวเปลือกนอกของผล การเก็บจะไม่ใช้วิธีการเขย่าผลมังคุดให้ร่วง เพราะเมื่อมังคุดหล่นแล้ว จะมีน้ำยางซึมออกมาแล้วเข้าไปสู่เนื้อในของผลมังคุด ทำให้ผลมังคุดแข็งและเน่าเสีย เนื้อในใสเป็นแก้ว ชาวสวนจึงมีวิธีการเก็บผลมังคุดที่ยังดิบ แล้วนำมาบ่ม เพราะหากเก็บผลมังคุดสุกจะทำให้ผลมังคุดแข็ง วิธีการเก็บจะใช้ไม้ที่มีลักษณะปลายคล้ายดอกจัมปา เสียบเข้าไปที่ขั้วผลมังคุดที่ละผลแล้วบิดจนขั้วขาดให้ตกลงมายังภาชนะหรือวัสดุที่นุ่มคอยรองรับคล้ายถุง จากนั้นเมื่อเต็มถุงจะเก็บใส่ย่ามที่สะพายอยู่แล้ว จึงนำผลลงมา หรือการใช้ตะกร้อใส่ไม้สอยยาว ๆ แล้วต่อออกมาเป็นกระบอกร เพื่อเสียบเข้าไปที่ผลมังคุด เพื่อบิดขั้วให้หลุด ผลก็จะตกลงไปอยู่ในกระบอกรจนเต็ม แล้วจึงนำผลลงมาใส่เชิงที่เตรียมไว้ เพื่อคัดแยกขนาดของผล ทำความสะอาดที่ผิวเปลือกมังคุดโดยวิธีการชุบเอายางที่ติดตามผิวออก แล้วจึงนำออกขาย ซึ่งมีทั้งการขายส่งและขายปลีก โดยทั่วไปแล้วชาวสวนจะเก็บมังคุดวันเว้นวัน หรือวันเว้น 2 วัน เพราะมังคุดจะทยอยกันสุกตามระยะเวลาการออกดอก

การเลือกผลมังคุดเพื่อบริโภค ชาวสวนแนะนำว่า ควรเลือกผลที่ไม่ได้ฉีดยา เพื่อให้ผิวสวยดูเป็นมัน แต่ให้เลือกบริโภคผลที่ผิวไม่สวย กร้านเป็นกลาก เพราะจะมีรสหวาน อร่อย ผิวบางส่วนมังคุดที่ฉีดยาเพื่อให้ผิวสวย คือมีลักษณะผิวมัน เนื่องจากตัวยาก็ทำให้ยางของมังคุดไม่ไหลออกมาจากผลมังคุด ชาวสวนมักนิยมทำกันเพื่อให้ดูน่าซื้อ นำรับประทาน หรือเพื่อการส่งออกไปขายต่างประเทศ ได้ราคาดี ซึ่งรสชาติจะไม่อร่อย “สังเกตง่ายนิดเดียวว่ามังคุดนั้นใช้สารเคมีมากหรือไม่ โดยการสังเกตจากลักษณะผิวของผลมังคุด กล่าวคือ ถ้าผิวมันมากก็หมายความว่าใช้สารเคมีมากตามไปด้วย”

สำหรับราคามังคุดในปัจจุบัน ตกต่ำมากอยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 7-8 บาท เท่านั้น เนื่องจากมีผู้ปลูกกันมาก เมื่อผลผลิตออกมาพร้อม ๆ กัน ส่งผลให้ตัดราคากันเอง ซึ่งชาวสวนจะรู้สึกว่าราคาต่ำมากไม่คุ้มทุน แต่ในช่วงต้นฤดูราคาจะสูงมากตั้งแต่กิโลกรัมละ 15-25 บาท ชาวสวนจะพอใจกับราคาที่ทำให้มีรายได้มากขึ้น นอกจากนั้นชาวสวนยังรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มปรับปรุงคุณภาพมังคุด โดยมีแนวความคิดว่าต้องการขายคุณภาพของมังคุด ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปว่า มังคุดบ้านชะวีก เป็นมังคุดคุณภาพดีไว้ใจได้ และปลอดภัยจากการใช้สารเคมี

สละ

ชาวสวนเริ่มหันมาสนใจปลูกสละกันมากขึ้น เนื่องจากราคาดีมาก โดยมีการปลูกกันแถวเมืองจันทร์ก่อน แล้วจึงขยายการปลูกไปยังพื้นที่อื่น ๆ รวมถึงจังหวัดระยองด้วย ซึ่งการปลูกโดยทั่วไปแล้วจะปลูกจากต้นที่มีขายกัน โดยชาวสวนที่เพาะพันธุ์ต้นสละขาย จะมีวิธีการเพาะพันธุ์ด้วยการผ่าหรือเลื่อยต้นพันธุ์เพื่อดูว่าตาของต้นพันธุ์นั้นอยู่ตรงไหน จากนั้นก็จะใช้เลื่อยเพื่อเลื่อยต้นออกเป็นท่อน ๆ แล้วนำมาปักชำฝังดินในบริเวณที่อยู่ภายในกระโจม ต้องคอยรดน้ำสม่ำเสมอเพื่อให้มีการแตกต้นอ่อนออกมา เมื่อต้นมีใบอ่อนแตกออกมา จึงนำมาคัดใส่ถุงเพาะชำ แล้วก็ใส่ไว้ในกระโจมเหมือนเดิมประมาณ 1 ปี ต้นไหนที่มีสภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ก็จะคัดออกมาจากกระโจม สามารถขายให้กับผู้ซื้อได้ ในราคาต้นเล็กประมาณต้นละ 250-350 บาท ตามขนาดของต้น ส่วนต้นใหญ่จะมีราคาสูงขึ้นตามลำดับ ดังคำบอกเล่าของชาวบ้าน “...ช่วงแพงที่สุดก็คือ 350 นะ รุนั่นแหละ ต้นนี้ต่อถุงนี้ นี่เห็นมั้ยที่มันอยู่ในถุง นั่นไง เออ สีดำ ๆ นั่นแหละ เมื่อก่อน 350 ที่มันขึ้นมาแค่นี้เองนะ ยังไม่มีใบไหน...” เมื่อซื้อต้นสละที่เพาะขายมาแล้ว ชาวสวนต้องเลี้ยงให้ต้นแข็งแรงอีกประมาณ 1 ปี จึงจะปลูกลงดินในสวนได้ รดน้ำอีกเป็นปีนะ กว่าเราจะมาลงดินได้ก็ต้องเลี้ยง “...ซื้อมาร้อยก็ตายเป็นสิบหน เราต้องมาเลี้ยง สมมุติว่าซื้อมาแค่นี้ละ เราต้องมาเลี้ยงอีกเป็นปีนะ คอยแบบนี้...”

การปลูกต้นสละที่ซื้อมาลงดิน ให้ขุดหลุมที่มีระยะห่างระหว่างหลุมประมาณ 2-3 เมตร เพื่อไม่ให้ต้นสละเมื่อโตขึ้นแน่นหรือห่างจนเกินไป โดยปลูกไว้ในบริเวณที่ไม่ถูกแสงสว่างที่มีแดดแรงจนเกินไป และเมื่อต้นสละโตขึ้นก็ไม่ควรตัดแต่งต้น เนื่องจากการตัดแต่งต้นสละ จะทำให้ต้นสละโอนเอนไปมา ไม่มั่นคง อีกทั้งการที่ต้นสละเอนโอนไปมา จะทำให้ผลสละที่ออกมา เรี่ยดินมากไม่มีคุณภาพ ผลไม่สวย จนยากแก่การเก็บผลสละออกไปขาย

โดยปกติแล้ว สละที่ปลูกประมาณปีครึ่งหรือ 2 ปี ก็จะเริ่มให้ผลในช่วงนี้จึงต้องดูแลต้นสละด้วยการฉีดสารเคมีหลายครั้ง เพื่อป้องกันเชื้อรา จีดฮอร์โมนเพื่อเร่งให้เกิดดอก และป้องกันหนอนแมลง

พันธุ์สละที่นิยมปลูกกันคือ สละพันธุ์เนินวงศ์ ซึ่งขายอยู่ทั่วไปและราคาดี ส่วนสละพันธุ์ระกำนั้นเป็นสละที่มีหนามน้อย คล้ายระกำ แต่มีกลิ่นหอมหวานกว่าระกำที่มีรสออกเปรี้ยว และหนามจะแข็งกว่าสละเนินวงศ์ การปลูกสละโดยทั่วไปแล้ว ต้องมีการบำรุงรักษาตลอด ด้วยการใส่ปุ๋ย 16 ปุ๋ย 24 หรือใส่มูลไก่ก็ได้ เมื่อสละออกดอก ชาวสวนจะมีวิธีการช่วยผสมดอก เพื่อให้สละออกผล โดยนำดอกหรือเกสรตัวผู้ที่บานมาจากต้นอื่นใส่ถุงพลาสติก แล้วผสมด้วยยาฆ่าแมลงลงไปเล็กน้อยคลุกให้เข้ากัน จากนั้นจึงนำไปครอบใส่ผสมกับดอกหรือเกสรตัวเมีย แล้วเขย่าให้เข้ากัน เพื่อให้เกิดการผสมเกสร การจะแสดงสัญลักษณ์ให้เห็นว่าดอกนี้ผ่านการผสมเรียบร้อยแล้ว ก็ใช้หนามของสละมาติดไว้ ซึ่งต้องทำด้วยวิธีการเดียวกันนี้กับดอกอื่น ๆ จนหมดทั้งสวน

โดยปกติแล้วสละจะให้ผลตลอดทั้งปี จะเว้นช่วงบ้างก็ประมาณ 3-4 เดือน หลังเดือนธันวาคมที่สละให้ผลแล้ว ชาวสวนจะใช้ช่วงเวลานี้ดูแลเอาใจใส่ในการตัดแต่งกิ่ง ใส่ปุ๋ย ซึ่งสละเป็นพืชที่ต้องใส่ปุ๋ยทุกเดือน ทั้งปุ๋ยคอก ปุ๋ยเคมี จีดยาเพื่อฆ่าเชื้อรา ใส่ฮอร์โมนเพื่อเร่งดอก สารเคมี และยาฆ่าแมลง เมื่อมีหนอน แมลงวันทองมาเจาะผลสละ การปลูกสละจึงจำเป็นต้องใช้เงินทุนในการดูแลรักษาค่อนข้างมากและตลอดทั้งปี ต้องให้น้ำทุก 3 วัน ซึ่งสละต้นหนึ่งจะมีอายุอยู่ได้ประมาณ 10 ปี หลังจากนั้นก็จะค่อย ๆ ให้ผลผลิตน้อยลง ชาวสวนจึงต้องตัดโค่นทิ้ง แล้วนำต้นใหม่มาปลูกแทนระหว่างต้นเดิม เพื่อให้โตทันให้ผลพอดีกัน

การเก็บผลสละไปขายนับได้ว่าเป็นงานที่ยากลำบากพอสมควร เนื่องจากต้นสละเป็นไม้ผลที่ต้นมีแต่หนาม ชาวสวนต้องระมัดระวังอย่างมาก บางรายไม่เลือกที่จะปลูกสละเพราะกลัวหนามของมัน การเก็บผลสละถ้าเป็นสวนเล็ก ๆ ชาวสวนจะเก็บผลผลิตเอง แต่หากเป็นสวนใหญ่ ๆ มีสละเป็นพันต้น จะต้องมีการจ้างแรงงานเก็บผลสละ เพื่อส่งขายได้ทันทั้งการขายส่งที่ตลาดสตาร์และตลาดในกรุงเทพฯ หรือขายปลีกที่ตลาดตะพง หรือบางตลาดในตัวเมืองระยอง

ราคาผลสละที่ขายกัน เมื่อ 10 ปีที่แล้ว เป็นผลไม้ที่มีราคาสูงมาก คือกิโลกรัมละ 120 บาท หรือในช่วงต้นฤดู จะขายได้กิโลกรัมละ 80 บาท แต่เมื่อมีการขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้น ได้ส่งผลให้ราคาลดลงในปัจจุบัน คือราคาอยู่ระหว่าง 20-30 บาท ในขณะที่พ่อค้าแม่ค้านำไปขายต่อในราคากิโลกรัมละ 50-60 บาท แต่อย่างไรก็ตามชาวสวนที่ปลูกสละก็ยังถือว่าเป็นราคาที่ชาวสวนพอใจ และเห็นว่าเป็นผลไม้ที่สร้างรายได้ให้กับชาวสวนด้วย

กระท้อน

สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับกระท้อนคือ พื้นที่ที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีการระบายน้ำได้ดี การปลูกกระท้อนโดยทั่วไปของชาวสวน จะปลูกจากกิ่งพันธุ์ที่ซื้อมาแล้วจึงใช้วิธีการติดตาจากต้นพันธุ์หรือต้นแม่ซึ่งมีความสมบูรณ์ โดยเลือกกิ่งพันธุ์ที่มีตาสมบูรณ์อายุไม่มากเกินไป แล้วนำมาติดตากับต้นแม่ ซึ่งเป็นต้นกระท้อนที่เพาะพันธุ์ขึ้นมาจากเมล็ดกระท้อนพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งจะเป็นต้นกระท้อนพันธุ์ที่แข็งแรงกับตาของพันธุ์ที่ชาวสวนได้นำมาทาบกิ่งติดตากับต้นของตนเองแล้ว จากนั้นดูแลรดน้ำประมาณ 45 วัน ตาที่ติดไว้จะแตกยอดจากตา พันธุ์กระท้อนที่นิยมปลูกกันมากและขายได้ราคาดีมีอยู่ด้วยกัน 2 พันธุ์คือ พันธุ์ปุยฝ้าย และพันธุ์อีหล้า การขยายพันธุ์ของชาวสวนจึงไม่ค่อยมีการซื้อขายกิ่งพันธุ์กัน แต่จะใช้วิธีการติดตา

เมื่อต้นกระท้อนโตขึ้นชาวสวนต้องตัดแต่งกิ่ง (หรือแม้แต่หลังจากให้ผลแล้วด้วย เพื่อความสะดวกในช่วงการเก็บผลผลิต) จนให้ผลได้ ประมาณช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม นอกจากนั้นยังต้องระวังไม่ให้เกิดโรค หากเป็นโรคแล้ว จะทำให้ผลเบา เนื้อข้างในจะโปน เบา คือ แม้ว่าผลจะมีขนาดเท่ากันแต่น้ำหนักไม่เท่ากัน โดยจะต้องคอยสังเกตที่ผลจนกระทั่งผลเป็นสีเขียวซีม้กลายเป็นสีน้ำตาล ชาวสวนจะต้องห่อผลกระท้อนซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อไม่ให้มีแมลงมาเจาะผลกระท้อนแล้ว ยังจะช่วยให้ผลกระท้อนที่เตรียมเก็บขายมีสีสวยงาม นำรับประทาน คือสีจะออกเหลืองแก่ บ่งบอกถึงความแก่หรือสุกของผล สามารถรับประทานได้ ซึ่งชาวสวนมักจะเลือกห่อเฉพาะผลที่มีขนาดใหญ่สามารถขายได้ราคา โดยขั้นตอนการห่อผลกระท้อนมีดังนี้คือ

1 ก่อนจะห่อผลกระท้อน ต้องฉีดยาฆ่าแมลงที่ต้นกระท้อนก่อน หลังจากนั้น 2 วัน จึงใช้กระดาษห่อที่ผล ซึ่งจะใช้กระดาษที่มีลักษณะเหมือนกระดาษปูนสีน้ำตาล มีความหนาที่บ่งชี้ที่สามารถจะกันแมลงมาเจาะผลกระท้อนกันแสงแดด และกันน้ำฝนได้เป็นอย่างดี ภายหลังจากห่อแล้ว เมื่อผลแก่สีผลจะสวยงามกลมกลืนกันทั้งผล

2 เมื่อห่อผลกระท้อนได้สักระยะหนึ่ง ชาวสวนจะคอยเปิดกันถุงที่ห่อผลกระท้อน เพื่อดูว่าผลแก่เพียงพอที่จะเก็บขายได้หรือยัง เพราะผลกระท้อนที่ออกรุ่นเดียวกันจะแก่หรือสุกพร้อมกัน ดังนั้นหากผลใดผลหนึ่งมีสีเหลืองแก่ แสดงว่าผลรุ่นนั้นจะแก่พร้อมที่จะเก็บขายได้ทั้งต้นพร้อมกัน

แต่อย่างไรก็ตาม กระท้อนต้นหนึ่งมักจะให้ผลในคราวเดียวหลายรุ่นที่ออกไม่พร้อมกันอย่างน้อย 2 รุ่น ชาวสวนจึงใช้เทคนิควิธีการห่อผลกระท้อนที่แตกต่างกัน โดยเลือกใช้เชือกสีแตกต่างกันในการผูกปากถุงหรือห่อผลกระท้อนคนละรุ่นกัน เพื่อความสะดวกและคัดแยกเวลาเก็บผล

เพื่อขาย “...เราก็ต้องดูว่าเนี่ยะต้นเนี่ยะเราห่อก่อน พอห่อก่อนนี้หมายความว่าอันนี้นั้นจะแลดูแก่ มากก่อนนะ เราห่อก่อนเราก็จำเอาไว้ พอประเดี๋ยวเราเก็บเราก็อันไหนเราห่อก่อนคือเราเก็บก่อน อันไหนห่อทีหลัง ก็คือเลื่อนไป...” และการห่อผลกระทอนหากชาวสวนไม่มีเวลาห่อเองจะต้องจ้าง แรงงานเขา ตกวันละประมาณ 150 บาท

เทคนิควิธีการเก็บผลกระทอนของชาวสวน จะใช้ขอบกระดัง โดยนำผ้ากระสอบมา เย็บที่ขอบของกระดังให้ตึงพอประมาณ เป็นเหมือนถุงคอยรองรับผล เมื่อคนเก็บผลกระทอนโดย ใช้บันไดปีนขึ้นไปบนต้นแล้ว จะใช้มีดกรรไกรยาว ๆ ที่มีลักษณะเหมือนปากคีบ อยู่ที่ขอบกระดัง คีบตรงกิ่งก้านเหนือผลให้ผลตกลงมาที่ถุงกระสอบที่คอยรองรับอยู่ แล้วจึงโยนให้คนที่อยู่ข้างล่าง คอยรับแล้วใส่ลงไปในช่องเตรียมตัวส่งขายได้ ที่สำคัญคืออย่าให้ผลตกหล่นลงพื้น เพราะจะทำให้ คุณภาพของผลเสียไป

ราคากะทอนเมื่อก่อนที่เพิ่งเริ่มปลูกกัน โดยเฉพาะพันธุ์ยุฝ้าย ลูกใหญ่ ๆ สีสวยงาม รับประทาน จะขายได้ถึงราคากิโลกรัมละ 30 กว่าบาท อย่างปลูกกะทอน 5 ไร่ ปีหนึ่งจะได้ถึง 300,000 กว่าบาท ช่วงแรกเคยได้ 2-3 ปี ติดต่อกัน ราคาสูง ๆ เคยขายได้ราคากิโลกรัมละ 70 บาท แต่ในปัจจุบันราคาที่ว่าสูงนั้นจะอยู่เพียงกิโลกรัมละประมาณ 12-13 ถึง 16 บาท เท่านั้นเอง หรือ การขายปลีกให้กับนักท่องเที่ยวที่ตลาดตะพง ยกเว้นกะทอนที่ออกนอกฤดูฤดูกาล หรือต้นฤดูฤดูกาล ราคาจะสูง ส่วนราคาช่วงที่กะทอนออกมาเยอะ ๆ พร้อมกัน ชาวสวนจะขายได้เพียงกิโลกรัมละ 7-8 บาท อย่างมากที่สุดแค่ 10 บาท ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการขายส่งที่ ตลาดสดหรือขายส่งไปยังตลาดในกรุงเทพฯ เช่น ตลาดไท

ลองกอง

วิธีการปลูกลองกอง ชาวสวนจะใช้วิธีการทาบกิ่ง ติดต่อกับต้นพันธุ์ที่นิยม ประมาณ 3-6 เดือน รากของต้นใหม่ก็จะแข็งแรง แล้วจึงนำไปปลูก โดยปลูกในที่ที่ไม่อยู่กลางแจ้งแดดจน เกินไป ชาวสวนมักจะปลูกแซมหรือระหว่างต้นทุเรียน มังคุด ซึ่งเป็นไม้ใหญ่ ให้ร่มเงาแก่ลองกองได้ ระยะห่างการปลูกประมาณ 4 เมตรต่อต้น ไม่ควรให้แน่นจนเกินไป เพราะเมื่อโตแล้วจะเบียดแน่น กันเอง ลองกองชอบความชุ่มชื้น เพราะเดิมแล้วลองกองเป็นไม้ป่าเมื่อนำมาปลูกในสวนก็สามารถ เจริญเติบโต แต่ต้องรักษาสภาพความชุ่มชื้นสูง และดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไว้

พันธุ์ลองกองนั้น ชาวสวนนำมาจากทางจังหวัดจันทบุรี และทางภาคใต้ เมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะพันธุ์ที่มาจากทางใต้ คือ พันธุ์ต้นหยงมัส เป็นลองกองที่มีเนื้อแห้ง ไม่มีน้ำ มีรสหวานน่ารับประทาน และผลสวย มีขนาด

ใหญ่ ผิวสีเหลืองนวล ส่วนพันธุ์ลองกองน้ำเนื้อจะละ ผู้บริโภคไม่นิยมรับประทาน จึงมีราคาถูก อีกพันธุ์หนึ่งคือพันธุ์ลองกองแก้ว ที่เนื้อจะนิ่มคล้ายลางสาด โดยทั่วไปแล้วชาวสวนจะให้ปุ๋ยก่อนลองกองจะออกดอก เพื่อเร่งให้ตาดอกสมบูรณ์ และเมื่อช่อออกแล้วต้องช่วยผสมเกสรด้วย

การเจริญเติบโตของต้นลองกอง หลังจากปลูกแล้ว ประมาณ 4-5 ปี ลองกองจะเริ่มให้ผล แต่ต้องให้น้ำเพื่อความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี และดินสามารถระบายน้ำได้ดี โดยทั่วไปแล้วจะให้ผลปีละ 1 ครั้ง แต่เทคนิควิธีการของชาวสวนที่จะทำให้ลองกองออกผลนอกฤดูได้คือ ก่อนแทงช่อประมาณ 2 เดือน ต้องทำให้ต้นลองกองขาดน้ำมาก ๆ จนต้นเริ่มเหี่ยว ดูเหมือนใกล้จะตาย จึงเริ่มให้น้ำ ใส่ปุ๋ย ต้นลองกองจะแตกหรือเปิดตาช่อออกมา จากนั้นก็ใช้ยาช่วย เพื่อดึงช่อและตัดแต่งช่อให้มีจำนวนที่เหมาะสมและไม่มากเกินไป

เมื่อผลลองกองแก่หรือสุกประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคมก็สามารถที่จะเก็บขายได้ โดยใช้วิธีเก็บผลเป็นช่อ ๆ ซึ่งไม่ยุ่งยาก เพราะลองกองจะออกผลเป็นช่อใหญ่ ๆ มีน้ำหนักประมาณ 1 กิโลกรัม จึงใช้เวลาเก็บไม่นานก็หมดทั้งต้น เพียงแต่ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้ผลบอบช้ำหรือตกหล่น ไม่แตกจากช่อใหญ่ เพราะจะทำให้ขายได้ราคา ดูแล้วน่ารับประทาน ซึ่งจะบรรจุใส่กล่องส่งขาย หรือผูกเป็นช่อขายปลีกแก่นักท่องเที่ยว ก็ขายได้ง่ายกว่าผลที่ร่วง ปัจจุบันในช่วงต้นฤดูชาวสวนสามารถขายได้ราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 60-100 บาท พอถึงช่วงที่ลองกองออกมาพร้อม ๆ กันในปริมาณที่มาก ราคาจะตกเหลือกิโลกรัมละ 20-30 บาท ซึ่งชาวสวนส่วนใหญ่จะพอใจกับราคา ดังนั้นหากสวนใครลองกองสามารถให้ผลผลิตได้มาก ก็จะเป็นรายได้หลักของชาวสวนในแต่ละปีเลย

สวนยาง

ต้นยางในชุมชนแห่งนี้มีมานานแล้ว ในสมัยก่อนเป็นยางพันธุ์โบราณ หรือยางพันธุ์พื้นเมือง โดยปลูกจากลูกยางที่ตกลงมาจากต้น เป็นเหมือนยางป่า ซึ่งยางพันธุ์โบราณนี้ การปลูกยางในช่วงแรกยังไม่มีกติกาติดตาม จึงเป็นยางต้นที่เอาเมล็ดหรือลูกยางมาปลูก แต่เดี๋ยวนี้เป็นต้นยางแบบติดตามหมด วิธีการปลูกยางสมัยนั้นเพียงแค่วางหลุมแล้วก็ปักกระบอกไม้ไผ่เป็นล๊อค เพื่อให้แนวแถวมันตรง ชาวสวนที่เลือกทำสวนยางมักจะเลือกแปลงพื้นที่ที่ไม่สามารถจะเจาะน้ำได้ หรือมีทุนน้อยเนื่องจากการปลูกยางจะลงทุนน้อยกว่าทำสวนผลไม้ เพราะไม่ต้องลงทุนขุดบ่อน้ำ โดยชาวสวนต้องรอเวลาประมาณ 10 ปี ถึงจะสามารถกรีดยางได้ ระหว่างนั้นจะมีการปลูกพืชบางชนิดเพื่อสร้างรายได้ เช่น ปลูกกล้วยน้ำว้า แต่พอขึ้นปีที่ 4 ชาวสวนจะไม่ปลูกพืชแซมแล้ว เพราะต้นเริ่มโตมาก มีใบหนา ทำให้แดดส่องไม่ถึงต้นไม้ที่ปลูกแซมลงไป จะต้องรอให้จนถึงปีที่ 10 จึง

เริ่มกรีดยาง เมื่อก่อนไม่มีการขายน้ำยาง ชาวสวนจะกรีดยางแล้วทำแผ่นกันเอง สมัยนั้นต้องทำแผ่นยาง บางจุดก็มีโรงมยางเลย เพื่อพร้อมที่จะขายส่งออก ตอนใกล้เริ่มจะกรีดยางคนงานจะเปิดหน้าผิวดันยางก่อน ระยะเวลาจากดินขึ้นมาประมาณหนึ่งเมตรครึ่งแล้วจึงกรีด เมื่อก่อนเปิดเพียงครึ่งตัน เดียวนี้พัฒนาแล้วสามารถเปิดได้ถึง 3 ส่วน การกรีดจะเริ่มในช่วงกลางคืนประมาณตี 2 อุปกรณ์ที่สำคัญคือ มีด แล้วใช้แก๊สจุดไฟที่ติดหัวไว้ที่ศีรษะเวลากรีด ปัจจุบันหันมาใช้แบตเตอรี่กับหลอดไฟฟ้าแทนแล้ว

ในการเก็บน้ำยางต้องรอให้น้ำยางหยุดย่อยแล้วถึงจะเก็บ พอได้น้ำยางมาแล้วจะนำไปกรองให้สะอาด เพราะชาวสวนกรีดยางในตอนเช้า ถ้วยที่รองรับน้ำยางอาจจะสกปรกมีขยะหรือมีอะไรเจือปน จากนั้นจะใช้ตะแกรงทองเหลืองกรองน้ำให้สะอาดแล้วเอามาทำแผ่น แล้วก็ใช้น้ำกรดมาผสม ถ้าหากใส่น้ำกรดไม่มากจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง กัดเป็นแผ่น ๆ เมื่อได้เป็นแผ่นมาแล้วนำไปรีดให้บางโดยใช้เครื่องรีด พอได้แผ่นแล้วจึงนำไปผึ่งลง รอจนแผ่นยางแห้งแล้วมารวมควั่นอีกทีหนึ่ง ถ้าบางแห่งที่มีจำนวนมากจะมีโรงมยาง ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชาวสวนเพราะมยางแล้วจะเก็บไว้ก็ได้อีกก็ได้

บ้านที่มีเตารมยางมักจะมประจําจะไม่มีเวลารว่าง บางทีไปซื้อของคนอื่นมารม ถ้ารมสุกแล้วยางมันจะใสออกสีน้ำตาล ถ้าไม่สุกมันจะเป็นจ้ำ ๆ ไม่สุก กระบวนการเรียนรู้การทำสวนยางใช้แบบความจำต่อ ๆ กันมา และถ่ายทอดกันมาแบบปากต่อปาก “สิ่งต่าง ๆ แบบนี้เรียนรู้กันได้ บ้านใครเขาทำเราก็ไปดูได้ สมัยนั้นเครื่องมือเครื่องมือ กระบองอะลูมิเนียมอะไรยังไม่มี ต้องใช้ไม้แผ่นมาทำเป็นรางเหมือนกับรางหมู และก็คั่นกลางได้ 2 แผ่น สมัยนี้ทันสมัย มีเครื่องกระแทก ป้อนที่เดียวออกเป็นลายเลยเดี๋ยวนี้” สำหรับต้นยางแก่แล้วสมัยนั้นไม่ได้เอาไปทำอะไรเลย เผาไฟ หมดอายุนี้ก็โค่นแล้วก็เผา ผิดกับปัจจุบันที่นำไปทำเฟอร์นิเจอร์ขายได้ราคาดี

ปัจจุบันไม่นิยมปลูกยางพันธุ์โบราณแล้ว แต่เป็นพันธุ์ที่องค์การส่งเสริมการทำสวนยางมาแนะนำให้ปลูก ชาวสวนเรียกว่า ยางพันธุ์ ซึ่งยางพันธุ์ส่วนใหญ่่นำมาจากทางภาคใต้ เป็นพันธุ์ให้น้ำยางมากกว่าพันธุ์โบราณ

รูปแบบการทำสวนยางในชุมชนแห่งนี้ มีด้วยกัน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. รูปแบบที่ชาวสวนลงทุนเองทั้งหมด ตั้งแต่พันธุ์ยาง ปุ๋ย ยาฉีดฆ่าหญ้า
2. รูปแบบที่องค์การส่งเสริมการทำสวนยางให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชาวสวนจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด เช่น ต้องมีพื้นที่ตามลักษณะ และขนาดที่กำหนดต้องมีการปลูกยางพันธุ์โบราณก่อน แล้วซื้อยางพันธุ์ที่เจ้าหน้าที่เกษตรแนะนำ โดยพันธุ์ยางจะถูกจัดเตรียมไว้เป็นชุด เป็นกิ่งที่ตัดเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ 1 คืบ แล้วนำกิ่งพันธุ์นั้นมาทาบกับต้นยางโบราณที่ปลูกเตรียมไว้

แล้วสำหรับเป็นต่อ โดยหาบได้ตันละกึ่ง ซึ่งชาวสวนที่ขอรับการสนับสนุนจะได้รับเงินทุน และสิ่งของ เช่น หากมีพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ จะได้รับเงินทุนงวดแรกประมาณ 5,800 บาทต่อไร่ โดยเงินทุนงวดแรกนี้ นำมาใช้จ่ายเป็นค่าจ้างขุดหลุม การเตรียมพื้นที่ปลูกยางพันธุ์พื้นเมือง งวดต่อมาก็จะเป็นค่าปุ๋ย และค่ายาฉีดหญ้า แต่อย่างไรก็ตามหากขอรับเงินทุนสนับสนุนมาก ก็ต้องใช้คืนภายหลังมากเช่นกัน

“...ยางพันธุ์ที่ชาวสวนปลูกจะเริ่มกรีดยางได้เมื่ออายุประมาณ 7 ปี การกรีดยางจะสูงจากพื้นประมาณเมตรกว่า ๆ ต้นหนึ่งจะกรีดยางได้ 3 ด้าน โดยกรีดทีละด้านและกรีดลงมาเรื่อย ๆ ประมาณ 5 ปี ก็ถึงดินแล้วค่อยเปิดใหม่ การกรีดยางนิยมกรีดในช่วงเช้ามีด เพราะอากาศดีและได้น้ำยางมาก ในช่วงเวลาที่ยางผลัดใบจะต้องหยุดกรีด เพราะไม่มีน้ำยางพอ และในการกรีดยางจะไม่นิยมกรีดในหน้าฝน เพราะน้ำฝนที่ตกลงมาจะทำให้กรีดยางไม่ได้ การกรีดยางชาวสวนส่วนใหญ่จะเรียนรู้การกรีดยางจากการฝึกฝนกันเอง...”

การทำสวนยางในปัจจุบัน ชาวสวนมักจะได้ไม่ทำเอง แต่จะเป็นการจ้างแรงงาน เช่น การจ้างคนดูแลสวน จ้างแรงงานมากรีดยาง และนำน้ำยางไปขาย ส่วนใหญ่จะจ้างแบบยกครอบครัวมาสร้างที่อยู่อาศัยกันในสวนเลย โดยตกลงแบ่งค่าจ้างกันกับเจ้าของสวน ในสัดส่วน 60 : 40 คือเจ้าของสวนจะได้ 60% คนงานที่รับจ้างได้ 40% ซึ่งจะมีการกรีดยางทุกวัน แล้วเอาน้ำยางใส่ถัง 200 ลิตร ขายเป็นน้ำยางสด โดยเจ้าของสวนจะเป็นผู้นำไปขายกับทางโรงงานและพ่อค้า แต่ทางโรงงานจะเป็นผู้กำหนดราคาน้ำยาง ตามเกณฑ์การวัดเปอร์เซ็นต์ยาง ทำให้ชาวสวนมักจะเสียเปรียบโรงงาน แต่หากขายเป็นยางแผ่นจะไม่มีปัญหานี้ ซึ่งชาวสวนจะเสียเวลามากในการทำตั้งแต่เช้า ชาวสวนจึงนิยมขายเป็นน้ำยางสดมากกว่า

ทั้งนี้ ชาวบ้านบอกว่าราคายางมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ มันขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอด พ่อค้าที่คั่นเขาก็มีเครื่องมือมาเอาเอง ถ้าไม่มีเราก็ก็นำไปส่งเขา สมัยนั้นเขามีรถบรรทุกมาเอา แต่จริง ๆ แล้วพวกที่ซื้อยางที่ไม่มีเตารม จะมีรถจักรยานพ่วงที่ละร่อยกว่ากิโลกรัมไปขายตามร้านที่รับซื้ออีกที และชาวสวนกำหนดราคาเองไม่ได้ มันต้องตามราคาตลาด ปีก่อนนี้ราคายางพารามันต่ำ โดยจะต้องแบ่งให้คนกรีด คือ 10 ส่วนนี้จะต้องให้เขาไป 4 ส่วน เราเอาไว้ 6 ส่วน แต่ถ้ายางไม่ดีต้องแบ่งครึ่งกัน เพราะวณ้ำยางไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร และคนกรีดเริ่มคล้าย ๆ จะเล่นตัว แต่ว่าปีนี้น้ำราคาดี คนกรีดเลยมีกำลังใจขึ้นมา ถ้าคนกรีดขยัน เจ้าของก็ได้มาก ส่วนมากปลูกกันมานานเกือบ 40 ปี โคนไป 2 ครั้งแล้ว เวลาบำรุงจะต้องทำหลุมรองในร่องให้ดี และใส่ปุ๋ยปีละ 2 ครั้ง และเยอะมาก ต้นหนึ่งก็ราว ๆ 1 กิโลกรัม รวมแล้วใช้ปุ๋ยเป็น 100 ตัน ในแต่ละปี กระสอบละ 50 กิโลกรัม ราคา 300 บาท ตกกิโลกรัมละ 6 บาท จะต้องทำแถว จ้างคนช่วยกวาดแถว ทำแถวแนวใบด้วย เพราะว่า

กลัวไฟป่าในช่วงหน้าแล้ง บางครั้งประสบกับโรคหน้าตาย โดยผิวหนังบางพาราจะเป็นสะเก็ดหนา ๆ แข็ง ๆ มีน้ำยางปีหนึ่งเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ วิธีแก้มีบริษัทหลายแห่งเสนอปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ยมูลค่างควา ส่วนยาฉีดจะฉีด 2 วันเว้นวัน ไม่เหมือนยางสมัยโบราณ ยางพื้นเมืองกรีตทุกวัน อันนี้ยางพันธุ์ เมื่อกรีตได้จะไปขายที่ตำบลกระเจด มีพ่อค้าในหมู่บ้านรับไปส่งต่อมีจำนวนเท่าไรก็รับเอาหมด เต็มเที่ยวได้ 20 ถึง 30 ถึง ปัจจุบันนี้กิโลกรัมละ 26 บาท 50 สตางค์ แต่เราจะต้องแบ่งคนกรีตร้อยละ 60 ต่อ 40

ปัญหาในระยะหลังคือ ต้องฉีดยาเพราะสู้ไม่ไหว ต้นมันสูง ใบอ่อนออกมามันจะหล่นร่วงลงมาหมดเลย ยกเว้นบางปีถ้าฝนตกชุก และมีปัญหาในเรื่องใบอ่อนมีโรคแมลงรบกวน อีกทั้งมีคนฉวยโอกาสลักลอบหนำยางเอาไปขาย โดยมากคนจน ๆ ทั้งนั้น จะไปขโมยหนำยางที่กรีตเสร็จแล้ว ฉีกเป็นต้น ๆ วันหนึ่งก็ 2-3 กิโลกรัม ไปขายกิโลกรัมละ 12 บาท มันทำให้น้ำยางไม่ค่อยออกมา คือถ้าเรากรีตแล้วมันจับกันไว้เฉยนะ คืออากาศจะไม่แทรกเข้าไป ที่นี้หนำยางถูกลอกไปแล้วมันก็แทรกขึ้น น้ำยางมันจะแห้งแข็งมากขึ้น ผิวแห้ง กรีตยางไม่ออก ขณะนี้มีแผลเกือบทุกต้น เพราะว่าคนจนมันมีหลายคน เวลาไปเจอกันเจ้าของสวนก็ขอร้องไม่ให้ทำ แต่ไม่รู้จะพูดอย่างไร เพราะรู้ว่าเขาไม่มีจะกิน

การปลูกยางพาราเป็นหนึ่งในอาชีพหลักของชาวสวนในจังหวัดระยองที่มีการกรีตยางพาราอย่างแพร่หลายเหมือนกับภาคใต้ แต่เกษตรกรยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขายน้ำยางพารา เรื่องการตีเปอร์เซ็นต์ของพ่อค้าคนกลาง ทำให้ชาวสวนส่วนใหญ่เสียเปรียบ เพราะไม่มีเครื่องวัดเป็นของตนเอง แม้ว่าจะมีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ก็ตาม แต่ชุมชนสหกรณ์ยังไม่ยอมซื้อเป็นของส่วนกลาง โดยอ้างว่ามีราคาแพง

การรวมตัวยังเป็นปัญหาของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางในชุมชน ในอดีตเคยรวมตัวกันแต่ไม่คืบหน้า เช่น สมมุติว่า เกษตรกรหลายรายไม่มีทุน ขั้นแรกจึงจะต้องจัดตั้งกลุ่มกันขึ้นมา ก่อน ธรรมชาติที่เขาเอาน้ำยางมา จำนวน 100-200 กิโลกรัม หรือจำนวน 30-50 กิโลกรัม ถ้าเขาไปขายให้พ่อค้า พ่อค้าจะจ่ายเงินให้กลับบ้านได้ทันที แต่พอมารวมตัวกัน มาถึงก็ชั่งน้ำยางและลงทิ้งไว้ เงินเขาก็ไม่ได้คืนไป บางเจ้าลูกน้องก็ติดตามมา เพราะจะขอรับเงินวันนี้ ซึ่งสมาคมไม่มีเงินให้ ไม่รู้จะเอาทุนที่ไหนมาจ่าย ไม่มีเงินหมุนเวียนสำรอง อีกทั้งยังมีเรื่องเกี่ยวกับพ่อค้าอีก แม้ว่าเดี๋ยวนี้จะมีการโทรคุยนัดกันให้มาดูยางที่สวนว่าที่เปอร์เซ็นต์จะได้ราคาเท่าไร โดยยางชั้น 1 ได้เท่าไร ยางชั้น 2 ได้เท่าไร และยางชั้น 3 จะได้เท่าไร บางครั้งมีการตกลงราคากันอย่างดี แต่พ่อค้าไม่มาขนยาง เมื่อนำยางมากองรอแล้ว กรรมการก็มานั่งเฝ้า สมมุติเขาให้ 20 บาท สำหรับยางชั้น 1 ยางชั้น 2 ให้ 18 บาท บางทีตกลงกันแล้วแต่กลับไม่มาเอา ทั้งนี้พวกพ่อค้าจะรู้กันหมดและมี

การรวมตัวกันดีกว่าคนขาย มีบริษัทไหน ยางอยู่ที่ไหน มีปริมาณมากน้อยเพียงใด กำหนดให้ซื้อราคาเท่านั้น บริษัทต่าง ๆ จะฮั้วกันปิดล้อมเกษตรกร ทำให้มันอยู่ในขนาดและราคาที่ต้องการ ขณะที่ผู้ที่รวมกลุ่มขายก็อยากได้ผลประโยชน์ตรงกับสมาชิกให้มากที่สุด แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามนั้นได้ เพราะถูกกดราคา

นอกจากนี้ยังมีปัญหาการตีเปอร์เซ็นต์ยางต่ำ ซึ่งชาวบ้านจะทราบดีถึงปัญหานี้ เพราะมีเกษตรกรบางคนเคยทำงานซื้อขายให้กับบริษัทก็ได้มาหลายปี ซึ่งมีการกำหนดเปอร์เซ็นต์ยางของเกษตรกร เช่น ประมาณ 50 หรือ 70 (100 ไม่มี) โดยจะขึ้นอยู่กับเกรดราคา บางครั้งตีค่ากองนี้ 70 กองนี้ 60 และ 55 เป็นต้น แต่ที่นี้พอมาถึงกลุ่มพ่อค้าในปัจจุบัน กลับไม่ตีราคาอย่างที่เกษตรกรบางคนคาดการณ์ไว้ โดยมีการตีเปอร์เซ็นต์ต่ำมาก เช่น น้ำยางถั่งนี้ 31 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งตามปกติการวัดเปอร์เซ็นต์น้ำยางมีขั้นตอนการทำคือ เมื่อนำน้ำยางไปแล้ว พ่อค้าก็จะทวนให้ตี ตักออกไปเทใส่ถัง แล้วก็เอามารีดเป็นแผ่นเล็ก จากนั้นก็เอาไปอบ แต่ก่อนนั้นการอบใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง โดยนำน้ำยางไปไม่นาน เมื่อลงปั๊มก็จะตักเอาไปทำเปอร์เซ็นต์ ไม่นานผลจะออกมาแล้วว่าเปอร์เซ็นต์น้ำยางของเกษตรกรรายนั้นได้เท่าไร จึงจ่ายเงินกัน แต่ในปัจจุบันพ่อค้าบอกต้องอบเป็นหนึ่งคืนหรือสองคืน ซึ่งถือว่านานไปและคิดเงินได้ช้า

การรับซื้อขายในเขตตำบลนาตาขวัญจะมีพ่อค้ารายใหญ่จากหาดใหญ่มาเปิดกิจการรับซื้อขายพารา มีทั้งร้านยาง ร้านทำน้ำกรด รวมอยู่ที่นั่นหมดเลย แต่ทว่าโรงงานน้ำกรดกลับมีปัญหากับชาวบ้าน เพราะตั้งอยู่ใกล้กับสวนยางของชาวบ้าน กลิ่นไอที่ระเหยออกมาโดนต้นยางทำให้เสียคุณภาพ และเคยมีการฟ้องร้องให้ชดเชยค่าเสียหายกันไปแล้ว

ต่อมาองค์การสงเคราะห์การทำสวนยางของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้งบประมาณมาจำนวน 3 ล้านบาท สำหรับให้กลุ่มเกษตรกรดำเนินการเอง มีเครื่องมือและอุปกรณ์ทุกอย่างพร้อม ทั้งที่ตากยาง ที่รีดยาง โรงอบ มีเตา 5 เตา แต่ทว่ากลับไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะปัญหาการรวมตัวของเกษตรกรในชุมชน เมื่อรัฐเปิดโอกาสสนับสนุนให้เกษตรกรทำกันเองแล้ว กลับกลายเป็นว่าแต่ละคนกลัวจะเสียเปรียบกันเอง ทั้งที่ผ่านมาได้เสียเปรียบให้กับพ่อค้าคนกลางมาตลอด แม้ว่าจะมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารกันเอง แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ในตอนประชุมก็ตกลงกันว่าสมาชิกทุกคนจะขายให้อย่างพร้อมเพรียง แต่พอเอาเข้าจริงก็ไม่ยอมขายให้ เวลาตัวแทนกลุ่มไปเก็บน้ำยางดิบก็พบว่าเกษตรกรบางคนได้ขายให้แก่พ่อค้ารายอื่นไปแล้ว ทั้งนี้เพราะเหตุว่าจะต้องเก็บเป็นน้ำยางดิบ ถ้าเอาไปใส่ถังมันจะมีการเจือปนแอมโมเนียแล้วใช้ไม่ได้ ที่นี้ชาวสวนก็เลยต่างคนต่างไปขายกันเอง ซึ่งมีการพยายามดำเนินการทำกันอยู่ 2 ครั้ง แต่ยังไม่

สำเร็จ กรรมการที่ตั้งขึ้นจึงไม่มีความหมาย ปัจจุบันจึงยกอุปกรณ์ทั้งหมดให้องค์การบริหารส่วนตำบลนาตาขวัญไปดำเนินการต่อไป

การเสียเปรียบดังกล่าวเป็นเพราะกลุ่มเกษตรกรไม่ใกล้ชิดกัน ไม่เคยมาประชุมตกลงกันก่อนว่า น้ำยางหนแรกและหนที่สอง หรือว่าเดือนแรกกับเดือนที่ 2 มีเปอร์เซ็นต์ขนาดไหนทำให้พ่อค้าเข้ามาหาเกษตรกรโดยตรง มาหาแบบพวกใครพวกมัน รวมทั้งเกษตรกรหลายรายต่างกำหนดมาตรฐานเปอร์เซ็นต์น้ำยางดิบของตนสูงเกินพอดี เช่น นาย ก. วัดเปอร์เซ็นต์ได้ 31 แต่ธรรมชาติมันจะอยู่ในเกณฑ์ประมาณ 27-28 ทำให้เพื่อนคนอื่นอีกอาจกำหนดของตนเองสูงไปด้วย ทั้งที่มาตรฐานไม่ถึง เช่น บอกว่าของตนเปอร์เซ็นต์ 32 หรือ 37 ที่นี้พ่อตอขายก็รู้กัน เพราะไม่เคยคุยกัน ไม่เคยพบกัน จึงเกิดปัญหาต่างคนต่างขาย เพราะต่างกำหนดเปอร์เซ็นต์ของตนตามที่คาดกันเอง

นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังมีปัญหากับบริษัทเอกชนที่มารับซื้อ โดยหลายรายกล่าวว่า ตนเองเสียเปรียบ เพราะบริษัทเอถึงบรรจุน้ำยางดิบขนาดประมาณ 3-4 กิโลกรัม ไปให้เกษตรกร แต่จะใส่แอมโมเนียลงไปก้นถัง ซึ่งน้ำยางที่ถูกแอมโมเนียแล้ว กว่ามันจะใส่จะกินเวลานาน และเมื่อมีการตักน้ำยางดังกล่าวขึ้นไปทำเปอร์เซ็นต์ ส่งผลให้เปอร์เซ็นต์ออกมาต่ำหรือน้อย ขณะที่น้ำยางสดที่มาจากสวนและยังไม่ได้ถูกอะไรเลยมันจะมีความข้นกว่า จึงเกิดการได้เปรียบเสียเปรียบบริษัทที่รับซื้อ ขณะเดียวกันหากเกษตรกรจะเปลี่ยนบริษัทรับซื้อ ก็ยังมีปัญหาเรื่องอื่นตามมา เช่น ปัญหาเรื่องคนงาน โดยเมื่อกรีดยางเสร็จ เกษตรกรก็ต้องทำแผ่นโดยการกว่นเพื่อทำแผ่น และต้องนำมารีดอีกที ซึ่งลำบาก หากตักน้ำยางดิบใส่ถังขายจะสบายกว่าและลดขั้นตอน ลดงานไปได้หลายชั่วโมง ตอนขายหากคิดเปอร์เซ็นต์ได้เท่าใดก็ได้ราคาตามนั้น เช่น 27 เปอร์เซ็นต์จะได้กิโลกรัมละ 27 บาท นอกเหนือส่วนที่เป็นน้ำยางดิบแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นเนื้อยางชั้น ส่วนมากเป็นสัดส่วน 1 ต่อ 3 กับจำนวนน้ำยางดิบ แต่จะคิดราคาสำหรับเนื้อยางให้เท่า ๆ กับราคาน้ำยางดิบ

ยิ่งไปกว่านั้น ประสบการณ์การขายที่ผ่านมา ทำให้เกษตรกรคาดการณ์ได้ว่า จะเก็บน้ำยางเพื่อนำมาทำยางแผ่นรมควันได้กี่แผ่น เช่น สวนหนึ่งมีเนื้อที่ 20 ไร่ สามารถทำยางแผ่นได้ประมาณ 46 แผ่น แผ่นหนึ่งใช้น้ำยางประมาณ 1.2-1.3 กิโลกรัม ดังนั้นเวลานำน้ำยางไปขายกลุ่มเกษตรกรจะรู้เลยว่ายาง 400 แผ่น จะต้องใช้น้ำยางกี่กิโลกรัม โอกาสที่จะผิดพลาดมีไม่มาก โดยถ้าที่บรรจุน้ำยาง จะได้ประมาณ 70-75 กิโลกรัม และส่วนมากเกษตรกรจะนำเอาไปขายแก่พ่อค้าที่ละ 2-3 ถัง

เรื่องการจ่ายค่าแรงให้คนกรีดยาง โดยมากจะทำการแบ่งครึ่งกันระหว่างเจ้าของสวน กับคนงาน คนงานเป็นคนมาจากภาคอีสาน เช่น ขอนแก่น สกลนคร ร้อยเอ็ด อายุเฉลี่ยประมาณ 25-30 ปี อายุประมาณ 50 กว่าปีจะไม่มี เนื่องจากสายตาคงมองไม่เห็นเยื่อที่ต้นยางแล้ว จำเป็นต้องใส่แว่นไม้อย่างนั้นจะแลไม่เห็นเยื่อที่ต้นยาง ถ้าไปตัดเยื่ออย่างถูกวิธี น้ำยางจะไหลออกมาดี แล้วน้ำยางจะไหลมากขึ้น ถ้าปลายมีดบิดเข้าไปนิดเดียว เยื่อจะขาด และน้ำใสจะไหลออกมา ซึ่งไม่ใช่ น้ำยาง แต่เป็นน้ำเลี้ยงของต้นไม้ ทั้งนี้ พวกคนงานเหล่านั้นจะอพยพมาทำงานเป็นครอบครัว แต่ในปัจจุบันคนงานกรีดยางเริ่มจะหายากขึ้น เนื่องจากในภาคอีสานก็เริ่มมีการปลูกยางกันมากแล้ว

การเลี้ยงไก่

การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนแห่งนี้ มีหลายอย่าง เช่น การเลี้ยงหมู ไก่พันธุ์ และไก่เนื้อ ในปัจจุบันที่ยังมีเลี้ยงกันเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ ก็คือ การเลี้ยงหมู มีประมาณ 5-6 ฟาร์ม และที่มีจำนวนมากน้อยก็คือการเลี้ยงไก่เนื้อ มีประมาณ 15 ราย โดยเลี้ยงกันตั้งแต่รายละเป็นร้อย ๆ ตัว จนถึงเป็นพัน ๆ ตัว

การเลี้ยงไก่เนื้อ เกษตรกรจะทำสัญญากับบริษัท มีบริษัท ซีพี เกษตรชล พันธ์ จัดสรรกันเป็นโควตา ตั้งแต่ลูกไก่ อาหารไก่ ยารักษาโรคไก่ ยาบำรุงไก่ โดยผู้เลี้ยงต้องลงทุนทำโรงเรือนเอง ราคาประมาณ 500,000 – 800,000 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณไก่ที่ต้องการเลี้ยง และขีดความสามารถที่จะดูแลได้ทั่วถึง โรงเรือนมีลักษณะเหมือนติดแอร์ โดยใช้ระบบน้ำเข้ามาช่วย แล้วมีพัดลมดูดตรงทำโรงเรือน ให้ไคความเย็นจากน้ำดูดผ่านไปยังตัวโรงเรือน เพราะไก่จะชอบอยู่แบบเย็น ๆ โรงเรือนแบบนี้ภาษาของบริษัทซีพีเขาเรียก เล้าอีแว็บ หรือเล้าแอร์ มีผ้ายางสีดำกันรอบ แล้วข้างในใช้แพ็คกระดาษตั้งคั่นไว้เป็นล๊อค ๆ ขนาด 14 ถึง 20 ห้อง ลักษณะภายในโรงเรือนต้องรักษาความสะอาด โดยการล้างหรือจุ่มเท้ากับน้ำยาที่ผสมไว้ในบ่อซีเมนต์เล็ก ๆ ก่อนเข้าไปในโรงเรือน ซึ่งมาตรฐานต่าง ๆ เหล่านี้จะมีปศุสัตว์มาตรวจให้การรับรองด้วย

ก่อนที่จะมีการนำลูกไก่มาลง ผู้เลี้ยงจะต้องเตรียมโรงเรือนให้พร้อม เช่น ล้างทำความสะอาด ฉีดยาฆ่าเชื้อโรงเรือนให้เรียบร้อยล่วงหน้า 15-20 วัน โดยทางบริษัทจะแจ้งล่วงหน้ามาก่อนว่าจะนำลูกไก่มาลงให้เมื่อใด เมื่อถึงวันนัด บริษัทจะส่งรถสิบล้อบรรทุกลูกไก่ใส่กล่องมาลงให้ตามจำนวนที่ตกลงกันไว้ โดยมีตารางเวลาให้ผู้เลี้ยงทำตามแบบเบ็ดเสร็จ “ลงตามล๊อค จัดมาให้เสร็จทำตามตารางที่บริษัทกำหนด” “เขาตีตารางให้เราทำทุกอย่าง เราต้องทำตามตารางที่เขาบอก” โดยการดำเนินการเฉลี่ยให้ไก่เติบโตอยู่กันเป็นล๊อค ๆ ที่มีตาข่ายขึงกันด้วยเพื่อกันไม่ให้ไก่อยู่

รวมกันจำนวนมากเกินไป และไม่แย่งอาหารกันเวลาให้อาหาร เพราะถ้าไม่กันแบ่งเขต ไก่จะวิ่งไป ลือคั่น ๆ ได้ “เวลาไก่หิวมันจะวิ่งกรูไป มันจะทับกันตาย ก็ต้องกันไว้ เพราะถ้าใส่อาหารซ้ำถึงไก่ จะวิ่งก็ไม่มากเท่าไร เพราะกันเอาไว้มันจะแบ่ง ๆ กัน ถ้าใส่อาหารซ้ำถึงหัวเล้าก่อน ทำyle แล้ววิ่งมา คนให้อาหารจะไม่มีทางเดิน เพราะไก่มันเป็นหมื่น”

ราคาลูกไก่ที่ทางบริษัทขายให้กับผู้เลี้ยงในราคาตัวละ 8 บาท ซึ่งแพงกว่าราคาที่ซื้อขายกันตามท้องตลาดที่ขายกันตัวละ 5 – 6 บาท แต่ถ้าผู้เลี้ยงไม่ซื้อลูกไก่จากบริษัท บริษัทก็จะไม่รับโควตาของผู้เลี้ยงตอนจับขาย ทำให้ผู้เลี้ยงต้องอยู่ในสภาพบังคับจำยอม ต้องซื้อจากบริษัทในราคาที่บริษัทจะกำหนด “เขาจะเอา 6 บาท 7 บาท 8 บาท เท่าไหร่เราก็ต้องยอมจ่าย” และสิ่งที่ผู้เลี้ยงต้องซื้อจากบริษัทตามมาก็คือ วัคซีน เพราะหลังจากที่เอาลูกไก่มาแล้ว ผู้เลี้ยงต้องให้ความอบอุ่นกับลูกไก่ โดยเอาไฟ (จากหลอดไฟ) กก เป็นเวลา 7 วัน แล้วจึงทำวัคซีนที่รับมาจากบริษัท เป็นลักษณะน้ำผสมกับน้ำกลั่น หยอดใส่ตาลูกไก่เป็นหยด ๆ แต่ปัจจุบันต้องหยอดใส่จมูกเพิ่มด้วย และต้องหยอดใส่ปากแก้โรคหวัด และเพื่อให้ไก่แข็งแรง เมื่อหยอดวัคซีนแล้ว ผู้เลี้ยงจะกันคอกลูกไก่ที่หยอดวัคซีนแล้ว และจะให้วัคซีนอีกครั้งหนึ่งเมื่อผ่านไป 10 วัน เป็นยาแก้หวัด วิตามิน ซึ่งยาทุกชนิดผู้เลี้ยงต้องซื้อเอง บางชนิดราคาแพงมาก “ยาเขาแพง ยาบางตัวขวดหนึ่งเป็น 1,000 บาท กว่า” สำหรับวิธีการใช้ยาจะบอกไว้ให้ผู้เลี้ยงผสมใส่ถึง ตามอัตราส่วนที่กำหนด ซึ่งมีรายละเอียดมาก ผู้เลี้ยงต้องเอาใจใส่ในการดูแลไก่ “โดยดูทั้งคิน ไม่ได้นอนกลางคิน เดี่ยวนี้ต้องทำเครื่องปั่น คือ ถ้าไฟฟ้าดับไก่ตายหมด พัดลมมันหยุดหมุน มันไม่มีอากาศหายใจ ตอนที่ยังไม่ได้เปิดพัดลมนี้ เดินเข้าไปอากาศมันน้อยมากเลย อึดอัดร้อนเหมือน ถ้าคนแพ้อากาศเข้าไปไม่ไหว เข้าไปได้ 5 นาทีก็ปวดหัวแล้ว”

บริษัทที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไกรับไก่อมาเลี้ยง จะดูแลให้ความรู้แก่ผู้เลี้ยง โดยจัดให้มีการอบรมก่อน เป็นการอบรมฟรี ถ้าเลี้ยงแล้วมีปัญหาก็สามารถโทรไปปรึกษาได้ บริษัทจะมีปศุสัตว์คอยให้คำแนะนำและส่งคนออกมาดูแล บางบริษัทก็ส่งคนมาดูแลตลอดการเลี้ยงเลย เพราะไก่จะตัวโต แข็งแรง ก็ต้องดูแลตั้งแต่ยังเล็ก “ได้ลูกไก่อมาดีมันก็โตเร็ว ได้ลูก ๆ ไก่ติดเชื้อมา มันก็ตายหมด” และที่สำคัญซึ่งผู้เลี้ยงต้องรับผิดชอบเองก็คือ หากได้ลูกไก่อมาไม่ดีและตาย ทางบริษัทก็จะไม่ต้องรับผิดชอบ “ประมาณสัก 2 เดือน ตายกันทั้งตำบล ขาดทุนกันเยอะแยะ... บริษัทเองเขาก็รู้ บางครั้งอาหารติดเชื้อมากก็มี มีปัญหาเยอะแยะมากมาย... มาจากเขา อาหารมีปัญหา ลูกไก่มีปัญหา คนเลี้ยงก็ไม่ได้อะไร บางทีขาดทุนด้วย เหนื่อยฟรี” ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงต้องดูแลและป้องกันไม่ให้ไก่ติดเชื้อแล้ว ยังต้องบำรุงโดยให้วิตามินเพื่อให้ไก่แข็งแรงอีกด้วย “พักนี้ต้องให้ทุกวัน เพราะว่า ไก่ไม่ค่อยดี มีปัญหาเรื่องโรค”

โดยปกติแล้ว ไก่แต่ละรุ่นจะใช้เวลาในการเลี้ยงจนสามารถจับส่งขายได้ ประมาณ 45 วัน โดยบริษัทจะส่งคนมาจับไก่เอง แต่จะขายได้ครั้งเดียวตามขนาดที่บริษัทต้องการและตามราคา ที่ประกันที่ตกลงกันไว้แล้ว แต่ถ้าไม่ได้ขนาดบริษัทจะปรับผู้เลี้ยงไก่ “ส่งขายเขามีราคาประกันให้ 25, 26, 27 แล้วแต่บริษัทไหนประกันอย่างไร... เขาก็มีไก่เล็กนะ ไก่ตัวเล็กคัดเอาเป็นไก่ตกราง ตกรางวันหมด ไก่ตัวเล็กเขาก็ไม่จับ ก็ปล่อยทิ้งไว้ของพ่นสเขาก็ไม่จับ ตัวเล็กมาก ๆ ก็ถือว่าไป หารด้วยนะ ยิ่งตัวเล็กเอาไปหารน้ำหนักกับตัวใหญ่ พอหารน้ำหนักลงมาถัวเฉลี่ยแล้วน้อยลง สมมติว่าเขาจะกำหนดไว้ให้ 1.6 อย่างนี้ 1 กิโลกรัมกับ 6 ซีด ถ้าต่ำกว่านี้โดนปรับ... ปรับตัวละ 50 สตางค์หรืออย่างไรวะ... ไก่ตัวเล็ก ๆ ก็ต้องเลี้ยงไว้อีก ... ไม่รับแล้ว ... จับทีเดียว”

แต่หากบริษัทมีปัญหา เช่น ไก่ส่งนอกไม่ได้ บริษัทจะไม่มาจับไก่ แม้จะถึงกำหนดเวลา แล้วก็ตาม “เขาบอกว่ามันมีปัญหาเรื่องไก่ส่งนอกนะ” ทำให้ผู้เลี้ยงต้องเลี้ยงไก่ต่อไป ไก่หนึ่งตัว จะหนักมากกว่า 3 กิโลกรัมทั้งนั้น ซึ่งเมื่อต้องเลี้ยงไก่เกินเวลาโดยที่ไก่ไม่โตขึ้นอีกแล้ว แต่ต้องกิน อาหารเหมือนเดิม ผู้เลี้ยงจะยิ่งไม่ได้กำไร ถึงแม้จะมีสัญญา กับบริษัทก็ตาม แต่บริษัทจะทำสัญญา ที่ไม่ได้กำหนดวันชัดเจน “เขาไม่มาจับ เขาไม่มาเอง ... มีสัญญา เขาไม่ได้กำหนดว่าเท่านั้นวัน เท่านั้นวัน เพียงแต่ว่าพอใจจะมาจับวันไหน บางทีจับเร็วเขาจะจับก็จับพลัดก็ไม่ได้ จะแจ้งคิวไว้... เขาก็มีคิว คิวของใครของมัน เขาก็กำหนดมาให้เรา เหมือนจับคีนี่ เขาก็บอกคิวไว้ แล้วคีนี่ แขนง 3 หุ่ คิวเชือดประมาณ 8 โมง พรุ่งนี้เช้า 8 โมง” โดยปกติแล้วทางบริษัทจะมีโรงงาน รองรับไก่จากผู้เลี้ยง

ปัญหาการเลี้ยงไก่อีกประการหนึ่งก็คือ ไก่หากโตเต็มที่แล้ว ยังไม่จับขาย ไก่ก็จะตาย เอง และขายไม่ได้ราคาเลย “พอมันโตเต็มที่ก็ตาย เพราะว่าเราอัดอาหารมานาน... เพราะว่าตัว 2 ตัว หลับข้างในตัวผู้หนึ่งจะเริ่มตายไปเรื่อย ๆ ... ตัวไหนที่ใหญ่ ๆ ตายแล้ว มันจะเหลือตัวละบาท ได้แค่นั้น” ในขณะที่ไก่ที่ไม่แข็งแรง มีปัญหากลบอยู่ได้นานกว่า “ตัวที่ว่าพิการ ๆ อยู่ทนนะ น้ำท่า กินไม่กินก็อยู่ได้... ได้แค่นี้แล้วไม่เคยต้านทานอะไรมันเลยพิการ มันจะอยู่มันก็อยู่ได้ เก่ง” ดังนั้น ไก่ที่เลี้ยงจึงไม่ได้มีชีวิตรอดทั้งหมดก่อนที่จะส่งขาย “เล้านี้ 5,500 ... ตายประมาณ 200 ... ธรรมดาเนี่ยน้อยนะ ธรรมดาเขาตายกัน ถ้ามามาก ตายเกือบพันนะ”

การเลี้ยงไก่แม้จะเป็นการทำงานในที่ร่ม แต่ก็ป็นงานที่หนัก คือ คนเลี้ยงจะเริ่ม ทำงานแต่เช้า “เตรียมให้ยา ล้างรางนี้คืนก่อนให้อาหาร” “พอสว่างก็เริ่มงานกันเลย หนักมาก ๆ เลย ในเล้าต้องทำลิฟท์ทำนั้นอาหารไม่ไหว เพราะเล้ามันจะยาวมาก อาหารวันหนึ่งเกือบตัน 30 ลูก 900 โลเนื้อ ประมาณ 45 ลูก... ไก่ 7,000 ตัว 30 ลูก” แต่แม้ไก่จะมีปริมาณมาก การให้อาหารจะไม่เท่ากันตลอด “ไก่กินอาหารไม่เท่ากันทุกครั้ง บางที 12 เปอร์เซนต์ บางที 14 เปอร์เซนต์ บางที 15 เปอร์เซนต์”

ปัจจุบันผู้เลี้ยงไก่เริ่มลดลง หรือไม่เพิ่มขึ้น เพราะมีปัญหาเรื่องราคาไก่ที่ขายได้ “ผมว่ายาก เพราะว่า 2 ปีก่อนเลี้ยงกำไรดี” และที่สำคัญคือ อาหารไก่มีราคาแพง “มันจะไม่ได้กำไร เพราะอาหารมันแพง ตอนนี้กินอาหารวันละ 10,000 กว่าบาท อาหารเขาแพงนะ 10,000 กว่าวันหนึ่ง 10,000 กว่าบาท ไม่ใช่ของดูง่าย ๆ ลองไปสัมผัสจริง ๆ ไม่ง่ายเลย ยากมาก เหนื่อยจริง ๆ” นอกจากนั้นแล้ว การเลี้ยงไก่อังมีผลต่อสุขภาพด้วย “เลี้ยงสัตว์นี้อันตราย นี่ไม่สบายแล้ว พอเข้าเล้าไก่ได้เดี๋ยวแยะ ในเล้าไก่อันจะมีอากาศ คืดดูซี่ไก่อันก็เหม็น และตัวไก่อันจะมีฝุ่นเล็ก ๆ ละอองปิดตาปิดจมูก ก็ยังเข้ามีส่วนทำให้คนเป็นโรคแพ้อากาศ”

การเลี้ยงไก่นอกจากจะมีปัญหาต่อสุขภาพกายของผู้เลี้ยงแล้ว ยังมีปัญหาต่อสุขภาพจิตอีกคือ จะก่อให้เกิดความเครียดแก่ผู้เลี้ยง เพราะต้องดูแลอย่างเข้มงวด และเลี้ยงตามตารางเวลาที่บริษัทกำหนดให้ “ไม่พูด เขาเลี้ยงเครียด” แต่ที่เกษตรกรส่วนหนึ่งยังคงเลี้ยงไก่อยู่ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ลงทุนสร้างโรงเรือน ซื้อวัสดุอุปกรณ์ไปมากแล้ว หรือเป็นการทำงานในที่ร่มไม่ต้องตากแดดเหมือนการทำสวน ทำไร่ หรือรายได้ที่จูงใจ เนื่องจากจะมีรายได้เป็นรุ่น ๆ ตามงวดไก่ มองเห็นตัวเงินในระยะสั้น ไม่ต้องรอเป็นปี เหมือนสวนผลไม้ และยังต้องเสี่ยงกับปริมาณผลผลิตกับราคาผลไม้ด้วย “อันนี้ไม่รู้ สวนมันก็ร้อนนะ แต่ก็ลงทุน อันนี้ก็ลงทุนเหมือนกัน เดือนกว่า 2 เดือน ก็จับแล้วสิ สวนมันจะปีจะได้ครั้ง บางทีก็ได้บ้าง สวนนี้เราก็หวังไม่ได้ปีหน้าเราจะทำอย่างดกอย่างดี ถึงอ่านออกไม่ออก เอา มีห้าง ๆ เอาใหม่ ปีหน้าเอาใหม่อย่างนี้ เอาบางที่มีลูกดกหน่อย ก็สุกค้างไป นั่งเฝ้ากันมองตามิ่งตาอยู่ในตลาด” จึงทำให้เกษตรกรหลายคน ยังมีความรู้สึกว่าการเลี้ยงไก่อีกสามารถอยู่รอดได้ หากมีความตั้งใจ ดูแลเอาใจใส่ตั้งแต่ต้นจนมีความชำนาญได้เรียนรู้ปัญหา และแก้ไขด้วยประสบการณ์ของตนเอง

การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรประชาชน

เขตตำบลนาตาขวัญ มีกลุ่ม และองค์กรประชาชนเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ตามแต่ภารกิจและความต้องการของสมาชิก โดยมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ หรือกลุ่มที่รวมตัวกันเนื่องจากเกิดความเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตลอดจนยังมีกลุ่มที่ทางภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้จัดตั้งด้วย และทำให้คนหนึ่งอาจสวมหมวกหลายใบ เป็นทั้งสมาชิกกลุ่มนั้นและกลุ่มนี้ตามความต้องการหรือความสนใจของตนเอง ทั้งนี้ มีกลุ่มที่สำคัญจำแนกได้ ดังนี้

- กลุ่มเริ่มแรกสมัยก่อนคือ กลุ่มผู้ใช้น้ำตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.2529 โดยมีพัฒนาการมาแนะนำให้ตั้งกลุ่มไว้เพื่อจะได้มีน้ำหนักในการต่อรองเรียกร้อง การจะขออะไรจะต้องขอเป็นกลุ่มจะได้เร็ว

กว่าการขอเป็นส่วนตัว ซึ่งเมื่อก่อนต่างใช้น้ำจากบ่อใครบ่อมัน จึงตั้งกลุ่มดังกล่าวกำหนดกติกาการใช้น้ำจากชลประทาน เป็นการจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ทำสวนผลไม้

- มีกลุ่มรัฐบาลให้งบประมาณฟรี เอามาซื้อปุ๋ย มีกรรมการดูแล และจัดสรรลงแต่ละสวน แล้วแต่ละสวนเล็กสวนใหญ่ โดยครั้งแรกซื้อปุ๋ยบำรุง สัก 2-3 เดือน และมาซื้อปุ๋ยเร่งสูตร 8 - 24 - 24 เป็นการที่ให้ปุ๋ยไปก่อน หลังจากนั้นเมื่อเก็บผลไม้น้ำขายได้แล้วจึงนำเงินมาคืน

- การรวมกลุ่มเกษตรผสมผสานของในหลวง เป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ มีเกษตรตำบลมาช่วยเหลือ ชาวสวนอยากจะรู้เรื่องอะไรก็จะนำมาให้ดู นำวิธีโอมาขาย นำตัวอย่างมาแสดงบางครั้งในต้นฤดูเก็บเกี่ยวก็จะมาอบรมแก่ชาวสวน

- กลุ่มปรับปรุงคุณภาพทุเรียน ก่อตั้งในปี 2543 มีกิจกรรมหลักของกลุ่มคือ การควบคุมการผลิตและการขายให้มีคุณภาพ ที่ทำการตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ของตำบลนาตาขวัญ มีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 37 คน ปัจจุบันมีจำนวน 64 คน มีทุนก่อตั้ง 100,000 บาท มีความพยายามจับกลุ่มให้ได้หลาย ๆ สวน ทำให้เหมือนกันหมด โดยให้ผลผลิตออกมาคุณภาพเดียวกันออกมาเหมือนกันหมด เพื่อการต่อรอง และมีการแปรรูปทุเรียน เช่น ทุเรียนทอด ทุเรียนกวน ถือว่าคุ้มค่าเพราะในขณะที่ทุเรียนราคาตก แต่ทุเรียนกวนกลับมีราคาแพงกิโลกรัมละ 70 - 80 บาท ปีนี้นำเงิน คชก.เข้ามาจำนวนมาก ส่วนการแปรรูปจากผลไม้อื่นอยู่ในขั้นทดลองทำ เช่น กระท้อนกวน มีเจ้าหน้าที่การเกษตรเรียกว่า เคหะกิจเกษตร เข้ามาสนับสนุน ตั้งงบประมาณมาอบรม ปีหนึ่งได้งบประมาณ 15,000 - 20,000 บาท สำหรับการอบรมกลุ่มเป้าหมายประมาณ 15 คน นอกเหนือไปจากข้างต้นในปีนี้เป็นประธานกลุ่มทุเรียนยังไม่เปิดพื้นที่ระบายสินค้าที่ตลาดกลางเพื่อการเกษตร ต.ตะพง อ.เมืองระยอง เพราะเห็นว่าที่ศูนย์การค้าบดบังเนื้อที่ของกลุ่มชาวสวน

- การรวมกลุ่มผลิต/ขายผลไม้ เช่น มังคุด ตั้งกลุ่มมังคุดแล้วก็ไปเข้าโครงการกับ อบต. โดยไปของบประมาณจาก อบต. 20,000 บาท มาเป็นทุน มาจัดฝึกอบรม พอถึงเวลาขายผลไม้ก็รวมตัวกันขาย แต่ว่าคิดให้แยกแบบ ใส่แข่งให้เหมือน ๆ กัน

- กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนาท้องถิ่น ก่อตั้งเมื่อปี 2532 กิจกรรมหลักทั่วไปของกลุ่มคือช่วยเหลืองานด้านสังคมในชุมชน มีสมาชิก 28 คน เงินทุนก่อตั้งจำนวน 30,000 บาท

- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ก่อตั้งในปี 2542 มีสมาชิกจำนวน 16 คน แต่กิจกรรมยังไม่โดดเด่นเท่าที่ควร

การรวมกลุ่มในชุมชนนาตาขวัญถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากภาพรวม ผู้ที่มีบทบาทอยู่เบื้องหลังสำคัญคือ ทางอำเภอ และพัฒนากร โดยเฉพาะพัฒนากร ถือเป็นภารกิจหน้าที่หลักของหน่วยงาน ชั้นแรกเจ้าหน้าที่จะต้องศึกษาชุมชนก่อน ว่าชาวบ้านมีกิจ

กรรมอะไร แล้วจะตั้งกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์อะไร และอนาคตต่อไปจะตั้งกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาผลผลิตทางภาคเกษตรที่มีราคาตกต่ำ ได้แก่ เงาะ ทุเรียน เพราะราคาไม่ดี ติดต่อกันเรื่อยมา ซึ่งตอนแรกจะเป็นแนวคิดของเจ้าหน้าที่รัฐที่จะมานำเสนอในที่ประชุมตำบล ชาวบ้านจะต้องนำมาอภิปรายตอบปัญหาว่า เช่น เมื่อปีที่แล้วมีข้อมูลอย่างนี้ ๆ ให้แต่ละคนช่วยกันนำเสนอ แล้วให้ทุกคนได้อภิปราย ให้พูดให้คุยกันใครเคยแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาแล้วประสบผลสำเร็จ มาช่วยทำ ความเข้าใจ เพื่อที่คนอื่น ๆ จะได้คิดแก้ไขปัญหาตนเองต่อไปได้

บทที่ 4

การปรับตัวของชุมชน

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเข้ามาสู่ชุมชนชาวสวนอย่างรวดเร็ว แต่ด้วยพื้นฐานของชุมชนที่เป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในชุมชน ทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบญาติพี่น้อง และทุนทางเศรษฐกิจที่ได้จากการทำสวนผลไม้ประสบผลสำเร็จในช่วงแรก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชุมชนสามารถที่จะปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลง และยืนหยัดอยู่ได้ในสังคมโลกภายนอก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเด็นการปรับตัวที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของชุมชนชาวสวน ดังนี้

การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้เริ่มต้นในการทำสวนผลไม้ของชุมชนที่นี่ มาจากการสืบทอดตามบรรพบุรุษที่เป็นสายสัมพันธ์ของชีวิตผ่านการเลี้ยงดู เป็นการสร้างความรู้ในเรื่องการทำมาหากินให้แก่ลูกหลานโดยไม่รู้ตัว เรียกว่า เป็นการเรียนรู้ตามแบบธรรมชาติที่เด็ก ๆ ค่อย ๆ รับรู้และซึมซับไปโดยปริยาย ไม่มีสภาพบังคับ แต่เกิดจากความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และของลูกที่มีต่อพ่อแม่ เช่น “ก็เก็บผัก ถากหญ้า... เห็นเขาทำงานก็อยากทำเหมือนเขา... ก็ช่วยเขาทำมา” “... เขาก็บอกว่าต้องช่วยกันทำมาหากิน ก็ช่วยกันทำงาน... ก็ช่วยพ่อแม่ทำไป รายได้ก็อยู่ในครอบครัว” หรือที่ว่า “เราก็ตามเขาไปเอง สมัยก่อนไม่ได้มีเพื่อนมากมายแบบนี้ นี่ก็เขาเดินเข้าไปเราก็มอง บางทีเขาก็เรียกเราก็ออยู่ลำพัง เดียวก็ไปตกบ่อ สมัยก่อนมีหมาบ้าอะไรอย่างนั้นะ ก็ให้ไปเสียด้วย อยู่ด้วยกัน ได้เห็นลูกจะได้ไม่เป็นอันตรายไป ไปเขาทำอะไรเราก็มานะเดี๋ยวนะ ก็ชนเกาะลูกไปเรื่อย ๆ” เมื่อเข้าไปในสวนพ่อแม่จะปล่อยให้เด็ก ๆ ทำทุกอย่างตามแต่จะสนใจและเหมาะสมกับเด็ก “เขาจะไปถากหญ้า ขนเงาะขนเงาะ เราก็มองกับเขาเหมือนกัน ถอนเราก็มองกับเขาเหมือนกันเนี่ยะ ทำอะไรก็ทำ ... เราป็นต้นไม่ได้ พ่อแม่ไว้ใจว่าเราป็นได้ไม่ตกนะ”

สมัยก่อนการเรียนรู้เรื่องการทำมาหากินอย่างจริงจังเริ่มตั้งแต่จบชั้นประถมปีที่ 4 อายุประมาณ 10-11-12 ขวบ “สมัยก่อนเขาเรียนแค่ ป.4 จบ ป.4 เขาก็ทำงานกันเลย เข้าสวนเข้าไร่กันเลย เขาก็ทำตามพ่อแม่เขาเข้าสวนมา ด้วยนะ... 11 ขวบก็ไปแล้วนะ 11 12 ขวบก็ไปแล้ว... สมัยก่อนมันโตะนะ 12 ขวบ... คือเด็กสมัยก่อนไม่เหมือนเด็กสมัยนี้ 11 12 ขวบทำอะไรเป็นทุกอย่าง 6 7 ขวบนี้หุงข้าว ทำอะไรเป็นแล้ว... บางทีก็ซักเสื้อผ้า... เดียวนี้วิ่งไม่รู้เรื่องเลย” ซึ่งแตกต่างกับเด็กสมัยนี้ คือเด็กจะต้องเรียนหนังสืออย่างเดียว “...พ่อแม่ทำหมด ก็ลูกไม่เคยมีเวลาให้พ่อ

แม่เลย... อ้าวจริง ๆ ไปเรียนการบ้านกองเท่านี้ ... ไข่เยอะเยอะเลย... ครุ่นคิดให้ไปเรียนพิเศษ ไม่เคยช่วยแม่เลย ช่วยล้างจานสักลูกยังไม่เคยเลย เสื้อผ้าต้องซักให้”

นอกจากความรู้ที่ได้จากพ่อแม่แล้ว ชาวบ้านยังมีการเรียนรู้จากแหล่งอื่น เช่น การลักจำเอามา “...มันยังโง่หละ แค้กี้ดู ๆ แค้ทำหนะนะ พี่เขย แค้ทำ แค้ก็ไปช่วยแค้ ทำมั่งอะไรมั่ง ดูการต่อ (กึ่ง) การอะไร ก็ไปช่วยกันในหมู่พี่น้อง เราไปช่วยกันทำ อันนี้ก็พี่สาวที่ติดกับบ้านพี่ชายคนนั้น แค้เอามาติดตาให้ แค้ก็ดูแค้ติดตา แล้วทีนี้ไม่ต้องบอกแล้ว แค้ติด (ตา) ที่เดียว เราก็ลักจำแค้เอง (หัวเราะ) เราก็ลักจำแค้อีก...”

แหล่งความรู้ที่สำคัญอีกแหล่งคือ การพูดคุย ปรีกษาหารือกัน ทั้งจากญาติพี่น้องของตนเอง และการพูดคุยกันในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่สำคัญเป็นโอกาสที่ทำให้ครอบครัวญาติพี่น้องจะได้มีโอกาสมาเยี่ยมเยียนพบปะกัน เช่น วันตรุษจีน วันสารทจีน เป็นต้น

เกษตรกรชาวสวนผลไม้แต่ละครอบครัว ต่างเรียนรู้ด้วยประสบการณ์และชีวิตจริงที่ตนเองประสบ เป็นความรู้ที่หมุนเวียนอยู่ในวิถีชีวิต เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากอดีตจากคนรุ่นพ่อแม่ “ก็ดูจากพ่อแม่บ้าง บ้านข้างเคียงเขาทำกินกันนะ” ตั้งแต่สมัยก่อนที่มีการปลูกข้าว และทำสวนผลไม้ควบคู่กันไป โดยความรู้ที่ได้เกิดจากการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน จากความสัมพันธ์แนวราบที่ไม่ได้มีแบบแผนเป็นทางการ ไม่มีการคิดราคาเป็นเงินทอง เรียนรู้จากคนที่ประสบผลสำเร็จ สามารถนำผลผลิตจากสวนผลไม้ไปขายได้ราคา มีรายได้ดีกว่าการปลูกข้าวอย่างเดียว ความรู้ของเกษตรกรในสมัยต่อมาจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับสวนผลไม้ เพื่อการอยู่รอดในอาชีพการทำสวนผลไม้และสอนให้ชาวสวนต้องอดทน มีความมานะพยายาม เช่น การเลือกพื้นที่ปลูกผลไม้ที่เหมาะสมกับพันธุ์ของไม้ผล การคัดเลือกพันธุ์ การขยายพันธุ์ จากตัวอย่าง การปรับเปลี่ยนพันธุ์ผลไม้ทุเรียนเดิม เมื่อผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่ได้ลงทุนไปตลอดฤดูการผลิต โดยการตัดโค่นทุเรียนเดิม แล้วปลูกไม้ผลพันธุ์ใหม่ที่คาดว่าจะมีราคาเข้าไปแทนที่ โดยทั่วไปแล้วเกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ปลูกไม้ผลชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงชนิดเดียวในสวนของตน แต่จะมีลักษณะผสมผสานกันหลากหลาย ทำให้มีผลผลิตขายได้ตลอดทั้งปี(รายละเอียดดูจากการทำสวนผสม)

นอกจากนั้น เกษตรกรยังมีการศึกษาดูงานจากสวนผลไม้ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับใช้กับสวนผลไม้ของตนเอง การเพาะพันธุ์กล้าไม้ขึ้นเอง การสังเกตการเจริญเติบโตของไม้ผลตลอดฤดูกาลและเลือกวิธีการดูแล บำรุงรักษาผลไม้ให้มีคุณภาพ เช่น การดูแลกันเองของต้นไม้ผลที่ยังเล็กให้อยู่ใต้ร่มเงาของไม้ใหญ่ การห่อผลกระทอนเพื่อป้องกันแมลงและให้สีผลน่ารับประทาน โดยต้องห่ออย่างเบามือมิให้กระทบกระเทือนไปที่ขั้ว มิฉะนั้นอีก 1-2 วัน ผลกระทอนจะร่วงหลุดจากขั้วเลย การเก็บเกี่ยวและการเตรียมผลผลิตเพื่อขาย จึงต้องใช้ความชำนาญและประณีต เช่น การเก็บผล

มังคุด ผลกระทอน ต้องระมัดระวังไม่ให้ผลตกกระทบพื้น เกษตรกรต้องมีเครื่องมือที่เหมาะสมกับการเก็บผลไม้แต่ละชนิดด้วย โดยการเก็บจะต้องเก็บในช่วงเช้า เพื่อไม่ให้สีของเปลือกเงาเปลี่ยนเป็นสีคล้ำ กลายเป็นสินค้าไม่มีราคาไป หรือแม้แต่การขายหากเกษตรกรต้องการจะขายให้นักท่องเที่ยวแบบขายปลีก จะต้องมีการจัดผลไม้ให้เป็นพวง เป็นช่อก่อน หรือต้องการจะขายส่งอย่างมังคุด กระทอน ก็ต้องมีการคัดขนาดของผลตามที่ตลาดต้องการ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของเกษตรกรที่ได้มาจากชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือทางด้านความรู้หรือวิชาการจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะอาจไม่มีความรู้ หรือไม่เข้าใจปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร เช่น ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ หรือไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิตที่ออกมาพร้อมกันจำนวนมากตามฤดูกาล

บางครั้งการไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการกลับเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก และไม่ตรงกับความต้องการของเขา เช่น เกษตรกรบางรายสามารถพัฒนาพันธุ์ขุนจากพันธุ์เดิมมาเป็นพันธุ์เหลืองระยอง มีคนบอกว่าให้ไปจดทะเบียน “เคยจะไปขอเขาจดทะเบียนพันธุ์นี้ ไปที่เกษตรจังหวัด มองดูแล้วมันยุ่งยาก... คิดว่าไม่จดทะเบียน เพราะพันธุ์นี้มาทีหลังก็ไม่มีราคาอะไร คนซื้อเขาก็ยอมซื้อของเรา เขาไม่ได้เกี่ยงว่า ต้องจดทะเบียนถึงจะเป็นของดีเขาไม่ได้สนใจ”

ความรู้เรื่อง**การเลือกพื้นที่**ในการปลูกไม้ผลให้เหมาะสมกับประเภทและพันธุ์ โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติของผลไม้แต่ละชนิดที่สามารถเกื้อกูลกันได้ เช่น **ต้นลองกอง** เป็นผลไม้ที่ต้องอาศัยร่มเงาของต้นไม้ชนิดอื่น ๆ เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วเคยเป็นไม้ป่ามาก่อน ส่วนต้นกระทอน มังคุด และเงาะ ไม่จำเป็นต้องเลือกพื้นที่มากนัก เพียงแต่ต้องระวังไม่ให้มีน้ำขัง ดังนั้นพื้นที่ที่มีลักษณะที่ดอน จึงเหมาะสมกับ**กระทอน** สำหรับ**สละ**นั้น ไม่ควรอยู่ในที่โล่งแจ้ง เพราะจะทำให้ต้นแตกแขนงมาก และมีหนามมาก ซึ่งจะยุ่งยากในการทำงาน และการให้ผลผลิตของสละด้วย **ต้นทุเรียน**เมื่อสูงใหญ่ จึงเป็นไม้ที่เกื้อกูลพืชชนิดอื่น ๆ และมีระบบรากที่ไม่ทำให้ดินแน่นสามารถปลูกพืชอื่นแซมได้ ชาวสวนจึงนำลองกองและสละมาปลูกให้อยู่ในร่มเงาของทุเรียน หรือการปลูกมังคุดแซมกับต้นทุเรียน หากทุเรียนล้มตายเพราะประสบวาตภัยหรือเป็นโรค หรือไม่มีราคา ก็ยังได้ผลผลิตจากมังคุด ทำให้เกษตรกรชาวสวนผลไม้ลดความเสี่ยงในเรื่องรายได้ลงไป

ดังนั้น การจัดสรรพื้นที่ทำสวนผสม ชาวสวนต้องมีความรู้ด้วยว่าลักษณะของพืชชนิดใดที่สามารถปลูกอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ “...เหมือนอย่างถ้าเราจะปลูก**สละ**นะ เราจะไปปลูกใต้**โคนเงาะ**ก็ได้ มันไม่ชอบ คือมันไม่ชอบ รากเงาะมันจะแน่น แล้วก็ร่มของใบเงาะมันมีมากเกินไป มันแน่นแล้วทำให้เร็ว ต้นเร็ว ต้นไม่อ้วน แต่ถ้าไปปลูกกับ**ทุเรียน** สมมติว่าทุเรียนอยู่ตรงนั้นนะ เรายกไปปลูกนั้นดีมันชอบ คือมันชอบทุเรียน ทุเรียนใบมันไม่หนาเกินไป ใบมันไม่หนา แล้วก็

รากของมันเนี่ยะมันแข็ง มันไม่แน่นเกินไป ถ้าคนสวนเก่า ๆ อยากจะเปลี่ยนแปลง ปลูกสละดีมาก ค่อนข้างดีมากเลยละ มันชอบทุเรียน...”

นอกจากนั้นยังมีการดูแล บำรุงรักษา และการให้ผลด้วย เช่น สละเป็นไม้ผลที่มีหนาม หากอยู่ใกล้กับต้นไม้อื่น จะทำให้การทำงานยากลำบาก รวมถึงการเก็บผลผลิตด้วย

“...จริง ๆ แล้ว เราจะต้องมีมาตรฐานของการปลูกครับ เพราะว่ามันโตขึ้นมามันจะชนกันอะไรอย่างเนี่ยะ มันจะให้ผลไม่เหมือนกับที่เราปลูกแน่น ๆ ครับ ถ้าเราปลูกแน่นพอมันโตแล้วชนกัน มันก็จะให้ผลที่น้อยลง ถ้าปลูกห่างหน่อยพอโตขึ้นมาพุ่มมันจะไม่ชนกัน มันจะให้ผลเต็มต้น...”

เกษตรกรชาวสวนผลไม้มีวิธีการศึกษาหาความรู้เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพของตนเองได้ นอกจากเรียนรู้ตั้งแต่เด็กจากคนรุ่นพ่อแม่แล้วยังมีการศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มไปทัศนศึกษาทางการเกษตรตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ที่มีการปลูกไม้ผลแตกต่างกับของตน เช่น ที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ราชบุรี เพชรบูรณ์ นครนายก และพื้นที่ที่ปลูกไม้ผลอย่างเดียวกัน เช่น ที่จังหวัดจันทบุรี ตราด ทั้งนี้ เพื่อหาความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องพันธุ์ไม้ผล การใช้ปุ๋ย การรวมกลุ่ม หรือในเชิงวิชาการที่งานเกษตรแฟร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อศึกษาและหาพันธุ์ไม้ผลใหม่ ๆ แปลก ๆ ซึ่งสิ่งที่สำคัญและน่าสนใจของการแสวงหาความรู้ของเกษตรกร คือสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นการดำเนินการของเกษตรกรเองจนกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ กลายเป็นมืออาชีพ ซึ่งไม่ใช่เรื่องทางราชการเข้ามาจัดการให้ นับว่าเป็นการปรับตัวของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

สิ่งที่น่าสนใจคือ การให้ความรู้ตามการศึกษาในระบบโรงเรียน กับการนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง บางครั้งมีปัญหา เพราะคนที่เรียนหนังสือตามระบบโรงเรียนสมัยใหม่ ไม่ค่อยได้กลับไปทำสวน หรือเมื่อคิดจะทำสวนแต่ทำสวนไม่เป็น ถึงแม้ว่าจะได้เรียนภาควิชาการที่เกี่ยวข้องมาก็ตาม

“น้อง ๆ ไม่ค่อยได้ทำ เขาเรียนหนังสือตั้งแต่เล็ก ก็เรียนหนังสือไป เลยเขาก็ไม่ค่อยได้มาทำ” “...ก็ที่บ้านคนโตเรียนส่งเสริมเกษตรกลับมาสวนก็ไม่ค่อยทำ... ก็นี่กลับมาทำสวนพอดีแม่เขาแบ่งให้กลับไปทำสวนตัวเอง... ไม่ค่อยได้ใช้ (ความรู้ที่เรียนมา) ... ก็มันนานแล้ว ก็คงจะเก็บไปขายหมดแล้วมั้ง ให้ทำเขาเพิ่งมาทำได้ 2 ปีนะ ทำทุเรียนตายหมดเลย เราถึงว่าภาคทฤษฎี รู้ภาคปฏิบัติไม่ได้เน้อ เราทำไว้อย่างสวยเลยทุเรียน ต้นสวย ๆ ทั้งนั้นเลย หมอนทอง 200 ต้น เขามาทำอยู่ 2 ปี ทำชะววย เจอสารไส้สารเร่งให้ออกดอก คงจะไปไม่รอดเลย... ผลคือตาย”

แม้แต่ความรู้ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่เกษตรของรัฐ ชาวบ้านมีความเห็นว่า ไม่สามารถนำมาใช้กับการทำสวนของตนเองได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่เกษตรเหล่านี้ ไม่ใช่คนในพื้นที่ จึงไม่มี

ความเข้าใจวิธีการทำสวนที่ถูกต้อง ดังนั้น ชาวบ้านจึงมักจะใช้ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรงมากกว่า

“...ก็ศึกษาไปด้วยตัวเองครับ เพราะเรามองคนอื่นเขาปลูกครับ ว่าพอดันไม้ต้นนี้มันโตขึ้นมา พอไปดันกับต้นอื่นเนี่ยะ มันจะมีลูกเฉพาะบางส่วน ก็สังเกตกับต้นที่อยู่ต้นเดียวกับที่กว้างๆ เขาจะมีผลเต็มต้นเลย เราก็เอาข้อมูลตรงนี้มาทำ หรือช่วงแรกเราอาจจะปลูกให้ถี่สักชนิดหนึ่ง พอโตเราก็ตัดต้นกลางทิ้งไปแถวหนึ่ง แล้วมันก็จะขยายออกมาตรงกลาง เพราะช่วงแรก ๆ มันยังไม่โต มันก็พอจะมีผล และพอเริ่มโตเริ่มดันกัน ก็ตัดมันทิ้งสักแถวหนึ่ง แล้วดันข้าง ๆ เนี่ยะ มันจะขยายเข้ามาหากัน ทีนี้ทำให้เราได้ผลมากกว่าที่สุด ทุกอย่างได้จากประสบการณ์ของตัวเองครับ...”

ภูมิปัญญาของชาวสวนที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ แม่ ที่ตกทอดมาถึงรุ่นลูกหลานมีมากมาย ตัวอย่างเช่น การคัดเลือกพันธุ์ผลไม้ที่จะปลูกลงไปในพื้นที่สวนของตนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ลักษณะของดิน น้ำ หรือแม้แต่การตลาดในเชิงการค้า ที่คำนึงถึงผลผลิตสูงสุดที่ต้องได้จากการลงทุน การปลูกพืชทดแทน หรือแซมกันเสมอ จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างมาก ภูมิปัญญาการตัดโค่นต้นทุเรียนขนาดใหญ่ทิ้ง โดยไม่ทำให้ต้นมังคุด เงาะ ลองกอง เสียหาย มีหลายวิธี เช่น

วิธีแรก โดยการตัดกิ่งหรือลานกิ่ง ต้นทุเรียนออกให้มากที่สุดจนแน่ใจว่า เมื่อโค่นหรือตัดต้นทุเรียนล้มลงแล้ว จะไม่ทำความเสียหายให้แก่ไม้ข้างเคียง

วิธีที่สอง โดยการถากเปลือกของต้นทุเรียนออก เพื่อจะหยุดการส่งอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้น กิ่งก้าน และใบของต้นทุเรียนโดยรอบ ทั้งไว้ระยะหนึ่งต้นทุเรียนก็จะตาย จึงทำการตัดโค่นอีกทีหนึ่ง

นอกจากนั้น วิธีการตัดโค่นต้นทุเรียนในแต่ละครั้ง ยังมีวิธีการที่จะไม่ทำให้ต้นไม้อื่นได้รับความเสียหาย โดยการเอาเชือกไปผูกโยงไว้ที่ยอดของต้นไม้ ดึงให้ตึงไปในทิศทางที่ต้องการให้ต้นทุเรียนล้มลง แล้วใช้เลื่อยเลื่อยเป็นแนวเฉียงที่โค่นต้นทุเรียน ผังตรงกันข้ามกับทิศทางที่ผูกเชือกโยงไว้ หรือทิศทางที่ต้องการให้ต้นไม้โค่นล้มลง เช่น หากต้องการให้ต้นทุเรียนโค่นล้มลงทางซ้าย ก็ต้องเลื่อยเป็นแนวเฉียงทางขวา แล้วคอยดึงเชือกให้ตึงด้วย เพื่อไม่ให้เลื่อยนั้นคับหรือฝืด ทำให้ต้องออกแรงมากเกินไปโดยไม่จำเป็น

การทำสวนผสม

การที่ชาวสวนปลูกผลไม้หลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน รวมถึงการปลูกพืชผักแซมลงไปในพื้นที่สวนด้วย ทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการขายพืชผักและผลไม้ตลอดทั้งปี ต่อเนื่องกันไป ประมาณวันละ 200 – 300 บาท นับว่าเป็นทางออกที่ดีที่ช่วยให้เกิดช่องทางรายได้ของ

เกษตรกร เพราะหากปลูกแต่ผลไม้อย่างเดียว จะมีรายได้จากสวนเพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้น และเสี่ยงต่อการขาดทุน หากในปีนั้นมีผลผลิตอย่างเดียวกันออกมามากจนล้นตลาด หรือราคาตกต่ำมาก คือมีหลักประกันในเรื่องรายได้ ความเสี่ยงและสร้างความมั่นคง เช่น การปลูกถั่วผสมกับการปลูกมะเขือในพื้นที่เดียวกัน

“ก็วันละ 100-200 เรื่อยไปได้ทุกวัน ถั่วเก็บทุกวัน มะเขือก็เก็บทุกวัน... มะเขืออยู่เป็นปี ปลูกแล้วอยู่เป็นปี ถ้าถั่วนี้ได้แค่ 3 เดือน ... ปีนี้ที่เราปลูกนี้... ปีนี้ ถ้าเราปลูกมากก็ได้หลายบาทนะ ก็ได้ 2 หมื่น 3 หมื่น... ถ้าหากว่าถ้าเราปลูกถั่วอย่างเดียวในเวลา 3 เดือน แต่เราปลูกมากก็ได้ประมาณ 3 หมื่นบาท งวดเดียว ถ้าหากมีมะเขือปนมาด้วย ถั่วก็น้อยลงมะเขือก็มากขึ้น ก็เฉลี่ยแล้วก็ประมาณ 2 หมื่นกว่า ถ้าราคาดี ๆ นะ ราคาตกก็ไม่ได้... ก็เราจะได้มีขาย 2 อย่าง เพื่อนี้ราคาตก นี้ราคาก็ดีก็ช่วยกันไป หากินไป”

นอกจากนั้นการปลูกไม้ผลหลากหลายพันธุ์ ที่เป็นการต้องการของตลาด คือขายได้ราคาสูง และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่สวนของตน เช่น เจริญองุ่นงามดี รสชาติดี เกือบชิดกันและกัน ตัวอย่างพันธุ์ทุเรียนที่ตลาดต้องการคือ หมอนทอง ชะนี และก้านยาว พันธุ์เงาะที่ตลาดต้องการคือ เงาะพันธุ์โรงเรียน ลองกองพันธุ์ที่ดีต้องต้นหยงมัสคือแกะเปลือกออกแล้วมีเนื้อในที่แห้ง ไม่ฉ่ำน้ำ ส่วนสละต้องพันธุ์เนื้องวง และพันธุ์ระกำ พันธุ์กระท้อนที่ตลาดต้องการและราคาดีคือพันธุ์ปุยฝ้าย และพันธุ์อีหล้า รวมถึงพันธุ์ไม้ผลใหม่ ๆ ที่ไม่มีคนปลูกกันมากนัก เช่น มะปราง มะยงชิด ลิ้นจี่ กระท้อน ชมพูเพชรน้ำผึ้ง แก้วมังกร คนปลูกรุ่นแรก ๆ จะขายได้ราคาและกำไรสูง แต่พอหลายคนหันมาปลูกตามกัน ผลผลิตจะออกมามากทำให้ราคาลดลงพอสมควร อย่างกระท้อนพันธุ์ปุยฝ้าย ในระยะแรกที่มีการปลูก มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 30 บาท หากผลกระท้อนมีขนาดใหญ่จะมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 70 บาท

“...พี่ชายนั้นแหละเค้าริเริ่มในการปลูกกระท้อนนะ อิม คือ เค้าดีก็ดำบรรพ์นะ ใน การที่เค้าปลูกกระท้อน เค้าขายมารวยก่อนเลย ว่าจั้นเถอะนะ พี่สาวกับพี่ชายสองคนนะนะ คนแถวนั้นเค้าบอกว่า ลูกอะไรวะ ลูกกระท้อน แล้วเข็มัยพี่เค้าขายกิโลหนึ่งเกือบ 30 กว่าบาทแหละ แถวบ้านนะ อย่างแพง ๆ เลย 70 จัมโบ้ แบบเนี่ยะนะนะ เค้าก็ห่อมาแต่แรกเลย แล้วเค้าก็ขายได้ราคา แล้วช่วงนั้นที่มานูมจริง ๆ คนเนี่ยะแย่งกันซื้อ แย่งกันกินเลยนะ รสชาติอย่างดี...”

แต่ปัจจุบันมีคนปลูกกันมากขึ้นราคาจะต่ำลงมาก อยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 7-8 บาท ส่วนราคาที่สูงอยู่ประมาณ 12-13 บาท จนถึง 16 บาท ส่วนลองกองปัจจุบันราคายังสูงอยู่ประมาณกิโลกรัมละ 60-100 บาท ซึ่งชาวสวนส่วนใหญ่พอใจและยังเป็นรายได้หลักของชาวสวน คือการปรับเปลี่ยนพันธุ์ไม้ผลอยู่ตลอดเวลา นอกจากการคำนึงถึงเรื่องตลาดแล้ว ยังมีผลต่อการลงทุน เช่น การปลูกมะปราง ละมุด นอกจากจะไม่ต้องลงทุนซื้อถุมาห่อเหมือนกระท้อนแล้ว ยังไม่

ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานห่ออีกเป็นต้น รวมทั้งเมื่อผลผลิตออกมาใหม่ ๆ อย่างมะพร้าว เมื่อปีที่แล้วสามารถขายได้ถึงกิโลกรัมละ 100 บาท ถ้าลูกใหญ่มีชื่อเสียงอย่างตีนครนาก ขายได้ถึงกิโลกรัมละ 200 บาท คือเนื้อใส่ หวาน ขนาดเกือบเท่าไข่ไก่

การรวมกลุ่ม

เกษตรกรชาวสวนในชุมชนทั้ง 2 มีการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพของผลผลิต เช่น กลุ่มเกษตรกรปรับปรุงคุณภาพทุเรียน มังคุด นอกจากนั้นยังมีการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น กรณีที่ไม่สามารถใช้เส้นทางสัญจรไปมาได้เนื่องจากฝนตกน้ำท่วมถนนเสียหาย เป็นเหตุให้การขนส่งหรือลำเลียงผลผลิตออกสู่ตลาดเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านจะรวมตัวกันล่ำรายชื่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจำนวนมากเป็นบัญชีทางวาวไยยื่นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนยังมีการชุมนุมเรียกร้องกดดันให้ทางราชการรีบเข้ามาแก้ไขปัญหาอีกด้วย

นอกจากนั้น การเฝ้าระวังเหตุในเรื่องความปลอดภัยของชุมชน สมาชิกในชุมชนจะรวมกลุ่มร่วมมือกันในการเฝ้าเวรยาม ตรวจสอบพื้นที่ในยามค่ำคืน คอยตรวจดูคนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน “... เคยมีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ว่ามีคนแปลกหน้าเข้ามาแล้วของจะหายแทบทุกบ้าน ที่นี้ชาวบ้านหมู่เราก็คุยกันเองว่า ถ้ามีใครแปลกหน้ามา เราต้องสังเกตนะ แล้วก็สังเกตนะ ถ้ามีคนแปลกหน้ามา... ก็รู้กันหมดเลย มีรถสีไหน มีทะเบียนเท่าไร จะรู้กันหมดเลย ทุกวันนี้ก็สบายมันก็ไม่มี”

ประเด็นที่สำคัญ คือ เมื่อประชาชนมีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรต่าง ๆ แล้วประชาชนยังสามารถที่จะเลือกสรรผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม แม้ว่าสังคมเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เช่น การที่ทางราชการกำหนดให้จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จัดตั้งประชาคมหมู่บ้านจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน แต่ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมและศักยภาพของคนในชุมชน ประชาชนก็สามารถที่จะเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เข้าทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนส่วนรวม ตัวอย่างที่เห็นได้จากการเลือกประธานประชาคมตำบลนาตาขวัญที่ได้นายทหารเรือยศนาวาโท (น.ท.ประดิษฐ์ จำเนียรผล) ที่เกษียณจากราชการแล้ว อายุ 61 ปี เข้ามาทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจอย่างแข็งขันตรงไปตรงมาและเสียสละ โดยเข้าไปตรวจสอบการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ตำบลของผู้บริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือการเลือกอดีตพนักงานธนาคารที่มีความรู้ด้านการเงินและบัญชีเข้ามาทำหน้าที่เลขานุการคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

การขายตรงผู้บริโภค

จากการที่ราคาผลผลิตที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อหรือเกษตรกรนำไปขายที่ตลาดในตัวเมืองมีราคาตกต่ำมาตลอด เกษตรกรแต่ละรายต่างหาทางออกด้วยวิธีการของตนเอง เพื่อให้สามารถขายผลผลิตได้ราคาที่สูงกว่าในพื้นที่ โดยการนำผลผลิตไปขายโดยตรงแก่ผู้บริโภคตามจังหวัดต่าง ๆ เช่นที่จังหวัดนครสวรรค์ นครราชสีมา นอกจากนั้นเกษตรกรบางรายก็มีการรวมกลุ่มกัน แต่ยังเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่เครือญาติ ที่ปลูกกระท้อนเหมือนกัน เพื่อนำผลผลิตไปขายโดยตรง ให้พ่อค้าคนกลางที่ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง ซึ่งให้ราคาสูงกว่าพ่อค้าในพื้นที่ และเชื่อถือไว้วางใจได้ในเรื่องการเงิน

การระดมความคิดเห็นที่ได้จากการประชุมร่วมกันของเกษตรกร โดยเกษตรกรมองว่าการแก้ไขปัญหาของชาวสวนในภาพรวม คือการช่วยกันระบายผลผลิตไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่ไม่มีผลไม้ให้มาก และรวดเร็ว นอกจากนั้นในการประชุมประชาชนในหมู่บ้าน ต้องแนะนำให้ชาวบ้านเริ่ม **คิดเป็น ปลูกเป็น และขายเป็น** ต้องคิดให้ได้ทุกขั้นตอนว่าควรจะทำอย่างไร อย่างการขายผลผลิตต้องช่วยกันมองออกไปข้างนอก เพราะหลายจังหวัดน่าจะจัดส่งผลผลิตไปขายได้ หรือตามสาขาของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ที่มีสาขาอยู่ทุกอำเภอทั่วประเทศ หรือจังหวัดที่มีเส้นทางการค้าขนส่งไปสะดวก เช่น สมุทรสาคร สมุทรสงคราม อยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท โดยใช้รถบรรทุกขนาดใหญ่บรรทุกผลผลิตไปจำนวนมาก ๆ ขายได้เงินเท่าไร เหลือเท่าไร มีค่าใช้จ่ายเท่าไร แล้วจึงมาคิดคำนวณแบ่งปันกัน หรือแม้แต่การส่งผลผลิตไปขายยังต่างประเทศ โดยการจัดตั้งกลุ่ม ติดต่อกับตลาดแล้วคัดเลือกคุณภาพตามความต้องการของตลาด

นอกจากนั้น เกษตรกรยังมีความคิดที่จะ **แปรรูปผลผลิต** เช่น การนำมังคุดมาทำเป็นไวน์มังคุด ให้มีคุณภาพเทียบได้กับไวน์จากต่างประเทศ หรือการนำทุเรียนมาแปรรูปเป็นทุเรียนกวน ทุเรียนทอด ส่งขายตรงไปยังตลาดต่าง ๆ ด้วย

เทคโนโลยีการเกษตร

ช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นการทำสวนผลไม้เพื่อค้าขาย เกษตรกรได้เรียนรู้เพื่อที่จะผลิตให้ได้ปริมาณที่มาก จึงมีการใช้วิธีการต่าง ๆ มากมาย รวมถึงการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช และฮอร์โมนเร่งดอก เร่งผล จากการโฆษณาตามสื่อต่าง ๆ จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของเกษตรกร ซึ่งส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรสูงขึ้นมาก และหากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ เกษตรกรจะประสบกับปัญหาการขาดทุน นอกจากนั้นผลเสียที่เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ได้ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน และแหล่งน้ำใต้ดิน ที่

เกษตรกรใช้ในการอุปโภคบริโภคด้วย ความรู้จากภายนอกในเรื่องการผลิตสมัยใหม่ โดยผ่านผู้ที่ชาวสวนเรียกว่า “ผู้มีวิชาการ” เช่น ความรู้ในเรื่องปุ๋ยสมัยใหม่ “ก็ฟังจากพวกที่ใช้มาแล้วว่าอันไหนดี อันไหนดีแล้วก็ไปทางร้านก็แนะนำอีกที่ ทางร้านก็มีวิชาการเหมือนกัน แล้วก็มีส่วนที่มีเกษตรกรเข้ามาบ้าง... ทุกวันนี้ก็ยังถามเพราะว่าทุกวันนี้ตัวยากกับปุ๋ยอะไรเนี่ยะมันมีมาก บริษัทก็จะรู้อันไหนดี อันไหนหลอก อันไหนปลอมก็ถามกัน ถามคนที่เขาใช้ก่อน... เขาไปร้านขายปุ๋ย เขาก็แนะนำว่านี่บริษัท นี่มันมาใหม่นะ ถูกด้วย ลองเอาไปใช้ดู ดีไม่ได้บ้างตัวอย่างเขาก็มีบริษัทมาแจกมาให้ลองเอาตัวอย่างไปใช้ดูว่าดีไม่ดี ดีกลับมาซื้อหลายประเภท ไปโรยโหม่นค้ำกันไปเอง” ซึ่งต่างกับสมัยก่อนที่ไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มากเหมือนในปัจจุบัน “ก็ตอนนั้น มังคุตราคามันดี และก็มันอย่างไรมันรักษาง่ายไม่ต้องฉีดยา เก็บง่าย ... สมัยนี้มันทำยากกว่าก่อนเพราะว่าโรคมันเยอะ สมัยก่อนมันทำไม่ต้องไปดูแลสนใจมากขนาดนี้นะ สมัยนี้ต้องสนใจทุกอย่างเลยนะ ตั้งแต่เริ่มออกดอกจนกระทั่งสุกนะแหละมันถึงมีสิ่งรบกวนตลอด” “ทำสวนสมัยนี้ต้องลงทุนสูง จะทำเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้ มันจะไม่ได้ผล แมลงสมัยนี้มีมาก ถ้าไม่พ่นยา จะไม่ได้กินเลย มันจะเสียหาย ดินก็เป็นกรดทำให้ทุเรียนเป็นโรครา ต้องใช้ยาช่วยอีกไม่นั้นมันก็ตาย”

จึงมีการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาช่วยในเรื่องต่าง ๆ ทั้งในการผลิตผลไม้ นอกฤดู เช่น เงาะ ลองกอง หรือการใช้จุลินทรีย์บางชนิดมาช่วยในการย่อยสลายในดิน การใช้ปุ๋ยคอกประเภทมูลสัตว์และปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิตและช่วยให้สภาพของดินยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ยืนยาว ซึ่งขณะนี้การใช้ปุ๋ยชีวภาพกำลังเป็นทางเลือกใหม่ที่ชาวสวนหลายคนให้ความสนใจ มีการศึกษาหาความรู้จากการฟังนักวิชาการมาพูดและแนะนำการผลิต จากนั้นจึงนำไปทดลองทำกันเอง วิธีการทำปุ๋ยชีวภาพของชาวบ้านเป็นการนำผลผลิตในชุมชน คือ ผลลองกอง 60 กิโลกรัมผสมกับน้ำตาลโมลาค 20 กิโลกรัม ต่อ 1 ถึง 200 ลิตร แล้วเอาน้ำใส่จนเกือบเต็ม จากนั้นก็หมักทิ้งไว้ 1 ปี จะได้หัวเชื้อปุ๋ยชีวภาพ 1 ลิตร ใช้น้ำ 500 ลิตรมาผสม แล้วนำมาฉีดทางใบของไม้ผล บางสวนอาจจะใส่ที่โคนต้น โดยปัมน้ำเข้าไปในท่อน้ำแล้วใช้สปริงเกอร์ฉีดทุกต้น นับเป็นทางเลือกที่กำลังแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน “ถ้าไม่ลดต้นทุนปีหนึ่ง ๆ ก็อาจจะไม่เหลืออะไร บางที่ขาดทุนด้วยซ้ำไป เราต้องอาศัยปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ หมักกันเองทำกันเอง แล้วก็ใช้กันเอง มีอะไรก็หมักเข้าไปใส่หัวเชื้อ หัวสูตรน้ำตาล (สำหรับปุ๋ยชีวภาพ) เอามาใส่ต้นไม้ ช่วยลดต้นทุนไปได้บ้าง แล้วทั้งปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ จะช่วยลดกรดในดิน กรดในดินนี้ตัวร้าย จะทำให้ทุเรียนเป็นโรครา ตายง่าย” แต่เวลาใช้ต้องดูขนาดของต้นไม้ด้วย หากฉีดใส่ต้นเล็ก ๆ โดยฉีดใส่มากไปใบไม้อาจไหม้ได้

นอกจากนั้นยังมีการทำยาฆ่าแมลงจากพืชประเภทตะไคร้หอม ใบยูคาลิปตัส ใบสะเดา โดยหมักในถังที่มีถุงทราย จากนั้นจะต้มด้วยพลังแสงอาทิตย์ประมาณ 2 วัน 2 คืน แล้วนำ

น้ำหัวเชื้อ 1 ลิตร มาผสมน้ำ 100 ลิตร ฉีดไม้ผลหรือการใช้หัวเชื้อให้กับน้ำมะพร้าวอ่อนมาผสมกัน ฉีดพ่นใบอ่อนจะช่วยกำจัดแมลงได้ผลมาก ซึ่งการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรระดับชุมชนมาใช้ จะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มาก สำหรับสวนผลไม้ขนาดใหญ่ 20 ไร่ขึ้นไป คาดว่าปีหนึ่งจะช่วย ลดต้นทุนได้ประมาณ 100,000 บาท ซึ่งเกษตรกรในชุมชนให้ความสนใจมาก เริ่มที่จะมีการทำ ตามกันแล้ว

ส่วนเทคโนโลยีทางการเกษตรที่อยู่ในช่วงหาวิธีการคือ การทำให้ผลผลิตออกนอกฤดู กาล หรือให้ออกผลเกือบตลอดทั้งปี โดยใช้น้ำเป็นตัวบังคับ ซึ่งในชุมชนมีอดีตผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง ประสบความสำเร็จในการบังคับให้ผลไม้ ออกนอกฤดูได้ และได้ถูกนำไปเผยแพร่ลงในนิตยสาร ด้านการเกษตรมาแล้ว ซึ่งสามารถบังคับให้ต้นเงาะ มังคุด และลองกอง ออกดอกได้เป็นจำนวน มาก นอกจากนั้นเกษตรกรยังมีความรู้ในการช่วยผสมเกสรให้กับเงาะและสละได้ ทำให้มีปริมาณ การติดผลในปริมาณที่เพียงพอ รวมถึงการตัดแต่งกิ่งเพื่อเตรียมสำหรับการออกดอกผลครั้งใหม่ ด้วย

ปัจจุบันชาวสวนผลไม้เริ่มตระหนักถึงการต้นทุนที่สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่า แมลงเพื่อบำรุงรักษาไม้ผลและยังมีสารเคมีตกค้างด้วย แต่ราคาผลผลิตที่ได้กลับมีราคาต่ำลง อย่างทุเรียน “ออกมาที่แรกเลยก็ได้ 20 แล้วมา 18 16 เรื่อยมา จนกระทั่งเหลือปีนี้ 7-8 บาท ปีนี้ ไม่คุ้ม ไม่มีอะไรคุ้มเลยสักอย่าง ทุเรียนก็ถูก ชะนี 4 บาท หมอน 7-8 บาท อย่างนี้ ต้อง 10 บาท ขึ้นไป หมอนนี้ 14-15 บาท ถึงจะคุ้ม” รวมถึงพิษภัยจากสารเคมีต่อสุขภาพของเกษตรกรเอง และ ต่อผู้บริโภค จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงหันมาใช้ปุ๋ยจากมูลวัว มูลควาย มูลค่างควา มูลไก่ หรือปุ๋ยหมักจากขยะ หญ้าแห้งกันมากขึ้น ซึ่งชาวสวนได้ทดลองกัน เองหลายราย เช่น การใส่ปุ๋ยขี้ไก่กับต้นเงาะ ทุเรียน 10 บาท ถูกกว่าปุ๋ยเคมี ชาวสวนบอกว่าจะให้ ผลที่หวานและกรอบ หรือบางรายบอกว่า ต้นลองกองที่ใส่ปุ๋ยขี้ไก่แล้วจะให้ผลดีกว่าปุ๋ยขี้หมู “ลองกองจะชอบขี้ไก่อย่างเดียว เคยใช้ขี้หมูเหมือนกันมันไม่ดี สังเกตดูใบมันไม่สวย ลองกองไม่ ชอบอย่างนี้แล้ว จะทำให้ใบเสีย ทดลองเอาขี้หมูใส่ปีหนึ่ง ใบเสียหมดเลย แล้วก็เปลี่ยนมาใช้ขี้ไก่ ตามเดิม ใบเปลี่ยนทันทีเลยเหมือนกัน พอได้กิน (ปุ๋ยขี้ไก่) ใบเขาก็เปลี่ยนเลย” หรือ “ปุ๋ยเคมีจะ งามเร็ว หมดเร็ว ถ้าใส่ปุ๋ยขี้ไก่จะงามช้า ให้ผลช้า แต่ขี้ไก่อันนี้เป็นเดือนก็ยังงาม”

ความเข้มแข็งของชุมชน

ด้วยศักยภาพความสามารถของชุมชนที่มีการปรับตัวเข้าได้กับการเปลี่ยนแปลง และ การที่ชุมชนมีกลุ่มคนที่ป็นผู้นำชุมชนที่ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาคมหมู่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่มีความเสียสละ

ในการทำงานเพื่อชุมชนหมู่บ้าน ตำบลส่วนรวมอย่างเข้มแข็ง ปัญหาความต้องการของชุมชนจึงได้รับการตอบสนองด้วยดี เช่น การที่ชาวบ้านร่วมกันเดินเรื่องลงลายมือชื่อทำเป็นบัญชีทางว่าว เสนอหนังสือขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากทางราชการหรือการรวมตัวกันเดินขบวนเรียกร้อง ในการก่อสร้างถนนลาดยาง หรือผ่านทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การขึ้นป้ายข้อความติดตาม ถนนเพื่อต่อต้านการใช้เงินซื้อเสียงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ยินดีให้การสนับสนุน โดยแลกเปลี่ยนกับโครงการเพื่อประโยชน์ของประชาชนหรือชุมชนโดยส่วนรวม เป็นลักษณะของ ผลประโยชน์ต่างตอบแทน คือผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องการคะแนนเสียง แต่ชาวบ้าน ต้องการโครงการเพื่อสร้างความเจริญให้กับชุมชน

ดังนั้น ด้วยกระบวนการปรับตัวของชุมชนที่มีทุนแห่งภูมิปัญญาต่อการเรียนรู้เพื่อการ ประกอบอาชีพของชาวสวน ทุนทางสังคมที่มีระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานที่ดี และการสะสมทุนทางการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน เป็นหลัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องสะสมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งอย่างมีพื้นฐานที่มั่นคง แต่มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทรอบข้าง

ปัจจัยที่ทำให้สวนผลไม้ผสมดำรงอยู่

1. ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ด้วยสภาพความเป็นชุมชนที่เก่าแก่ ผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนจึงมีความเป็นเครือญาติ กันเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนจึงมีความเป็นญาติพี่น้องที่ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน มีความสามัคคีปรองดองกันทั้งในการใช้ชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ การ ทำกิจกรรมเพื่อบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ในวันสำคัญ ๆ ของทางราชการ ยังคงปรากฏให้เห็น จนถึงปัจจุบัน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการรวมคน แม้ภาพของการเอาแรงกันโดยไม่คิดค่าจ้าง ในการสร้างบ้านเรือน การขุดบ่อน้ำ การทำสวน จะไม่ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน แต่ภาพที่ เห็นคือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้มแข็งยังคงมีอยู่เสมอมา แม้จะเปลี่ยนแปลงไป บ้าง เช่น การพบปะพูดคุยหรือประชุมปรึกษาหารือจะมีในช่วงหลังเลิกงาน หรือในตอนกลางคืน เพราะทุกคนต้องตื่นนอนทำมาหากินในตอนกลางวัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการแก้ไขปัญหาของชุมชน ในด้านการประกอบอาชีพ การรักษาความสงบเรียบร้อย

ดังนั้น **อุดมการณ์ชาวสวน** ที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนแห่งนี้ที่มีอยู่ และยังคงไม่ เปลี่ยนแปลง คือ “การช่วยเหลือแบ่งปัน อย่างเอื้ออาทรกันของคนในชุมชน และการทำมาหากิน ในอาชีพชาวสวน เพื่อการมีกินมีใช้ในชีวิตประจำวันเป็นหลัก” ซึ่งอุดมการณ์ชาวสวนในลักษณะนี้ได้

ถูกผลิตซ้ำ จนกลายเป็นชีวิตของคนในชุมชนที่สืบต่อกันมาโดยการพูดคุยปรึกษาหารือกัน การเรียนรู้ การทัศนศึกษาภายนอกชุมชน จากประสบการณ์การประกอบอาชีพที่ปรากฏขึ้นจริงของตน

2. ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้แก่

ดิน ซึ่งมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย ตามบริเวณที่ราบเชิงเขา เปลี่ยนสภาพจากพื้นที่ป่าที่มีการหักล้างถางพงมาเป็นพื้นที่ราบ เพื่อการทำนา ทำไร่ และการทำสวนผลไม้ มีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะเป็นพื้นที่ป่าเปิดใหม่ ที่มีแร่ธาตุ อินทรีย์วัตถุที่เป็นอาหารของต้นไม้ผล

น้ำ สมัยก่อนชาวบ้านใช้น้ำจากธรรมชาติ เช่น น้ำฝน น้ำคลอง น้ำใต้ดิน บ่อขุดในการทำข้าวไร่ ไร่มันเทศ พริกไทย และการทำสวนผลไม้ ซึ่งมีปริมาณที่พอเพียง เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศดี ฝนตกต้องตามฤดูกาล แม้ต่อมาเมื่อมีการทำไร่ทำสวนผลไม้กันมากขึ้น ปริมาณน้ำจะไม่เพียงพอ ประกอบกับสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ก็มีการขุดคลองชลประทานเข้ามายังพื้นที่ของชุมชน จนถึงปัจจุบันมีการฝังท่อส่งน้ำเข้าไปถึงสวนผลไม้ของเกษตรกรแต่ละราย โดยการสูบน้ำจากคลองชลประทานที่มีน้ำตลอดทั้งปี ทำให้ชาวสวนมีน้ำในปริมาณที่พอเพียงกับการทำสวนผลไม้ แม้บางชุมชนการฝังท่อส่งน้ำจะยังไม่ถึง แต่ชาวสวนก็มีการขุดบ่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ให้พอเพียงตลอดทั้งปี

อากาศ ด้วยสภาพอากาศร้อนชื้นและอุณหภูมิของบริเวณนี้ คล้ายคลึงกับสภาพภูมิอากาศของภาคใต้ ซึ่งเป็นแหล่งปลูกไม้ผลแหล่งใหญ่ของประเทศ การทำสวนผลไม้ของชุมชนนี้จึงมีพันธุ์ไม้ผลประเภทเดียวกัน เช่น ทูเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง และได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพ และในปริมาณที่มากไม่แพ้ในพื้นที่อื่น

3. ความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้

จากที่กล่าวแล้วข้างต้นในส่วนของกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทำสวนผลไม้ ที่ชาวสวนได้รับการเรียนรู้และสะสมมาจากบรรพบุรุษคือ พ่อ แม่ จะพาเข้าสวนตั้งแต่ยังเด็กจนเป็นชีวิตประจำวันแล้วให้ช่วยงานสวน ลูก ๆ ก็จะเริ่มเรียนรู้และฝึกหัดทำสวนไปด้วยในขณะเดียวกัน เมื่อโตขึ้นมีครอบครัว พ่อ แม่ก็จะแบ่งพื้นที่ให้ไปประกอบอาชีพกันเอง หรือทำงานแต่ได้รับค่าแรง ค่าตอบแทนจากการขายผลไม้ได้

นอกจากนี้ความรู้ที่ได้รับจากพ่อ แม่แล้ว เมื่อตนเองมีครอบครัวมีการทำสวนเป็นของตัวเองก็จะพัฒนาความรู้ขึ้นไปเรื่อย ๆ มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง อีกทั้งการเรียนรู้จากการสังเกต การพูดคุยแลกเปลี่ยน การดู การฟัง การสอบถามจากเพื่อนบ้าน หรือผู้อื่น หรือคำ

แนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงสื่อสารมวลชน ร้านค้า ที่ให้ข้อมูลข่าวสารในเรื่องการทำสวนผลไม้

ความรู้ในการทำสวนจึงเริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ปลูกไม้ผลให้เหมาะสมกับพันธุ์ไม้ผล โดยการคัดเลือกชนิดและพันธุ์ การดูแลบำรุงรักษาต้นไม้ให้สมบูรณ์ การออกดอก การผสมเกสร และการดูแลรักษาผลผลิตให้มีคุณภาพควบคู่กับการมีปริมาณของผลที่มากด้วย คือเกษตรกรพยายามหาวิถีทางที่ลงทุนน้อยแต่ให้ได้ผลผลิตและราคาที่สูงพอเพื่อความอยู่รอดให้ได้

4. การตลาด คือการขายผลไม้เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในครอบครัวหรือซื้อสิ่งของอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมถึงการลงทุนในเรื่องการทำสวนไม้ผล เพื่อผลผลิตในฤดูกาลหน้า ซึ่งวิธีการขายผลไม้ของชาวสวนในชุมชนแห่งนี้มีหลายรูปแบบ คือ

การขายส่ง ชาวสวนจะนำผลไม้ของตนที่คัดขนาดเรียบร้อยแล้วใส่เชิง ไปขายที่ตลาดขายส่งผลไม้ที่ตลาดสตาร์ ในเขตเทศบาลนครระยอง โดยใส่รถบรรทุกเล็กไปหาที่จอดขาย เสียค่าสถานที่ครั้งละ 20 บาท ซึ่งเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะต้องแย่งสถานที่ขายกัน เนื่องจากมีพ่อค้าแม่ค้าขายปลีก ที่มีใช้ชาวสวนขายประจำอยู่ก่อนแล้วด้วย

สำหรับในปี 2545 การขายส่งผลไม้พวกเงาะ ทุเรียน มังคุด เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะปริมาณพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผลไม้มีน้อย ซึ่งชาวสวนบอกว่า “ตนเองมีเงาะที่จะต้องขาย 2 คันรถบรรทุกเล็ก เทียบแรกไปขายตั้งแต่ 5 โมงเย็นจนเที่ยงคืนแล้ว สามารถขายเงาะได้เพียงเชิงเดียว” พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อผลไม้ที่ตลาดสตาร์มี 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ พวกที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง พวกนี้จะซื้อเงาะยกเชิงเพื่อนำไปขายต่อ อีกพวกหนึ่งจะเป็นพ่อค้าคนกลางที่มาจากต่างจังหวัดไกล ๆ เช่น นครราชสีมา สุโขทัย ฯลฯ พ่อค้ากลุ่มนี้เวลาซื้อจะซื้อหมดทั้งคันรถเลย

ชาวสวนบอกเล่าจากประสบการณ์ว่า ผลไม้ยิ่งราคาถูกลงก็ยิ่งขายยาก เพราะพ่อค้าคนกลางเห็นว่าราคาต่ำมากก็จะต่อราคามาก เช่นในปี 2545 เงาะราคาถูกมาก กิโลกรัมละ 2 บาท พ่อค้าคนกลางพยายามกดราคาให้เหลือ 1 บาท ซึ่งชาวสวนจะไม่ยอมขายให้ และพยายามหาวิธีการอื่น ๆ ในการขายผลไม้ของตนเอง

การขายปลีก สถานที่ที่ชาวสวนจะนำผลไม้ไปขายปลีกคือ ที่ตลาดตะพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนสุขุมวิท มีทั้งการขายส่ง และขายปลีก โดยการขายปลีกมักจะขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาแวะซื้อในปริมาณที่ไม่มากนัก แต่จะขายได้ราคาดีกว่าขายส่งที่ตลาดสตาร์มาก เพราะผลไม้ที่ชาวสวนนำมาขายจะถูกจัดรูปแบบให้สวยงาม เช่น การจัดกระถ่อน และเงาะให้เป็นพวง เป็นช่อ ให้นำรับประทาน หรือการคัดเลือกทุเรียน ผลที่มีลักษณะดี การบรรจุมังคุด

เกรดดี และลองกองที่มีผลสวยงามลงกล่อง แต่อย่างไรก็ตาม การขายปลีกชาวสวนต้องเสียเวลานานกว่าจะขายได้หมด ดังนั้น หากสวนไหนมีแรงงานคนไม่เพียงพอ จึงมักไม่นิยมไปขายปลีก

การขายแบบเหมาสวน ปัจจุบันการขายในลักษณะนี้มีน้อยไม่ค่อยปรากฏให้เห็นแล้ว เนื่องจากการขายแบบเหมาสวนนิยมทำกันเมื่อผลไม้ชนิดนั้นมีราคา แต่ปัจจุบันผลไม้พวกทุเรียน เงาะ มังคุด ราคาตกต่ำมาก และปริมาณผลไม้ออกสู่ตลาดมีมาก พ่อค้าคนกลางสามารถเลือกซื้อได้หลายแหล่ง “ปัจจุบัน ทุเรียนกับเงาะไม่มีแม่ค้ามารับซื้อแบบเหมาสวน เหมือนแต่ก่อนหรอก เพราะผลไม้ราคาถูก แม่ค้าเขาจะเหมาสวนสำหรับผลไม้ที่มีราคาแพง เพราะเมื่อเขานำไปขาย เขาก็จะได้กำไรมากด้วย”

การขายแบบเหมาสวนในปัจจุบันจะมีเฉพาะกระท้อน ลองกอง สละ และมะยงชิด การขายในลักษณะนี้ ทั้งเจ้าของสวนและแม่ค้ามักจะเป็นขาประจำกัน ทำให้การซื้อขายเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องไว้วางใจซึ่งกันและกันคือ แม่ค้าจะเอาผลไม้ไปก่อน และเมื่อกลับมาเอาเที่ยวที่สองก็จะจ่ายเงินสำหรับงวดแรก จนถึงการเก็บผลไม้งวดสุดท้ายก็จะจ่ายเงินที่ค้างทั้งหมด ตามราคาทั้งแม่ค้าและเจ้าของสวนตกลงกัน

การขายตรงในต่างจังหวัด เนื่องจากราคาผลไม้ที่ขายในพื้นที่ทั้งขายส่งหรือขายปลีกได้ราคาต่ำมาก เพราะพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผลไม้ ก็จะนำไปขายส่งต่ออีกทอดหนึ่งยังจังหวัดต่าง ๆ ชาวสวนบางส่วนจึงเห็นว่า หากตัดตอนพ่อค้าคนกลางได้ โดยพยายามนำผลไม้ของตน ไปขายตรงยังจังหวัดต่าง ๆ ที่ขนส่งไปได้สะดวก และมีแหล่งขายส่งในจังหวัดนั้น เช่น กรุงเทพฯ นครราชสีมา นครสวรรค์ สุโขทัย ฯลฯ ซึ่งมีทั้งการนำไปขายด้วยตนเอง หรือรวมกลุ่มกันไปขายส่ง แต่วิธีการนี้ต้องใช้เวลาในการเดินทางและการขายผลไม้ให้หมด ทำให้งานในสวนที่ต้องเก็บผลไม้ ดูแลสวน หรือดูแลคนงานทำสวน ไม่มีคนทำ นอกจากนั้นวิธีการรวมกลุ่มแล้วมีตัวแทนไปขายแทน ก็ห่วงเรื่องความไม่เชื่อถือต่อกัน เมื่อต้องหักค่าขนส่ง ค่ารถ ค่าน้ำมัน ค่าตลาด เหลือเท่าไรจึงจะนำมาแบ่งผลกำไรกัน

การขายส่งให้กับคนในหมู่บ้าน ที่มีสวนผลไม้ของตนเองด้วย และมีพาหนะขนส่งผลไม้ด้วย คือ ชาวสวนจะนำผลไม้ของตนเองและชาวสวนในชุมชนไปขายส่งยังตลาดในที่อื่น ๆ เช่น ตลาดปากคลองตลาด ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง คล้ายกับพ่อค้าคนกลาง วิธีการนี้ชาวสวนไม่ต้องเสียค่าขนส่งผลไม้ไปขายยังตลาดขายส่งในเมือง แต่จะขายได้ราคาเท่ากับราคาขายส่งในตลาดผลไม้ที่มีการขายในลักษณะนี้มีกระท้อน ลองกอง และสละ ซึ่งพ่อค้าในหมู่บ้านบางรายจะขอกู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการซื้อผลไม้ประเภททุเรียน แล้วนำไปขายนอกหมู่บ้าน โดย อบต.จะเป็นคนพิจารณาให้กู้รายละ 200,000 บาท ในระยะเวลา 3 เดือน

การแลกเปลี่ยนผลไม้กับสินค้าชนิดอื่น ๆ ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี 2544 โดยชาวสวนรายหนึ่งที่มีบ้านเกิดทางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วมาแต่งงานกับคนในชุมชน เมื่อผลไม้ราคาในพื้นที่ถูกมาก จึงคิดจะเอาผลไม้ไปแลกข้าวทางภาคอีสานบ้านเดิมของตน ซึ่งก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจเปรียบเทียบแล้วได้ราคาดีกว่าการขายส่งที่นี่ ปัจจุบันมีชาวสวนหลายรายสนใจมาสอบถามพูดคุยมากขึ้น คาดว่าในปีต่อ ๆ ไป หากราคาผลไม้ยังตกต่ำอยู่ ชาวสวนคงจะใช้วิธีการขายแบบแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น

ระยะเวลา กล่าวคือนอกจากวิธีการขายผลไม้ของชาวสวนในลักษณะต่าง ๆ และสถานที่ขายผลไม้แล้ว ระยะเวลาในการขายก็มีความสำคัญ เพราะถ้าสวนของใครสามารถให้ผลผลิตก่อนคนอื่น ก็จะขายได้ราคาดี คือต้นทุน ผลผลิตจะออกมาน้อย ราคาจะดีมาก รวมถึงช่วงปลายฤดูด้วยเช่นกัน ผลผลิตจะมีน้อยเช่นกัน ราคาที่ดีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพราะผลผลิตใกล้จะหมดแล้ว ดังนั้น ชาวสวนจึงพยายามจะทำให้ผลไม้ออกนอกฤดูให้ได้ เพราะจะหมายถึงราคาผลไม้ที่ดีด้วย หรือการหาพันธุ์ไม้ผลที่สามารถให้ผลผลิตได้ก่อนคนอื่น ๆ ในปัจจุบันชาวสวนบางรายเริ่มเปลี่ยนทุเรียนจากพันธุ์ชะนีมาปลูกทุเรียนพันธุ์นกกระเจิบ ซึ่งจะให้ผลก่อน ทำให้สามารถขายได้ในช่วงต้นฤดู และขายได้ราคาที่ดีด้วย

ดังนั้น จากข้อมูลการขายผลผลิตที่ได้ของชาวสวน บอกได้ถึงการเรียนรู้ เพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ในโลกยุคที่ต้องแข่งขันกันตลอดเวลาในทุกเรื่อง จะเห็นได้จากการที่ชาวสวนยอมลงทุนในการทำสวน ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มีคุณภาพ และมีปริมาณมาก เพื่อการขายส่งพ่อค้าให้ได้ราคาและมีกำไรมาก ๆ แต่เมื่อถูกกดราคาจนต่ำมากไม่คุ้มกับการลงทุน ชาวสวนก็พยายามหาวิธีการขาย และตลาดแห่งใหม่ เช่น การขายปลีกแก่นักท่องเที่ยว การขายตรงตามจังหวัดต่าง ๆ หรือการขายส่งในตลาดแห่งใหม่ที่กรุงเทพฯ การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน แต่หากปีไหนที่ราคาผลไม้ไม่มีราคา ชาวสวนก็จะเปลี่ยนวิธีการขายมาเป็นแบบเหมาสวน ในราคาที่ชาวสวนพึงพอใจ ลักษณะการขายผลไม้ที่ชาวสวนแต่ละคนเลือกจึงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

5. แหล่งเงินทุน ความจำเป็นในการลงทุนของเกษตรกรชาวสวนในชุมชนนี้ ในสมัยก่อนและปัจจุบันมีความแตกต่างกัน กล่าวคือในอดีตการทำสวนหรือการทำการเกษตรเป็นลักษณะของการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ หากมีเหลือจึงจะขาย หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่น ความต้องการเงินทุนเพื่อการลงทุนจึงมีไม่มาก แต่ในสมัยปัจจุบันเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการค้า การทำสวนผลไม้ ให้ได้ผลผลิตในปริมาณมาก เพื่อการค้าขายให้ได้เงินเป็นรายได้เข้ามาใช้จ่ายในครัวเรือน ทั้งการลงทุนในสวนผลไม้ การซื้อสิ่งของ

เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า รวมถึงการส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษา แหล่งเงินกู้ของชาวสวนในชุมชน จึงมีหลายแหล่งด้วยกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น อัตราดอกเบี้ย หลักทรัพย์ค้ำประกัน ความสะดวกรวดเร็ว จำนวนเงินลงทุนที่ต้องการ และความจำเป็นในการใช้เงิน แหล่งเงินทุนต่าง ๆ สามารถพิจารณาได้ ดังนี้

5.1 แหล่งเงินทุนภายในชุมชน ความต้องการเงินลงทุนในอดีตมีน้อย ใครที่เงินขาดมือจริง ๆ มักจะหยิบยืมจากญาติพี่น้องเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจจะคิดอัตราดอกเบี้ยบ้างในอัตราที่ต่ำหรือไม่คิดเลยก็มี เพราะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้ที่ให้กู้ยืมในหมู่บ้านก็ไม่ได้ถูกเรียกว่าเป็นนายทุนเงินกู้ได้เต็มปาก เพราะเป็นการกู้ยืมกันเองระหว่างคนในชุมชน แต่ที่สำคัญคือ ต้องใช้คืนให้ตรงเวลาตามที่ตกลงกันได้ “ขอ ขอยืม หมั่นครึ่งหมื่นให้ถามว่าเอาดอกมัย บอกไม่เอาเราพึ่งพาอาศัยกันไม่เอา แต่ว่าถ้าหากว่าสามวันว่าจะเอาเงินต้นมาคืน ต้องมาคืนจริง ๆ นะ” หรือ “ไม่กู้ที่อื่น มีแต่ว่าถ้าเงินใช้จ่ายไม่พอที่จะใช้จ่ายในสวน ก็พี่น้องคนไหนพอจะมีได้ไหม ก็ยืมกัน ไม่เอาดอก ทั้งที่เป็นญาติพ่อแม่เดียวกัน หรือเพื่อนบ้านกันก็ไม่เอาดอก... ก็ต้องกะให้ถูกว่า เรายืมเขาเนี่ย อย่าให้นานเกิน แล้วเราก็ต้องดูด้วยว่า อันไหนเราจะได้ทุนเอามาใช้หนี้เขา” ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาการทำสวนผลไม้เพื่อการค้า ความต้องการเงินลงทุนมีมากขึ้น การกู้ยืมนอกจากภายในชุมชนแล้วยังมีจากภายนอกชุมชน แต่จะเสียอัตราดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่า

5.2 แหล่งเงินทุนภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งเงินกู้ที่จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐมีหลายแหล่งด้วยกัน ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร ที่เป็นแหล่งเงินกู้อย่างเป็นทางการที่จัดตั้งขึ้นก่อนแหล่งเงินกู้อื่น ๆ คือจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนามาเป็นการทำสวน แหล่งเงินทุน ปัจจุบันมี 2 สหกรณ์ คือสหกรณ์ศรีเมือง แต่ที่ชาวสวนในชุมชนนิยมเป็นสมาชิกและกู้ยืมกันมากที่สุดคือ สหกรณ์ออมทรัพย์เมืองระยอง ซึ่งตั้งมานานถึง 23 ปีแล้ว โดยสมาชิกเสียค่าสมัคร 50 บาท ค่าหุ้น 200 บาท ค่ามาปนกิจศพละ 10 บาท ปัจจุบันมีเงินทุนสำรองประมาณ 50 ล้านบาท นอกจากนั้นเมื่อคนนิยมไปกู้ยืมกันมาก ๆ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ยังให้สินเชื่อเงินกู้แก่สหกรณ์เมืองระยองอีกเป็นเงิน 150 ล้านบาท และเงินที่ชาวบ้านหลากหลายสาขาอาชีพฝากสะสมไว้ก็รวมเกือบ 200 ล้านบาท เพราะว่าเชื่อใจสหกรณ์ โดยไม่ได้เอาเงินไปฝากไว้กับธนาคารพาณิชย์ เนื่องจากปัจจัยจูงใจ เรื่องเงินปันผลสูงถึงร้อยละ 10 มากกว่าธนาคารพาณิชย์ และยังมีเงินสะสมสวัสดิการให้แก่สมาชิก เช่น หากสมาชิกตาย จะได้เงินมาปนกิจศพละ 30,000 บาท ส่วนการให้กู้ยืมนั้น จะปล่อยกู้ให้สมาชิกสหกรณ์ในช่วงแรก ๆ กู้ได้คนละไม่เกิน 50,000 บาท ต่อมาจึงขึ้นให้เป็นคนละไม่เกิน

200,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยในช่วงแรกร้อยละ 12 ต่อปี แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือร้อยละ 8 ต่อปี เมื่อก่อนใช้สมาชิกค้ำประกันได้ แต่เกิดปัญหาขึ้นคือคนกู้ไม่ใช้คืน คนค้ำต้องใช้แทนจึงเปลี่ยนมาใช้หลักทรัพย์ เช่น โฉนดที่ดินไปค้ำประกัน ไม่ต้องใช้คนค้ำประกัน กำหนดให้ทำเรื่องขอกู้วันที่ 10 สามารถรับเงินได้วันที่ 17 ซึ่งไม่ต้องเสียเวลารอนาน สำหรับวงเงินให้กู้ในปัจจุบันไม่เกินคนละ 500,000 บาท กำหนดใช้คืนภายใน 5 ปี โดยส่งใช้คืนปีละครั้ง รวม 5 งวด ซึ่งสมาชิกสามารถกู้ยืมไปลงทุนทำการเกษตร ซื้อปุ๋ย ขุดบ่อน้ำ ปัจจุบันสหกรณ์มีสมาชิกเพิ่มเป็น 20 กลุ่ม ประมาณ 200 ครัวเรือน 2,000 กว่าคน แต่ละกลุ่มจะมีประธานสหกรณ์อยู่ในหมู่บ้าน สมาชิกสามารถมาทำเรื่องกู้ได้ที่ประธานเจ้าหน้าที่สหกรณ์จะเข้ามาดูเรื่องที่ดินของสมาชิกที่ขอกู้ ประธานจะได้ค้ำเบี้ยประชุมเมื่อก่อนเดือนละ 2 ครั้ง ๆ ละ 200 บาท ปัจจุบันเดือนละครั้ง 300 บาท และมีการกำหนดไม่ให้สมาชิกซื้อหุ้นเกิน 5% ของหุ้นทั้งหมด เพราะหากซื้อหุ้นมากอาจจะมีการเอาเปรียบสมาชิกคนอื่นได้ ดังนั้นจึงห้ามซื้อเกิน 2,500,000 บาท ซึ่งเคยมีชาวสวนที่มีเงินซื้อหุ้นถึง 1,000,000 บาท ส่วนการบริหารงานจะมีการเลือกตั้งกรรมการจากการประชุมทุกปี โดยกรรมการจะต้องรับผิดชอบหากมีการทุจริตกันในการบริหารงานด้วย ส่วนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เข้ามายังหมู่บ้านประมาณปี 2527 โดยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกแต่ยังเป็นสมาชิกกันน้อยกว่าสหกรณ์ แล้วผลัดกันค้ำประกันภายในกลุ่มหรือใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันก็ได้ หากใครเป็นลูกหนี้ที่ดีคือส่งใช้คืนตามกำหนด การกู้คราวต่อไปดอกเบี้ยจะลดลง เช่น ปีแรกคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 11 ต่อปี แต่ในปีที่ 2 ลดลงเหลือร้อยละ 10 ต่อปี ปีที่ 3 ลดลงเหลือร้อยละ 9 เมื่อครบ 12 เดือน ต้องชำระคืนทั้งต้นและดอกด้วย ซึ่งประชาชนส่วนมากแล้วจะเลือกเป็นสมาชิกและกู้เงินจากแหล่งเดียว เช่นเมื่อเป็นสมาชิกและกู้เงินจากสหกรณ์แล้วก็จะไม่เป็นสมาชิกและกู้เงินจาก ธกส.อีก

นอกจากนั้นยังมีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน ซึ่งมีประธานกลุ่มแม่บ้านดูแลรับผิดชอบ โดยมีการจ่ายค่าสัจจะออมทรัพย์เป็นรายเดือน ซึ่งจะมีเหรัญญิกของกลุ่มมาเก็บเงินที่ศาลากลางบ้านของหมู่บ้าน ทุกวันที่ 10 ของเดือน หากมีการฝากครั้งแรก 50 บาท ก็ต้องฝาก 50 บาททุกเดือน หรือหากฝาก 100 บาท ครั้งแรก สมาชิกก็ต้องฝาก 100 บาท ตลอดทุกเดือน ส่วนค่านู้นน้นนูละ 100 บาท สมาชิกถือคนละไม่ต่ำกว่า 10 หุ้น โดยมีการดำเนินการร่วมกับธนาคารออมสิน แหล่งเงินกองทุนในตำบลที่ชาวบ้านเรียกว่า เงินแสน เป็นการให้กู้มาสร้างอาชีพ ไม่มีการคิดดอกเบี้ย โดยหลักเกณฑ์การกู้ยืมจะให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน กลุ่มละ 4 คน ส่วนใหญ่จะกู้กันในระยะเวลาไม่ถึง 1 ปี อาจจะ 4-5 เดือน แล้วก็ส่งใช้เงินคืน ซึ่งผู้พิจารณาให้กู้ยืมคือ องค์การบริหารส่วนตำบล

ชาวสวนในชุมชนส่วนใหญ่แล้ว นิยมใช้หลักทรัพย์ของตนคือที่ดินนา เป็นหลัก ทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ แทนการให้เพื่อนสมาชิกด้วยกันค้ำประกันกันเอง เพราะเสี่ยงต่อความรับผิดชอบ เงินกู้ของคนอื่น และเกษตรกรส่วนใหญ่ที่กู้เงินออกมาแล้ว มักจะนำเงินที่กู้มาได้ไปใช้ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่จะขอกู้ เช่น นำไปซื้อรถยนต์ เอาเงินไปส่งลูกเรียนหนังสือ หรือนำไปใช้หนี้เจ้าหนี้รายอื่น โดยไม่ได้นำไปลงทุนเพื่อการเกษตร ในการทำสวนผลไม้ไม่อย่างแท้จริง แต่ถ้าเป็นการกู้ด้วยวงเงินที่ไม่มากนัก ก็จะใช้วิธีการที่สมาชิกในกลุ่มผลัดกันค้ำประกันหมุนเวียนกันไป แต่อย่างไรก็ตาม ชาวสวนส่วนใหญ่ เมื่อเป็นหนี้สหกรณ์การเกษตร หรือ ธกส.แล้ว จะมีความกังวลห่วงใยเรื่องชื่อเสียง ความเชื่อถือได้ของตนมากต่อแหล่งเงินทั้งสองแห่ง ไม่ให้เสียประวัติ โดยการพยายามใช้เงินที่กู้ยืมมาคืนตามกำหนด ซึ่ง ธกส.เองก็สร้างแรงจูงใจในการส่งคืนตามกำหนด จะได้เป็นลูกหนี้หรือลูกค้าชั้นดี ทำให้การกู้ยืมในคราวต่อไปจะได้รับการลดอัตราดอกเบี้ย คือมีเครดิตที่ดี

แหล่งเงินกู้ของรัฐที่เข้ามายังชุมชน แม้จะมีหลายแหล่ง และล่าสุดที่เข้ามายังชุมชน คือโครงการกองทุนหมู่บ้านของรัฐบาลที่จัดสรรให้หมู่บ้านต่าง ๆ ครัวเรือนได้รับผิดชอบเงินทุนจำนวน 1 ล้านบาท แต่เกษตรกรมักจะเลือกที่จะเป็นลูกหนี้เพียงแหล่งเดียว เพราะไม่อยากเป็นหนี้หลายแหล่ง เช่น ความผูกพันที่พ่อแม่เคยเป็นสมาชิกแล้วกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร ถึงรุ่นลูก ๆ ต่อมาก็เป็นสมาชิกแล้วก็กู้เงินจากสหกรณ์การเกษตรเหมือนกัน ซึ่งวิธีการให้กู้เงินส่วนใหญ่แล้วไม่แตกต่างกัน อัตราดอกเบี้ยก็ใกล้เคียงกัน

ปัญหาและข้อจำกัด

การทำสวนในปัจจุบันนี้ลำบากและยุ่งยากกว่าสมัยก่อน “สมัยนี้มันทำยากกว่าก่อน เพราะว่าโรคมันเยอะ สมัยก่อนมันทำไม่ต้องไปดูแลสนใจมากขนาดนี้นะ สมัยนี้ต้องสนใจทุกอย่างเลยนะ ตั้งแต่เริ่มออกดอกจนกระทั่งสุกนะ แหะมันมีสิ่งรบกวนตลอด”

แม้ว่าเกษตรกรจะรับทราบถึงปัญหาที่ตนเองประสบ โดยเฉพาะเรื่องราคาผลผลิตที่ตกต่ำ ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนในแต่ละฤดูการผลิต อย่างทุเรียน “ไม่ค่อยได้ราคานี้เป็นราคาตลาดนะ สมมติวันนี้เราขายอยู่ 10 บาท นี่พรุ่งนี้อาจจะลงปีบมาเหลือ 8 บาท 7 บาท นี่ เราก็ต้องขาย เราก็ต้องดู ของมันเยอะ มันเต็มตลาดแล้วต้องขายกัน เราจะยืนขายอยู่ 10 บาท คนเดียวก็ขายไม่ได้” หรือเงาะก็เช่นกัน “ปีนี้ราคาเดียวกันเลย แม้ค้าเดินต่อค้าเดียวรวด เคยเททิ้งเลย 700 โล ทิ้งไปเลย...เลี้ยวเด็ก โหมหนะ 2 บาท ก็ถูกแล้วมันต่อ สีชมพูราคา ขึ้นต่ำสัก 5 บาท พอสู้ได้ 2 บาท มันไม่ได้แล้ว” หรือชาวสวนบางรายก็บอกถึงสภาพปัญหาความท้อแท้และความหวัง “ปลูกไ้วพวกเงาะ ทุเรียน แล้วก็ถูก ๆ มาได้ก็เปลี่ยน เดียวนี้ก็เปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อย ๆ เพราะว่าเงาะนี่ค่าแรง

มันเยอะ แล้วราคาก็ไม่ค่อยดีเท่าไรหรอก แล้วมันก็มีมา 5-6 ปีนะ ราคาดีจนคนปลูกขึ้นมาอีกเยอะ แล้วก็มาถูกที่สุดอีกปีนี่ 2 บาท ถูกสุดเลย ก็เลยขาดทุน แต่ยังมีบางคนเค้าก็ยังบอกว่าเอ๊ยทำไปเถอะ มันก็มีลูกค้าหะเนอะ วันข้างหน้า บางคนก็หะ...” ดังนั้น ชาวสวนบางรายถึงขนาดที่ไม่เก็บผลเงาะไปขาย แต่ปล่อยให้ร่วงจนหมด เนื่องจากราคาที่ซื้อขายกัน ไม่คุ้มกับค่าแรงในการเก็บผลเงาะ และค่าเสียเวลาในการขาย แต่แม้ราคาจะตกต่ำยังไง ชาวสวนก็ยังคงทำสวนต่อไป ด้วยเหตุผลประการหนึ่งที่ว่า ได้ลงทุนทำสวนไปแล้ว ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น พันธุ์ไม้ผล ปุ๋ย การจ่ายน้ำ การดูแลรักษา ถ้าจะปลูกพันธุ์ใหม่ก็ต้องใช้เวลาอีกอย่างน้อย 4-5 ปี จึงจะให้ผล นอกจากนั้นเกษตรกรบางส่วนยังมองเห็นแนวทางแก้ไขปัญหามาจากการติดตามข่าวสาร การศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น แล้วนำพันธุ์ไม้ผลพันธุ์ใหม่มาปลูกแทนเลย เช่น ต้นส้มโชกุน รวมทั้งการรวมตัวกันเป็นกลุ่มตัวอย่างที่จังหวัดจันทบุรี การส่งผลผลิตออกไปขายยังตลาดต่างประเทศ แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับยังไม่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ และยังมีเกษตรกรบางส่วนมีความคิดว่าของที่สามารถเน่าเสียได้ เช่น ผลไม้ ไม่มีสิทธิที่จะต่อรองราคาได้ เพราะเมื่อผลผลิตออกมาแล้ว ถ้าไม่รีบขาย ผลไม้ก็จะเน่าเสียหรือขายไม่ได้ราคา

ปัญหาราคาสินค้าเกษตร ประเภทผลไม้ที่ตกต่ำ เมื่อถึงฤดูที่ผลผลิตออกสู่ตลาดนั้น เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำซาก เกษตรกรชาวสวนเคยหาหรือขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ทั้งอำเภอ และจังหวัด แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เลยสักครั้งเดียว บางครั้งทางจังหวัดคิดที่จะช่วยแก้ไขปัญหาที่ล่าช้าหรือสายเกินไป เพราะพืชผลทางการเกษตรที่เป็นผลไม้รอไม่ได้ เนื่องจากจะเน่าเสียหมด ยิ่งนานเท่าไรราคายิ่งตก หรือแม้ชาวสวนขนาดเล็ก พยายามที่จะขนส่งผลผลิตไปขายเองที่ตลาดไท บางทีก็ไม่คุ้มทุนเพราะต้องจ่ายหลายอย่าง ทั้งค่าน้ำมัน ค่าทางด่วน และค่าตำรวจ กำไรจึงหมดไปตั้งแต่ยังไม่ขายของแล้ว นอกจากนั้นการที่พ่อค้าคนกลางหรือตลาดกลางเป็นผู้ที่กำหนดราคา เกษตรกรไม่สามารถต่อรองราคาได้ แถมพ่อค้ายังมีเงื่อนไขต่าง ๆ นา ๆ เช่น การอ้างราคากลาง อ้างปริมาณผลผลิตมีมาก รูปทรงไม่สวยงาม ไม่ได้คุณภาพ (ทุเรียนอ่อน) เพื่อกดราคาให้ต่ำลง

ปัญหาในการขายผลผลิตในปัจจุบัน จึงมีหลายรูปแบบทั้งพ่อค้าคนกลางที่เข้าไปรับซื้อถึงสวน แต่ก็ไปเฉพาะสวนใหญ่ ๆ และยังกำหนดราคาซื้อเอง ชาวสวนไม่สามารถต่อรองราคาได้ และหากเป็นสวนขนาดเล็ก พ่อค้าคนกลางมักจะไม่นำไปรับซื้อ เนื่องจากไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำมัน หรือบางครั้งที่ผลผลิตในสวนมีจำนวนมาก แต่พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อกลับซื้อไปไม่หมด ชาวสวนจึงต้องนำผลผลิตของตนไปขายเองที่ตลาดในตัวเมือง แต่เนื่องจากสถานที่ขายที่มีลูกค้ามาก ๆ มักจะมีพ่อค้าแม่ค้าขายของอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว ทำให้ชาวสวนต้องแย่งที่ขาย

ของกันอยู่เป็นประจำ หรือการที่จะนำผลผลิตไปขายให้แม่ค้าที่ตลาดตามแผง ก็ยังได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากแม่ค้าตามแผงมักจะไปซื้อผลไม้ตามสวนขนาดใหญ่ หรือไม่ชาวสวนเหล่านั้นก็จะนำผลไม้ไปส่งให้แม่ค้าถึงแผงหรือในตลาด อีกทั้งยังไม่ต้องชำระเป็นเงินสด แต่หากว่าแม่ค้าซื้อผลไม้จากชาวสวนรายเล็กจะต้องจ่ายเป็นเงินสด “...อย่างว่าเราชาวสวนเนี่ยะ เราสู้พ่อค้าแม่ค้าไม่ได้ พ่อค้าแม่ค้าเค้าไปซื้อตามสวนมาไ้ม้ย ตามสวนใหญ่ ๆ เค้าก็ไปส่งตามแผงเลย แม่ค้าตามแผงมันไม่ออกมาซื้อ แล้วเครดิตก็ดี คือว่าไปส่งแล้วเงินไม่ต้องจ่ายอะไรก็ได้ ถ้าซื้อชาวสวนเงินก็ต้องจ่ายเลยอะไรพันธุ้นะ คือเป็นแบบนี้ อ้าวเจ๊วันนี้ซื้อ เอานี้มัย เอาสักเซ้งมัย ไม่เอาหรอกเดี๋ยวไปซื้อที่สวน เจ๊วันนี้เอาสะละสัก 2 เซ้งมัย ไม่เอาหรอกมีคนมาส่งที่แผงเนี่ยะ...”

นอกจากนั้น การที่ชาวสวนจะนำผลผลิตของตนเองไปขายยังจังหวัดต่าง ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การขายผลผลิตยังต่างจังหวัดต้องใช้เวลาในการขายหลายวันกว่าผลผลิตจะขายหมด ทำให้ชาวสวนต้องทิ้งสวนไปหลายวันไม่มีใครคอยดูแลงานในสวน หรือดูแลแรงงานที่มารับจ้างทำงานได้ “...คือเราเป็นชาวสวนเนี่ยะ คือเราจะออกไปขายไม่ใช่ว่าจะออกไปนั่งขายปั๊บ ก็จะขายหมดเลยทุกทีวันละ มันหลาย ๆ วันกว่าจะกลับ แล้วของอยู่ทางบ้านใครจะทำยังไง เพราะว่าไม่ใช่จะมีคนดูแลที่จะทำแทนเราได้ตลอด ไม่มี เราก็ต้องใช้ลูกจ้าง แล้วลูกจ้างเราทำงานเราสั่งทุกวันพอทำ แล้วเราไปทางนู่น แล้ว...”

นอกจากนั้น ปัญหาที่ติดตามมาของการใช้ยาฆ่าแมลงฆ่าวัชพืชในปัจจุบันคือปัญหาสารตกค้างในพื้นดินแล้วซึมซับไปสู่แหล่งน้ำใต้ดิน เกิดปัญหากับแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภคของชาวบ้าน รวมถึงปัญหาจากภัยธรรมชาติที่เกิดจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันคือ ภัยแล้งที่เกิดขึ้น รุนแรงขนาดเป็นพายุหมุน บางปีได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชาวสวนเป็นอันมาก สวนที่มีต้นไม้ใหญ่ก็โค่นล้มราบไปเกือบหมด ชาวบ้านบอกบางครั้งราบเป็นหน้ากลองทั้งต้นทั้งลูก โดยเฉพาะต้นทุเรียนนั้นไม่เหมือนต้นเงาะ คือต้นเงาะถ้าล้มแล้วไม่เป็นไร ตัดกิ่งให้ดีเดี๋ยวก็แตกใหม่ แต่ทุเรียนถ้าล้มแล้วจะตายเลย เพราะรากแก้วจะขาด นอกจากนั้นสภาพอากาศยังมีผลกับการให้ผลอีกด้วย อย่างมะปราง เกษตรกรบอกว่าปีที่แล้วเคยได้ แต่มาปีนี้ไม่มีใครได้เลย เพราะอากาศมีสวน ปีนี้อากาศหนาว ทั้งที่มีการให้น้ำดูแลบำรุงรักษาเหมือนเดิม

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

โครงการกองทุนหมู่บ้าน บ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ

การทำสวนผลไม้สมัยก่อนของเกษตรกร ไม่ได้มีการลงทุนอะไรมากมาย เนื่องจากสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์มีปริมาณน้ำที่พอเพียง ต่อมาเมื่อมีความต้องการผลผลิตที่มากขึ้นเพื่อการค้าขาย จึงต้องการเงินทุนเพื่อซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง การติดตั้งระบบแจกจ่ายน้ำไปยังต้นไม้ผล รวมถึงการส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ การซื้อพาหนะ การซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยสหกรณ์การเกษตรเป็นแหล่งเงินทุนที่เข้ามายังหมู่บ้าน ก่อนแหล่งอื่น ๆ คือประมาณปี 2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นการทำสวน โดยดอกเบี้ยยในช่วงแรกร้อยละ 12 ต่อปี แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือร้อยละ 8 ต่อปี ส่วน ธกส.เข้ามายังหมู่บ้านประมาณปี 2527 โดยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกแล้วผลักดันคำประกันภายในกลุ่ม หรือใช้หลักทรัพย์คำประกันก็ได้ หากใครเป็นลูกหนี้ที่ดีคือ ส่งใช้คืนตามกำหนด การกู้ยืมต่อไปดอกเบี้ยจะลดลง แหล่งเงินทุนที่ประชาชนในหมู่บ้านใช้กู้ยืมก่อนหน้านี้ที่โครงการกองทุนหมู่บ้านจะเข้าไป เพื่อนำมาเป็นเงินทุนในการทำสวนผลไม้ หรือประกอบอาชีพอื่น ๆ ส่วนใหญ่ได้มาจากสหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินที่สามารถนำไปเป็นหลักทรัพย์คำประกันการกู้ยืมได้ ซึ่งเกษตรกรในชุมชนประมาณร้อยละ 90 กู้ยืมจากแหล่งเงินทุนนี้ โดยนำเงินมาใช้ในการเกษตรสวนผลไม้ และเป็นเงินทุนสำหรับการศึกษาของลูกหลาน นอกจากนั้น หากมีความจำเป็นเร่งด่วนก็มีการกู้ยืมจากญาติหรือคนที่มีฐานะในหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ซึ่งจะเสียดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำ เนื่องจากความเป็นญาติพี่น้องของคนในชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่มีการปล่อยเงินกู้ที่คิดอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน แต่หากเป็นพ่อค้าส่วนมากเป็นการซื้อเชื่อจากพ่อค้าเป็นค่าปุ๋ยเคมี หรือยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งก็เป็นเงื่อนไขสำคัญในการลงทุนของเกษตรกรชาวสวน

โครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามาที่ตำบลนาตาขวัญ โดยความเข้าใจในระยะแรกประชาชนยังมองว่ารัฐบาลให้เงินมาฟรี แล้วมาให้กู้ยืมคิดดอกเบี้ย ต่อมาเมื่อเริ่มมีการประชุมประชาคมจึงชี้แจงกันว่ารัฐบาลให้เงินมาก่อน เหมือนกับเอาเงินมาให้ลูก ลูก ๆ ก็ต้องเอาเงินก้อนนั้นมาบริหารให้เติบโตได้ประโยชน์ในการนำมาเป็นทุนหมุนเวียนทำมาหากิน ดอกเบี้ยที่ได้ก็ไม่ได้เอาไปไหน นำมาเข้าเป็นกองทุนให้กู้ยืมต่อไปอีกและได้จัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 โดยในส่วนของบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 ได้มีการจัดตั้งและรับโอนเงินเข้าบัญชี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2544 เป็นตำบลแรกของอำเภอที่ได้รับการจัดสรรเงินกองทุนเข้ามาก่อน โดยอำเภอเมือง

ระยองได้มอบหมายให้พัฒนาการประจำตำบลนาตาขวัญ เข้ามาติดป้ายโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์และชี้แจงความเป็นมา ขั้นตอนการจัดตั้งตามหลักเกณฑ์ และการดำเนินการบริหารงานกองทุน เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่ประชาชนในหมู่บ้านและให้หมู่บ้านจัดทำเวทีประชาคมก่อนที่จะสมัครเป็นสมาชิกกองทุน ซึ่งคุณสมบัติของสมาชิกต้องมีอายุไม่น้อยกว่า 21 ปี มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 6 เดือน ชาวบ้านให้ความร่วมมือ โดยมีประชาคมหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนที่มีการเสนอชื่อแล้วมีคนรับรองจนครบ 15 คน มีสัดส่วนผู้ชายและผู้หญิง (8 ต่อ 7 คน) ประชุมกันทุกเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง ซึ่งจากจำนวนประชากรทั้งหมู่บ้านมีจำนวน 700 คน นั้น มีสมาชิกเริ่มแรก 182 คน ปัจจุบันได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุน 196 คน เก็บค่าสมาชิกหุ้นละ 10 บาท คนละไม่ต่ำกว่า 10 หุ้น รวมเป็นเงิน 100 บาท มีหลายรายถือหุ้นรายละ 1,000 หุ้น ซึ่งการระดมทุนนี้เพื่อต้องการให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน ถึงสิ้นปีก็จะมีกำไรปันผลให้สมาชิก ส่วนค่าธรรมเนียมสมาชิกจะเสียค่าธรรมเนียมคนละ 20 บาท รวมแล้วเสียค่าสมัครเป็นสมาชิกคนละ 120 บาท ให้กู้สูงสุดรายละไม่เกิน 20,000 บาท แต่วงเงินกู้ต่ำสุดไม่ได้กำหนด แต่ถ้ากู้เกิน 20,000 บาท เช่น 50,000 บาท ต้องให้สมาชิกทั้งหมดพิจารณาว่าจะให้กู้หรือไม่ คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 9 ต่อปี ต่อมาสมาชิกเห็นว่าสูงเกินไปในปีที่ 2 จึงมีมติที่ประชุมใหญ่ลดลงเหลือร้อยละ 6 ต่อปี โดยให้ชำระเมื่อครบระยะเวลา 1 ปี พร้อมดอกเบี้ยอย่างกู้ไป 20,000 บาท ต้องส่งใช้คืน 21,800 บาท หรือผ่อนชำระก่อนครบกำหนดก็ได้ แต่จะคิดดอกเบี้ยเป็นรายวัน ซึ่งขั้นตอนการกู้ยืมโดยการเขียนแบบใบขอกู้ยืมเงินว่าจะขอกู้จำนวนเท่าไร วัตถุประสงค์การกู้ยืม รายชื่อคนค้ำประกันพร้อมสำเนาทะเบียนบ้าน และสำเนาบัตรประจำตัวประชาชนของผู้กู้ และคนค้ำประกัน โดยคนค้ำประกัน 1 คน จะค้ำประกันให้กับผู้กู้ 2 คนไม่ได้ หรือจะใช้โฉนดที่ดินค้ำประกันก็ได้ เมื่อได้รับเงินอนุมัติกู้คืนแล้ว ประธานจะนำเงินไปฝากไว้ที่ธนาคารออมสินซึ่งได้มีการปล่อยกู้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2544 ปล่อยให้ผู้กู้ยืมแล้ว 50 ราย เป็นเงิน 940,000 บาท โดยนำเงินเข้าสมุด เงินฝากในชื่อของสมาชิกให้ไปเบิกถอนกับธนาคารออมสินโดยตรง

การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนตามวิธีการประชาธิปไตย คือมีการเสนอชื่อแล้วมีผู้รับรองแล้วมีการลงคะแนนอย่างมีอิสระปราศจากการชี้นำหรือครอบงำจากบุคคลอื่น เพราะส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนในหมู่บ้านที่เป็นเครือญาติกัน รู้จักนิสัยพฤติกรรมต้นเลืกหนาบงกันเป็นอย่างดีเข้าใจถึงการทำงานที่ต้องการผู้ที่เสียสละเพราะไม่มีค่าตอบแทนให้ แต่ต้องมีความพร้อมและมีความรู้ความสามารถ สมาชิกเลือกให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เมื่อเลือกใครได้เป็นประธานแล้ว ก็ให้กรรมการไปเลือกตำแหน่งต่าง ๆ กันเอง เช่น เลขานุการของคณะกรรมการกองทุนคือ อดีตพนักงานธนาคาร เจริญฤทธิ เป็นผู้หญิงที่ขยันและมีความคล่องตัว ดังนั้น การเลือกกรรมการกอง

ทุนจึงไม่มีการขัดแย้งกัน ใครเป็นก็ได้ เพราะต้องการคนที่เสียสละ เนื่องจากไม่มีค่าตอบแทนให้ คณะกรรมการ และกรรมการก็ไม่สามารถกู้ยืมหรือค้ำประกันเงินกู้ให้ใครได้ และเมื่อครบ 1 ปี (11 กรกฎาคม 2545) จะมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการกองทุน โดยวิธีการจับสลากออกครึ่งหนึ่ง คือ 7 คน แล้วเลือกเข้าไปใหม่ด้วยวิธีการเดิม โดยกรรมการคนเดิมหากถูกจับสลากออก สามารถที่จะถูกเสนอชื่อเข้าไปเป็นกรรมการได้อีก 1 วาระ แต่ไม่เกิน 2 วาระ

คณะกรรมการกองทุนได้ดำเนินการบริหารกองทุน เช่น การประชุมชี้แจง ประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนในหมู่บ้าน เข้าใจหลักเกณฑ์และวิธีการทำงานของกองทุน ทำให้มีผู้สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น แม้แต่การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมซึ่งจะประชุมกันทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันที่ 10 ของเดือน คณะกรรมการกองทุนจะมีการพิจารณาร่วมกันจากคำเขียนใบขอกู้ โดยไม่ต้องเขียนโครงการขอกู้เงินแล้วมีการพิจารณาความเป็นไปได้ตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม ความเป็นไปได้ของการผ่อนชำระหรือใช้คืน ประวัติ ความสามารถ ความตั้งใจ ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมในการนำเงินกู้ยืมไปประกอบอาชีพ รวมถึงตัวผู้ค้ำประกันด้วย จึงทำให้การพิจารณาอนุมัติให้กู้ยืม มีทั้งการไม่อนุมัติให้กู้ยืม หรือลดจำนวนวงเงินกู้ยืมลง ซึ่งกรรมการต้องอธิบายเหตุผลของการพิจารณาให้ผู้ขอกู้เข้าใจด้วย โดยเมื่อได้รับอนุมัติให้กู้ยืมแล้วจะมีการทำสัญญากู้เงิน มีสมาชิกกองทุนเป็นผู้ค้ำประกัน 2 คน แล้วให้สมาชิกไปเปิดบัญชีที่ธนาคารออมสินเพื่อการโอนเงินเข้าบัญชี จากนั้นสมาชิกก็สามารถเบิกเงินที่ธนาคารออมสินได้เลย ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะแจ้งวัตถุประสงค์ของการขอกู้เพื่อไปทำการเกษตรสวนผลไม้ ซื้อปุ๋ย ยาฉีด พันธุ์ไม้และปรับปรุงสวน เลี้ยงสัตว์ ส่วนการนำเงินไปสร้างอาชีพใหม่จริง ๆ นั้นมีน้อย รองลงมาเพื่อการค้าขาย

การสงฆ์คืนเงินกู้ยืมกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการได้กำหนดไว้เป็นรอบ 6 เดือน หรือ 1 ปี แต่ที่ผ่านมาผู้กู้บางราย เมื่อมีเงินแล้วก็สงฆ์คืนเงินที่กู้ยืมเลย เช่น หลังจากที่ขายผลไม้ได้ ก็ทยอยสงฆ์เงินคืนเลยโดยไม่รอให้ครบกำหนดในสัญญา เพราะเป็นการคิดดอกเบี้ยในอัตรารายวัน จากการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนนี้สามารถเลือกคณะกรรมการที่เหมาะสมเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยพื้นฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความผูกพันฉันท์ญาติพี่น้อง มีการให้บริการสมาชิกที่ดี ทั้งในเรื่องคำแนะนำ และให้โอกาสผู้ที่มีฐานะด้อยกว่าได้กู้ยืม ด้วยการดึงผู้ที่มีฐานะและมีความรู้ ความสามารถเหนือกว่าผู้อื่นเข้ามาช่วยเหลืองานส่วนรวม ทำให้สมาชิกสามารถตรวจสอบหรือจัดทำเอกสาร การเงิน การบัญชีได้ง่ายขึ้น ซึ่งการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนนี้ ได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดผลการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในระดับอำเภอ และได้คะแนนดีเด่นในด้านการบริหารงานกองทุน และงานเอกสารที่มีความละเอียด ครบถ้วน และใช้งานได้ง่าย

สำหรับกองทุนหมู่บ้านของบ้านเขาวังมาน หมู่ที่ 5 ส่วนมากแล้วใช้ระเบียบ ข้อ บังคับเงื่อนไขเช่นเดียวกับของบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 โดยการดำเนินงานในปีแรกมีสมาชิก จำนวน 130 คน ใช้วิธีพิจารณาการปล่อยกู้เป็น 3 รุ่น รุ่นละประมาณ 300,000 บาท ซึ่งการพิจารณาให้กู้ยืมรุ่น ที่หนึ่ง ยังมีคนยื่นความประสงค์ขอกู้ยืมน้อย คณะกรรมการได้อนุมัติให้สมาชิกได้กู้ยืมเป็นจำนวน 17 คน รุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 จะมีจำนวนมากกว่ารุ่นที่ 1 เมื่อรุ่นแรกครบกำหนดหนึ่งปีส่งใช้เงินยืม หมดแล้ว ก็พิจารณาให้กู้ยืมกันใหม่ เรื่องวงเงินที่กำหนดไว้ให้กู้สูงสุดไม่เกินรายละ 20,000 บาท แต่หากสมาชิกมีความจำเป็นต้องการใช้เงินมากกว่านี้จริง ๆ ทางคณะกรรมการจะมีทางออกให้ สมาชิกนำญาติเข้ามาขออีก 20,000 บาท ในปีที่ 2 มีสมาชิกเพิ่มขึ้น เป็น 154 คน ปล่อยให้ สมาชิกกู้ไป 980,000 บาท เหลือสำรองไว้ฉุกเฉิน 20,000 บาท ซึ่งการพิจารณาให้กู้จะให้โอกาส สมาชิกเก่าเมื่อปีที่แล้วแต่ไม่ได้กู้ และสมาชิกใหม่ได้กู้ยืมก่อน ถ้ามีเงินเหลือจึงจะพิจารณาให้ สมาชิกเก่าที่ได้กู้ยืมไปแล้วและมาแจ้งความประสงค์ขอเงินตามลำดับได้กู้ยืมต่อไป เมื่อครบ กำหนดการส่งใช้เงินคืนให้สมาชิกไปส่งเงินได้ที่ธนาคารออมสินเลย ซึ่งในปีแรกสามารถบริหารงาน ได้มีผลกำไรจากดอกเบี้ยที่คิดในอัตราร้อยละ 9 ต่อปี ได้เป็นเงินประมาณ 81,250 บาท ผลการส่ง ใช้คืนเงินกู้ส่วนใหญ่สามารถส่งใช้ได้ตามกำหนดเวลา ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย มีเพียง 2 ราย ที่มี ปัญหาเลยกำหนดเวลาแล้ว เนื่องจากนำเงินที่กู้ยืมไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ จึงหาทางออกให้โดยหา วิธีการนำเงินมาส่งใช้คืนให้ได้ก่อนแล้วจะอนุญาตให้กู้กลับไปอีกในทันทีเลย คือช่วยยืดเวลาออกไปให้อีก 1 ปี เป็นการให้เกียรติกัน ช่วยรักษาเครดิตไว้ให้ ซึ่งที่จริงแล้วมีบทลงโทษคนที่ใช้คืนไม่ เป็นไปตามกำหนด คือ การปรับดอกเบี้ยจากร้อยละ 9 เป็นร้อยละ 12 ต่อปี แต่ก่อนที่จะครบ กำหนดระยะเวลาส่งคืนเงินกู้ยืมประมาณ 2 เดือน คณะกรรมการจะมีหนังสือแจ้งเตือนล่วงหน้า 1 ฉบับก่อน หลังจากนั้นหากครบกำหนดตามสัญญาแล้วยังไม่ส่งคืน คณะกรรมการจะมีหนังสือแจ้ง เตือนอีกครั้งที่ 2 และตามไปด้วยตนเอง สำหรับในปีที่ 2 คณะกรรมการได้เรียกประชุม สมาชิกทั้งหมด ไม่ใช่ประชุมเฉพาะคณะกรรมการเรื่องอัตราดอกเบี้ย ซึ่งที่ประชุมสมาชิกอยากได้ ดอกเบี้ยถูก ๆ จึงขอให้ลดอัตราดอกเบี้ยลงเหลือร้อยละ 5 ต่อปี และเป็นมติที่ประชุมไปแล้ว และ คณะกรรมการยังกำหนดให้สมาชิกมีการฝากเงินสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ปี 2537 โดยเก็บ เป็นรายเดือน เดือนละ 50 บาท ต่อสมาชิก 1 คน เดือนหนึ่งก็จะมีเงินทุน 7,000 กว่าบาท ถ้าหนึ่งปี จะมีเงินทุนเพิ่มขึ้น 84,000 กว่าบาท ปัจจุบันมีเงินออมประมาณ 3-4 แสนบาท จากสมาชิกกว่า 100 คน โดยให้กู้สูงสุดไม่เกินรายละ 6,000 บาท ปีที่ 2 ให้กู้ 4,000 บาท แต่ถ้าฉุกเฉินสามารถกู้ ได้ 3-5 หมื่นบาท โดยให้สมาชิกค้ำประกันกันเอง สามารถขยายฐานการปล่อยกู้ให้สมาชิกได้มาก ขึ้น

การพิจารณาปล่อยให้สมาชิกได้กู้ยืม แม้ว่าวัตถุประสงค์ของโครงการต้องการจะปล่อยให้คนจนได้มีโอกาสกู้ยืมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ แต่คณะกรรมการก็หวังว่า เมื่อปล่อยให้คนยากจนกู้ไปแล้ว จะไม่ได้รับเงินกู้ยืมคืน เมื่อได้เงินคืนไม่ครบ จะเสียชื่อเสียงของหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการกองทุนไม่มีความสามารถในการบริหารงาน นอกจากนั้น คณะกรรมการกองทุนยังยึดถือระเบียบแบบแผนที่กำหนดให้คณะกรรมการยึดถือปฏิบัติ หากไม่ปฏิบัติตามเหมือนกับเป็นการกระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเงินทอง คณะกรรมการจะต้องระมัดระวังละเอียดรอบคอบเป็นพิเศษ จึงไม่อนุมัติให้กู้ยืมหากไม่มั่นใจหรือข้อจำกัดในเรื่องของผู้ค้ำประกัน ที่ไม่มีใครกล้าค้ำประกันให้คนจนได้กู้ยืม หรือแม้แต่จะมีคนค้ำประกันให้ แต่หากคนค้ำประกันฐานะไม่ดีไม่มั่นคง มีหลักทรัพย์น้อย คณะกรรมการไม่เชื่อถือ ก็จะไม่ได้รับการอนุมัติให้กู้ยืมอยู่ดี หรือให้กู้ยืมแต่ไม่เต็มวงเงิน 20,000 บาท ซึ่งก็สร้างความไม่พอใจให้แก่สมาชิกได้ ก็ยังมีที่ยากกู้แต่ไม่มีคนค้ำประกัน ไม่ใช่เพราะฐานะไม่ดีแต่เพื่อนบ้านคนที่สนิทไว้วางใจกันไม่ได้เป็นสมาชิก นอกจากนั้น การพิจารณาอนุมัติของคณะกรรมการกองทุนจะใช้เสียงมติเอกฉันท์ หากมีคณะกรรมการคนหนึ่งไม่เห็นด้วย ก็จะไม่อนุมัติให้กู้ยืมเลย

ส่วนการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนในการติดตามการใช้จ่ายเงินของสมาชิกที่กู้ยืมไป ส่วนใหญ่แล้วยังมีลักษณะของความยืดหยุ่นแบบญาติพี่น้อง คือเมื่อสมาชิกแจ้งไว้ในวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมว่าจะนำไปทำสวนผลไม้ แต่หากไม่เป็นจริงตามนั้น ระเบียบกองทุนกำหนดให้คณะกรรมการต้องเรียกเงินที่กู้ยืมคืน ซึ่งหากทำเช่นนั้นจริง ก็คงจะอยู่ด้วยกันลำบากเหมือนไม่ให้เกียรติกัน และมีปัญหาติดตามมาจำนวนมาก รวมทั้งคณะกรรมการเองก็รู้ว่าคนนี้นั้นนิสัยใจคอ ความประพฤติการทำมาหากินเป็นอย่างไร จึงไม่ได้ติดตามใกล้ชิด ขอเพียงว่าเมื่อถึงกำหนดระยะเวลาเขาสามารถส่งใช้เงินคืนได้ก็เพียงพอแล้ว ข้อสังเกตที่ได้จากการส่งใช้เงินคืนกองทุนของทั้ง 2 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่แล้วทั้งคณะกรรมการกองทุนและสมาชิกต่างก็ห่วงเรื่องชื่อเสียง หรือเครดิตของหมู่บ้านและตนเอง หากส่งใช้เงินคืนกองทุนไม่ครบ ดังนั้น ทุกคนที่เกี่ยวข้องจึงต้องหาวิธีการเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้น เช่น การให้สัญญาว่าเมื่อส่งใช้คืนในปีแล้ว จะให้กู้ยืมต่อไปอีกต่อไป รวมทั้งสมาชิกก็พยายามดิ้นรนไปหาเงินจากแหล่งเงินอื่นเพื่อมาส่งใช้เงินกู้ยืมกองทุนตามกำหนดระยะเวลาก่อน แม้ว่าจะต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง เช่น การกู้เงินนอกระบบ การเล่นเกมแชร์

ปัจจุบันคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดแรก ได้หมดวาระการดำรงตำแหน่งไปแล้ว และได้มีการจับสลากออกแล้วครั้งหนึ่ง แต่สุดท้ายแล้วคณะกรรมการที่ได้รับเลือกเข้าไปใหม่ ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นชุดเดิม จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็เพียงบางคน เพราะสุขภาพไม่ดี เช่น บ้านชะวีก

หมู่ที่ 3 ผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเหมือนเดิม แต่บ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ผู้ใหญ่บ้านขอสละสิทธิ์ไม่รับตำแหน่งประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านต่ออีกสมัยหนึ่ง เพราะมีภาระความรับผิดชอบมาก และต้องการให้คนรุ่นใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทน

ข้อคิดเห็นต่อโครงการกองทุนหมู่บ้าน

โครงการกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทนี้ รัฐบาลส่วนกลางเป็นผู้กำหนดแบบปฐม ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ โดยผ่านกลไกของทางราชการที่มีเจ้าหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชนดูแล รับผิดชอบ ระเบียบ ข้อบังคับ เงื่อนไข ในการดำเนินงานจึงเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจเป็นอย่างมาก สำหรับผู้ปฏิบัติงานนั้นคือ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ลำพังชาวบ้านหากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ให้คำปรึกษาหารือ จะเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก และเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบ เช่น ระบบการจัดทำบัญชีการเงิน ระบบการตรวจสอบกันเองตั้งแต่การรับสมัครสมาชิกกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุน การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมเงินกองทุน เหมือนกับเป็นการเอาสิ่งแปลกใหม่เข้าไปยังหมู่บ้าน “แล้วเขาก็จะรู้ระบบการกู้ยืมอะไรเนี่ย ซึ่งก็รู้เลยว่า จะต้องยุ่งยังไง เสียยังไง ก็ 60% ที่ว่ารู้เรื่อง” ดังนั้น หมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานกองทุน จึงต้องมีคณะกรรมการกองทุนที่เข้มแข็ง เช่น เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องระเบียบกฎหมาย หนังสือสัญญา การเงินการบัญชี และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ หรือเกรงใจด้วย

นอกจากนั้นสมาชิกกองทุนยังเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านต่อไปจะเติบโตเข้มแข็ง มีเงินทุนมากขึ้น เหมือนกับสหกรณ์เมืองระยองที่ตั้งมาหลายสิบปี แต่กองทุนหมู่บ้านเพิ่งตั้งได้เพียงปีเดียว แต่ก็ต้องขึ้นอยู่กับคณะกรรมการกองทุนด้วย ว่าจะมีความเข้มแข็ง และบริหารงานอย่างไรโปร่งใสหรือไม่ และต้องให้เวลาตั้งแต่การใช้วิธีการหว่านล้อม ปลุก และกระตุ้น ชี้นำ โน้มน้าว ให้เกิดการพัฒนานี้เป็นไปตามธรรมชาติ

การเลือกคณะกรรมการบริหารกองทุนชุดใหม่หลังจากที่ชุดเดิมหมดวาระลงแล้ว โดยคณะกรรมการชุดเดิมจับสลากออกครึ่งหนึ่ง แล้วจึงเลือกคณะกรรมการชุดใหม่เข้าไปทำหน้าที่ แต่สำหรับบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 คณะกรรมการกองทุนส่วนใหญ่ยังเป็นคนเดิม โดยเฉพาะตำแหน่งที่สำคัญ เช่น ประธานกองทุน รองประธานกองทุน เลขานุการกองทุน และเหรัญญิกกองทุน เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่า คณะกรรมการกองทุนชุดเดิม ทำหน้าที่ได้ดีอยู่แล้ว ควรที่จะได้ทำงานต่อเนื่องไป แต่ข้อเท็จจริงการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุน อย่างของหมู่ที่ 5 ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหลักคือประธานกับเลขาฯ ส่วนคณะกรรมการคนอื่น ๆ รวมถึงรองประธานก็ยังไม่ค่อยทราบรายละเอียดเท่าไร

จากผลการรายงานสถานภาพของกองทุนหมู่บ้านชะวีก หมู่ที่ 3 เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2545 นั้น มีจำนวนสมาชิกกองทุนทั้งสิ้น 205 คน จำนวนหุ้น 3,455 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 10 บาท คิดเป็นเงิน 34,550 บาท ได้ดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร 3,621.99 บาท ดอกเบี้ยเงินกู้ 65,510.64 บาท มีรายได้อื่น ๆ เช่น จากการบริจาคของคณะกรรมการกองทุน ค่าธรรมเนียมสมาชิกแรกเข้า 6,400 บาท รวมรายได้ทั้งสิ้น 74,532.63 บาท มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน 6,400 บาท ทำให้มีรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย 68,132.63 บาท และมีเงินที่ฝากประจำของสมาชิก 50,000 บาท

เมื่อคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้ดำเนินการมาครบรอบปี และรายงานผลการเงินประจำงวด 1 ปีแล้ว จะต้องส่งผลการรายงานให้กับคณะผู้ตรวจสอบบัญชี กองทุนหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นเพื่อรับผิดชอบตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของเอกสาร ข้อมูลในงบการเงินรายการต่าง ๆ ทั้งการทำสมุดบัญชีเบิกจ่าย และเบิกจ่ายของธนาคาร การกู้ยืม การส่งใช้คืนเงินยืมของสมาชิก งบกำไรขาดทุนของกองทุน ซึ่งสำหรับกองทุนหมู่บ้านชะวีก ได้ผ่านการตรวจสอบบัญชีของอนุกรรมการสนับสนุนและติดตามกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอ ที่มีนาวาโท ประดิษฐ์ จำเนียรผล ซึ่งเป็นประธานประชาคมตำบลนาตาขวัญ และเป็นหัวหน้าคณะผู้ตรวจสอบบัญชีด้วย

การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในปีที่ 2 ก็ยังใช้หลักเกณฑ์เดียวกับปีแรก เช่น จำนวนเงินสูงสุดที่ให้กู้คือ 20,000 บาท มีคนคำประกัน 2 คน แต่ดอกเบี้ยในปีที่ 2 สมาชิกเห็นควรลดให้ถูกลง จากร้อยละ 9 ต่อปี เหลือร้อยละ 6 ต่อปี ปัจจุบันดอกเบี้ยเงินกู้กองทุนจึงเป็นร้อยละ 6 ต่อปี การกู้ยืมในปีที่ 2 นี้ มีสมาชิกที่ไม่ได้กู้ในปีแรก แต่ขอกู้ในปีที่ 2 ซึ่งส่วนใหญ่จะกู้ไปประกอบอาชีพในการทำสวนผลไม้ มีบ้าง 2-3 ราย ที่กู้ไปประกอบอาชีพค้าขาย การพิจารณาให้กู้ก็ใช้วิธีการประชุมหารือซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกัน “ความขัดแย้งไม่มี ทำให้เกิดความกลมเกลียวรักใคร่”

ผลที่มีต่อชุมชน

สำหรับข้อคิดเห็นจากผลการดำเนินงานตามโครงการกองทุนหมู่บ้าน จากข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่เห็นว่า วงเงินที่ให้กู้ยืมสูงสุดไม่เกิน 20,000 บาทนั้นน้อยเกินไปไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหของเกษตรกรได้ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ซึ่งต้องใช้เงินในการลงทุนในแต่ละฤดูการผลิตสูง ที่เป็นการดูแล บำรุงรักษา การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การจ้างแรงงานทำงานในสวน การขุดบ่อน้ำ การทำน้ำเวียนภายในสวนผลไม้ครั้งหนึ่ง 60,000 – 70,000 บาท “เขาก็ไปใช้ในสวนเนี่ย เขาก็เอาไปใช้ เพราะเขาก็ต้องการใช้อยู่แล้ว ซื้อมันเนี่ย บางทีก็ไม่ได้ว่าคนเดียว ทีนี้แค่ 2 หมื่นเนี่ยก็ไม่มาก” วงเงินที่ให้กู้แม้จะไม่มาก แต่ก็สามารถบรรเทาหรือแบ่งเบาการ

กู้เงินจากแหล่งอื่นไปได้บ้าง แต่เกษตรกรบางส่วนยังเห็นว่าการกำหนดวงเงินให้กู้ยืมจึงต้องคำนึงถึงพื้นที่และความต้องการตามสภาพความเป็นจริง ที่ไม่ได้ถูกกำหนดมาจากข้างบน ส่วนปัญหาอุปสรรคด้านอื่น ๆ คือเรื่องรายละเอียดของเอกสารที่ต้องทำความเข้าใจมากกว่า การกู้เงินจากแหล่งอื่น เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) หรือการกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้านจึงมีผลต่อชุมชนนี้ไม่มากนัก แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลเบื้องต้นที่ได้รับถึงผลประโยชน์ที่เกิดแก่ชุมชนคือ

1 ประชาชนในหมู่บ้านก็ยังเห็นประโยชน์ของเงินทุนที่ปล่อยให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ กำหนดอัตราดอกเบี้ยได้เอง และไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ในการค้ำประกัน และผู้ที่ไม่สามารถกู้เงินจาก ธกส.หรือสหกรณ์การเกษตรได้ ทำให้ประชาชนที่มีความตั้งใจจะนำไปประกอบอาชีพอย่างแท้จริง มีเงินทุนในการดำเนินการ

2 ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาการกู้ยืม การเป็นสมาชิกก็ดี ไม่มีปัญหาอะไร ไม่ยุ่งยากมาก ระยะเวลาการส่งเงินคืนที่กำหนด 1 ปี ก็สามารถปฏิบัติได้ เพราะผลผลิตสามารถเก็บขายได้แล้ว

3 ช่วยให้เกษตรกรมีเงินทุนในการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง พันธุ์ไม้ผล การปรับปรุงบำรุงสวนโดยไม่ต้องใช้เงินสดของตนเองที่เก็บออมไว้

4 ทำให้เกิดการเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่ด้อยโอกาสในชุมชน สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ บรรเทาปัญหาขาดแคลนเงินทุนเฉพาะหน้าหรือฉุกเฉิน รวมทั้งเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจในชุมชนเหมือนเป็นสวัสดิการที่ดีแก่หมู่บ้าน

5 ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและหมู่บ้าน โดยให้ชุมชนสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ เกิดวิถีปฏิบัติที่เกื้อหนุนต่อกัน รวมทั้งเกิดสำนึกที่ดีต่อท้องถิ่น และที่สำคัญคือให้ชุมชนได้มีโอกาสคิดได้เอง ไม่ได้ถูกกำหนดโดยผู้อื่นทั้งหมด ความเข้มแข็ง ความมั่นคงของชุมชนก็จะเกิดขึ้นได้จริง และยั่งยืนได้ เพราะประโยชน์ที่ได้สุดท้ายแล้วก็ร่วมกันทั้งชุมชนของประชาชนและประเทศชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการดำเนินการในปีแรกที่ทั้งคณะกรรมการและสมาชิกกองทุนต่างก็ยังไม่มีความเข้าใจในระเบียบและการดำเนินงานมากนัก หากคณะกรรมการได้เอื้อโอกาสให้มีการพูดคุยซักถามและชี้แจงอย่างต่อเนื่อง ให้มีความเข้าใจที่ตรงกันถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาให้กู้หรือไม่ให้กู้ หรือความโปร่งใสในเรื่องผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น การดำเนินงานในปีที่ 2 ก็จะสะดวกราบรื่นและมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น สำหรับเกษตรกรบางรายที่เป็นสมาชิกแต่ไม่ได้กู้ยืม โดยให้เหตุผลว่าหากกู้ยืมไปก็ต้องมีเป้าหมายว่าจะนำไปใช้จ่ายอะไร จำเป็นหรือไม่ และต้องมองอีกว่า

มีช่องทางที่จะนำเงินมาใช้คืนได้หรือไม่ รวมถึงเหตุผลที่ว่าจำนวนเงินที่ให้กู้จำนวนน้อยไป ไม่สามารถนำเงินไปลงทุนทำอะไรได้ ไม่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงหรือช่วยแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านประสบได้ รวมถึงบางรายที่กู้ยืมไม่ได้นำเงินที่ได้ไปลงทุนในการประกอบอาชีพจริงตามวัตถุประสงค์ที่เขียนขอกู้ไว้ เช่น การนำเงินไปเป็นทุนการศึกษาส่งลูกเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ หรือในเมือง ทำให้เงินไม่ได้ถูกใช้ตามวัตถุประสงค์ และไม่เกิดการหมุนเวียนของเงินในชุมชนท้องถิ่น นอกจากนั้นยังมีผู้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากเกี่ยวกับการค้าประกัน ต้องคอยรับผิดชอบเรื่องการค้าประกันของคนอื่นด้วย ไม่อยากไปใช้หนี้แทนคนอื่นหากมีการผิดสัญญาขึ้น แต่สมาชิกบางคนที่มีฐานะดี ก็ไม่กู้ยืมหรือมีค่านิยมที่ไม่ชอบเป็นหนี้ แต่เหตุที่สมัครสมาชิกกองทุน เพราะต้องการช่วยให้กองทุนสามารถจัดตั้งได้สำเร็จ และเพื่อใช้เป็นแหล่งเงินทุนในยามฉุกเฉิน และรวมถึงเหตุผลที่เป็นหนี้แหล่งเงินทุนอื่นอยู่แล้ว จึงไม่ต้องการที่จะเป็นหนี้แหล่งอื่นอีก

แต่ประเด็นที่เป็นข้อคิดเห็นของประชาชนในเรื่องจำนวนเงินที่ให้กู้ยืมนั้น น่าสนใจที่จะได้มีการพูดคุยกันต่อไปว่า จำนวนเท่าใดจึงจะพอเพียง แล้วใครควรเป็นผู้กำหนดวงเงิน ฝ่ายรัฐบาลหรือประชาชน หรือแม้แต่ว่าจำนวนเงินที่ให้เพียงหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท จำเป็นต้องเท่ากันทุกหมู่บ้านหรือขึ้นอยู่กับความต้องการของประชาชนในหมู่บ้าน รวมถึงการบริหารจัดการสำหรับผู้ที่ต้องการกู้ยืมเงินกองทุน แต่ติดขัดที่ไม่มีผู้ค้าประกัน จะมีวิธีการอื่นที่ผ่อนคลายหรือยืดหยุ่นให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กำหนดหลักเกณฑ์ขึ้นเองได้หรือไม่

บทที่ 6

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ทั้งชุมชนบ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังมาน หมู่ที่ 5 แม้ว่าจะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองระยอง และอยู่ห่างจากตัวเมืองเพียงแค่ 7 กิโลเมตรเศษ แต่ด้วยความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวมในด้านต่าง ๆ ที่เป็นทุนทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญคือ ทุนความรู้ ที่ชุมชนมีอยู่อย่างมาก และยังคงรักษาไว้ให้ดำรงอยู่ได้ แม้จะประสบกับการเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยที่เข้ามายังชุมชน จนกลายเป็นอุดมการณ์ของชุมชนชาวสวนผลไม้ ที่ทำให้สวนผลไม้ผสมยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายของสังคมภายนอก อุดมการณ์การทำมาหากินเพื่อให้ครอบครัวมีกินมีใช้ ที่มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันอย่างเอื้ออาทร จนกลายเป็นอุดมการณ์ชีวิตของชาวสวนผลไม้ในชุมชนแห่งนี้ที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้เป็นลำดับแรก โดยไม่หวังพึ่งพิงคนอื่น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากการสั่งสมทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน จนเกิดเป็นการผลิตซ้ำระบบการเรียนรู้ เพื่อชีวิตที่อยู่รอดของชาวสวน จากสวนผลไม้เดี่ยว ๆ จนกลายมาเป็นสวนผลไม้ผสมหลากหลายพันธุ์ จากนั้นตามธรรมชาติผสมผสานกับน้ำในระบบชลประทานจากปุ๋ยและสารเคมี กลายมาเป็นปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก สารชีวภาพ จากการขายส่ง มาเป็นการขายตรงหรือส่งออกไปขายยังต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างท้องถิ่น หรือการทำสวนผลไม้เพียงอย่างเดียวเปลี่ยนมาเป็นการส่งลูกเรียนให้สูงที่สุดเพื่อการประกอบอาชีพอื่น แต่ก็ยังคงเก็บรักษาสวนผลไม้เอาไว้เช่นเดิม

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นทุนชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้อง และรองรับกับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นให้ได้ เช่น การปรับเปลี่ยนของโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่เข้ามายังชุมชน ทั้งถนน ไฟฟ้า คลองชลประทาน การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก การขยายตัวของตลาดเพื่อการค้าที่มีการแข่งขันสูง การลงทุนเพื่อการผลิตเพื่อขาย และความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้ชุดใหม่ทำให้เกิดการผลิตเพื่อรองรับระบบการตลาดรูปแบบใหม่ เกิดเป็นอุดมการณ์แห่งการใช้ชีวิต เพื่อการมีชีวิตอยู่ของครอบครัวรูปแบบใหม่ที่ต้องการความสะดวกสบาย การเข้าถึงบริการต่าง ๆ การศึกษาของลูกหลาน การรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ซึ่งก็หมายถึงความต้องการเงินตราหรือใช้เงินตราเพื่อการซื้อหาและให้ได้

มาในสิ่งที่ต้องการทั้งหลาย ที่คนในชุมชนที่ศึกษาได้พยายามที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์การใช้ชีวิตจริงและการประกอบอาชีพของตน เพื่อตอบสนองระบบการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพจากการทำสวนผลไม้ให้อยู่รอด จากการกดขี่ ชูตรีดี และเอาเปรียบของนายทุน พ่อค้าคนกลาง จากการลงทุนเพื่อการผลิตเพื่อการขายในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ เพื่อผลผลิตในสวนผลไม้ ความรู้ใหม่ ๆ ของชาวสวนผลไม้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาให้สามารถเชื่อมต่อ และบูรณาการเข้ากับความรู้เก่าที่มีอยู่แต่ก่อนได้ และที่สำคัญคือ ความรู้ของชุมชนชาวสวนแห่งนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างไม่หยุดนิ่ง ด้วยกระบวนการปรับตัวของชุมชนที่มีทุนแห่งภูมิปัญญาต่อการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพของชาวสวน ทุนทางสังคมที่มีระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานที่ดีและการสะสมทุนทางการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องสะสมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งอย่างมีพื้นฐานที่มั่นคง แต่มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทรอบข้าง

การที่ชุมชนชาวสวนผลไม้ดังกล่าวมีความเข้มแข็ง และดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันก็ด้วยทุนความรู้ของชุมชน และเกษตรกรชาวสวน ที่มีอุดมการณ์และเจตจำนงร่วมกัน คือ การดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสงบ มีการทำมาหากินด้วยการทำสวนผลไม้เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวและหาเลี้ยงตนเองได้ ที่ไม่ใช่การสร้างคามมั่งคั่งร่ำรวย แต่เพื่อความเป็นญาติพี่น้องกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการจริงของความรู้ที่สร้างให้เกิดความจริง คือ การเอื้อเพื่อพึ่งพาแบ่งปันกัน การเสียสละ สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน เป็นพลังอำนาจที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนที่มีการสืบทอดและยังคงอยู่ได้ในระบบผูกขาดของทุนนิยมปัจจุบัน ซึ่งความรู้ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้จะต่างกับการมองชุมชน และเกษตรกรชาวสวนว่าไม่มีความรู้และไม่มีพลังเพียงพอที่จะอยู่รอดได้ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างให้โดยรัฐหรือสิ่งที่อยู่ภายนอกชุมชน ทั้งที่แท้จริงแล้วพลังความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนและชีวิตชาวสวน เกิดจากการสร้าง การประสบแล้วถ่ายทอด สัมผัสและใช้โดยชุมชนและตัวเกษตรกรชาวสวนเอง

ข้อเสนอแนะ

การเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่ศึกษานี้ กล่าวโดยสรุปแล้วถือว่าได้เข้ามา เพื่อการเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนมากยิ่งขึ้น จากสภาพพื้นฐานของชุมชนที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว เพราะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และได้ทำงานร่วมกัน ด้วย

ความรู้สึกเป็นเจ้าของว่าเป็นเงินกองทุนของชุมชนไม่ใช่เงินของรัฐบาล ทำให้มีความต้องการที่จะช่วยกันบริหารงานให้กองทุนมีความเข้มแข็งมีเงินทุนขยายเพิ่มมากขึ้น อันเป็นการสร้างเสริมประสิทธิภาพให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนกันเข้ามาบริหารงาน เกิดคนรุ่นใหม่ได้เข้ามาเรียนรู้การเป็นผู้บริหารทดแทนคนรุ่นเก่า เพื่อปูทางสำหรับการแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ต่อไป

นอกจากนั้น สิ่งที่สำคัญซึ่งชุมชนแห่งนี้มีมาตลอด คือ ความสัมพันธ์ที่ีระหว่างรัฐกับประชาชนและชุมชน ที่เกิดการจัดการ และบริหารงานร่วมกัน กล่าวคือเมื่อเป็นนโยบายของรัฐ ชุมชนก็ไม่ปฏิเสธที่จะรับ แม้ว่าชุมชนต้องการเงินทุนที่มากกว่าเกณฑ์ที่ระเบียบกองทุนหมู่บ้านกำหนด แต่ชาวบ้านก็สามารถปรับประยุกต์การใช้เงินที่กู้ยืมมาจากกองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ หรือแม้ว่ารัฐจะเป็นฝ่ายที่เริ่มต้นโครงการ ชุมชนจะเป็นฝ่ายที่รับมา แต่ด้วยพื้นฐานที่ดีและเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่ได้รับสิ่งที่มีคนหยิบยื่นให้มาอย่างเชื่อง ๆ หรือทำเท่าที่รัฐสั่งการเท่านั้น แต่กลับมีความคิดที่จะทำให้องทุนนี้เข้มแข็งยิ่งขึ้นและมีเงินทุนเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับสหกรณ์การเกษตรที่เป็นแหล่งเงินทุนใหญ่ของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ ข้อจำกัดทางความคิดและการเรียนรู้ของชุมชน ที่ไม่อาจดำเนินการไปได้ถึงจุดมุ่งหมาย จึงต้องเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้กำหนดนโยบายที่จะต้องศึกษาวิจัยถึงการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านที่ผ่านมา และประเมินผล ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อพิจารณากำหนดเป็นแนวทางการช่วยเหลือที่จะสร้างความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้อย่างไร มิฉะนั้นก็จะเหมือนกับหลายสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงรัฐบาล นโยบายก็เปลี่ยนแปลงไป สิ่งเหล่านี้ก็สูญหายไปหรือไม่ได้รับความสนใจ แล้วก็มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านอีกพื้นที่ชุมชนก็ถูกกระทำให้เป็นสนามของวาทกรรมด้วยอำนาจของความรู้ที่มีผู้กำหนดให้อยู่ตลอดเวลา

แต่อย่างไรก็ตาม จากปัญหาและข้อจำกัดที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วนั้น ในประเด็นเรื่องราคาผลผลิตที่ตกต่ำมาตลอด ในขณะที่ต้นทุนการลงทุนทำสวนสูงขึ้นแทบทุกด้าน ทำให้ชาวสวนผลไม้มั้จะพยายามดิ้นรนเพื่อการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างสุดความสามารถแล้วก็ตาม แต่หากปัญหานั้นใหญ่โตเกินกำลังที่ชาวสวนจะแก้ไขได้ ก็ไม่แน่ว่าในอนาคตข้างหน้ายังมีชาวสวนที่คิดจะเป็นชาวสวนอยู่ ด้วยการรับภาระหนี้สินที่พอกพูนขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งปัญหานี้กลายเป็นปัญหาที่เรื้อรังและซ้ำซาก แต่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้นหากภาครัฐที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งในและต่างประเทศ มีบุคลากรที่มีความรู้ เมืองค์กร กลไกที่กว้างขวางมากกว่าชาวบ้านที่เป็นชาวสวน ได้เข้ามารับทราบปัญหาที่แท้จริง และศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหา

อย่างเป็นระบบ ครอบคลุม ตั้งแต่จุดเริ่มต้น คือการลงทุนผลิต จนถึงการตลาดที่สามารถขายผลผลิตได้ราคา และมีกำไร ก็จะทำให้ชาวสวนผลไม้ยังคงสามารถที่จะรักษาไว้ซึ่งอุดมการณ์แห่งอาชีพความเป็นชาวสวนอยู่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

คนสู่ทะเล: วิธีการเปลี่ยนแปลงของชาวประมง

ผศ.ดร.สุรุฒิ ปัดไธสง

วิทยา ภูมิภักดีพรรณ

คำนำ

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านซึ่งมี รศ.ดร.นภาพรณ์ หะวานนท์ หัวหน้าโครงการร่วมกับคณะผู้วิจัย และนิสิตปริญญาเอกการศึกษาดุขฎิบัณติต สาขาพัฒนศึกษา ศาสตร์ รุ่นที่ 13 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ทำการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โดยการเลือกชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนชาวประมงที่มีความเข้มแข็งและชุมชนที่ไม่มีความเข้มแข็ง 2 ชุมชนเป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีวิถีชีวิต อาชีพและบริบทของการดำรงชีพที่มีความหลากหลายและแตกต่าง ดังนั้นชุมชนที่เลือกศึกษาทั้งสองจึงเป็นชุมชนในเขตเทศบาลที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงที่สำคัญของภาคตะวันออก

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จ โดยได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชุมชนดังกล่าว แต่อาจได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน เนื่องจากบริบทของชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตเมืองที่มีพลวัตของเศรษฐกิจหลากหลาย และด้วยจากลักษณะของอาชีพที่ขึ้นอยู่กับสภาพของลมฟ้าอากาศ ทำให้การออกทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำต้องเป็นไปอย่างทันท่วงที ทำให้เกิดข้อจำกัดของเวลาในการให้ข้อมูล ขณะที่ทีมงานของผู้วิจัยก็มีความอุตสาหะพยายามในการสืบค้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษา อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษาในครั้งนี้ ด้วยความร่วมมือของผู้ช่วยเก็บข้อมูลจากนิสิตปริญญาเอกรุ่นที่ 13 ได้แก่ คุณนรินทร์ สังข์รักษา คุณชาตรี ทองสารี คุณศรีชัย พรประชาธรรม คุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ และคุณนงลักษณ์ จันทาภากุล และ นิสิตปริญญาเอกรุ่นที่ 14 คุณบุญทิพย์ สุริยวงศ์ ตลอดจนผู้ช่วยนักวิจัยและผู้ประสานในพื้นที่ คุณสมคิด มั่งมี และคุณวันทนา ตุ่มศรียา รวมทั้งผู้สนับสนุนให้คณะผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลได้ดีที่สุด จึงทำให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาปรับปรุงโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านต่อไป จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

คณะผู้วิจัย

ตุลาคม 2546

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาของการศึกษา	1
	การเลือกลักษณะของชุมชนที่ศึกษา	5
	การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก	8
บทที่ 2	ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	11
	รากฐานชุมชนชาวประมง	11
	สภาพการทำมาหากินในอดีต	14
บทที่ 3	การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	17
	การล่มสลายของทรัพยากรชายฝั่ง	17
	ฐานคติความเชื่อของชาวทะเล	18
	แรงเกาะเกี่ยวของคนในชุมชน	18
	สภาพการทำมาหากินในปัจจุบัน	19
	การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูปอาหารสัตว์	21
	สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ในวิถีชาวประมง	24
	สะพานปลา ตลาดสินค้าประมง	25
	กระบวนการสั่งสมความรู้	25
บทที่ 4	การปรับตัวในกระแสการเปลี่ยนแปลงของชุมชน	30
	การปรับตัวของชุมชนรับทุนนิยม	30
	สิทธิในท้องทะเล	31
	การปรับตัวของชุมชนเพื่อให้มีสิทธิชุมชน	32
	พลังชุมชนที่อ่อนล้า	33
	การกู้เงินของชุมชนเพื่อดำรงชีพ	34

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5	
กองทุนหมู่บ้าน	35
กองทุนหมู่บ้านชุมชนเขาสามมุก	35
กองทุนหมู่บ้านหาดวอนนภา	37
การวิเคราะห์การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน	39
รูปลักษณะภายหลังกองทุนหมู่บ้านเข้ามา	43
จุดเด่นของกองทุนหมู่บ้าน	45
ข้อเสนอเชิงนโยบาย	45
เสียงสะท้อนของชุมชน	46
บทที่ 6	
บทสรุป	47
บรรณานุกรม	49

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการศึกษา

นับแต่ประเทศไทยเปิดประเทศไปสู่การพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามแบบตะวันตก ส่งผลให้เกิดความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา คือ การมุ่งเน้นพัฒนาประเทศโดยการเปลี่ยนแปลงนโยบายในการพัฒนาที่เน้นในเรื่องการผลิตเพื่อการบริโภค มาเป็นการผลิตเพื่อการค้าหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการมุ่งผลิตจากการเกษตรกรรมไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม จึงส่งผลใน 2 แนวทางคือ แนวทางแรกเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจหรือให้ความสำคัญกับเงินตราเป็นหลัก หรือกล่าวได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญกับภาคเมืองมากกว่าภาคชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเชื่อว่าผลผลิตจะช่วยทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น และสิ่งที่เป็นการพัฒนาแบบประเทศตะวันตกมุ่งหวังคือ การเน้นการพัฒนาไปในทางเศรษฐกิจ มีอัตราการเจริญเติบโตในทางการผลิตสูง อัตราการบริโภคสูงและมีอัตราการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติ แนวทางที่สองการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยละเลยการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและสังคม ส่งผลให้ชุมชนชนบทไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ต้องมีการพึ่งพาจากรัฐเป็นสำคัญ ชุมชนจึงไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้โดยตัวเอง

จากการที่ประเทศไทยปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจนถึงฉบับปัจจุบันนี้ ปรากฏผลของการพัฒนาในประเทศไทยไม่ได้เป็นไปตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ แต่เป็นในลักษณะของการดูดซับทรัพยากรจากชุมชนชนบทเข้าสู่เขตเมืองในรูปของการพัฒนาจากรัฐ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชนบท ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักต่อวิถีการดำรงชีวิตอยู่ของชุมชน ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ซึ่งไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในระดับฐานรากของชุมชนอย่างแท้จริง

เมื่อรัฐบาลได้ประกาศค่าเงินบาทลอยตัวขึ้นมา ผลกระทบที่ตามคือข้าวของอยู่ในยุคของสินค้าแพงขึ้น ผลจากการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ส่งผลกระทบต่อคนทุกกลุ่มทุกอาชีพและต่อระบบนิเวศของประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย กัดเซาะ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวประมงเกิดการพลิกผัน สัตว์น้ำที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในอดีตได้หมดไปพร้อมกับมาตรการในการพัฒนาประเทศด้วยการกระตุ้นการบริโภค ส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และส่งผลต่อการจัดการประมงคือเมื่อเกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรประมงชาย

ฝั่ง หรือทรัพยากรประมงห่างฝั่ง จำนวนสัตว์ทะเลที่หาได้ก็มีลดน้อยลงไป พร้อมกับพื้นที่ชายฝั่งที่เคยเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่หลากหลายก็ถูกทำลายไป พร้อมกับ การสนองตอบนโยบายของการประมงเพื่อการค้าเป็นหลัก จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวประมงด้วยการจับสัตว์น้ำเข้ามาจัดการทำประมง ด้วยการกำหนดมาตรการในการจัดการประมงรูปแบบต่าง ๆ อาทิเช่น การห้ามทำการประมงในฤดูกาลวางไข่ของสัตว์ทะเล การกำหนดขนาดของเครื่องมือการทำประมง การห้ามจับสัตว์น้ำในบางพื้นที่การควบคุมเครื่องมือทำการประมง และฯลฯ

มาตรการเหล่านี้มีผลกระทบอย่างสูงต่อการจัดการการประมง โดยมาตรการเหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นภายใต้ เงื่อนไขทางชีววิทยาทางประมงและเศรษฐศาสตร์ประมง โดยเงื่อนไขแรกจะให้มีการทำการประมงโดยมุ่งหวังให้เกิดผลผลิตสูงสุด ในขณะที่เงื่อนไขประการที่สอง จะให้มีการทำการประมง โดยมุ่งหวังให้เกิดผลผลิตที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุด (กังวาลย์ จันทรโชติ 2541 : 9) เห็นได้ว่าทั้งสองแนวทางนั้นมีได้คำนึงถึงชาวประมง และ ชุมชนประมงแต่อย่างใด ทั้งนี้ผู้มีอำนาจในการกำหนดมาตรการต่าง ๆ ขึ้น มีความเชื่อว่าการทำประมงตามเงื่อนไขจะส่งผลดีต่อชาวประมงโดยตรง โดยขาดการพิจารณาว่าการทำประมงได้นั้น ผู้มีบทบาทมากที่สุด ก็คือชาวประมงมิใช่เจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้นมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐประกาศออกมาใช้นั้นจะส่งผลบังคับต่อชาวประมงอย่างเท่าเทียมกันก็หาได้ไม่ จึงมีการใช้อิทธิพลเพื่อที่ตนจะได้เป็นผู้ที่ครอบครองสัตว์น้ำจำนวนมากที่สุด การนำเครื่องมือจับสัตว์น้ำบางชนิดมาใช้จึงส่งผลในทางตรงกันข้ามกับมาตรการที่รัฐพยายามจะป้องกัน การสูญเสียพันธุ์ของสัตว์ทะเลบางชนิดภายใต้มาตรการการส่งเสริมการค้าเพื่อยังชีพเป็นหลัก ด้วยแนวทางของการแก้ไขปัญหาที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความล้มเหลวของมาตรการในการควบคุมการจับสัตว์น้ำในทะเลด้วยเครื่องมือการจับสัตว์น้ำบางประเภท ทำให้ประเทศไทยเผชิญหน้ากับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทะเลอย่างรุนแรง และมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งรัฐก็ยังไม่ได้มีแนวคิดที่จะนำระบบการจัดการประมงในชุมชนมาแก้ปัญหา ซึ่งอาจทำได้ด้วยการให้อำนาจชุมชนในการจัดการประมงด้วยตนเอง แต่การที่จะพัฒนาระบบนี้ขึ้นมาได้นั้นรัฐจะต้องมีการดำเนินการในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้สามารถเอื้ออำนาจต่อการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน การสร้างความเข้าใจร่วมกันของเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวประมง ในแนวคิดและวิธีการของระบบนี้ สิ่งสำคัญจะต้องมีเงินทุนมาสนับสนุนการดำเนินการ มิฉะนั้นอนาคตของชาวประมงก็คงจะถึงจุดอับหรือตกต่ำดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

ผลของการพัฒนาประเทศ และการจัดการของรัฐก่อให้เกิดผลของการพัฒนาที่ทำให้ประชาชนประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เพราะไม่ว่าจะในอาชีพใด ก็ประสบความยากจน

ในการขาดเงินทุนและขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อนำมาพัฒนาอาชีพ การสร้างรายได้ และลดรายจ่าย ตลอดจนบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน เช่นจากผลกระทบของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทำให้ชาวประมงประสบปัญหาความยากจน ทั้งนี้นโยบายที่รัฐบาลนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ การกำหนดนโยบายเร่งด่วนในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยปรัชญาภายใต้กองทุนนี้คือ การสร้างจิตสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น โดยมุ่งให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคตและกำหนดทิศทางการจัดการหมู่บ้านและชุมชน และก่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าชุมชนและท้องถิ่นด้วยการใช้ภูมิปัญญาของตนเอง มีการเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน โดยจัดให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านและชุมชน หรือเป็นกองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ สร้างรายได้ ลดรายจ่าย บรรเทาเหตุฉุกเฉิน และความจำเป็นเร่งด่วน กระบวนการดังกล่าวจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม เพื่อกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นจะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน อีกทั้งให้ท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการจัดระบบบริหารจัดการกองทุนของตนเอง เพื่อสร้างศักยภาพในหมู่บ้านและชุมชนเมือง ผู้การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนอีกทั้ง และโดยผลรวมแล้วเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจรากฐานของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต

จากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการทำลายชุมชนชนบท คือการสะสมส่วนเกินจากการขูดรีดเอามาจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในชุมชนและหมู่บ้านมาเป็นของระบบทุนในเมือง เมื่อชุมชนชนบทถูกทำลายก็เท่ากับเป็นการทำลายฐานรากของสังคมและวัฒนธรรมไทย พัฒนาการทุนนิยมที่เกิดขึ้นมาในประเทศไทย จึงไม่ใช่การพัฒนาหรือความเจริญที่แท้จริงของชาวชนบท แต่เป็นการกดขี่ข่มเหงคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้คงความยากจนและเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสของสังคมต่อไป จากปัญหาดังกล่าวรัฐซึ่งมีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยรัฐบาลชุดปัจจุบันได้ตระหนักถึงปัญหาความยากจนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนปัจจัย ในการลงทุนของคนระดับฐานรากของคนในระดับล่างของสังคม รัฐจึงกำหนดนโยบายที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของคนในระดับนี้อย่างมาก คือ **กองทุนหมู่บ้าน** อันมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชนบทได้แก่ (1) เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน สำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน (2) ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการการเงินทุนของตนเอง (3) เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนในด้านการเรียนรู้ การสร้าง และพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อการแก้ไขปัญหา เสริมสร้าง ศักยภาพและ

ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง (4) กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต (5) เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน สำหรับผลที่จะคาดว่าจะได้รับการจัดการ คือ การใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่ใช้หมู่บ้านหรือชุมชนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงาน โดยให้ชุมชนร่วมกันเป็นการวางกติกาและระเบียบต่างๆเกี่ยวกับกองทุน ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดสรรเงิน และดูแลการใช้เงินให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยไม่เข้าไปกำกับหรือสั่งการให้เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งหลักการนี้เป็นการเปิดมิติใหม่ของการทำงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐและบุคคลอื่นๆภายนอกชุมชน ถือได้ว่าเป็นโครงการนำร่องที่จะนำไปสู่การวางนโยบาย และการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่มีฐานอยู่ที่ชุมชน

สำหรับ**คำถามการวิจัย** ในการวิจัยนี้คือ 1)ทุนชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างไร 2)ชุมชนมีการสะสมทุนอย่างไร จึงทำให้เกิดการเจริญเติบโตของทุนชุมชน 3)การสะสมทุนชุมชนประสพกับภาวะชะงักงันได้อย่างไร 4)กองทุนหมู่บ้านมีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสะสมทุนชุมชนอย่างไร การวิจัยในครั้งนี้จึงมี **วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย** ที่สำคัญในการศึกษาวิจัย ดังนี้ (1)การเรียนรู้และการพัฒนา เพื่อให้การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบุคคลและองค์กรที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิถีวิทยาของการประเมินเพื่อสร้างเสริมพลัง (2)การสร้างความรู้ เพื่อให้การวิจัยนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างสมมา รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้เกี่ยวกับชุมชน โดยผู้วิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิถีวิทยาของการสร้างจากฐานราก (grounded theory) (3)การวางนโยบาย เพื่อให้ผู้วางนโยบายได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย และความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนํานโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะเวลาที่กำหนด

ในการศึกษานี้มุ่งเน้นในประเด็นที่ สอง คือ การสร้างความรู้ของชุมชนรวมถึงการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนชาวประมง เพื่อการตอบคำถามการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้ **วิธีวิทยา** ของการสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) ในการสะท้อนภาพปรากฏการณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อทัศนคติจากมุมมองในสังคม จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาสร้างมโนทัศน์เชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีของปรากฏการณ์ของสังคม ที่ต้องการหา

คำอธิบายทฤษฎีเป็นผลของการปรับเปลี่ยนปรากฏการณ์ของสังคม หรือความจริง ประเด็นสำคัญของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก คือทฤษฎีที่สร้างขึ้นต้องสะท้อนความจริง มีความชัดเจนตรงกับเรื่องที่ศึกษา รวมทั้งนำเสนอเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อข้อสรุปเชิงทฤษฎีอย่างชัดเจน เนื่องจากทฤษฎีถูกสร้างจากข้อมูลที่หลากหลาย ทฤษฎีต้องมีความเป็นนามธรรมที่หลอมรวมความหลากหลายเข้าไว้ เป็นหมวดหมู่ และสามารถนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียง ในบริบทอื่นๆ (นภาพรณ หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, สุรุฒิ ปัดไธสง 2541 : 3-4)

การเลือกลักษณะของชุมชนที่ศึกษา

ระบบนิเวศของชุมชนที่ศึกษา	:	ชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก
วิธีการดำรงชีวิต/อาชีพ	:	ประมงจับสัตว์น้ำ ค้าขาย แปรรูปผลิตภัณฑ์
ระดับความเข้มแข็งของชุมชน	:	ชุมชนที่เข้มแข็งและไม่เข้มแข็งพิจารณาจาก การพึ่งพิงจากภายนอกในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

ในการเลือกชุมชนที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญต่อชุมชนที่อยู่ท่ามกลางระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และดำรงชีวิตด้วยการประมง การจับสัตว์น้ำ ขณะเดียวกันชุมชนก็ดำรงอยู่ด้วยการทำอาชีพเสริมอื่นๆ ด้วยเช่นการค้าขาย แปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำและจะต้องมีการพึ่งพิงจากภายนอกทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยระดับของการพึ่งพิงในแต่ละชุมชนอาจจะมีความแตกต่างกันไปทั้งนี้ในการตัดสินใจเลือกชุมชนเพื่อศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคตะวันออก พบว่าชุมชนที่เลือกศึกษาเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างสูงคือ อาศัยท้องทะเลในการทำการประมงทั้ง 2 หมู่บ้านเป็นพื้นที่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประชาชนสามารถมีอาชีพที่หลากหลาย และยังมีลักษณะพึ่งพากันในแบบชนบทดั้งเดิมของไทยอยู่ เนื่องจากความหลากหลายของอาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนที่แตกต่างกันมีค่อนข้างสูง

ลักษณะของชุมชนที่ศึกษานี้ มีลักษณะพื้นที่และวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทกึ่งเมืองที่มีอายุมากกว่า 150 ปี ตั้งอยู่ในชุมชนแสนสุข แต่เดิมเรียกว่าบ้านหนองมนต์ อยู่ในเขตพื้นที่เขตเมืองของภาคตะวันออก เป็นย่านการค้าแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลเมื่อ พ.ศ. 2531 ทั้งยังเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ เมื่อคราวที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้แก่พม่าชาวไทยก็แบ่งเป็นหลายชุมชน ดังนั้นพระยาตากจึงมี

ความคิดที่จะรวบรวมกำลังทางหัวเมืองตะวันออกเพื่อต่อต้านพม่า จึงยกทัพไปปราบเจ้าเมืองจันทบุรี ในระหว่างทางได้พักทัพที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง ได้มีผู้กระทำพิธีศักดิ์สิทธิ์เพื่อปลุกใจทหารและชาวบ้าน ด้วยการทำน้ำมนต์ในหนองน้ำ ต่อมาจึงเรียกบริเวณหนองน้ำนี้ว่า บ้านหนองมนต์ ต่อมาได้กลายเป็น หนองมน เนื่องจากการเขียนหนังสือไม่เหมือนกัน ในที่สุดก็ตกลงเขียนกันเสียใหม่ว่า หนองมน ซึ่งแปลว่า “หนองแห่งน้ำใจ” ในระยะหลังได้มีการเปลี่ยนคำว่า หนองมน เป็นแสนสุข ด้วยเหตุนี้จึงได้ใช้ชื่อว่า ชุมชนแสนสุข

ปัจจุบันหลังจากที่มีการเปลี่ยนการปกครองเป็นเทศบาลเมืองแสนสุข เทศบาลตำบลนี้จึงมีพื้นที่ครอบคลุม 3 ตำบลคือตำบลแสนสุขทั้งตำบล (15 หมู่บ้าน) ตำบลเหมืองบางส่วน (หมู่ 1-หมู่ 4) และตำบลห้วยกะปิบางส่วน (หมู่ 5) รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 20.268 ตารางกิโลเมตร ประชากรโดยรวม 37,432 คน ชาย 17,610 คน หญิง 19,822 คน จำนวนบ้าน 17,445 หลังคาเรือน ประชากรโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือน 6 คน ความหนาแน่นของประชากร 1,783 คนต่อ ตารางกิโลเมตร

สภาพทั่วไปของตำบลแสนสุข เป็นพื้นที่ลาดเอียง จากด้านทิศตะวันออกซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเล เฉลี่ยปานกลางประมาณ 3 เมตร ลงสู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก และทิศเหนือ ความลาดเอียงโดยเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 0.30-0.70 พื้นที่ด้านทิศเหนือ บริเวณคลองบางเป้ง เป็นที่ลุ่มซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลางประมาณ 1-2 เมตร จุดสูงสุดของพื้นที่ได้แก่ เขาสามมุข ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลางประมาณ 75 เมตร ชายฝั่งทะเลของชุมชนแสนสุข แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ อ่าวปากคลองบางโปร้ง (ปัจจุบัน คือ เทศบาลตำบลอ่างศิลา) อ่าวเขาสามมุข และชายหาดวอนนภา โดยมีแหลมเขาสามมุขคั่นอยู่ระหว่างอ่าวปากคลองบางโปร้งกับอ่าวเขาสามมุข และแหลมแท่นคั่นระหว่างอ่าวสามมุขกับหาดวอนนภา อ่าวปากคลองบางโปร้งเป็นหาดโคลนปนทราย เนื่องจากตะกอนดินที่ถูกพัดมากับน้ำลำห้วย - วัดบางเป้ง ความลึกของทะเล 2 เมตร ปรากฏระยะห่างจากฝั่ง 1-2 กิโลเมตรขึ้นไป พื้นที่ชายฝั่งส่วนใหญ่ใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่ง อ่าวเขาสามมุขเป็นหาดดินความลึกของท้องทะเล 2 เมตร ปรากฏในระยะห่างจากชายฝั่งเพียง 300 เมตร พื้นที่นี้ใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่งเช่นเดียวกัน ชายหาดวอนนภา เป็นหาดทรายมาตั้งแต่แหลมแท่นจนสุดเขตเทศบาล ความลึกของท้องทะเล 2 เมตร ปรากฏในระยะห่างจากชายฝั่งตั้งแต่ 600 เมตร จนถึง 2 กิโลเมตรขึ้นไป เฉพาะชายหาดชื่อดังมีความยาวเพียง 2 กิโลเมตร ที่เป็นหาดสาธารณะวัดจากวอนนภาซึ่งเป็นที่ดินเอกชน ไม่มีทางสาธารณะเข้าไม่ถึงจนสุดเขตเทศบาล จากข้อมูลพบว่าหาดวอนนภาได้ก่อเกิดขึ้นมาก่อนพื้นที่อื่น ๆ ในเขตเดียวกันก่อนแล้วจึงค่อยอพยพบ้านเข้าไปในส่วนอื่น ๆ จัดตั้งเป็นชุมชนเขาสามมุขซึ่งอยู่ไม่ห่างจากกันมากนัก ทั้งยังไปมาระหว่างชุมชนได้อย่างสะดวก

ลักษณะของชุมชนนี้เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย บ้านเรือนตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล มีภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อนติดกับชายหาดบางแสน ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักกันดีของจังหวัดชลบุรี ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 12 กิโลเมตร และเพียง 2 กิโลเมตรจากตลาดหนองมน ดังนั้นตลาดหนองมนจึงกลายเป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของคนในชุมชน ทั้งยังมีการคมนาคมสะดวก มีถนนลาดยางตัดผ่านหมู่บ้าน ดังนั้นถ้าประชาชนในเขตพื้นที่นี้ไม่มีพาหนะส่วนตัวใช้ ก็สามารถใช้บริการรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างได้ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก และยังมีพื้นที่ติดกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประชากรจึงสามารถหารายได้จากการหาของทะเล คือ เป็นชาวประมงขนาดเล็กและขนาดกลาง มีการค้าขายในขณะที่มีเวลาว่างหรือในวันหยุด สำหรับผู้ที่ไม่มีทุนพอที่จะออกหาของทะเลก็มีอาชีพรับจ้างรองรับ คนในชุมชนสามารถหารายได้ได้ตลอดปีจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่พออยู่ได้อย่างไม่ขัดสน อาชีพของคนในชุมชนได้แก่ การประมงน้ำเค็ม การเพาะเลี้ยงลูกกุ้ง การเพาะเลี้ยงหอยนางรมเพียง การค้าตามชายหาด ค้าขายตลาดนัด ผลิตภัณฑ์ด้านการประมงแปรรูป การส่งจำหน่าย ทำปลาแห้ง หอยแห้ง กุ้งแห้ง หมึกแห้ง น้ำปลา กะปิ แกะหอยนางรมสด เป็นต้น ลักษณะการปกครองเป็นแบบเทศบาลเมือง แม้ว่าจะดำรงอยู่ในเขตเทศบาลแต่สภาพบ้านเรือนและวิถีชีวิตก็เหมือนกับชนบททั่ว ๆ ไป ชาวบ้านส่วนใหญ่รู้จักกันและมีการพึ่งพิงช่วยเหลือกันเมื่อมีโอกาสทั้งในเรื่องของส่วนรวมและส่วนตัว มีความสัมพันธ์กันอันดีพี่น้อง เป็นญาติมิตร พึ่งพาอาศัยกันและกันได้

การนำมาซึ่งนโยบายของรัฐในเรื่องกองทุนหมู่บ้านนั้น เพื่อต้องการจะกระจายรายได้ช่วยเหลือผู้ขัดสนและให้มีโอกาสสำหรับผู้ที่ต้องการจะตั้งต้นชีวิตใหม่ โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายเฉพาะตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งให้ชุมชนร่วมกันกำหนดกรอบกติกา เป็นผู้รับผิดชอบต่อการดำเนินงานเกี่ยวกับกองทุน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน สร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ให้มีเศรษฐกิจที่พอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งยังเอื้อต่อการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์กับชาวบ้านอย่างแท้จริงนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริง

สำหรับวิธีการศึกษา ในการเข้าถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ผ่านการสะท้อนประสบการณ์ของคนในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักในประเด็นต่าง ๆ ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ล่วงหน้า ใช้รูปแบบการสนทนา โดยผู้วิจัยเปิดประเด็น ชักถาม และขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักพาไปดูสถานที่ พร้อมกับการบันทึกภาพประกอบเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์จริง เช่นการทำประมงชายฝั่ง เรือเล็ก เรือขนาดกลาง อวนสำหรับดักปู อวนสำหรับดักกุ้ง อวนสำหรับดักหมึก การทำปลา ปลาหมึกและหอยตากแห้ง การ

เลี้ยงหอยนางรม การทำกุ้งแห้ง กะปิ ทำเทียบเรือประมงพื้นบ้าน อุ้งจอดเรือ การซ่อมอวน การซ่อมเรือ และสหกรณ์น้ำมัน ฯลฯ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาปรากฏการณ์ในด้านอื่น ๆ จากเรื่องการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการประมง จนถึงการเปลี่ยนแปลงเป็นการค้าขาย อาหารทะเลตากแห้งให้กับนักท่องเที่ยว ข้อจำกัดของการศึกษา จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า มีปัญหาของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ไม่มีเวลาอย่างแท้จริง ทั้งยังมีเบื้องหลังที่ไม่ยอมเปิดเผยความจริงโดยเฉพาะเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่อาจกลัวเกรงอิทธิพล บารมีทางการเมืองท้องถิ่นหรือผลกระทบต่องานให้ข้อมูล ขาดความร่วมมือที่ดีพอ ทำให้ได้ข้อมูล ที่อาจยังไม่ถึงจุดอิ่มตัวในการศึกษา แต่คณะผู้วิจัยก็พยายามสืบค้น จากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่พอจะมีอยู่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากความหลากหลายของอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนมีค่อนข้างสูง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมลักษณะความหลากหลายทางเศรษฐกิจและอาชีพ จึงแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็นหลายคุณลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ คือ ผู้ปกครองในท้องถิ่น ประมงขนาดเล็ก ประมงขนาดใหญ่ การค้าขายขนาดใหญ่ (มีแผงตามชายหาดบางแสนหรือมีร้านค้าในหมู่บ้าน) การค้าขายขนาดเล็ก (มีร้านค้าขายก๋วยเตี๋ยว หรือร้านขายของชำขนาดเล็ก) การรับจ้างทั่วไป (เช่น แกะหอย ซ่อมเรือ ไต่กังเรือ ลูกเรือประมง ซ่อมอวน ทำปลา รับจ้างแปรรูป เป็นต้น) คนสูงอายุ กรรมการกองทุนหมู่บ้าน ผู้ที่กู้เงินกองทุนฯได้ ผู้ที่เป็นสมาชิกแต่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไม่ได้ และสมาชิกที่ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ผู้ที่ไม่เป็นสมาชิก

ซึ่ง ณ ปัจจุบันมีผู้ให้ข้อมูลแล้วทั้งสิ้น 39 คน (รายชื่อทั้งหมดเป็นชื่อสมมติ) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนหาดวอนนภา

ลำดับ	ชื่อ	อาชีพ	สมาชิกกองทุน
1.	คนออกทะเล	วางลอบปู	ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน
2.	คุณดำ	เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน
3.	คุณสัง	พอบ้าน	ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน
4.	คุณแดง/คุณวันดี	วางอวนปู	กู้ไม่ได้
5.	คุณศุภร์	วางอวนปู	ไม่ได้กู้เงิน
6.	คุณสุ	ปลาเค็ม	ไม่ได้กู้เงิน
7.	คุณจันทร์	ทำปลาเห็ดโคน	ไม่ได้เป็นสมาชิก
8.	คุณจรัญ	วางอวนปู	ไม่ได้กู้เงิน
9.	คุณवास	แปรรูปหอยแมลงภู	กู้แต่ไม่ได้
10.	คุณดำ	แม่บ้าน	กู้แต่ไม่ได้
11.	คุณเยี่ยม	แปรรูปกุ้งแห้ง	กู้แต่ไม่ได้
12.	คุณดวง	แปรรูปหอยแมลงภู	กู้แต่ไม่ได้
13.	คุณบุญ	แม่บ้าน	กู้ได้
14.	คุณพริ้ม	ประมงอวนกุ้ง	กู้แต่ไม่ได้
15.	คุณทอง	ประมง	ไม่ได้กู้เงิน
16.	คุณสม	ปลาเค็ม	ไม่ได้เป็นสมาชิก
17.	คุณอารีย์	ทำปลาเห็ดโคน	ไม่ได้กู้เงิน
18.	คุณพร	ค้าขาย/เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน (เลขาธิการกรรมการกองทุน)
19.	คุณอุ	ร้านอาหาร	กู้เงิน (กรรมการกองทุน)
20.	คุณมน	เลี้ยงกุ้ง/ประมง	กู้เงิน (ประธานกรรมการ)
21.	คุณยุทธ	วิ่งรถกุ้ง/เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน (เหรัญญิกกองทุน)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ชุมชนเขาสามมุข

ลำดับ	ชื่อ	อาชีพ	สมาชิกกองทุน
1.	คุณวัล	ค้าขาย	กู้ได้
2.	คุณอวน	รับจ้างทำอวน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
3.	คุณดี	เลี้ยงหอยแมลงภู	กู้ไม่ได้
4.	คุณแสง	วางอวนปู	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
5.	คุณตรี	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ไม่ได้
6.	คุณแป้ว	รับจ้างอวนปู	กู้ไม่ได้
7.	คุณสม	วางอวนปู	กู้ได้
8.	คุณนุช	ซื้อแมงกะพรุน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
9.	คุณยาย	แม่บ้าน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
10.	คุณชาย	ประมงขนาดเล็ก	กู้ได้
11.	คุณเผือก	ค้าขาย	กู้ได้
12.	คุณโพธิ์	ไต่กังเรือ	ไม่เป็นสมาชิก
13.	คุณหงา	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ได้
14.	พระครู	พระ	ไม่ได้เป็นสมาชิก
15.	เจ้าอาวาส	พระ	ไม่ได้เป็นสมาชิก
16.	คุณฟ้า	ค้าขาย	กู้ได้
17.	คุณน้ำ	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ไม่ได้
18.	คุณเล	ค้าขาย	กรรมการ

บทที่ 2

ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ในสังคมก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย สิ่งที่เราพบว่าเป็นรากฐานของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ทั้งของตนเอง ครอบครัว และชุมชน อันจะกล่าวได้ว่าเป็นทุนชุมชนที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้น คือ ทุนชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่คนสร้างสรรคขึ้นมา ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากการที่ชุมชนสามารถธำรงไว้ได้ ถักทอการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนชุมชนที่มีอยู่เข้าด้วยกันได้อย่างแนบสนิท ทั้งชุมชนในอดีตนั้นสามารถที่จะสร้างสรรค คุณค่า ภูมิปัญญา ความรู้ให้กับชนรุ่นต่อมาที่มีลักษณะของการสืบทอด ดังเช่นชุมชนชาวประมงที่ศึกษา

รากฐานชุมชนชาวประมง

ลักษณะของชุมชนที่ศึกษา มีอดีตที่ยาวนานกว่า 100 ปี เดิมทีเคยมีคนมาอยู่เพียง 4-5 หลังคาเรือน พื้นที่ชายฝั่งมีทรัพยากรสำคัญ 4 อย่าง ได้แก่ ป่าชายเลนซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปตามแนวชายเลน มีห้วยทะเลขึ้นอยู่แถบน้ำตื้นติดฝั่ง ถัดไปคือปะการังซึ่งพบได้ทั่วไป ส่วนมากเป็นปะการังน้ำตื้น มีอยู่ตามเกาะแก่งที่เป็นปะการังน้ำตื้น และประการสุดท้ายคือทรัพยากรทางประมง สมัยก่อนพื้นที่แถบบางแสนมีต้นไม้ ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวประมงเล่าว่า ต้นโกงกางใหญ่ขนาด 2 คนโอบก็มี มีห้วยทะเล (ห้วยชะเงา) ไบยาวขึ้นหนาแน่นลงไปกระแสน้ำดูสวยเหมือนผมนาง ส่วนปะการังก็มีเช่นเดียวกัน มีความงดงามและมีบริเวณกว้าง พบแม้กระทั่งแหล่งน้ำตื้นชายฝั่ง ทรัพยากรทั้ง 3 ชนิด มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันก่อให้เกิดระบบนิเวศชายฝั่ง ทรัพยากรสัตว์น้ำก็เช่นเดียวกัน มีทุกชนิดอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะอ่าวไทยภาคตะวันออกเป็นอ่าวที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ มี กุ้ง หอย ปู ปลา ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์และสัตว์น้ำในทะเลอยู่ในฐานะสมบูรณ์ มีความเจริญมั่งคั่ง ส่วนทะเลในภาคตะวันออกเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งพบว่า เพียงใช้เครื่องมือจับปลาแบบพื้นบ้าน เช่น ลอบ เบ็ด แห ไซ แม้กระทั่งเรือผีหลอกก็สามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก ขนาดของปลาก็ได้ชาวบ้านบอกว่า แต่ก่อนจับปลาได้ตัวขนาดน้อง เตี้ยวนี้ได้ขนาดแขนเท่านั้น สำหรับสัตว์น้ำนั้น มีการกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ชาวประมงต่างกล่าวกันว่า

“เมื่อก่อนปลามากาคน ปัจจุบันคนต้องไปหาปลา บางรายก็พูดถึงว่า แม่จะใช้วิธีจับปลาแบบง่าย ๆ เขาก็สนใจเล็ก ๆ มัดเรียงเป็นเชือกกันคลองเล็กๆ ในป่าชายเลนยามน้ำขึ้น พอน้ำลงปลาก็ติดอยู่ที่กิ่งสนเลือกจับปลาเอาแต่ปลาตัวโต ๆ ตัวเล็กก็ปล่อยไป”

หรือ “สมัยก่อนคนมีมานะอดทน ปลาก็หากินในท้องน้ำนี้แหละ ปลาตุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลานิล สมัยนี้ไม่มีคนที่อื่นมาอยู่แม้แต่ปลาหมอเทศยังไม่มีเลย ตัวแค่นี้ยังเอามากินกันเลย สมัยก่อนโน้นจะหาอะไรมีทั้งนั้นแหละ สมัยก่อนฉันก็อยากกินกุ้งก็เอาลอบไปกลิ้งก็ได้มาเป็นหลั้ว ๆ กุ้งน้ำเค็ม ปลาตัวเล็ก ๆ ก็กินกันหมด....”

จะเห็นว่าสมัยนั้นสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ พอเลี้ยงผู้คนได้อย่างสบาย นอกจากปลาไปแล้วยังมีสัตว์น้ำอื่นๆ เช่น กุ้ง หอย ก็มีความชุกชุมเช่นกัน

การจับจองในกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินมีมาตั้งแต่ 50 ปีมาแล้วในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2510 การอยู่อาศัยของคนในชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล ลักษณะบ้านเรือน เป็นเพิงพัก เป็นกระต๊อบ หลังคามุงจาก มีสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มาก คือ สะอาดและสัตว์ทะเลที่หาได้ก็มีมากเกินความต้องการ ผู้คนที่มาตามชายหาดสามารถพบเห็นปลาขึ้นมาเล่นน้ำอยู่ใกล้ฝั่ง หรือสัตว์น้ำบางตัวก็กระโดดขึ้นมาเล่นน้ำ และพักเฝ้าอยู่ตามชายหาด

การคมนาคมโดยส่วนใหญ่ใช้เดิน ใช้เกวียน (โดยให้กระบือ วัวลาก) ไปตามทางเล็กๆ ที่เป็นดินเลนหรือใช้เรือแจว เรือใบ เป็นพาหนะทางน้ำล่องไปตามลำคลองธรรมชาติที่ผ่านจากตัวชุมชนไปสู่ภายนอก เรือที่ใช้ในการออกหาของทะเลในวันที่ลมสงบหรือไปไม่ไกลจากชายฝั่ง ก็มีทั้งเรือใบและเรือแจว

ชุมชนนี้มีการปกครองโดยเทศบาลประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ก่อนนั้นลักษณะการ ปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านปกครอง พบว่ามีการปกครองเปลี่ยนไปในปัจจุบันนี้เนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้หนาแน่นขึ้น ลักษณะอาชีพดั้งเดิมที่สำคัญของคนในพื้นที่นี้ คือ การทำนาและการทำประมง ซึ่งมีการสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย แต่ลักษณะของการทำนาได้สูญสลาย หายไปจากเขตพื้นที่นี้เมื่อ 40 ปีก่อน อันเนื่องมาจากกระแสการเข้ามาของการพัฒนาท้องถิ่น ด้วยการถมพื้นที่เป็นถนน หรือให้มีการจับจองสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยของคนที่มาอาศัยอยู่มากขึ้น ลักษณะของการครอบครองพื้นที่เพื่ออยู่อาศัยและทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นการจับจองที่ทำมาหากินไม่ว่าจะเป็นบนบกซึ่งแต่เดิมพื้นที่เป็นป่าชายเลน ป่าแสม ป่าโกงกาง ก็จะถูกทำการถมเพื่อให้จับจองและออกเอกสารสิทธิ์ ส่วนบ้านเรือนที่ยื่นเข้าไปในทะเลจะไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว แต่ต้องเสียค่าเช่าให้กับกรมเจ้าท่าเป็นรายปี หรือในทะเล ด้วยการเข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากิน วางอวน วางลอบดักปูในทะเล สังเกตอาณาเขตของพื้นที่ในทะเลได้ด้วยการสังเกตจากลักษณะและสีของอวนที่ใช้

ลักษณะของการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นการปลูกสร้างติดกันอยู่เรียงราย เป็นแนวยาวตามชายทะเลประมาณ 3-4 กิโลเมตร การปลูกบ้านในลักษณะเช่นนี้เริ่มทำมา 40 กว่าปีแล้ว ประชาชนที่อาศัยอยู่เดิมที่สามารถจับจองพื้นที่ได้ก่อน ก็จะมีการสร้างบ้านเรือนให้ผู้ที่อยู่อาศัยย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่นี้ได้อาศัยเช่าอยู่ ลักษณะของคนที่มาอาศัยในพื้นที่จึงมีทั้งคนที่เป็นคนเก่าแก่เดิมซึ่งมีจำนวนอยู่ไม่มากนัก ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ต้องการประกอบอาชีพเกี่ยวกับทะเลมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในเบื้องต้น รวมทั้งลักษณะของอาชีพที่มีความหลากหลายในเขตพื้นที่นี้ จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้มีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น

บ้านของชาวประมงที่อาศัยอยู่ริมทะเลจะมีพื้นที่ในเขตทะเลที่สามารถจะนำเรือของตนเองเข้ามาจอดได้ มีทั้งเรือขนาดเล็กและขนาดกลางที่ทอดสมอรอคอยวันและเวลาของการออกทะเลอีกครั้ง เมื่อคลื่นลมสงบ และหากยื่นทอดสายตาไปในทะเล ในระยะห่างจากตัวบ้านไปเพียง 1-2 กิโลเมตรจะเห็นแนวไม้ปักเรียงรายเป็นบริเวณกว้าง เพื่อใช้เป็นที่สำหรับเลี้ยงหอยแมลงภู่ หรือหอยนางรม ที่ถูกจับจองโดยเจ้าของบ้านสำหรับเป็นแหล่งทำมาหากิน

แหล่งน้ำสำคัญนอกจากคลองธรรมชาติแล้ว เนื่องจากยังไม่มีน้ำประปาเข้ามาสู่หมู่บ้านจึงมีการช่วยเหลือกันของคนในหมู่บ้านด้วยการขุดบ่อน้ำขึ้นมาใช้ในชุมชน 2 บ่อด้วยกัน นอกจากนั้นตะเกียงน้ำมันถูกนำมาใช้แทนไฟฟ้าที่ยังต่อมาไม่ถึงในชุมชนนี้

ในสมัยก่อนชาวบ้านจะมีการช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจเมื่อมีผู้ร้องขอโดยไม่มีค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว เช่น การยกเรือและซ่อมเรือ หรือในเรื่องของส่วนรวม เช่น การทำถนน การเก็บขยะตามชายหาด ครั้นเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป การปกครองเปลี่ยนไปในรูปแบบเทศบาล รวมทั้งมีผู้นำที่ได้รับความไว้วางใจ เคารพนับถือ เกรงใจ กิจกรรมของชุมชนจึงดำเนินไปท่ามกลางความเห็นชอบของผู้นำเป็นหลัก ด้วยลักษณะของการปกครองรวมทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ลักษณะของการให้वानกันในเรื่องของสาธารณะก็ลดลงไปเป็นลักษณะการว่าจ้างเป็นรายวันแทน แต่ถ้าเป็นงานการกุศลหรือการช่วยเหลือกันในเรื่องต่าง ๆ ชาวบ้านก็ยังยินดีให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่เช่นเดิม อันแสดงถึงสังคมของชุมชนมีทุนทางสังคมที่มีความเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานบุญ หรือวันพระจะมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญฟังเทศน์ ถือน้ำพระพรชัยมงคลกันอยู่เนือง ๆ

จากสภาพตามอุดมสมบูรณ์ในอดีต ชุมชนชาวประมงยังดำรงอยู่แบบพอยังชีพ มีการทำมาหากินแบบเรียบง่าย มีวิถีชีวิตคู่กับท้องน้ำและแผ่นดิน ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ก่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่สงบนิ่ง ไม่ต้องดิ้นรน แต่สภาพได้เปลี่ยนแปลงไป สัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรประมงก็เริ่มเสื่อมถอย ปาชายเลน ระบบนิเวศเปลี่ยนไป หญ้าทะเลภาคตะวันออกก็แทบไม่มีให้เห็น การจับสัตว์น้ำก็ต้องออกจากฝั่งไกลออกไป ๆ ช้าบางครั้งยังไม่คุ้มกับการออกไป

จับสัตว์น้ำอีกด้วย ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในการดำรงชีวิตนี้ ที่มีผู้ให้ข้อมูลว่าชาวประมงออกไปหาปลาเดี๋ยวนี้เหมือนยืนอยู่บนเส้นด้าย ไม่รู้ว่าทุกครั้งที่ออกหาปลาจะได้หรือเปล่า.....

สภาพการทำมาหากินในอดีต

อาชีพของชาวบ้านในชุมชนนี้จะมีหลากหลาย ซึ่งยังอยู่บนพื้นฐานของการหาอยู่หากินค่อนข้างมาก คือ จากเดิมที่มีอาชีพทำนาเป็นการทำนา ด้วยการใช้พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกกันในช่วงเวลานั้น ๆ เพื่อเก็บไว้เพื่อดำรงชีพ เช่นที่ชาวบ้านกล่าวว่า ไม่ได้ขาย เก็บไว้ในยุ้ง ไม่เคยขาย ดังนั้นหากมีความจำเป็นต้องใช้สินค้าอุปโภคบริโภคใด ก็จะนำพืชชนิดอื่น เช่น มะพร้าว หรือ การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ หรือไม่เช่นนั้นก็นำสัตว์ทะเลที่หาได้ด้วยความไม่ยากลำบากไปขายในตลาดใกล้กับชุมชนเพื่อนำเงินที่ได้มาแลกซื้อสินค้าจำเป็นอื่นสำหรับครอบครัวที่ต้องการ หากหมดฤดูกาลทำนาจึงจะมีการปลูกข้าวโพดต่อ อย่างที่ชาวบ้านเล่าว่าฉันต้องทำเป็นหมดเลย เป็นนาพอมดทำแล้วก็ปลูกข้าวโพด ปลูกอะไรฉันก็ทำ.....

ต่อมาชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพมาเป็นการทำประมงเป็นหลัก ซึ่งการทำประมงในสมัยนั้นเป็นแบบพออยู่พอกิน ถึงแม้จะมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ก็ตามหากเมื่อใดที่หาสัตว์ทะเลมาได้ ก็จะนำสัตว์นั้นมาขายให้กับพ่อค้าที่เป็นเจ้าประจำเพื่อนำไปขายต่อ ถึงแม้บางครั้งจะมีการหยิบยืมสิ่งของที่จำเป็นของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอุปโภคและบริโภคของกันและกัน ก็จะมีการนำมาใช้คืนด้วยการซื้อของใหม่มาให้ ส่วนการแลกเปลี่ยนอาหารกันนั้นพบว่า จะเป็นการนำไปให้กันมากกว่าที่จะแลกของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง ตั้งแต่อดีตกาลที่ผู้คนมีความเอื้ออาทรต่อกัน

การเรียนรู้การทำมาหากินก็จะเป็นการเรียนรู้ด้วยวิถีชีวิต คือ การจับปลาได้ตามพ่อแม่ ออกทะเลใช้วิธีการง่าย ๆ ในการจับปลา เช่น เบ็ด ลอบ แห หรือเป็นการใช้อวนลอย ปลอຍธรรมชาติ ลักษณะของอวนจะใช้ตามแต่ประเภทที่ใช้จับสัตว์น้ำซึ่งใช้มาถึงปัจจุบัน เกิดการเรียนรู้ดังว่า

“.....ก็เรียนตามประสบการณ์คนโตเขาสอน ว่าวางแบบนี้ มีหินกองไว้วางไม่ได้ เขาก็บอกเราก็จำไว้ บริเวณหน้าบ้านเราก็จะรู้หมดว่าตรงไหนมีอะไร ตรงนี้วางอวนได้หรือไม่ได้ เพราะว่ามันจะติดขาด ติดไม้ ติดซากโป๊ะเก่าอะไรอย่างนี้ ใช้ความจำเอา เขาจะสอนลูกนี้ตรงกับไฟดวงนี้ ใช้ความจำแล้วที่หลังก็อยู่ในสมองหมดเลย”

ในการทำประมงพื้นบ้าน มีการใช้เครื่องมือ ได้แก่ อวนกึ่ง ใช้สำหรับจับกึ่ง จะเป็นตาถึเป็นอวน 3 ชั้น ตาเล็ก ทำอวนเป็นที่รวมของกุ้งที่จับได้ อวนปู ใช้สำหรับจับปู จะใช้อวนตา

ห่างในการจับปูที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล อวนปลาส่วนใหญ่จับปลาชนิดเล็กที่ตัวไม่ใหญ่นัก เช่นปลาเห็ดโคน ในบริเวณชายฝั่งที่ไม่ไกลนักสมัยก่อนการวางอวนนั้น เมื่อได้สัตว์น้ำจากทะเลส่วนใหญ่จะขายสด ยังไม่นิยมแปรรูปหรือตากแห้งแต่อย่างใดเพราะว่าสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ จำนวนชาวประมงยังมีไม่มาก ไม่ต้องแข่งขันแย่งชิงกัน การวางอวนนั้นจะเป็นการวางอวนชายฝั่ง ไม่ออกไปไกล จะเป็นการหาแมงกะพรุน วางปู ปลาเก๋า หรือใช้เรือขนาดเล็ก ออกไปนอกชายฝั่ง วางอวนปูตอนเช้ามือ สว่างก็กลับเข้าฝั่ง ขายสด ๆ กุ้งก็ไม่ต้องแช่น้ำแข็ง หรือเป็นปลากุลแล ปลาทุปลาอินทรี ก็มีลักษณะการออกไปจับเหมือนกัน

การค้าขายที่ได้จากการสัตว์น้ำนั้นก็กันไปเพื่อการยังชีพ ด้วยการนำไปซื้อสิ่งจำเป็นไว้สำหรับการบริโภคหรือเปลี่ยนเป็นเงินตราเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือยามเจ็บไข้ได้ป่วยเท่านั้น วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความผูกพันและพึงพิงธรรมชาติอย่างเต็มที่นั้น ทำให้เกิดความรักและห่วงแหนในธรรมชาติ ไม่มีการบุกรุกทำลายทรัพยากร จนกระทั่งชาวบ้านกล่าวว่า หากได้ปลาตัวเล็กมากก็จะใช้มือเลือกเอาตัวเล็ก ๆ ออกไปเอาแต่โต ชาวประมงจะจับสัตว์ทะเลตัวใหญ่บริโภคได้ และจับจำนวนไม่มากนัก พอเหมาะแก่การดำรงชีพ จึงเห็นได้จากอดีตจะคิดเครื่องมือประมงพื้นบ้านขึ้นมาเฉพาะใช้จับสัตว์น้ำที่โตแล้ว และจับเฉพาะชนิดที่ต้องการ ในอดีตช่วงต้น ๆ ยังไม่ใช้เครื่องมือประเภทถักเย็บ จะใช้เครื่องมือที่ทำจากไม้ไผ่และไม้อื่น ๆ ทั้งหมดจะสร้างขึ้นมาจากไม้เพื่อจับสัตว์ที่ตัวโตและเฉพาะเจาะจงเท่านั้น ดังนั้นจึงมีชื่อของเครื่องมือที่บอกชัดเจนว่าถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำอะไร เพราะไม่เช่นนั้นจะก่อปัญหาดังว่า

“.....การใช้ทะเลอย่างกอบโกย ถ้าประมงทำแบบนี้หมด ไม่เกินหนึ่งเดือนทุกสิ่งทุกอย่างหมดทะเลแน่ พวกเราไม่ทำอย่างนี้แน่นอน เราทำมาหากินมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย เราหากินกันแคว้นๆ ไม่คิดร่ำรวยกอบโกย เราต้องรักษาทะเลไว้ชั่วลูกชั่วหลานนะ.....”

การทำประมงพื้นบ้านในอดีตดังกล่าว เห็นได้ว่าเป็นการใช้ทะเลในลักษณะที่วงจรของทะเลได้ทำงานของตัวเองได้ตามปกติ ทำให้สัตว์ทะเลมีโอกาสวางไข่ ทะเลมีโอกาสฟื้นตัว ระบบนิเวศของทะเลไม่ถูกทำลาย เช่นสัตว์ทะเลตัวเล็ก และสัตว์ทะเลตัวใหญ่อยู่มาร่วมกันในลักษณะที่เป็นวงจรชีวิตซึ่งกันและกัน สัตว์ทะเลและพืชทะเลที่ถูกสร้างขึ้นมาให้ป็นอาหารของกุ้งหอยปูปลาก็ยังคงมีชีวิตอยู่ตามปกติเพื่อทำหน้าที่ของตัวเอง

ดังนั้นจะเห็นว่าในอดีตนั้น ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ถ้อยทีถ้อยอาศัยธรรมชาติ มีความผูกพันกันทางสังคม ในระบบเครือญาติ มีชีวิตที่ไม่ต้องใช้เงินตรา หากแต่มีการเกื้อหนุน แลกเปลี่ยนสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั้งของกิน ของใช้ ผู้คนไม่ต้องใช้เงินตราจึงไม่ต้องแสวงหามากนัก

พออยู่พอกินแบบยังชีพ ชาวประมงถือว่า ทะเลเป็น “อาหารหม้อใหญ่” ในการทำอาชีพ ชุมชนมีรากฐานอันก่อเกิดของทุนชุมชนในอดีตที่เกิดขึ้นมาทั้งยังฝังรากลึกในสังคมไทย การดำรงอยู่ของชุมชนในอดีตจึงมีทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมเป็นรากฐานที่หล่อหลอมค้ำจุนให้ชีวิตชุมชนไม่เพียงแต่ดำรงอยู่เท่านั้น หากแต่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค้ความรู้ใหม่ๆ ทำให้ชุมชนมีพลวัตที่ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมา ชุมชนเหล่านี้จึงมีแรงเกาะเกี่ยวของความเป็นชุมชนให้ปรากฏ

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้การพัฒนาประเทศ ไปสู่ความทันสมัย

นับตั้งแต่ชุมชนในอดีตนั้น มีความเป็นอยู่แบบพอเพียง หากแต่กระแสนิยมเข้ามาได้ กลับพลิกความเป็นอยู่ของชุมชนให้ต้องพึ่งพิงเงินตรา พึ่งพิงรัฐเพราะสังคมได้เปลี่ยนยุคสมัยไปสู่ วิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับเงินตรามากขึ้น ใช้การดำรงชีพแบบการผลิตเพื่อการค้า เป็นสังคมของทุน นิยมเต็มที่ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ชุมชนชาวประมงภาคตะวันออก ได้ตอบรับ กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย อย่างยิ่งยวดรวดเร็วกว่าในพื้นที่อื่น ๆ เนื่องจา กระแสการพัฒนาที่เขี่ยกวาด และสภาพพื้นที่ที่ไม่ห่างจากกรุงเทพฯเท่าไร จึงทนแรงเสียดทาน ตามของกระแสการพัฒนาไม่อยู่ชุมชนถูกกัดเซาะทำลายสิ้นคลอน ด้วยกระบวนการพัฒนากระแส หลัก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย คือ มีการ หลอมรวมการท่องเที่ยว ที่ถูกสร้างขึ้นมาทดแทนการทำประมงตามรูปแบบของทุนนิยมการผลิต เพื่อการค้าเป็นหลักส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ

การล่มสลายของทรัพยากรชายฝั่ง

ผลพวงของการทำประเศไปสู่ความทันสมัยโดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ได้ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งทะเลล่มสลายอย่างรวดเร็วเป็นเงาตามตัว จนทำให้เกิดวิกฤติการณ์ทะเลไทยในปัจจุบัน สิ่งทีลุ่มสลายอย่างเห็นได้ชัด คือ ป่าชายเลน ในภาคตะวันออกเมื่อปี 2504 มีพื้นที่ป่าชายเลน 2.3 ล้านไร่ ในปี 2529 เหลืออยู่ 1 ล้านไร่ เพียง 25 ปีเท่านั้น ป่าชายเลนลดลงร้อยละ 50 (พิศิษฐ์ ชาญเลขา. 2537:33) ป่าชายเลนเป็นชีวิตจิตใจ เป็นความอยู่รอดของพี่น้องชาวประมงชายฝั่งโดยแท้ การลดลงของป่าชายเลนมีหลายกรณีคือ ประการแรกนโยบายการจัดการป่าชายเลนของรัฐ รัฐบาลเห็นว่าการให้สัมปทานนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสามารถรักษาป่าชายเลนไว้ได้ จึงให่เอกชนดูแลจัดการแทน ประการที่สองการสูญเสียป่าชายเลนจากการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในเขตป่าชายเลน ซึ่งทำให้สูญเสียป่าอย่างถาวร

หญ้าทะเล เป็นทรัพยากรที่ถูกทำลายมากในช่วงที่มีการพัฒนาสมัยใหม่ คนทั่วไปมองไม่เห็นคุณค่าของหญ้าทะเล แต่ที่จริงหญ้าทะเลทำให้เกิดระบบนิเวศย่อย ๆ ชายฝั่งที่สำคัญมากเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และเป็นที่หลบซ่อนภัยทางสัตว์น้ำวัยอ่อน กุ้ง หอย ปู ปลา หญ้าทะเลถูกทำลายลงจากการใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้ขวานดัน อวนลาก อวนชัก ได้ทำลายความสมบูรณ์ของหญ้าทะเลเกือบหมดสิ้น รวมถึงน้ำเสียที่ไหลลงทะเล ดังว่า

“.....อีกอย่างหนึ่ง น้ำเสียมากด้วยตอนนี้บ้านจัดสรรขึ้นกันมากเดี๋ยวนี้ น้ำพวกแป๊ะอะไรแบบนี้ น้ำเสียลงมาก็อยู่ในอ่างสัตว์น้ำพวกนี้ เขาไม่ชอบ เดี่ยว อีกหน่อยก็จะมีน้ำเสียมา นี่ปลาตายลอยกันเกลื่อนแถวนี้ น้ำเสียมา”

ฐานคติความเชื่อของชาวทะเล

ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยมากขึ้น แต่สำหรับชีวิตชาวประมงพื้นบ้านยังมี ลักษณะของความเชื่อนั้นจะมีค่อนข้างสูง เนื่องจากมีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ ความไม่แน่นอนของ ธรรมชาติ ลมฟ้าอากาศ จึงมีระบบความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม เพื่อชีวิตมั่นคงและ ปราศจากภัยอันตรายจากการออกไปกลางทะเลก็จะมีชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นหลัก ด้วยการ ไหว้เจ้าพ่อ, เจ้าแม่, แม่นางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านที่ตนเองนับถือ จึงมีความสำคัญต่อจิตใจของชาวประมงค่อนข้างมาก ชาวบ้านที่หาดวอนนภาจะนับถือและไหว้เจ้าแม่เขาสามมุข หรือ เจ้าพ่อสุวรรณ หรือเจ้าพ่อเขาใหญ่ ด้วยผลไม้ มะพร้าวอ่อน และว่าว เป็นต้น ซึ่งชาวประมงมีความ เชื่อว่าก่อนออกทะเลจะต้องสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวเพื่อคุ้มครอง ให้ออกดักและ สามารถจับปลาได้มาก ความเชื่อดังกล่าวยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

แรงเกาะเกี่ยวของคนในชุมชน

เนื่องจากชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขมีขนาดของพื้นที่ไม่กว้างใหญ่มาก คน ส่วนใหญ่รู้จักมักคุ้นกัน ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นการผูกพันกันในหมู่ชาวประมง ที่ออกหาปลา สัตว์น้ำ เพราะต้องสารสัมพันธ์ ช่วยเหลือกัน ดังเช่นจะถามกันในหมู่ชาวประมงพื้น บ้านว่าการจับปลาในบริเวณนี้เป็นอย่างไรมีปลาชุมไหม ก็จะบอกกันโดยไม่ปิดบัง เชื้ออาหารต่อกัน ทั้งยังมีสิทธิใครที่ปักธงแล้ว อันหมายถึงมีสิทธิในการจับปลาตรงนั้น ผู้มาทีหลังก็จะไปหาที่อื่น ไม่มี การแย่งแย่งหรือแย่งชิงการจับสัตว์น้ำ หรือในกรณีหากประสบกับพายุเรือล่มก็จะช่วยกันกู้ขึ้นมา

แต่เนื่องจากสภาพของท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีสภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวและทำมาหา กินที่ดีมีการย้ายเข้าของคนต่างถิ่นมากขึ้น เกิดมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์ที่ มาดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนไป แต่ในกลุ่มประมงที่ออกจับสัตว์น้ำยังมีความผูกพันที่แน่นแฟ้นกันเพราะ ยังต้องพึ่งพิงกันอยู่ทั้งยังต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นผู้ออกทะเล ส่วนผู้หญิงจะ มีอาชีพรับจ้างแปรรูปหรือแกะหอยนางรม ตากปลา ตากหอย เป็นต้น

การเกิดทุนทางสังคมก็คือระบบความสัมพันธ์ เป็นการซ้อนทับของสิ่งต่าง ๆ ของทุน ชุมชนที่เป็นอุดมการณ์ของการดำรงอยู่ของคนที่ต้องการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ ของคนในชุมชนหรือคนข้างเคียง หรือระหว่างชุมชน แต่มีใช้ดำรงอยู่โดยมีต้องพึ่งพิงรัฐ หรือคน ข้างนอกที่มีอำนาจ สิ่งเหล่านี้เป็นความพยายามที่ชุมชนสร้างขึ้นมา เป็นเรื่องที่มีฐานคิดเพื่ออยู่

รอดได้ ถ้ามีปัญหาหรือวิกฤตคนในชุมชนสามารถแก้ไข หากยังมีปัญหาชุมชนสามารถสร้างความรู้ คนในชุมชนสามารถช่วยเหลือกัน อันเป็นอุดมการณ์ของชีวิตไม่มุ่งพึ่งพิง นำมาซึ่งความมั่นคงแห่งทุนคือ ทุนความรู้ ทุนทางสังคม ที่ก่อเกิดของทุนธรรมชาติ ภายใต้อุดมการณ์เพื่อความอยู่รอด มีเสถียรภาพสิ่งที่ดำรงอยู่คือ ไม่ให้ทุนธรรมชาติหมดไปในอุดมคติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแบบแบ่งปัน เกื้อกูลกัน พยายามดำรงรักษาธรรมชาติเอาไว้ที่ต้องอาศัยการพึ่งพากัน ภายใต้กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของความสัมพันธ์เกิดจากทุกฝ่ายร่วมมือสัมพันธ์กันกำหนด คือทุนทางสังคมกำหนดกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ เป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม ในการขอแลก ขอขม หรือขอเฉย ๆ มีบรรทัดฐานที่ทั้งสองฝ่ายกำหนดขึ้นมา มีกฎเกณฑ์ที่มีการจ้างการขาย ภายใต้ทุนทางสังคม คนที่สัมพันธ์เป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ ตัวกฎเกณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานที่ต่างฝ่ายต่างไม่มีอำนาจเหนือคนอื่นมากนัก แต่สภาพของความเป็นจริงนับสภาพของทุนธรรมชาติได้เปลี่ยนไปเกือบหมด หากแต่รากฐานของความสัมพันธ์ยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นได้บางส่วน แต่ก็หลงเหลือน้อยมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเมืองที่มีวิถีชีวิตเหมือนต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน ไม่มีเวลาร่วมมากนัก เพราะความเร่งรีบในการประกอบอาชีพและสภาพความเป็นอยู่ที่มีความแตกต่าง หรือช่องว่างทางสังคมแตกต่างกันออกไป แรงเกาะเกี่ยวร้อยรัดนับวันจะห่างขึ้นไปทุกที

การดำรงชีวิตของคนในชุมชน ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับคนและองค์กรภายนอกชุมชนมากขึ้น และดำรงรักษาระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนไว้เพียงบางส่วน ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขและเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบคิดคำนวณผลประโยชน์ได้เสีย และความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ หรือตัวใครตัวมัน การขยายตัวของระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เกื้อหนุนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตักตวงผลประโยชน์และเอาเปรียบคนในชุมชน

สภาพการทำมาหากินปัจจุบัน

การทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้าน ได้ปรับเปลี่ยนไป จากการใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ ก็ปรับเปลี่ยนไปใช้เทคโนโลยี ใช้เครื่องยนต์ รวมถึงการใช้ลอบ ใช้วนที่มีขนาดต่าง ๆ รวมถึงเทคโนโลยีในการจับสัตว์น้ำที่ทันสมัย ดังคำสัมภาษณ์

“คนส่วนมากเวลาไปวางวนก็จะไปด้วยกันแล้วแต่ว่า เครื่องของใครเร็วก็ไปถึงที่วางเร็วก็มีที่วางก่อนไปถึงช้าก็จะมีที่วางวนอยู่ทั่วไปหมด แต่จะมองเห็นแต่ธงที่มีสีไม่เหมือนกันทั่วท้องทะเลเต็มไปหมด แต่ที่วางลงไปแล้วนั้นเขาไม่รู้กันหรอกว่า จะมีปู/ติดเหยื่อหรือเปล่า เพราะของในน้ำมันมองไม่เห็น เหมือนกับว่าอาศัยดวงว่า

จะมีปูติดเยอะไหมเท่านั้นเอง ถ้ามีปูติดเยอะเขาก็จะจำตำแหน่งเอาไว้ตรงนี้มีปู
พรงนี้ก็ต้องมาวางให้เหมือนเดิม แต่ไม่มีตัวหรือว่ามีน้อยก็ย้ายไปเรื่อย ๆ จน
กว่าจะโดนปู บางคนมีเรือใหญ่หาปู เขาก็ใช้ดาวจับตำแหน่งเอาไว้พรงนี้ก็จะวิ่งไป
ซ้ำที่เดิมได้เหมือนเดิม”

หรือ..... “ในการวางอวนกุ้ง ก็จะมีการวางโดยมีช่วงการวางตั้งแต่
พฤษภาคมถึงเดือนตุลาคมก็จะเลิกวางเพราะพอหลุดเดือนตุลาคมก็จะเริ่มเข้า
หน้าหนาวน้ำจะขึ้นลงตอนกลางคืน แต่ถ้าเป็นช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมน้ำ
จะขึ้นลงตอนกลางวัน วิธีการวางอวนคือวางช่วงน้ำลงและน้ำขึ้น เพราะว่าอวนกุ้ง
เวลาวางลงไปใต้น้ำแล้ว อวนจะต้องเดินไปเรื่อย ๆ คือลอยไปเรื่อย ๆ ใช้ธงเป็น
เป้าหมายหิ้วท้าย และจะวางตั้งแต่ช่วง 13 ค่ำถึง 6 ค่ำ ก็จะหยุดการวางกุ้งเพราะ
ว่าน้ำจะไม่ขึ้นลง ถ้าน้ำไม่ขึ้นลงน้ำก็จะไม่ไหล ทำให้วางอวนกุ้งไปแล้วไม่เดิน ก็
จะหยุดวางช่วง 7 ค่ำถึง 12 ค่ำ หน้าหนาวก็วางได้ แต่จะไม่ดีเท่ากับเดือน
พฤษภาคมถึงตุลาคม เพราะว่าน้ำขึ้นลงกลางคืน แล้วกุ้งก็จะน้อย คือทำงาน
ลำบากกว่าตอนกลางวัน”

แต่การหากุ้งในปัจจุบันประสบปัญหาอย่างมากเพราะจับไม่ค่อยได้ ลดจำนวนลงกว่าแต่ก่อน
หลายสิบเท่า

จากคุณสมบัติสมรรถนะที่เคยมีสัตว์น้ำชุกชุม ประกอบกับเทคนิควิธีการใช้เทคโนโลยีเครื่องมือ
ทันสมัย ทั้งขนาดของอวนลาก อวนรุนในเรือขนาดกลาง และเรือขนาดใหญ่ที่มีกำลัง
เครื่องยนต์สูง ๆ อย่างเช่นเรือรุนมีความแรง 200 แรงม้า มักแอบรุนตอนกลางคืน กวาดทุกสิ่ง
ทุกอย่างที่อยู่น้ำทั่วไป หากเป็นเรือขนาดเล็กขนาด 1 วา ใช้จับปลาหมึก ปู เรือขนาดกลาง 3 วา
2 ศอก ใช้จับปลาทุ จับปู แต่วิ่งไปไม่ได้ไกลมาก นอกจากนี้ยังมีเรือ ลาก เรืออวนล้อม เรือโป๊ะ มี
อวนเฉพาะชนิดสำหรับใช้ เช่น อวนสำหรับจับปู อวนสำหรับจับปลาเห็ดโคน อวนสำหรับจับกุ้ง
อวนสำหรับจับปลากระบอก นอกจากนี้ยังมีการใช้ลอบดักจับปู จากปัญหาการทำประมงใน
ปัจจุบัน สภาพเชิงนิเวศเปลี่ยนไปพื้นที่น้ำที่เป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำ ปะการัง หรืออื่น ๆ ถูกทำลาย
ที่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งการใช้แหวนที่ตาถี่ขึ้นเพื่อสัตว์น้ำตัวเล็กตัวน้อย ทำให้สัตว์
น้ำหมดไปอย่างรวดเร็วจึงต้องออกจับสัตว์น้ำก็ออกไปขายฝั่งมากขึ้น บางส่วนนายทุนที่มีเรือขนาด
ใหญ่จะออกไปจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่ที่ติดกับประเทศไทย สิ่งหนึ่งชาวประมงจึงใช้วิธีแก้ปัญหาโดย
การแบ่งเปอร์เซ็นต์ ร้อยละ 30 สำหรับลูกเรือในการกระตุ้นออกทะเลก็เป็นทางเลือกหนึ่ง

แต่ปัญหาการแย่งชิงการจับปลาของเรือนายทุน ประกอบกับสัตว์ที่เหลือน้อยมาก กรมประมงจึงออกกฎกำหนดปิดอ่าวเพื่อให้ปลาได้วางไข่ในช่วงฤดูฝนเป็นเวลา 6 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน -28 กุมภาพันธ์ของทุกปี ห้ามเข้าใกล้ฝั่งหรือจับปลาในเขตที่กำหนดอย่างต่ำ 6 ไมล์ทะเล

ปัญหาการจับสัตว์น้ำ ได้ลดลงอย่างมาก บางครั้งไม่คุ้มทุนหรือคุ้มค่ากับการออกไปจับปลา จึงเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงหอยนางรม หอยแมลงภู่แทน โดยเลี้ยงตามชายฝั่งมีการจับจองเขตการเลี้ยง เดิมใช้หินเป็นตุ้มวางเป็นแถวยาวร้อยเชือกรวมไว้กับไม้ไผ่เป็นแถว ๆ ปัจจุบันใช้ปูนแทนเพื่อความสะดวกและคงทน นอกจากการเลี้ยงหอยแล้วยังนิยมเลี้ยงกุ้ง และเพาะลูกกุ้งขายให้กับผู้เลี้ยงกุ้งโดยทั่วไป การเพาะกุ้งกุลาดำในช่วงแรก ๆ ได้ผลดี แต่ปัจจุบันประสบปัญหาการขาดทุนเนื่องจากไม่สามารถส่งออกได้

การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูปสัตว์น้ำ

การปรับเปลี่ยนเพื่อเพิ่มมูลค่าการผลิตสินค้า คือ การแปรรูปโดยการทำสัตว์น้ำตากแห้ง ไม่ว่าจะเป็นกุ้งแห้ง ปลาหมึกตากแห้ง หอยแมลงภู่ตากแห้ง ปลาช่อนทะเลตากแห้งส่วนใหญ่เป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่มีภูมิรู้แบบพื้นบ้านที่ทำกันมาหลายสิบปี บางส่วนเริ่มหรือใช้เทคโนโลยีทันสมัยเข้ามาเช่น การทำกุ้งแห้ง และการทำน้ำปลา นับเป็นวิวัฒนาการในการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด วัตถุดิบส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะนิยมซื้อรอบ ๆ หรือจังหวัดใกล้เคียงเพราะพื้นที่การจับสัตว์น้ำไม่พอเพียงกับความต้องการของผู้บริโภคสินค้าทะเลแปรรูป สำหรับการแปรรูปสัตว์ทะเล ได้แก่

● การทำหอยแมลงภู่ตากแห้ง

การเลี้ยงหอยแมลงภู่ ได้ปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงหอยและแปรรูปมาไม่ต่ำกว่า 20 ปี มาแล้ว โดยที่ชาวประมงจะปักไม้ให้หอยแมลงภู่มาเกาะริมชายฝั่ง มีน้ำเชื้อหอยเป็นตัวช่วยในการขยายพันธุ์หอย ในระยะ 6 เดือน สามารถจับหอยขึ้นมา นำมาแปรรูปคือตากแห้งโดยล้างและผ่าตัวหอยและเปลือกหอย การขายจะขายเป็นเซ่งหรือหัว (1 หัว ประมาณ 30 กิโลกรัม) เซ่งละ 120 บาท การแกะหอยตากแห้งต้องแกะตั้งแต่เช้ามีด ตากตอนเช้ามีดถึงประมาณ 8.00 นาฬิกา หอย 1 หัว แกะตากจะเหลือเนื้อหอยเพียง 2 - 2.4 กิโลกรัม ทำตากได้ 1 หัว จะส่งขายได้กิโลละ 120 บาท เจ้าของจะมีรายได้ประมาณ 120 บาทต่อวัน จึงเป็นที่นิยมทำกันมากเพราะได้ราคามากกว่าที่จะขายหอยแมลงภู่สด ๆ

● การทำปลาหมึกตากแห้ง

การทำปลาหมึกแห้งผู้ทำได้ทำอาชีพนี้มาแล้วเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 20 ปี ผู้ทำปลาหมึกตากแห้งจะรับซื้อมา กิโลกรัมละ 10 บาท จากตลาดหรือจากเรือประมง เอาใส่ตะแกรง ผ่าออกตากแห้ง

แช่น้ำจืด คือตัวเล็กตัวใหญ่ไม่ต้องใส่อะไรตากแห้ง ตาก 1 วันเก็บได้ มีคนกลางมารับซื้อไปขายอีกทอดหนึ่งปัญหาคือวัตถุดิบไม่ค่อยมี ราคาแพงทำให้การทำปลาหมึกตากแห้งลดลงกว่าเดิม

● การทำปลาช่อนทะเลตากแห้ง

ปลาช่อนทะเลตากแห้งเป็นอาชีพที่ชุมชนได้ดำเนินการมากกว่า 10 กว่าปีแล้ว เริ่มแรกผู้ทำได้ซื้อปลามา 200 - 300 กิโลกรัม ซื้อปลามาจากจังหวัดระยองในช่วงเช้ามีดประมาณตี 2 ถึง ตี 3 โดยเริ่มทำในตอนเช้า ด้วยการนำปลาสด จุ่มลงไปนึ่งน้ำเกลือ ตามอัตราส่วน คือ น้ำ 15 ลิตร ต่อเกลือ 1 กิโล หรือบางครั้งใช้ซีมิเอา แซ่ 3 ครั้ง ความเค็มจะลดลงเดิมเกลืออีก แล้วยกขึ้นตากบนแผงไม้ 1 แดด หมายถึง 1 วัน หรือตากแดด 2 แดด (2 วัน) ก็เก็บขายได้ ปลาสด 100 กิโลกรัม ทำปลาตากแห้งเหลือ 30 กิโลกรัม ตากวันละ 15 - 20 แผง แผงละ 1 กิโล โดยเริ่มต้นราคาขายในสมัยก่อน 50 บาทต่อหนึ่งกิโลกรัม ปัจจุบันขายกิโล 66 บาท และขายปลีกิโลละ 80 บาท การทำปลาช่อนตากแห้งนับเป็นภูมิปัญญาของชาวประมง โดยปลาที่ซื้อมาจะมีคนรับจ้างตัด ขอดเกร็ด ผ่าไส้ ออก โดยวิธีการใช้มือเตอร์หมุนไป บั่นเกร็ดออกลักษณะเป็นแผ่นสังกะสี เจาะรูให้คม หมุนไปเกร็ดก็หลุด คนทำขณะนี้ 4 คน แรกเริ่มซื้อปลามากิโลละ 7-8 บาท ขณะนี้ 15 บาท เศษวัสดุ (เศษปลา) ขายได้กิโลละ 2 บาท การทำปลาช่อนตากแห้งได้ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำ เป็นรายได้ที่งดงามกว่าการทำสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ จากการสัมภาษณ์บ้านที่ทำปลาช่อนตากแห้ง สามารถที่จะปลูกบ้านใหม่ในราคาเรือนล้าน ซึ่งเป็นการประสบความสำเร็จในอาชีพ

● การทำกะปิ

ชุมชนที่ศึกษาได้มีการแปรรูปการทำกะปิ ด้วยการใส่เคยสดซึ่งได้มาจากคลองด่านในราคา กิโลกรัมละ 14-17 บาทแล้วแต่ความมากน้อยของเคยในช่วงเวลานั้น โดยใช้เคยสด 7 ส่วน ต่อเกลือ 1 ส่วน ผสมกัน แล้วนำมาตากแดดจนเย็น แล้วก็ขยำอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงนำผ้าใบมาคลุมไม่ให้โดนน้ำค้าง ในเช้าวันรุ่งขึ้นก็จะนำมาตากแดดอีกครั้งหนึ่งทำอย่างนี้ทุกวันจนครบ 1 เดือน จึงนำไปขาย ซึ่งราคาขายกะปิจะขึ้นอยู่กับความแห้งของกะปิ ซึ่งจะขายได้ราคากิโลกรัมละ 50-80 บาท แล้วแต่ความแห้งของกะปิ ตลาดที่รับซื้อจะเป็นเจ้าประจำถึงจะได้ราคามิเช่นนั้นก็จะถูกกดราคาของกะปิลง

● การทำกุ้งแห้ง

ชาวบ้านที่ทำกุ้งแห้งขายนั้นจะมีทักษะในการเลือกกุ้งที่จะใช้ในการทำกุ้งแห้ง โดยจะทำการคัดเลือกกุ้งที่ใช้ตามขนาดของกุ้งที่ต้องการ เนื่องจากขนาดของกุ้งนั้นจะให้ราคาขายต่อกิโลกรัมที่แตกต่างกัน กุ้งที่ใช้ในการทำกุ้งแห้งนั้นมีหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็น กุ้งเหลือง กุ้งแก้ว หรือ

กุ้งทราย โดยผู้รับซื้อกุ้งจะเป็นผู้กำหนดราคาตามความสวยงามของตัวกุ้ง ในสมัยก่อนประมาณ 20-30 ปี กุ้งสดราคากิโลกรัมละ 5-6 บาท ในปัจจุบันราคากิโลกรัมละ 10-12 บาท

เมื่อได้กุ้งตามขนาดที่ต้องการแล้วก็นำกุ้งไปต้มน้ำบ่อหรือน้ำบาดาลที่พอหาได้ ในกระทะ โดยใช้ฟืนซึ่งจะมีคนนำมาส่งให้ในสมัยก่อน โดยให้ผู้หญิงเป็นคนทำ ส่วนปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบ่อโดยใช้น้ำมันและแก๊สตามลำดับ ด้วยการต้มประมาณ 20 นาที 2 ครั้ง ส่วนน้ำที่เหลือจากการต้มจะต้องนำไปเข้าบ่อบำบัดน้ำเสียก่อนโดยให้บ่อทรายในสมัยก่อนให้น้ำซึมลงไป ขณะที่ปัจจุบันก็มีวิวัฒนาการของการบำบัดน้ำเสียตามขั้นตอนที่แตกต่างกัน ด้วยการพักน้ำ เข้าเครื่องตีน้ำ เข้าเครื่องกรอง ออกมาเป็นน้ำที่ทิ้งตามท่อได้ ต่อจากนั้นก็มีการการอบกุ้งด้วยการเปลี่ยนจากวิธีในแบบเดิมมาเป็นการใช้เตาอบที่เป็นน้ำมันและแก๊สตามลำดับ หรือถ้ามีแดดก็จะตากแดดสักหนึ่งแดดประมาณ 30 นาที จากนั้นจะต้องนำกุ้งที่ได้จากการอบมาใส่ถุงฟาดในสมัยก่อนโดยใช้แรงชายครั้งหนึ่งประมาณ 30 นาที แต่ในปัจจุบันจะเปลี่ยนมาใช้เครื่องตีแทนก็จะใช้เวลาน้อยกว่าซึ่งจะทำให้เปลือกและตัวกุ้งจะหลุดออกจากกัน แล้วก็เอามาใส่กระด้งคัดเลือกเอาเปลือกออก กุ้ง 10 กิโลกรัม จะได้กุ้งแห้ง 8 ซีด บางวันทำกุ้งแห้งได้ประมาณ 60-70 กิโลกรัม โดยมีการคัดขนาดของกุ้งโดยใช้ตะแกรงล่อนคัดเอา 2 ขนาด คือ เล็กกับใหญ่ ในสมัยก่อนจะใช้แรงคน ขณะที่ปัจจุบันจะใช้เครื่องในควบคุมตะแกรงให้ล่อนกุ้งแทน กุ้งแห้งขนาดเล็กจะได้ 35 บาท ต่อหนึ่งกิโลกรัม ขณะที่กุ้งแห้งใหญ่จะได้ 100 กว่าบาทต่อหนึ่งกิโลกรัม ส่วนอื่น ๆ ของกุ้งแห้งก็สามารถที่จะนำไปขายได้ เช่น เปลือกกุ้งแห้งก็นำไปขายเพื่อทำเป็นอาหารไก่ โดยจะมีคนนอกพื้นที่มารับซื้อถึงแหล่งผลิต ในปัจจุบันกุ้งมีจำนวนลดน้อยลง จึงต้องซื้อกุ้งจากแหล่งที่ไกลขึ้นไป เช่น จากอำเภอเพ จังหวัดระยอง ไม่สามารถที่จะหาซื้อวัตถุดิบได้จากแหล่งในย่านนี้อีก

จะเห็นว่าการทำสัตว์น้ำตากแห้งได้เริ่มมาเป็นเวลานาน บ้านที่ทำพยายามจะกระจายชนิดของการทำไม่ให้ซ้ำกันมากนัก ถ้าซ้ำหรือเหมือนกันจะทำให้ราคาตก โดยทำระหว่างหมู่บ้านที่น้อย นอกจากทำส่งพ่อค้าคนกลางแล้วยังขายปลีกให้กับผู้ที่ผ่านไปมาอีกด้วย นับเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าของสัตว์น้ำให้มีมูลค่าสูงขึ้น โดยสัตว์น้ำที่แปรรูปด้วยการตากแห้ง ชาวประมงจะนำไปขายที่ตลาดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวและในเมือง ทั้งยังมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อประจำนำไปขายที่กรุงเทพฯ

ระบบความรู้ในการประกอบอาชีพการประมงไปสู่การแปรรูปอาหารตากแห้ง ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของชุมชนไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ให้ทันกับการลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ดังนั้นการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติจึงเป็นไปอย่างมีขอบเขตจำกัด ระบบความรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของชุมชนชะงักงัน ดังนั้นชุมชนจึงไม่สามารถใช้สภาพแวดล้อมมาเป็นทุนในการดำรงชีวิตได้ คนในชุมชนยังมีความพยายามที่จะใช้ทุนธรรมชาติเพื่อการ

ดำรงชีวิตต่อไป แต่เมื่อสามารถทำได้อย่างจำกัด จึงต้องมองหายุทธศาสตร์อื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว

สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ในวิถีชาวประมง

วิถีการดำรงชีวิตของชาวทะเลนั้นเป็นวิถีชีวิตที่จำเจอยู่กับคลื่นลม แสงแดดและสายน้ำ การออกทะเลเพื่อหาปลาจะออกเรือหาปลาตั้งแต่ตี 4 และกลับจากทะเลตอนช่วงบ่าย สองโมง นอนพักผ่อนกลางวันสักกระยะหนึ่ง ถ้าสภาพธรรมชาติเอื้ออำนวยให้ออกทะเลได้อีก ก็จะไปทะเลอีกครั้งหนึ่งในตอนเย็นประมาณเวลา 5 โมงเย็น และกลับมาเมื่อรุ่ง ด้วยการใช้จอดเรือที่สะพานปลาในชุมชนหาดวอนนภา หรือกรณีที่ไม่สามารถเข้าจอดที่เดิมได้ก็ไปที่สะพานปลาชุมชนเขาสามมุข อาชีพโดยส่วนใหญ่ของชาวบ้านในชุมชนหาดวอนนภา นั้น ได้แก่

- การประมงจับสัตว์ทะเล คือ การวางอวนปู กุ้ง ปลาชนิดต่าง ๆ กัน ทำโป๊ะดักหอยทะเลต่าง ๆ เช่น หอยแมลงภู่ในหน้าฝน ลอบดักปลาทะเล เป็นต้น

- การเลี้ยงสัตว์ทะเล คือ การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยนางรม เลี้ยงกุ้ง ซึ่งแทบทุกหลังคาเรือนจะมีการดำเนินกิจกรรมนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วแต่กำลังความรู้ ความสามารถ รวมทั้งทุนทรัพย์ทางการเงิน จึงมีการเลี้ยงตั้งแต่รายเล็ก ๆ ไปจนถึงรายใหญ่ ๆ ซึ่งต้องมีการจ้างแรงงานในการเลี้ยงด้วย

- การแปรรูปผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารทะเล เช่น ทำน้ำปลา ทำปลาเค็ม ทำปลาหมึกตากแห้ง กุ้งแห้ง หอยตากแห้ง กะปิ เป็นต้น

- การค้าขาย การจับจองที่ค้าขายอาหารทั่วไปหรืออาหารทะเล หรือ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ บริเวณชายหาดบางแสนนั้น เป็นการจับจองพื้นที่กันเองในสมัยก่อน ซึ่งมีอยู่ไม่กี่ร้านจึงไม่ต้องการย้ายของเข้าของออก รวมทั้งยังสามารถที่จะแข่งร้านต่อไปได้ แต่ในปัจจุบันทางเทศบาลมีการจัดระเบียบการรักษาความสะอาดทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายของการขายของ จึงมีการจัดล็อคเก็บค่าที่ ไม่มีการแข่งร้านต่อไปได้เพราะไม่มีใครเป็นเจ้าของ ค่าบำรุงรักษาความสะอาด โดยจ่ายเป็นรายวัน วันธรรมดา 5 บาท วันหยุดราชการ 10 บาท เมื่อครบ 1 ปี จะต้องไปเสียค่าธรรมเนียมให้ทางเทศบาล 600 บาท ทุกปี โดยเทศบาลจะเป็นผู้ออกบัตรการกำหนดเขตการขาย รวมทั้งให้ชาวบ้านเข้ามาจับจองล็อคต่าง ๆ ถ้าหากทางเทศบาลมาตรวจแล้วทำผิดกฎก็จะยึดใบอนุญาตการขาย นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีการค้าขายในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น การเปิดมินิมาร์ท เป็นต้น

- สถานที่ให้เช่า เช่น ห้องน้ำสำหรับอาบน้ำ บ้านพักให้เช่า สถานที่ให้เช่าขายของ เป็นต้น ซึ่งเป็นบ้านที่มีโฉนดอยู่ติดกับชายหาดก็สามารถที่จะทำกิจการดังกล่าวได้ หากไม่ไปรบกวนพื้นที่สาธารณะที่ทางเทศบาลแบ่งเขตพื้นที่ให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินอยู่ใกล้กับชายหาดได้เข้ามาจับจองขายของ เช่น ห่วงยาง โต๊ะนั่งริมทะเล เป็นต้น

- รับจ้าง เช่น ช่อมเครื่องจับสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลอบ รับดำจับหอยแมลงภู่ รับจ้างแกะหอย ผลิตภัณฑ์จากทะเลต่าง ๆ เป็นพนักงานในโรงงานน้ำปลา รับจ้างในอุตสาหกรรมการทำกุ้งแห้ง การเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น อาชีพที่แปลก คือ การรับจ้างกู้เรือหาปลาที่จมในทะเลเพื่อซ่อมเครื่องยนต์ของเรือ

สะพานปลา : ตลาดสินค้าประมง

คนในชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุก จะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในหลายรูปลักษณะที่มีการดำเนินการเช่นนี้มานานแล้ว กล่าวคือ การนำสัตว์ทะเลที่จับได้ไปขายที่สะพานปลามีอยู่ 2 แห่ง ด้วยกัน คือ สะพานปลาหาดวอนนภา กับสะพานปลาเขาสามมุก (เป็นของรัฐบาล) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นำเรือเข้าไปจอดเทียบท่าว่าสะดวกที่ไหนก็จะไปที่นั่น สัตว์ทะเลที่จับได้ไปขายที่สะพานปลานั้น โดยจะมีแม่ค้า พ่อค้า รวมทั้งชาวบ้านทั่วไปมาซื้ออาหารไปขายที่ตลาดหรือรับประทานที่บ้าน หรือมีร้านอาหารที่เป็นเจ้าประจำมารับซื้อถึงที่ เพราะจะได้ของสดที่ได้จากทะเลโดยปราศจากสารพิษต่าง ๆ บางครั้งการขายของทะเลชาวประมงส่วนหนึ่งก็ถูกโกงน้ำหนัก จากพ่อค้าคนกลางทั้งราคาและตาชั่ง ดังคำสัมภาษณ์

“.....ต้องมีขาประจำเวลาส่งของเพราะถ้าเราไม่รู้จักขาประจำก็กดราคาเรา แต่ที่ส่งอยู่รู้จักขาประจำก็จะส่งได้มาถึง 80 บาท แต่ต้องทำให้แห้งหน่อย.....”

หรือ “ก็ได้เหมือนกันเขาให้ เขาจะกดราคาเราทุกวัน ๆ อย่างวันนี้เราได้ 10 กิโลกรัมแล้วเริ่มได้แล้วนะ ที่นี้เขากดแล้ว ที่แรก 170 ต่อมาลดไปๆเหลือ 120 แซบวียเขาก็ให้หนาเหมือนกันนะ 7 วันเต็ม ๆ ได้ 7 วันนะ ได้ไม่มากหรอกนะ ได้วันวันละ 2 กิโลกรัมกว่า แต่เขาให้กิโลละ 600 เออดี ทำไปทำมาเหลือ 480 ไม่ว่า 420”

จะเห็นว่าคนขายยังไม่มีโอกาสที่กำหนดราคาขายได้เลย ทั้งนี้พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคา หากไม่ขายก็ไม่ได้เพราะสินค้าจะเน่าเสียเก็บไว้ไม่ได้ ต้องรีบขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย

กระบวนการสังสมความรู้

การศึกษาเปรียบเสมือนกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เป็นทุนที่มีคุณค่าในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาครอบคลุมถึง กระบวนการต่าง ๆ ในสังคมที่จะถ่ายทอดแนวความคิด

ความเชื่อ ระบบพฤติกรรมตลอดจน ศิลปกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง เช่นเดียวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ก็เป็นกระบวนการอบรมให้บุคคลที่จะมาเป็นสมาชิกใหม่ในสังคมเรียนรู้แบบแผนความประพฤติความเชื่อและบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งมีทั้งกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางการ(formal education) การเรียนรู้ในลักษณะนี้ก็วิวัฒนาการมาเป็นระบบโรงเรียน หรือการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ(informal education) เช่น พ่อแม่สอนให้ลูกเรียนรู้จักเหตุผล มารยาท ขนบธรรมเนียมของสังคม บทบาทของการเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ รวมทั้งการที่บุคคลเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันตลอดเวลา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมาก แทบจะเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการเดียวกันนั่นเอง

ลักษณะของการเรียนรู้ของคนในหมู่บ้าน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ค่อนข้างยาวนาน มีการสั่งสมประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ความรู้ที่เกิดจากปฏิบัตินั้นเป็นความรู้ที่มีระบบของความรู้ ผู้รู้ที่คอยถ่ายทอดประสบการณ์ด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครูอย่างแท้จริง รวมทั้งมีการปรับปรุงพัฒนาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาให้เกิดประโยชน์ และเหมาะสมกับกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป คนที่จะออกทะเลนั้นจะต้องมีความชำนาญและความรู้เกี่ยวกับทะเลในหลายเรื่องด้วยกัน เพื่อดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางคลื่นลมของทะเล จึงต้องมีชุดความรู้เฉพาะในการออกทะเล การจับปลา เป็นต้น

- ความรู้เกี่ยวกับภูมิอากาศ การดูคลื่นลมฟ้าอากาศ เพราะการออกทะเลหมายถึงการมีชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นสำคัญ ก่อนออกทะเลทุกครั้งจึงต้องมีการฟังพยากรณ์อากาศจากกรมอุตุนิยมวิทยาเสมอเพื่อความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน หากในกรณีที่ไม่สามารถจะฟังกรมอุตุนิยมวิทยาได้นั้น กระบวนการเรียนรู้ที่สั่งสมมาแต่รุ่นเก่าก็จะช่วยให้รักษาชีวิตไว้ได้ เช่น กรณีที่จะพยากรณ์ว่ามีพายุในอีก 2-3 วัน ข้างหน้านั้น ดูได้จากแมลงสาบในเรือ มันจะกระพือปีกวิ่งกันอลหม่านในเรือ หรือดูปลาดาวทะเล ลักษณะเหมือนดวงดาว มีขนสีเขียวตามลำตัว หรือดูจากคลื่นทะเล ลักษณะตัวกลมคล้ายตัวหนอนนึ่ง มีขนรอบตัวสีขาว ส่วนหัวและตัวมีลักษณะแหลม ซึ่งสัตว์ทั้งสามชนิดนี้อย่างใดอย่างหนึ่งจะลอยขึ้นมาอยู่บนผิวน้ำ เช่นเดียวกับเมื่อนกกระยาง (ชาวบ้านเรียกนกเงี้ยว) ลักษณะตัวขาว คอยาว จะเกาะตามหิน ตามเรือ หรือตามโป๊ะในทะเล ส่งเสียงร้องแสดงว่าพายุกำลังจะมาในอีกไม่ช้า นอกจากนั้นถ้าท้องฟ้าเป็นสีแดง แน่นทึบว่าจะมีพายุในวันถัดไป หรือในยามค่ำคืนก็ใช้การดูดาวและท้องฟ้าช่วยเพื่อหาทิศทางสำหรับเดินเรือต่อไป

การมีความรู้เดิมในเรื่องลมฟ้าอากาศเริ่มเปลี่ยนไป ความรู้ชุดใหม่เข้ามาแทนที่เป็นความรู้ของรัฐโดยเฉพาะการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางราชการ เนื่องจากปัจจุบันต้องพึ่งรายงานสภาพอากาศในการออกทะเล ทำให้เกิดการรับรู้ข่าวสารทางราชการหรือเหตุการณ์อื่น ๆ ไปด้วย ในความเป็นจริงการออกทะเลหาปลานั้น การรู้ลมฟ้าอากาศจากรายงานอากาศ การสื่อสาร ความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญของชีวิตชาวประมง ดังจะเห็นได้ว่าในเรื่องขนาดกลางขึ้นไปจะมีการติดตั้งวิทยุสื่อสาร สำหรับใช้สื่อสารหรือติดต่อระหว่างฝั่งและเรือด้วยกัน ทั้งยังมีการใช้เรดาร์นำวิถีในการออกเรือและจำสัตว์น้ำเป็นต้น

- ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือจับปลา ได้แก่ การทำเครื่องมือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอวนแห ลอบหรือการซ่อมเครื่องมือจับสัตว์ทะเล รวมทั้งการระมัดระวังรักษา ให้สามารถใช้จับสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี
- ความรู้เกี่ยวกับการจับปลา ชาวบ้านล้วนแต่มีภูมิปัญญาในการจับปลาว่ามีความรู้ในลักษณะของแหล่งใดหรือพื้นน้ำเช่นใดที่มีปลาชุมชุม หรือดูจากสัตว์ที่อยู่ข้างเคียง การตีลอบ อวน แหอย่างไรถึงได้ปลามากน้อยต้องมีภูมิรู้หรือบริเวณที่ได้รับการบอกต่อกันมา โดยชาวบ้านจะเรียนรู้วิธีการเช่นนี้ จากประสบการณ์และความชำนาญการที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดกันอย่างยาวนานในการทำอาชีพประมงพื้นบ้าน
- ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ชุมชนชาวประมงมีวิธีการดูแลสุขภาพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวทะเล ในการดูแลสุขภาพอาหาร ภูมิอากาศ และการใช้พืชผักที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลมารักษา เช่น ในกรณีของการได้รับอันตรายจากแมงกะพรุนไฟ ที่มีลักษณะตัวสีแดง ถ้ามีอาการแพ้จะมีอาการแสบร้อน ชาวประมงจะนำผักบุ้งทะเลมาช่วยบรรเทาอาการ ช่วยให้หายจากการแพ้ได้ หรือการเจ็บป่วยกลางทะเล ก็จะมียาพื้นบ้านที่หาได้ช่วยในการดูแลรักษาเป็นต้น
- ความรู้ในการเก็บรักษาอาหาร ชาวประมงเมื่อออกทะเลกว่าจะได้กลับเข้าฝั่งเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่ 2 วันขึ้นไป บางครั้งเป็นสัปดาห์ในเรื่องขนาดกลางจึงต้องมีการเตรียมอุปกรณ์เพื่อใช้สำหรับถนอม เก็บรักษาอาหาร ให้คงความสดอยู่เท่าที่จะสามารถทำได้ มิฉะนั้นจะขายไม่ได้ราคา แต่เดิมมีการนำยาแก้ปวด (ยาต้มใจ) หรือสารเคมีที่มีลักษณะต้องห้ามอื่น ๆ ที่หาได้ง่ายราคาถูก ทั้งยังเชื่อว่าจะสามารถถนอมอาหารได้ โดยนำสารต่าง ๆ ที่ใช้มาผสมน้ำปะปนกับน้ำแข็งที่ใช้สำหรับแช่สัตว์ทะเลทำให้สัตว์ที่จับได้คงสภาพความสดอยู่ได้ แต่เนื่องจากการใช้สัตว์ที่ได้รับการแช่สารดังกล่าวจะมีลักษณะของเนื้อที่แข็งไม่เป็นธรรมชาติ

ทำให้ขายไม่ได้ราคาและไม่เป็นที่ต้องการของกลุ่มลูกค้า ในปัจจุบันจึงเปลี่ยนวิธีการเก็บรักษาสัตว์ทะเลที่จับได้ด้วยวิธีการแช่เกลือ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าความรู้จากข่าวสารถึงโทษหรือภัยของสารดังกล่าวรวมทั้ง วิธีการจับสัตว์ทะเลเปลี่ยนไป อันเป็นผลเนื่องมาจากจำนวนสัตว์น้ำลดลง การออกทะเลในแต่ละครั้งจึงไม่ไปไกลจากฝั่งมากนัก หรือไกลที่สุดที่ไม่เกิน 2-3 วัน ดังนั้นการถนอมอาหารด้วยการใช้เกลือจึงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวประมง

ชุมชนยังมีข้อจำกัดในการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ที่สอดคล้อง กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป กระบวนการลองผิดลองถูกในการผลิตและขายผลผลิตทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบ ความรู้ที่นำเข้าไปในชุมชนจำนวนมากไม่อาจนับเป็นทุนความรู้ชุมชน เพราะนอกจาก ชุมชนไม่สามารถใช้ความรู้เหล่านั้นเพื่อการดำรงชีวิตแล้ว ในหลาย ๆ กรณีชุมชนยังถูกทำให้หลงผิดจากความรู้ที่หลงใหลเข้าไปอย่างไร้ทิศทางด้วย ชุมชนยังขาดทั้งระบบความรู้และกระบวนการในการสร้างสรรค์ความรู้ที่จะก่อเกิดคุณค่าแก่ชุมชนอย่างแท้จริง

จากการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ปะการังเสื่อมโทรมและถูกทำลายลงไปมากปะการังเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ ได้ถูกทำลายเสียหาย เนื่องจากการท่องเที่ยวการจอดเรือ และจากการทำประมงที่ทำลายล้าง โดยเฉพาะอวนรุน อวนลาก ทรัพยากรทางประมง สัตว์น้ำก็ลดลงไปมาก ทั้งปริมาณและขนาดลดลงซึ่งได้มีการใช้เครื่องมือ การใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น เรืออวนลากดูหน้าดิน ทำให้จับปลาได้มากกว่าเรือลากเหล่านี้เพิ่มขึ้น แต่กลับทำให้จำนวนสัตว์น้ำชายฝั่งลดลงไปมาก ขณะเดียวกันทำให้ชาวประมงชายฝั่งหากินลำบาก มีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น ดังคำกล่าวของชาวประมงที่ว่า *ชีวิตไม่ได้ดีขึ้นเท่าแต่ก่อน หรือทะเลไม่มีปลา* จึงเป็นวิกฤตการณ์สำคัญของทะเลไทย ภาคตะวันออก ถึงแม้รัฐบาลพยายามสนับสนุน ดังเช่น การจัดตั้งสหกรณ์น้ำมันราคาถูกเพื่อให้ต้นทุนในการประมงมีราคาถูกลง หรือการซื้อน้ำมันกลางทะเลในราคาถูกก็ยังไม่สามารถทำให้วิธีการจับสัตว์น้ำเป็นผลดี ในทางกลับชาวประมงเล่าว่า หากไม่ทำอาชีพนี้ก็ไม่มีอะไรจะทำอะไร เพราะไม่มีความรู้ไม่มีทุน ออกไปทะเลไกลมาก บางครั้งต้องขาดทุน ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายแต่ชาวประมงก็ต้องทนกล้ำกลืน

การทำประมงของชาวทะเล มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการนำเอาเครื่องมือทำการประมงในรูปลักษณะที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างมาก เช่น อวนรุน อวนลาก เรือแซก เป็นต้น ผลจากการพัฒนาการใช้เครื่องมือของประมงของไทยในระยะแรกชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำหน้าดินขึ้นมาใช้ได้เป็นจำนวนมาก จึงมีการเพิ่มขนาดและจำนวนเรือประมง เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างรวดเร็ว การที่ปริมาณการเร่งรัดทำการประมงที่มากเกินไป ดังว่า

“ปัญหามันมาจากอะไร คนเราไม่ได้คิดเหมือนแต่ก่อนใช่ไหม เอาเฉพาะที่
ว่าปลามันวางไข่ เขาจะไม่จับอวนตาเล็กก็เลยไม่ใช่ เดี่ยวนี้อวนตาเล็ก ตาใหญ่มัน
ไม่ใช่มันไม่มีปลาใหญ่แล้ว คนที่ไปใช้อวนตาใหญ่สู้คนที่ใช้อวนตาเล็กไม่ได้ใช่
ไหม เพราะปลาเล็กมันรอดหมด ถ้าคนมันใช้อวนตาเล็กมันไม่ได้ที่นี้การห้ามมันก็
ไม่แน่นอน เขาห้ามช่วงนี้ที่จะมีเทศกาลฤดูนี้ปลาช่วงนี้กำลังวางไข่ห้ามจับมัน
แล้วใครจะไปตรวจกลางทะเล”

จากปัญหาดังกล่าว ได้ส่งผลให้มีการจับสัตว์น้ำจนเกินกว่าศักยภาพการผลิตของ
ทรัพยากร ปัญหาที่ตามมาก็คือ การเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ซึ่งได้สะท้อนออกมาให้เห็นได้
ชัดจากอัตราการจับต่อชั่วโมงของเครื่องมืออวนลากในอ่าวไทย โดยในปี พ.ศ. 2504 อัตราการจับ
สัตว์น้ำมีถึง 297.6 กิโลกรัมต่อชั่วโมงอวนลาก แต่หลังจากนี้เพียง 10 ปี ลดลงเหลือเพียง 96.6
กิโลกรัม และได้ลดลงมาเรื่อย ๆ จนในปัจจุบันเหลือเพียงประมาณ 40 กิโลกรัมต่อชั่วโมงอวนลาก
เท่านั้น (กังวาล จันทรโชติ. 2541 : 65)

จากสภาพการเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้การจับสัตว์น้ำในบริเวณชายฝั่ง
ตะวันออกนี้เกิดปัญหา จากการสัมภาษณ์ชาวประมงพบว่า ปริมาณของการจับสัตว์น้ำได้ลดลง
เรื่อย ๆ จากปีที่ผ่านมา คือ ลดลงกว่าครึ่งหนึ่งและต้องออกไปจับสัตว์น้ำห่างไกลออกไปทุกขณะ
ถึงแม้ว่ากรมประมงจะปิดทะเลในช่วงฤดูวางไข่ในเดือนกันยายนเป็นต้นไป เป็นระยะเวลาถึง 6
เดือน แต่ก็ยังไม่สามารถเพิ่มปริมาณของสัตว์น้ำให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนได้
ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือจำนวนเรือประมงที่เพิ่มขึ้นแต่จำนวนสัตว์น้ำกลับลดลง ทำให้
ทรัพยากรทางทะเลลดจำนวนลง รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นต่อการออกทะเลในหนึ่งครั้งก็ไม่มี ความ
สมดุลกันกับรายได้ที่ได้ ทั้งนี้เป็นผลอันเนื่องจากสภาวะไม่สมดุลของราคาน้ำมันซึ่งเป็นปัจจัยหลัก
สำหรับต้นทุนการผลิตของชาวประมงในการนำเรือออกทะเล ทำให้ชาวประมงในปัจจุบันพบกับ
ความยากลำบากที่จะดำรงอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อน ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นใน
ทุกขณะ ส่วนหนึ่งพยายามปรับเปลี่ยนวิธีการจับสัตว์น้ำมาเป็นการเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือไม่ก็เปลี่ยน
อาชีพไม่ขายอาหารให้กับนักท่องเที่ยวสถาน หากมีทุนหรือช่องทาง นั่นคือประสบการณ์ที่สั่งสม
ผ่านความรู้

บทที่ 4

การปรับตัวในกระแสการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนที่ศึกษาทั้งสองชุมชนล้วนได้รับผลของการพัฒนาอย่างไม่หยุดหย่อน ทุกชุมชนล้วนได้รับผลกระทบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ที่ทุกคนปรับเปลี่ยนมาเป็นการให้ความสำคัญกับการแสวงหาความรู้ การเรียนรู้ในอาชีพและการศึกษา ดังจะเห็นว่าบุตรหลานที่พ่อแม่พอมีจะกินจะส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ส่วนหนึ่งก็ปรับตัวกับการดำรงชีวิตจากชาวประมงไปสู่อาชีพอื่น ๆ ที่จะเอื้อต่อการสร้างรายได้ให้เกิดความมั่นคงและแน่นอน ตลอดจนมีทางเลือกในการดำรงชีวิตที่หลากหลาย ทุกคนจะไม่ยอมแพ้ต่อการยังชีพเพื่อหาอยู่หากิน ล้วนแต่ยังวนเวียนเกี่ยวข้องกับอาชีพที่มาจากการประมงเป็นหลัก เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการของการดำรงชีพไปเท่านั้น

การปรับตัวของชุมชนรับทุนนิยม

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเล ทำให้การประมงในแถบลุ่มน้ำนี้จับสัตว์น้ำได้น้อยลง จนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลสำคัญต่อการทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีจำนวนลดลงและไม่สามารถที่จะเพิ่มจำนวนขึ้นมาได้นั้น มีสาเหตุหลักมาจากการที่ผิวน้ำดินซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของการอยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ได้ถูกทำลายลงด้วยเทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่ทันสมัยที่เข้ามาในเขตประมงแถบนี้ในช่วงระยะเวลา 3-4 ปีที่ผ่านมา ส่งผลอย่างมากต่อการจับสัตว์น้ำ ทำให้รายได้ที่ได้จากการจับสัตว์น้ำลดลงอย่างทันตาเห็น ชาวบางครั่งออกไปจับปลา ยังประสบกับการขาดทุนหรือไม่คุ้มทุนที่ออกทะเล

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ ทำให้ชุมชนชาวประมงต้องทำการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในอาชีพนี้ได้ด้วยการหาแนวทางต่างๆ ในการประกอบอาชีพประมง และเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำที่มีราคาตกต่ำลงให้มีมูลค่าเพียงพอแก่การดำรงชีพในระบบทุนนิยมนี้ จากความต้องการในการดำรงชีวิตอย่างไม่แร้นแค้น ชัดเจนอันเป็นผลเนื่องมาจากรายได้ลดลง จึงต้องหันมาพัฒนาทำอาชีพเสริมด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เช่น การทำปลาเค็ม การทำหอยแมลงภู่ตากแห้ง ปลาหมึกตากแห้ง น้ำปลา กะปิ เป็นการเพิ่มมูลค่าของการประมงสัตว์น้ำ ด้วยการใช้เทคโนโลยีการแปรรูปแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ การนำสังกะสีมาวางรับแสงแดดใต้ตะแกรงที่ตากสัตว์น้ำต่าง ๆ ทั้งนี้ในเวลาแดดอ่อนลง ความร้อนจากสังกะสีจะช่วยทำให้ปลา / หอยที่ตากไว้แห้งได้เร็วขึ้น ทั้งยังมีการใช้เชือกในล่อนแทนเชือกปอ ทำให้ปลาคงสภาพความสมบูรณ์ของสภาพดั้งเดิมได้ ซึ่งเชือกในล่อนก็มีราคาถูกกว่าอีกด้วย การปรับตัว

เช่นนี้คือการพยายามรักษาสภาพของการดำรงชีพได้ด้วยลำแข้งของตนเอง ทั้งยังเป็นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการปรับตัวอีกด้วย

การปรับตัวสำหรับผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อการลงทุนเลี้ยงสัตว์ทะเลได้ ก็ จะหันมาให้ความสำคัญในฐานะผู้ผลิตสัตว์น้ำแทนการประมงพื้นบ้านที่ขาดความแน่นอน คือ การเลี้ยงหอยแมลงภู่ การเลี้ยงหอยนางรม และจะต้องอาศัยการจับจองพื้นที่ในทะเลสำหรับการเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์น้ำในลักษณะนี้ ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญ เทคนิควิธีการต่าง ๆ ให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ โดยต้องอาศัยการเรียนรู้ สังเกตประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติจริงกับผู้รู้ หรือแม้กระทั่งต้องมีการหาความรู้เพิ่มเติมจากหนังสือ หรือจากวิทยากรที่เข้ามาสาธิตการเลี้ยงต่าง ๆ ในเขตพื้นที่นี้ การปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่งที่อาศัยทุนต่ำ คือ เปลี่ยนจากผู้จับสัตว์น้ำมาเป็นผู้ขายสัตว์น้ำ ด้วยการไปซื้อของที่มีความจำเป็นสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น กระดาษ สบู่ เสื้อสำหรับขายหัด หรือของที่เป็นที่ขึ้นชื่อของตลาดหนองมน รวมทั้งอาหารที่ใช้รับประทานเช่น อาหารทะเลตากแห้งชนิดต่าง ๆ ข้าวหลาม ผลไม้อบแห้ง ฯลฯ ดังว่า

“...สมัยก่อนมันไม่เหมือนอย่างนี้นะ ชาวบ้านก็ยากจนง่าย ๆ เป็นคนที่
ทำมาหากินในเรื่องของชาวประมง การค้าขายมีน้อยในเรื่อง รุนหลังมานี้เรามี
การค้าขายเพิ่มขึ้นการประมงไม่ค่อยดี”

การปรับตัวหรือการปรับเปลี่ยนอาชีพ เพื่อการดำรงชีพบางชุมชนที่ศึกษาโดยเฉพาะ ชุมชนหาดวอนนภา ซึ่งใกล้ชิดติดอยู่กับแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัด มีชายหาดที่สวยงาม จึงมีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวอย่างมากมาย ชาวบ้านจึงปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพจากชาวประมงออกตกปลา มาค้าขายของทั่วไป ของกิน ของทะเล ย่างเผา รวมทั้งอาหารทะเลตากแห้ง ให้กับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีทุนน้อยหรือไม่ค่อยมีทุน ส่วนหนึ่งจึงนำเงินกองทุนหมู่บ้านหรือเงินกู้ยืมระบบมาเป็นทุนรอนในการทำมาหากินหรือค้าขาย นับเป็นวิธีการหนึ่งแต่ต้องแข่งขันกับคนต่างถิ่นที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามายึดอาชีพ พ่อค้าเร่ขายของให้กับนักท่องเที่ยวในแบบนี้ในลักษณะเดียวกัน

สิทธิในท้องทะเล

สิ่งหนึ่งที่ยังสามารถดำรงอยู่ได้คือ สิทธิในท้องทะเล ชาวประมงทุกคนมีสิทธิในการใช้ท้องทะเลเป็นที่ประกอบอาชีพ จับสัตว์น้ำ อันเป็นรากฐานของทุนทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวประมง เมื่อก่อเกิดสิทธิของชุมชนแล้ว ฐานทรัพยากรท้องทะเลก็คือหลักประกันให้

ชุมชนชาวประมงเลี้ยงและสร้างตัวเองมาได้อย่างต่อเนื่อง ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจะไม่ล่วงล้ำสิทธิในการจับสัตว์น้ำนั้น หากใครไปถึงก่อนหรือมีธงหรือเครื่องหมายวางอยู่ นั่นหมายถึงผู้นั้นมีสิทธิในการจับสัตว์น้ำตรงนั้น เมื่อย้ายออกไปจับที่อื่นก็จะเป็นสิทธิของคนอื่นที่จะใช้สิทธิคนต่อไป ทั้งยังมีได้จับจองถาวร ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกัน อันเป็นรากฐานของชุมชนแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมา จึงเป็นสิทธิในท้องทะเลโดยแท้ที่ต่างรู้กันในหมู่ชาวประมง

ในกรณีการเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง เช่น หอยแมลงภู่ หอยนางรม ชุมชนจะมีสิทธิในการใช้พื้นที่เพื่อประกอบอาชีพ โดยมีสิทธิครอบครองอันเป็นที่รู้กันว่าใครเป็นเจ้าของที่เลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณนี้ก็จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวล่วงล้ำกัน แต่ช่วงหลังรัฐได้กำหนดสิทธิในการต้องเสียค่าน้ำ หมายถึง ค่าเช่าที่ใช้สำหรับเลี้ยงหอยในเขตชายฝั่งทะเลให้กับกรมประมง ปีละ 300 บาท เป็นภาษีในการเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่รัฐ หากแต่สิทธิในท้องทะเลได้ถูกกัดเซาะ ทำลายจากทุนนิยมที่มีเหล่านายทุนเรือขนาดใหญ่และการใช้เครื่องมือที่ทำลายหน้าดินใต้ท้องทะเล ด้วยเรือแซกที่มาจากทางภาคใต้หรือจังหวัดทางภาคกลาง เรือแซกนี้จะใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนอุปกรณ์ซึ่งไปดันหน้าดินใต้ทะเล เกิดเป็นดินโคลนที่เน่าเสียของพืชและสัตว์ใต้ดิน ทั้งยังไปทำลายที่เพาะพันธุ์และที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเล ทำให้เกิดพังทลายของปะการังอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทะเล จึงก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำนั้นจึงเป็นการล่วงล้ำสิทธิทางทะเลในลักษณะการทำลายล้างมากกว่า ทำให้เกิดปัญหาในการจับสัตว์ทะเลตามมาดังเช่นปัจจุบัน

การปรับตัวของชุมชนเพื่อให้มีสิทธิชุมชน

จากการที่ทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายลงไปมาก จนมีผลกระทบต่อการยังชีพของชาวประมง ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ และเป็นชีวิตของชาวทะเลถูกกระทำซ้ำเต็มวันแล้ววันเล่า จนไม่สามารถที่จะดำรงตนอย่างเป็นอิสระเช่นที่เคยเป็นแต่เก่าก่อนได้อีกแล้ว การได้ตอบของชุมชนก็คือการต้านนายทุนที่มีทุนทางเศรษฐกิจ การใช้เทคโนโลยีทางการประมง ก็คือ เรืออวนรุน อวนลาก เรือแซก ซึ่งการทำประมงวิธีการนี้จะทำลายทรัพยากรได้น้ำปะการัง สัตว์น้ำ สัตว์เล็กสัตว์น้อย พื้นที่ใต้ทะเลเสียไป จนสัตว์น้ำไม่มีที่อยู่อาศัย ทรัพยากรประมงหมดไป ประมงพื้นบ้านซึ่งใช้เทคนิคพื้นบ้าน เช่น แห อวน เรือเล็ก ชุมชนจึงรวมตัวกันต้านพวกนายทุนเรือใหญ่ที่มาจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการดังกล่าว สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนชาวประมงก็คือชุมชนไม่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางทะเล จึงไม่สามารถปกป้องรักษาทรัพยากรเหล่านี้ได้ ทำให้เกิดปัญหาในการออกทะเลไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้ถึงจับได้ก็อาจไม่คุ้มทุน เพราะว่าทรัพยากรได้ถูกทำลายลงจนเกือบหมดสิ้นแล้ว เสียงเรียกร้องของชาวประมง กล่าวว่า

“ขณะนี้สัตว์น้ำกุ้ง หอย ปู ปลา ลดลงมากกว่าครึ่งแล้ว บางวันออกทะเลขาดทุนวันละ 1,000 - 2,000 บาท เหตุนี้หากชุมชนสามารถรวมตัวกันสร้างอำนาจชุมชนขึ้นมา จะทำให้ชุมชนไม่กลับไปสู่การเปลี่ยนแปลงเช่นทุกวันนี้”

ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันของกลุ่มชาวประมง เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งสิทธิทางทะเลในการดูแลรักษาแหล่งอาหารทางทะเลไว้ให้ถึงชั่วลูกชั่วหลาน จึงมีความพยายามในการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มเพื่อที่จะตอบโต้ กับนายทุนที่มาเสมือนลักขโมยทรัพยากรทางทะเลไปจากชุมชนชาวประมง ทั้งยังดูดซับทรัพยากรทางทะเล เพื่อหวังให้ร่างกายในชั่วพริบตาบนความทุกข์ของชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน แต่หารู้ไม่ว่าไม่เพียงได้ทำลายฐานทรัพยากรที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำนานาชนิดเท่านั้น ยังเป็นการทำลายมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มที่มีการรวมตัวกันไม่ต่ำกว่า 100 ชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านเหล่านั้น เพื่อที่จะผลักดันขับไล่ ตระเวน ฝืนแผ่นน้ำทางทะเลนี้ไว้อย่างต่อเนื่อง นับเป็นก้าวแรกและก้าวที่สำคัญในการแสดงให้เห็นถึงการสร้างพลังของชุมชนชาวประมง ในการสร้างอำนาจชุมชนเพื่อตอบโต้ต่อการกระทำที่ไม่ชอบมาพากลของนายทุนหรือผู้มีอำนาจที่ไม่พึงประสงค์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ

พลังการรวมทุนที่อ่อนล้า

การสร้างพลังชุมชน เพื่อรวมกลุ่มช่วยเหลือกันของชาวชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขได้ก่อรูปขึ้น เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 เป็นการสร้างพลังจากสมาชิกเพื่อให้ชาวประมงได้ใช้น้ำมันในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด ในการลดต้นทุนการออกจับสัตว์น้ำ ซึ่งบางขณะน้ำมันที่เป็นต้นทุนการผลิต การจับสัตว์น้ำมีราคาแพง จึงเป็นการริเริ่มโครงการของชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นและประมงจังหวัดเป็นผู้นำชาวน้ำมันมาเผยแพร่และดำเนินการภายใต้ชื่อ กลุ่มประมงแสนสุข ด้วยการให้ชาวบ้านผู้สนใจมาซื้อหุ้นในราคาหุ้นละ 100 บาท กำหนดให้ซื้อได้ไม่เกิน 47 หุ้นต่อคน แต่เนื่องจากมีคนให้ความสนใจในการซื้อน้อยจึงเพิ่มจำนวนสูงสุดเป็นซื้อได้ไม่เกิน 50 หุ้นต่อคน สมาชิกจะได้รับเงินปันผลเมื่อครบปีของการดำเนินการ และมีสิทธิพิเศษคือซื้อน้ำมันในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด 3 บาท แต่ต่อมาไม่สามารถดำเนินการได้ ราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นจนสูงกว่าราคาท้องตลาดเพียงไม่กี่สตางค์

การดำเนินการของกลุ่มนี้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ปัจจัยสำคัญเนื่องจากสมาชิกไม่มาใช้บริการ เพราะเวลาเข้าฝั่งของเรือประมงนั้นไม่แน่นอน ไม่เหมือนจุดเติมน้ำมันกลาง

ทะเลที่สะดวกกว่า ในปัจจุบันกลุ่มประมงแสนสุขยังไม่มีควมคืบหน้าในการดำเนินงานของการรวมพลังกลุ่มประมงแต่อย่างใด สถานที่สำหรับใช้ในการเติมน้ำมันก็จะเปิดปิดไม่แน่นอน (บางวันเปิด บางวันปิด) ทำให้มีปัญหาในการเติมน้ำมัน ขณะนี้ชาวบ้านกำลังดำเนินการติดตามความคืบหน้าของกองทุนนี้อยู่ว่าจะออกมาในรูปแบบใด การสร้างพลังชุมชนในเขตเทศบาลหรือเขตเมืองที่มีรูปแบบต่าง ๆ มักจะมีปัญหาเนื่องจากความร่วมมือและการตระหนักในปัญหาร่วมกันเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งเขตเมืองชุมชนชุมชนส่วนใหญ่จะอ่อนแอซึ่งเป็นที่ประจักษ์ในหลาย ๆ ชุมชนเมือง

การกู้เงินของชุมชนเพื่อดำรงชีพ

จากปัญหาที่อ่อนล้าของชาวประมงที่เกิดจากการมีหนี้สิน ในลักษณะอาชีพและฐานะที่แตกต่างกันของคนในชุมชนที่ศึกษา คนที่มีฐานะยากจนถึงแม้จะมีอาชีพค้าขายหรือรับจ้าง แต่ก็กล่าวได้ว่าต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก การขาดแคลนเงินทุนจึงเกิดขึ้นได้ในบางโอกาส จึงต้องพึ่งพิงด้วยการกู้หนี้ยืมสินทั้งในระบบและนอกระบบ

- การกู้เงินนอกระบบ มีความสะดวกสบายไม่ต้องมีหลักฐาน อาศัยความเชื่อใจเป็นหลัก หรือถ้าไม่รู้จักก็ต้องมีคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ มีผู้มาใช้บริการอยู่บ้าง ผู้ให้กู้เป็นนายทุนภายนอกชุมชนที่มีการแนะนำเข้ามาโดยคนในหมู่บ้านเอง กู้ดอกเบี้ยร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน ขั้นตอนการพิจารณาสะดวก รวดเร็วใช้เวลา เพียง 1-2 วัน ก็เรียบร้อย

- การกู้เงินในระบบ ของรัฐและเอกชน ที่พบว่ายังมีจำนวนไม่มากนักส่วนใหญ่หันไปใช้การกู้เงินนอกระบบสำหรับผู้มีรายได้น้อย ธกส. และมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

- เงินเพื่อช่วยเหลือคนพิการ กู้ได้จากจังหวัด ต้องมีใบรับรองการตรวจร่างกายจากโรงพยาบาลเพื่อการกู้เงินด้วย วงเงินกู้ไม่เกิน 20,000 บาทต่อคน ไม่มีดอกเบี้ย กำหนดระยะเวลาคืนเงิน 4 ปี ผ่อนจ่ายเดือนละ 500 บาท หากไม่สามารถนำส่งได้ ก็สามารถ ผัดผ่อนโดยการนำเงินของงวดก่อนมาชำระด้วย ขั้นตอนการพิจารณาการให้กู้ของเงินกองทุนหมู่บ้านใช้เวลา 3-4 เดือน

- การกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการจัดสรรงบประมาณเข้าสู่หมู่บ้านและชุมชนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท สำหรับเทศบาลตำบลแสนสุขนี้ได้รับเงินกองทุนมาสำหรับ 6 ชุมชน คือ ชุมชนหาดวอนนภา ชุมชนเขาสามมุข ชุมชนท้ายตลาด ชุมชนแหลมแท่น ชุมชนหมู่บ้านโชคดี และชุมชนบ้านเหมือง สำหรับการศึกษาค้นคว้าได้เลือกชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขเป็นพื้นที่ในการวิจัย

1) กองทุนหมู่บ้านชุมชนเขาสามมุข

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน เริ่มจากที่ชาวบ้านรับรู้ข้อมูลในเบื้องต้นว่ารัฐมีนโยบายให้กองทุนหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท ทั้งนี้คนในชุมชนเห็นจากชุมชนอื่น ๆ ที่ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้านมาก่อน และทางเทศบาลที่ดูแลชุมชนนี้โดยตรง ได้แจ้งข่าวให้ชาวบ้านทราบโดยใช้รถยนต์เพื่อกระจายข่าวไปตามที่ต่าง ๆ ในชุมชนนี้ ต่อมา มีการจัดประชุมกำหนดเงื่อนไขตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านโดยมีครัวเรือนมาประชุมทั้งหมด 200 ครัวเรือน ที่ประชุมชาวบ้านได้หารือกันในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีมติเห็นพ้องต้องกันว่าควรมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านนี้ขึ้นมา เพื่อนำเงินกองทุนมาดำเนินการตามนโยบายรัฐบาล ชุมชนนี้จึงดำเนินกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

การสรรหาคณะกรรมการ ในระเบียบกำหนดไว้ว่าทุกครัวเรือนต้องมาประชุมไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นหัวหน้าชุมชนได้รับการแต่งตั้งจากเทศบาลให้เป็นผู้เรียกชาวบ้านประชุมมีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 200 กว่าคน โดยบุคคลที่ถูกคัดเลือกให้เป็นคณะกรรมการนั้น จะต้องมีความสมบูรณ์หนึ่งที่ต้องการคือ ความเสียสละ ผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อทั้งหมด 15 คนนั้น เป็นชาย 10 คน หญิง 5 คน ทั้งหญิงและชายต่างมีบทบาทไม่แตกต่างกันมากนัก หากแต่คณะกรรมการส่วนใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือกจะไม่ค่อยมีบทบาทเท่าผู้นำเกิดจากตำแหน่งเป็นที่ยอมรับและมีบารมีในท้องถิ่น

การสมัครเข้าเป็นสมาชิก ผู้มีชื่อตามทะเบียนบ้าน และชำระค่าหุ้น 20 บาท โดยต้องซื้ออย่างต่ำ 100 บาทขึ้นไป มติของคณะกรรมการได้กำหนดให้ผู้กู้ทุกรายต้องสมัครสมาชิก ถึงมีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

การให้กู้เมื่อผู้มีอำนาจในกองทุนหมู่บ้านอนุมัติให้มีการจัดตั้งได้ปลายเดือนพฤศจิกายน 2544 กำหนดระเบียบการให้กู้ โดยปล่อยวงเงินให้กู้รายบุคคลสูงสุดไม่เกิน 20,000 บาท และต่ำ

สุด 5,000 บาท กำหนดอัตราดอกเบี้ยต่อเดือน ร้อยละ 1 บาท (ร้อยละ 12 บาทต่อปี) การกู้จะต้องมีการยื่นใบสมัครและเสียค่าเขียนคำขอกู้เป็นจำนวนเงิน 20 บาทต่อชุด ทั้งนี้จะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่แน่ชัดพร้อมกับผู้ค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ 3 คน เมื่อคณะกรรมการอนุมัติแล้ว จึงได้รับเงินโดยเปิดบัญชีกับธนาคารออมสินและรับเงินกองทุน

สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการนำเงินมาจัดหาเครื่องมือทำการประมง หรือมาเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น หอยแมลงภู่ หอยนางรม ส่วนหนึ่งก็ไปเพื่อนำเงินมาขายของให้กับนักท่องเที่ยว และยังนำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียนบุตรและอื่นๆ จึงไม่เป็นการสร้างปัจจัยการผลิตที่เพิ่มมูลค่า แต่เป็นการลงทุนมากกว่า

การชำระคืนกำหนดให้ชำระทุกเดือนตามตารางเหมือนธนาคาร กำหนดทุกวันที่ 5 ของเดือน จำนวนที่ชำระตามยอดเงินต้นที่กู้ ซึ่งลดลงไปในทุกเดือนจนกว่าจะครบกำหนดภายในระยะเวลา 1 ปี โดยการจ่ายดอกเบี้ยพร้อมกับเงินต้นในทุกเดือนตามสัญญาที่ต้องมีการชำระคืน จึงมิใช่การชำระคืนเมื่อครบปีเหมือนหมู่บ้านหรือชุมชนอื่นๆ ทั้งนี้คณะกรรมการต้องการให้ผ่อนชำระเป็นรายเดือน โดยคำนึงถึงศักยภาพของผู้คนที่กู้ส่วนใหญ่เป็นคนที่ฐานะไม่ดีนัก คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้แจ้งให้ทุกคนทราบว่า จะต้องนำเงินมาชำระที่บ้านเลขากองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจะเปิดบ้านทุกวันจากที่ดำเนินการ จากข้อมูลจนถึงปัจจุบันยังไม่พบปัญหาของการส่งหนี้ไม่ตรงตามระยะเวลาที่กำหนด แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ผู้กู้บางคนไม่สามารถที่หาเงินมาส่งภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ จึงต้องมีการกู้เงินจากนายทุนนอกระบบ ที่คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 - 20 บาทต่อเดือน มาคืนเงินกองทุนก่อน จึงเป็นการหมุนเงินเพื่อคลี่คลายปัญหาการเงินตามความเห็นของคณะกรรมการเห็นว่าหากผู้กู้สามารถชำระคืนเงินต้นได้ครบก็จะถูกนิยามว่าเป็นผู้ที่ไม่มีปัญหาโดยไม่สนใจว่าจะหาเงินมาจากแหล่งใดก็ตาม คือ ดูความสามารถในการส่งคืนเท่านั้นมากกว่าจะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของโครงการที่นำเงินไปทำกิจการ ดังคำสัมภาษณ์

“เงินมันก็ช่วยได้เยอะ อย่างเรามีอาชีพทำอยู่แล้วเราก็หาทุนมาทำกะปิบ้าง ทำอวนบ้าง เพราะเราเรือ กะปิมันเป็นแค่อาชีพเสริมเท่านั้น มันเป็นบางหน้าเท่านั้น พอหมดหน้ามันเราก็ไม่ได้ทำ เราก็ออกทะเลต่อแต่คนไม่มีทุนก็ไม่ว่าจะเอาทุนที่ไหนไปทำมันก็ได้แต่มองแค่ ความสัมพันธ์เหมือนเดิมไม่มีอะไรเพราะไม่เคยมีปัญหากับใครอยู่แล้ว ก็มีการรวมกลุ่มกันบ้างเวลาเขาเรียกประชุม เจ๊ก็ไปประชุมกับเขา คนที่กู้ไม่ได้ก็มีแต่คนที่อื่นมาอยู่ กับบางคนที่เป็นหนี้สินเยอะมากเขาก็จะผ่อนอีกไม่ไหว แต่เดี๋ยวนี้อัตราดอกเบี้ย 20 มันก็หายไปบ้างแล้วนะ”

ในทัศนะของชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่ดี เพราะชาวบ้านมีโอกาสในการกู้เงิน เพื่อนำมาลงทุนสำหรับประกอบอาชีพได้ ด้วยเงินทุนและดอกเบี้ยที่ไม่แพง และสามารถนำดอกผลที่ได้ก็กลับคืนมาเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมภายในหมู่บ้านอีกเช่นเดิม

จุดอ่อนของกองทุนหมู่บ้าน คือปัญหาของชาวบ้านไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามได้ดังเช่นระเบียบปฏิบัติการผ่อนชำระคืนทุกเดือน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถลงทุนอะไรได้เต็มที่ เป็นปัญหาทางเทคนิคที่ต้องได้รับการแก้ไขต่อไป การกำหนดให้มีการค้ำประกันนั้นเป็นการกีดกันคนบางประเภท เช่น คนจนหรือคนที่ขาดโอกาสในครั้งนี้อาจไม่สามารถที่จะหาคนมาค้ำประกันได้ อันเนื่องมาจากคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มีฐานะยากจน ทำให้ไม่ได้รับเงินกู้ในที่สุด เนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับฐานะ อาชีพ และการคืนเงินให้ตรงตามเวลา มากกว่าที่จะตระหนักถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของเงินกองทุนหมู่บ้าน ในการช่วยเหลือให้ประชาชนมีอาชีพที่สามารถหล่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว

2) กองทุนหมู่บ้านหาดวอนนภา

ชุมชนหาดวอนนภาได้รับทราบข่าวเรื่องกองทุนหมู่บ้าน คล้ายกับชุมชนที่ผ่านมาโดยการแจ้งข่าวของทางเทศบาล ตำบลแสนสุขด้วยรถยนต์ที่ประกาศกระจายเสียงตามที่ตั้งต่าง ๆ ในชุมชนในเดือนพฤศจิกายน 2544 กำหนดให้มีการประชุมและชาวบ้านมาร่วมประชุมเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 150 คน และชาวบ้านได้สมัครสมาชิกทั้งหมด 96 ราย ได้รับการช่วยเหลือชี้แจงขั้นตอนในการดำเนินงานจากจังหวัดและ เทศบาล ผู้กู้เงินทุกคนต้องสมัครสมาชิกรวมกันจะต้องซื้อหุ้น หุ้นละ 10 บาท เป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 10 หุ้นเป็นเงิน 100 บาท และต้องเสียค่าสมาชิก 20 บาทต่อคน คุณสมบัติของคนที่สมัครสมาชิกได้นั้น จะต้องมียี่สิบในทะเบียนบ้านหาดวอนนภาไม่น้อยกว่า 2 ปี นั้นหมายถึงผู้ที่กู้เงินได้ต้องเป็นคนในพื้นที่และอยู่มาเป็นเวลา 2 ปีขึ้นไป

การคัดเลือกคณะกรรมการ การประชุมสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน มีการเสนอชื่อกรรมการในแต่ละตำแหน่งจากผู้ที่มีความเชื่อถือในชุมชนให้สมาชิกยกมือรับรอง ได้กรรมการทั้งสิ้น 15 คน เป็นผู้ชาย 9 คน ผู้หญิง 7 คน คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกรรมการ คือ มีความน่าเชื่อถือ (มีฐานะค่อนข้างดี) ชื่อเสียงดี เสียสละ มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง ชายและหญิงมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นกรรมการไม่แตกต่างกันเหมือนชุมชนที่ผ่านมา ซึ่งยังคงถูกชี้นำจากผู้มีบารมีหรือผู้ที่เป็นตัวแทนอำนาจของผู้นำท้องถิ่นในการปล่อยกู้ว่าที่เข้าแทรกแซงครอบงำได้ หลังจากทำงานไปประมาณ 5 เดือน เลขานุการกองทุนหมู่บ้านขอลาออกเนื่องจากย้ายไปอยู่ที่จังหวัดอื่น จึงมีการแต่งตั้งสมาชิกคนหนึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ขาดไป ผู้ที่เป็นประธานของกองทุนหมู่บ้าน (มีบิดาเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน ขณะนี้ดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาอาวุโส ให้กับนายกเทศมนตรี) ได้รับการรับรอง จาก

รองนายกเทศบาล และจากที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นลูกอดีตผู้ใหญ่บ้านจึงรับรองให้ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีวาระ 2 ปี ผลกำไรร้อยละ 10 ที่ได้จากการออกเงินกู้ จะนำมาแบ่งให้คณะกรรมการเมื่อครบวาระจึงมีได้นำเงินมาทำประโยชน์ให้กับชุมชน เพราะถือว่าเป็นค่าเสียเวลาของคณะกรรมการ

คณะกรรมการมีการกำหนดเงื่อนไขในการกู้เงิน สมาชิกที่ต้องการกู้เงินจะต้องหาคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือ (มีฐานะการงานมั่นคง) อย่างน้อย 2 คน เพื่อทำการค้ำประกัน และคนค้ำประกันนี้จะต้องไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเดียวกัน ทำสัญญาการกู้เงินในวันที่ 5 ของทุกเดือน หลักฐานที่ต้องใช้ คือ สำเนาทะเบียนของผู้ค้ำ 2 ชุด สำเนาทะเบียนบ้านของผู้กู้ 1 ชุด เปิดบัญชีธนาคารออมสิน โดยมีคณะกรรมการร่วมพิจารณา 3-5 คน เป็นอย่างน้อย กำหนดให้วงเงินการให้กู้ไม่เกิน 20,000 บาทต่อครั้ง คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านกำหนดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน (12 บาทต่อปี)

การผ่อนชำระจะกำหนดชำระเป็นรายเดือน เหมือนชุมชนอื่น ๆ ในเทศบาลแห่งนี้ จำนวนดอกเบี้ยจะลดลงตามจำนวนเงินต้นที่ได้ชำระไปแล้วตามรูปแบบการผ่อนชำระแบบธนาคาร เช่น ในเดือนแรกจ่าย 1,870 บาท เดือนที่สองจ่าย 1,853 บาท เป็นต้น นำเงินมาคืนในทุกวันที่ 10 ของเดือน สามารถกู้ต่อได้เมื่อชำระครบตามจำนวนเงินที่กู้ไปแล้วนั้นและต้องรออีก 1 เดือน ก่อนที่จะกู้เงินได้ในครั้งต่อไป จะเห็นว่าชุมชนนี้ไม่ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการกู้มากนักกว่าจะไปทำอะไรตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งส่วนใหญ่拿去เงินไปเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำประมง จัดซื้อเครื่องมือ และการแปรรูปสัตว์น้ำ ทั้งยังเป็นทุนสำหรับขายของให้กับนักท่องเที่ยวขายหัด รวมถึงเป็นค่าเล่าเรียนบุตรโดยมิใช่เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับปัจจัยการผลิต แต่เป็นเหมือนบ่อน้ำของชุมชนมาต่อแขนขาให้ชุมชน หากแต่บางส่วนยังนิยมกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยโหด โดยเฉพาะผู้ที่ไม่สามารถกู้เงินจากกองทุนได้เฉพาะไม่ได้รับอนุมัติ รวมถึงเป็นคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาโดยมิได้ย้ายทะเบียนบ้านจะไม่มีสิทธิขอกู้แต่อย่างใด

ขั้นตอนการก เงินในเบื้องต้นของการกู้เงินนั้น มีการแสดงเจตจำนงโดยนำไปขอกู้เงินจากคณะกรรมการไปลงรายละเอียดให้ถูกต้อง หลังจากนั้นนำเอกสารที่ระบุในข้างต้นเพื่อการกู้มาส่งให้ครบ นำมายื่นให้คณะกรรมการก่อนวันที่ 5 ของทุกเดือน พร้อมกับต้องมีลายเซ็นของผู้ค้ำประกัน 2 คน และพยานอีก 2 คน ในเอกสารให้เรียบร้อยก่อนด้วยผู้ที่ได้รับเงินกู้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะดี หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องหาคนที่มีความดี นำเชื่อถือมาเป็นผู้ค้ำประกัน และต้องเป็นผู้ที่ทำมาหากินสุจริต ในเบื้องต้นอนุมัติเงินกู้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2545 จำนวน 8 ราย วงเงินให้กู้ 20,000 บาท ต่อราย ผู้ที่ได้รับการอนุมัติเงินกู้มีอาชีพค้าขาย 5 ราย ประมง 1 ราย เลี้ยงกุ้ง 1 ราย และมีอาชีพรับจ้าง 1 ราย (เป็นลูกจ้างประจำในมหาวิทยาลัยบูรพา กรณีนี้อนุมัติเงินกู้จำนวน 20,000 บาท แต่ต้องแบ่งให้กับน้องที่ยื่นขอกู้อีกหนึ่งคน 10,000 บาท เนื่องจากอาศัยอยู่ในบ้าน

หลังเดียวกัน คือ เป็นญาติกัน จึงกู้ได้เพียง 1 คน) อนุมัติเงินกู้ครั้งที่สองเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2545 จำนวน 6 ราย วงเงินกู้ 20,000 บาท มีอาชีพค้าขายจำนวน 3 ราย อาชีพประมงจำนวน 2 ราย และอาชีพรับจ้างจำนวน 1 ราย จะเห็นว่าการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนี้เชื้อต่อคนมีฐานะและใกล้ชิดพวกพ้อง คนที่ไม่มีฐานะไม่มีโอกาสเข้าถึงกองทุนหมู่บ้าน และไม่พบว่ามีปัญหาในการผ่อนชำระคืนเงินกองทุนหมู่บ้านแต่อย่างไร

การวิเคราะห์การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน

การเตรียมความพร้อมของกองทุนหมู่บ้าน เทศบาลได้อิงระเบียบข้อบังคับฉบับสำหรับใช้ในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน ระเบียบข้อบังคับมีข้อกำหนดในเรื่องต่อไปนี้ คือ ข้อบังคับเกี่ยวกับสมาชิกภาพ (การเข้าเป็นสมาชิก การลาออก การฝากเงินออม การถือหุ้น ค่าธรรมเนียม และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก) ข้อบังคับเกี่ยวกับการรับเงิน การจ่ายเงินของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ข้อบังคับเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน และชำระเงินกู้ยืมและ ข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีของกองทุน วิธีการกำหนดระเบียบข้อบังคับ กำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและประชาชนในหมู่บ้านร่วมกันกำหนดขึ้น

ระเบียบกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งก่อตั้งเพื่อส่งเสริมและสร้างนิสัยการอดออมเสียสละเอื้ออาทรเป็นไปด้วยความคล่องตัว มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวมจึงเห็นสมควรกำหนดระเบียบการเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านไว้ให้ชัดเจน รวมถึงวัตถุประสงค์ของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

นโยบายของรัฐบาล เกี่ยวกับโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนพบว่าประชาชนในชุมชนแสดงความยินดีด้วย และมีความพอใจมาก หากแต่ในช่วงแรก ๆ จะรู้สึกไม่ชอบสักเท่าไรเพราะเรื่องเงินกองทุน 1 ล้านยังไม่ได้ทำการโอนมาให้ชุมชนเลย ประมาณ 6 เดือนเงินที่ได้มีการโอนเข้าชุมชนและมีการเข้าใจผิดเกิดขึ้นในปัจจุบันประชาชนในชุมชนก็เริ่มดำเนินการบริหารจัดการดีขึ้นเป็นลำดับ หากแต่ยังไม่เป็นรูปกระทำที่เห็นเด่นนักเพราะการปล่อยเงินกู้แก่สมาชิกได้ไม่นานนัก ทั้งยังมีปัญหาอุปสรรคในการกู้เงินกองทุนไม่ว่าจะเป็นระเบียบปฏิบัติและความพร้อมของชุมชนเมือง

คณะกรรมการหมู่บ้านชุดปัจจุบัน ได้มีการบริหารจัดการ ประสานและคณะกรรมการไม่ค่อยมีการประชุมกันพร้อมเพรียงสักเท่าไร เพราะแต่ละคนมีภาระหน้าที่ทางธุรกิจและการทำงานส่วนตัว จึงทำให้กองทุนไม่ก้าวหน้ามากนักและอีกอย่างเป็นการปล่อยเงินกู้ล่าช้า มีการคัดเลือกสมาชิกเป็นตามระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการเขียนไว้ สามารถที่ติดตามเร่งรัดได้ทุกขณะหากมีเหตุที่ทำให้การกู้มีปัญหา ส่วนมากสมาชิกจะนำเงินไปใช้จ่ายฉุกเฉินหรือลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่มีการเพิ่มธุรกิจใหม่ๆ หากมีก็เป็นลักษณะอุปถัมภ์เสริมในการประกอบอาชีพ เช่น อวน หรือ

ตาข่ายในการทำประมงน้ำเค็มเท่านั้น ผลกระทบของกองทุนหมู่บ้านต่อชุมชนนั้น สมาชิกในชุมชนยังสมัครเป็นสมาชิกกองทุนไม่ครบทุกหลังคาเรือน ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 48 % ของหลังคาเรือน จึงทำให้เงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทยังไม่ประสบความสำเร็จและประชาชนในชุมชนที่เดือดร้อนจริงๆ จะเป็นคนยากจนและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน ไม่มีโอกาสสมัครเป็นสมาชิกกองทุนได้ เพราะคุณสมบัติตามข้อบัญญัติไม่ครบตามที่คณะกรรมการตั้งไว้ และยังไม่สามารถกู้เงินกองทุนได้

การกู้ยืมของสมาชิกส่วนมากนำไปซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการจับปลาทะเล จึงทำให้แยกออกได้เห็นเด่นชัดในผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่ได้เท่าที่ควรเพราะมีปัจจัยด้านอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น จับปลาในฤดูมรสุม ฤดูฝน ฤดูวางไข่จับได้มากน้อยต่างกัน การกู้เงินในการประกอบอาชีพอยู่แล้ว หากต้องการใช้บริการอยากจะถูกเฉย ๆ เพราะรัฐบาลมีโครงการนี้จึงใช้บริการดีกว่าไปกู้ธนาคาร เพราะกู้กองทุนดอกเบี้ยถูกกว่า รวมถึงเงินนอกระบบในชุมชน

จำนวนเงินที่ได้จากการกู้กองทุน สมาชิกเมื่อมีความเดือดร้อนหรือเหตุจำเป็นที่จะต้องใช้เงินสดก็สามารถกู้กองทุนได้ทันที โดยทางกองทุนจะมีเงินสดสำรองไว้ให้สมาชิกกู้ยืมเป็นกรณีพิเศษ เงินกองทุนที่ให้กู้ยืมไม่เพียงพอที่จะให้สมาชิกกู้เมื่อมีจำนวนสมาชิกกู้พร้อมกันภายในเดือนเดียวกันเช่น 1 เดือนกู้ 30 คนก็ไม่สามารถกู้ได้ ต้องเดือนละ 15 คนและเงินที่ให้กู้แต่ละรายน้อยเกินไปคือกำหนดเพดานการกู้ไว้สูงสุด 20,000 บาทเท่านั้น แต่ควรขยายพิจารณาตามศักยภาพของอาชีพเป็นหลักและความจำเป็น เพราะอาชีพบางอาชีพต้องใช้เงินในการลงทุนทำอาชีพมากกว่า 20,000 บาท

การทำกิจการอย่างถูกวิธีของผู้กู้ การเกิดกองทุนหมู่บ้านพบว่าช่วงตอนแรกเริ่มก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเมื่อประมาณต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2544 เหตุที่จัดตั้งล่าช้าเพราะชาวบ้านในชุมชนไม่ค่อยทราบข่าวเกี่ยวกับนโยบายนี้ของรัฐบาล พอมีทางเทศบาลมาแนะนำจึงตั้งกองทุนสำเร็จพร้อมกับเขียนข้อบังคับระเบียบกองทุนเป็นที่เรียบร้อยพร้อมกับรับสมาชิกกองทุน ระบบการบริหารกองทุน พบว่ามีระบบการจัดการที่ดี มีการแสดงยอดของบัญชีตามที่คณะกรรมการได้เขียนข้อบังคับไว้ในการนำสมาชิกเข้ารับการโอนเงินเข้าบัญชีของสมาชิกที่ธนาคารออมสิน พร้อมกรอกเอกสารให้ทุกคน ประกอบกับหมู่บ้านอยู่ใกล้เขตเทศบาลเมืองที่เป็นเทศบาลในเขตแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้เอื้อต่อเศรษฐกิจมีความสามารถพัฒนาต่อไปได้ การเกิดองค์กรเครือข่ายของการเรียนรู้ พบว่าชุมชนเป็นสังคมค่อนข้างเป็นสังคมเมือง ประชาชนค่อนข้างที่จะมีฐานะแตกต่างกันอย่างมาก ซึ่งไม่ค่อยมีการสร้างองค์กรเครือข่ายของกองทุนหมู่บ้าน เพราะประชาชนไม่เดือดร้อนอะไร ส่วนคนที่เดือดร้อนจริงๆ จะเป็นพวกประชากรแฝงที่อพยพมาจากต่างถิ่นไม่มีฐานทางเศรษฐกิจ และไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน

เงินที่ผู้กู้ชำระคืน ผู้กู้ที่ยืมเงินจากกองทุนชุมชนเขาสามมุข ที่นำไปลงทุนในกิจการต่างๆ เมื่อถึงวันครบกำหนดชำระคืน ผู้กู้ก็จะนำเงินมาส่งคืนให้กับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ครอบคลุมตามกำหนดในสัญญาที่ได้ทำไว้กับกองทุนทุกคน คุณสมบัติของผู้กู้เป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งก่อนการปล่อยกู้ทางคณะกรรมการได้ตรวจสอบภูมิหลังและความเป็นอยู่ของผู้กู้ เพื่อดูถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการที่ขอกู้มากกว่า ที่จะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน จากนั้นจึงลงมติในที่ประชุมในเสียงกึ่งหนึ่งจึงอนุมัติให้กู้ได้ ซึ่งผู้ได้รับการอนุมัติให้กู้ก็เป็นไปตามข้อกำหนดในระเบียบกองทุนหมู่บ้านที่วางกรอบกว้าง ๆ เท่านั้น

ระเบียบกองทุนหมู่บ้าน การจัดทำระเบียบกองทุน เกิดขึ้นจากความร่วมมือของทางรัฐ ซึ่งได้แก่ ทางเทศบาลและการประชาคมของชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้าน ดังนั้น ในการร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้านขึ้นมาสใช้ในการบริการกองทุนหมู่บ้านถือเป็นเรื่องที่เหมาะสมและสมควรที่จะนำไปปฏิบัติจริง หลังจากการใช้ระเบียบกองทุนนี้ไปได้ 9 เดือนแล้วอาจต้องมีการประชาคมกันอีกครั้ง เพื่อปรับปรุงในระเบียบบางข้อที่ไม่เหมาะสมและที่เห็นควรที่จะต้องปรับปรุงต่อไป คำอธิบายแนะนำวิธีการบริหารกองทุนหมู่บ้านกระบวนการบริหารกองทุนชุมชน ได้รับการประสานงานร่วมกันระหว่างเทศบาลชุมชนใกล้เคียง ในการแนะนำและอธิบายวิธีการบริหารกองทุนในช่วงแรก จากนั้นทางคณะกรรมการกองทุนได้มีการทำงานที่เป็นระบบมีการเรียนรู้งานซึ่งกันและกัน จึงสามารถช่วยในการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านเป็นไปอย่างมีหลักเกณฑ์และเป็นระบบสามารถที่จะตรวจสอบ ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนชุมชน ชาวบ้านในชุมชนเห็นความสำคัญกับเงินกู้ของรัฐบาล และได้ขอกู้เงินโดยดูจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ได้แก่ การเข้าร่วมประชาคมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการและร่างระเบียบกองทุน และให้ความร่วมมือในการขอกู้เงิน เพื่อนำไปประกอบอาชีพและเพื่อนำไปพัฒนาอาชีพของตนเองให้ดียิ่งขึ้น นโยบายการอนุมัติให้กู้เป็นไปตามกฎระเบียบของกองทุนและยึดหลักศักยภาพของผู้กู้มากกว่า โดยมีได้เน้นถึงวัตถุประสงค์ที่ขอกู้มากนัก รวมถึงวงเงินกู้ที่จะอนุมัตินั้นเหมาะสมกับกิจการที่จะทำด้วย และการอนุมัติต้องเป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน

การประชุมคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการจะจัดการประชุมในทุกวันพุธที่สองของเดือน หรือประชุมทุกครั้งที่มีเรื่องเร่งด่วน และในการประชุมจะมีการจดบันทึกวาระการประชุมอยู่เสมอ และจะทำการสรุปติดประกาศไว้ให้ประชาชนและผู้กู้ทราบเพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการประชุมครั้งต่อไป จำนวนผู้กู้ ในปัจจุบันยอดการปล่อยเงินกู้ล่าสุดเดือนสิงหาคม มีจำนวนผู้กู้ที่กู้ไปแล้ว 46 ราย เป็นจำนวนเงิน 1,636,000 บาท ในการปล่อยเงินกู้ในครั้งต่อไป จะใช้จำนวนเงินที่ผู้กู้นำมาชำระเป็นยอดในการปล่อยกู้ครั้งต่อไป ส่วนในเรื่องความพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานกองทุนชุมชนนั้น ประชาชนพอใจกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน เพราะทำให้ชาวบ้านได้รับเงินทุนมาหมุนเวียนในกิจการของตนเองในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ และยังทำให้ชาวบ้าน

ได้พบปะสังสรรค์กันมากขึ้น แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติการกู้ยืมโดยเฉพาะคนยากจน และไม่มีคุณสมบัติที่คณะกรรมการกำหนด คืออยู่ไม่ครบ 2 ปีหรือไม่มีทะเบียนบ้านในเขต จากลักษณะดังกล่าวเสมือนเอื้อให้กับคนที่มีฐานะ

ส่วนในเรื่องของจำนวนทุนสะสมของชุมชน จะมีเพิ่มขึ้นตลอดในช่วงที่ผู้กู้นำเงินมาชำระ ซึ่งถ้าไม่มีการปล่อยกู้ในเดือนนั้น เงินที่ได้ก็จะสะสมไว้เป็นทุนสะสมของกองทุนแต่เมื่อมีการปล่อยกู้เงินที่สะสมไว้นั้น จะเริ่มลดลงไปตามจำนวนที่คณะกรรมการได้ปล่อยกู้ไป แต่ในส่วนของดอกเบี้ยที่ทางกองทุนได้รับจากการปล่อยกู้นั้น ยอดในเดือนสิงหาคม มียอดรวม 8,773.27 บาท เพราะในเดือนสิงหาคมมีการปล่อยกู้ไป

ในการขยายกิจการของผู้กู้ในชุมชนมีน้อยมาก เพราะชาวบ้านมักนำเงินที่ได้ไปหมุนเวียนในกิจการมากกว่า แต่มีบางรายเช่น การนำไปขยายการเลี้ยงหอย และการซื้ออุปกรณ์สำหรับบริการต่าง ๆ จากโครงการขอกู้ของชาวบ้าน มักจะไม่ได้นำไปทำกิจการอื่นนอกเหนือจากที่ตนได้มีประสบการณ์อยู่แล้ว ส่วนมากจะใช้ในการเพิ่มทุนในกิจการของตนเองมากกว่า เพราะวัตถุประสงค์ที่ผู้กู้เงินไปนั้น มักจะนำไปขยายมิใช่ทำอาชีพที่แตกต่างไปจากเดิมที่มีได้มุ่งหวังเพิ่มมูลค่า แต่เป็นการเกื้อหนุนการประกอบอาชีพเดิม สำหรับการรับชำระหนี้ของผู้กู้ในการส่งคืนเงินกู้ของกองทุนชุมชนจะมีการส่งคืนเงินกู้ภายในวันที่ 10 ของทุกเดือนไม่มีวันหยุด เพราะว่าที่ทำการกองทุนเป็นที่รู้จักกันเองของประชาชนในชุมชน เมื่อถึงวันครบกำหนดผู้กู้จะมาส่งเงินกู้ได้ครบ บางกรณีอาจต้องกู้ยืมเงินนอกระบบมาผ่อนชำระแทนในลักษณะของการหมุนเวียน

กองทุนหมู่บ้านมีศักยภาพและความสามารถในการเติบโตได้จากการบริหารเงินกองทุน 1 ล้านบาท เพราะจากการดำเนินงานครบ 1 ปี ทุนสะสมของหมู่บ้านมีมากเพียงพอที่จะปล่อยกู้ได้ตลอดเวลา ซึ่งคนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับกองทุนในระดับที่ดีและให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างดี เนื่องจากประชาชนในชุมชนได้ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านส่วนหนึ่งคณะกรรมการบางคนจะไม่เคยเข้ามาทำงาน เมื่อเกิดกองทุนหมู่บ้านขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้ระบบการบริหารงานอย่างเป็นระบบเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงผู้ที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการกองทุน แต่เป็นคณะกรรมการชุมชนเองที่ยังได้รับความรู้ในการทำงานไปด้วย เพราะถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญในชุมชนที่จะนำพาความเจริญเข้าชุมชน ดังนั้นการเรียนรู้จึงถือเป็นเรื่องที่สำคัญ รวมถึงชาวบ้านในชุมชนเองก็ยิ่งเกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้อาจจะเกิดขึ้นโดยคนที่อยู่ในชุมชนและมีไม่รู้จัก ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ก็คือ คนในชุมชนเรียนรู้ความรู้เกี่ยวกับกองทุน เรียนรู้หน้าที่ที่มีต่อกองทุน เรียนรู้ที่จะมีส่วนร่วมในชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กระบวนการเรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทำให้ในชุมชนได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ร่วมกัน

รูปลักษณ์ภายหลังกองทุนหมู่บ้านเข้ามา

เมื่อกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเข้ามาแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนว่าเป็นเสมือนบ่อน้ำของชุมชนที่จะมีเงินตราเข้ามาในการลงทุนประกอบอาชีพ หรือผ่อนคนลายภาระหนี้สินให้กับชาวบ้าน ทุกคนต่างยินดีปรีดา ก่อให้เกิดการพัฒนาและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตภายหลังจากทุนนิยมเข้ามาก่อนแล้ว ชุมชนได้เปลี่ยนไปตามกระแสทุนนิยม โดยเฉพาะเป็นชุมชนเขตเมือง ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงมีความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ที่ประกอบอาชีพกับการทำประมงพื้นบ้าน ส่วนหนึ่งคือ ชุมชนยังมีทุนที่เข้มแข็ง ร้อยรัดระหว่างสมาชิกในการทำประมง หากแต่ต้องเกือหนุนกัน ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันอยู่ตลอด มิฉะนั้นจะไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้ ผิดกับอาชีพอื่น ๆ ทั้งชุมชนประมงพื้นบ้านยังมีความเป็นเครือญาติที่ผูกพันสืบต่อกันมา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ชุมชนจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้ทันยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทุนนิยม โดยเฉพาะเขตเมือง เมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาสิ่งหนึ่งคือ มีทุนเงินตราที่ได้เข้ามาช่วยเหลือ และยังสร้างความรู้

ความรู้ความสามารถของผู้กู้และครอบครัว รวมทั้งประสบการณ์ในการประกอบอาชีพของผู้กู้มีมากเพราะได้ทำอาชีพนั้นมาเป็นระยะเวลาหลายปีแล้ว จึงอาศัยความชำนาญในการประกอบอาชีพซึ่งว่าเป็นลักษณะเด่นของผู้กู้ในชุมชนนี้ แต่ผู้วิจัยก็พบข้อด้อยในเรื่องนี้ด้วยก็คือแนวความคิดการทำอาชีพยังเป็นแบบเก่าอาศัยความชำนาญตามแบบบรรพบุรุษที่ทำต่อ ๆ กันมาเป็นหลัก ไม่มีการนำเทคนิควิธีใหม่ ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับปรุงมากนัก ซึ่งอาจจะทำให้มีการลงทุนน้อยกว่าแต่ผลผลิตคุ้มค่าน่ากว่าที่ทำอยู่

หนี้สินของผู้กู้ในระบบธนาคาร ผู้กู้บางรายก็เป็นสมาชิกในระบบการกู้เงินธนาคารเช่นกัน แต่ส่วนใหญ่การกู้ยืมเงินธนาคารมักจะกู้ไปเพื่อซื้อบ้านมากกว่า แต่ก็มีบางส่วนที่กู้ยืมมาเป็นทุนสำรองในการดำเนินธุรกิจแต่ก็มีบางส่วนเท่านั้น เพราะคนในชุมชนก็ไม่ได้ลงทุน กิจการใหญ่โตเท่าใดนัก ส่วนหนี้สินของผู้กู้ในระบบนายทุนนอกระบบ ผู้กู้ที่มีการกู้ยืมกับนายทุนนอกระบบในชุมชนนั้นมียู่มากมาย มีนายทุนหลายคนปล่อยเงินกู้ให้กับชาวบ้าน และคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงคือร้อยละ 20 บาทต่อเดือน ซึ่งทำให้ชาวบ้านประสบกับปัญหาในการชำระคืน ได้แต่หาเข้ากินค่าและทำงานส่งดอกเบี้ยไปวัน ๆ เท่านั้น

อาชีพหลักของผู้กู้ ส่วนใหญ่จะเป็นการทำประมงมากกว่าเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ติดทะเลกัน ผู้กู้ในชุมชนบางรายมักจะประกอบอาชีพในการค้าขายซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง ถึงแม้ว่าจะมีรายได้ไม่มากนักแต่ก็สามารถอยู่ได้ในสภาวะเศรษฐกิจซบเซาในหมู่บ้านได้ รายได้ของครอบครัวผู้กู้ส่วนใหญ่จะเป็นรายได้ที่ร่ผลผลิตมากกว่ารายได้ประจำ เช่นการออกเรือหาปลา การเลี้ยงหอยนางรม กิจการที่ผู้ดำเนินการอยู่จะเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับผู้กู้เป็นอย่างดี

รายได้ส่วนใหญ่จะมีเข้ามาในครอบครัวเป็นรายเดือน แต่มีบางครอบครัวที่มีเข้ามาเป็นปีเพราะทำการเกษตรและการประมง

ประสบการณ์ในการดำเนินกิจการของผู้กู้บางราย ได้รับการสืบทอดกันมาของครอบครัวมาตั้งแต่เกิดแล้ว เช่นการประมงพื้นบ้าน ดังนั้นย่อมมีประสบการณ์ในการทำงานตลอดชีวิตแน่นอน ถ้ามองในด้านตรงกันข้ามคนเริ่มที่จะเรียนรู้ได้ไม่กี่ปีก็ยิ่งถือได้ว่ามีประสบการณ์ แต่ประสบการณ์บางครั้งก็ไม่ได้สามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน เพราะยังต้องอาศัยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย ไม่เป็นที่ยึดติดกับสิ่งเก่า ๆ มากไป การใช้เงินกู้ในการพัฒนากิจการของผู้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน อาชีพธุรกิจส่วนตัว ซึ่งได้แก่ การบริการ การเลี้ยงสัตว์ เงินที่ได้กู้ยืมมาจากกองทุนผู้กู้ส่วนใหญ่นำมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในกิจการ หรือบางส่วนอาจไปซื้ออุปกรณ์ในการทำงานเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ ซึ่งทำให้รายได้ของกิจการมีเพิ่มมากขึ้น อาชีพค้าขาย ผู้กู้ที่มีอาชีพค้าขาย จะนำเงินนี้ไปซื้อสินค้าเข้าร้านและเหลือบางส่วนไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในกิจการ

ในการดำเนินงานของผู้กู้ยังคงยึดติดกับการอาชีพในรูปแบบเดิมมากกว่า เพราะไม่กล้าหรือมีความเสี่ยงที่จะมีวิธีใหม่มาใช้กลัวว่าจะทำให้เสียเวลาและอาจจะทำให้ได้ผลลัพธ์ออกมาได้ไม่ดีเหมือนเดิม ปัจจุบันก็มักจะเป็นการประมงมากกว่าและในส่วนที่ขยายกิจการและประสบความสำเร็จนั้นเราพบว่าทำให้ผู้กู้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น จึงถือว่าเป็นช่องทางในการขยายธุรกิจได้มากขึ้น ผู้กู้ยังไม่มีเทคนิคใหม่ ๆ ในการนำมาทดแทนการผลิตในแบบเดิมเลย เพราะผู้กู้มีประสบการณ์ในการทำในรูปแบบเดิมมาเป็นเวลานาน และยังเป็นวิธีที่ทำให้ได้รายได้ ผู้กู้จึงไม่คิดที่จะปรับปรุงหรือหาวิธีการใหม่ ๆ หลังจากที่ได้รับเงินไปใช้ในการประกอบอาชีพของตนเองเป็นระยะเวลาหลายเดือน ผู้กู้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยดูได้จากการใช้จ่ายใช้สอยในการซื้อสินค้าในร้านค้า รวมถึงการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้กู้บางรายไม่มีรถจักรยานยนต์ แต่หลังจากได้มีการทำอาชีพที่ได้รับเงินจากการจัดสรรนี้ไปทำให้มีใช้เป็นคนของตนเอง

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในชุมชน มีพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาตนเองมาตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าจะมีการประกอบกิจการใดก็ตามก็ย่อมที่จะมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองอยู่เสมอ แต่ในปัจจุบันอาจจะต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้นเพราะความเจริญด้านวัตถุทำให้ชาวบ้านต้องเริ่มมีการไม่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองมากนัก จะไปจ้างคนมาทำงานหรือไม่ก็ไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปมากกว่าที่จะทำเอง ในชุมชนมีผู้ที่เป็นสมาชิกกองทุนชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็มีผู้จำนวนไม่มากนัก จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นถึงสภาพของผู้กู้ในการประกอบกิจการได้ง่ายขึ้น เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่ก็มีพอกิน แต่บางชุมชนผู้ขอกู้ก็ไม่สามารถกู้ได้ ด้วยเหตุผลและระเบียบที่กำหนดไว้

จุดเด่นกองทุนหมู่บ้าน

คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารกองทุน และรับรู้ความเคลื่อนไหวของชุมชนเป็นทุนในการเสริมเพื่อประกอบอาชีพมีเงินทุนหมุนเวียน ประสบการณ์ของคนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวมาก่อนจึงได้อาศัยประสบการณ์ในการช่วยพัฒนาไปสู่ความสำเร็จ คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน แต่ที่เป็นปัญหาแก่ทุนชุมชนจนแทบจะไม่มีร่องรอยปรากฏให้เห็นได้อีก เพราะคนในชุมชนยังมีสภาพเป็นลูกหนี้ของธนาคารและนายทุนเงินกู้ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูง

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

กองทุนหมู่บ้านมีเสียงสะท้อนต่อสังคม ว่าต้องการให้เป็นแกนกลางในการสร้างสรรค์สังคม เศรษฐกิจของชุมชน จึงควรมีกระบวนการในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างแท้จริง คือ ควรจะมีการให้ชาวบ้านเข้ามารับรู้ถึงบทบาทในฐานะผู้กู้ และต้องชำระเงินตามที่ได้ตกลงไว้ กระบวนการนี้เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างเอกภาพ คือ ให้ชาวบ้านตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนต่อสังคมโดยรวม และสถาบันการเงินควรจะทำหน้าที่เป็นที่พึ่งและที่ปรึกษาทางการเงินให้คนในหมู่บ้านได้

เมื่อกองทุนดำเนินการมาแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่งและประสบปัญหาซึ่งทางคณะกรรมการกองทุนชุมชน หาทางแก้ไขโดยต้องการเปลี่ยนแปลงระเบียบข้อกำหนดของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่วาระระเบียบของกองทุนใดจะแก้ไขได้ต้องดำเนินการกว่า 1 ปี เสนอให้มีการเปิดให้กู้ยืมในวงเงินกู้ที่เพิ่มขึ้นอีกสำหรับบ้านที่มีกิจการลงทุนสูง เพื่อให้เหมาะสมกับกิจการและความต้องการของประชาชน หรือเพิ่มขึ้นใน 1 บ้านได้กู้มากกว่า 1 คน ควรมีการจัดตั้งองค์กรในกลุ่มผู้กู้และคณะกรรมการบ้าง เพื่อสร้างความสามัคคีในกลุ่มชาวบ้าน และเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เพราะผู้กู้หรือสมาชิกบางรายยังไม่กล้าที่เข้ามาปรึกษาหารือในเรื่องของการกู้เงินหรือแม้แต่การขอคำปรึกษาจากคณะกรรมการในการชำระเงินกู้ ถ้าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านสร้างความกระชับมิตรที่ดีระหว่างกันได้

การนำเงินกู้ไปพัฒนากลุ่มอาชีพของแม่บ้านและพ่อบ้าน เพื่อที่จะให้เกิดการพัฒนาสินค้าของกลุ่มให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคมากขึ้น ทางหน่วยงานของรัฐควรจะเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนให้ความรู้ในการประกอบกิจการของกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีรายได้และก่อให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น

เสียงสะท้อนจากชุมชน

จากการพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนหาดวอนนภาพบว่า มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ไม่สนใจกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เนื่องจากมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเป็นหนี้ และอีกจำนวนหนึ่งพบว่าเงินที่ให้กู้มีน้อยเกินไปกว่าจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในอาชีพของตนได้ การกำหนดอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 12 ต่อปี เหมือนกันทุกชุมชน จะเห็นว่าสูงกว่าในเขตชนบทเกือบเท่าตัว แต่ชาวบ้านก็ไม่มีส่วนกำหนดได้ การกำหนดหลักเกณฑ์ต้องผ่อนชำระทุกเดือน อาจก่อให้เกิดปัญหาในการชำระคืน

ประโยชน์ที่ได้จากการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านนั้น ช่วยให้ชาวบ้านลงทุนเพื่อประกอบอาชีพของตนเองได้ส่วนหนึ่ง อีกจำนวนหนึ่งเห็นว่าสามารถนำเงินไปชำระหนี้ในระบบได้ ทั้งยังมีเงินเหลือสำหรับไปลงทุนค้าขายเล็ก ๆ น้อยได้อีกด้วย ที่เห็นพ้องต้องกันคือ ดอกเบี้ยมีราคาสูงกว่าที่เคยกู้มา

เสียงเรียกร้องเพื่อปรับปรุงโครงการ เนื่องจากการดำเนินนโยบายในรูปลักษณะนี้ค่อนข้างจะเป็นเรื่องใหม่ มีปัญหาอุปสรรคที่ชาวบ้านในชุมชนคิดว่าชาวบ้านน่าจะปรับเปลี่ยนมีดังนี้คือ

1. วงเงินที่ให้กู้มีน้อยเกินไปกว่าจะประกอบอาชีพประมงได้
2. กลุ่มการปกครองเดียวกัน เช่น มีความหลากหลายและมีความต้องการในการใช้เงินในแต่ละอาชีพต่างกันในแต่ละชุมชน จึงควรที่จะให้มีการกู้เงินข้ามชุมชนได้ โดยพิจารณาจากความต้องการในการใช้เงินของธุรกิจนั้น ๆ
3. กรณีที่เป็นคนจน ไม่สามารถหาคนค้ำประกันได้ ควรจะมีมาตรการในการช่วยเหลือด้านนี้ด้วยการปล่อยกู้ร้อยละรายโดยเฉพาะคนจน แทบไม่มีโอกาสหรือไม่มีโอกาสด้วยซ้ำ
4. ไม่ควรที่จะบังคับให้ต้องซื้อหุ้นอย่างต่ำเท่าไร

บทที่ 6

บทสรุป

จากผลพวงการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของชุมชนชนบทไทย ได้มีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนย้าย จากเมืองสู่ชนบทได้ก่อให้เกิดการล่มสลาย ลดทอน คุณค่าของความเป็นคนลงเหลือเป็นเพียงแค่วัตถุเพื่อรอการพัฒนาจากรัฐเท่านั้น ชุมชนถูกย่อยสลายไปตามการพัฒนาทางเศรษฐกิจมากกว่าจะคำนึงถึงศักยภาพที่แท้จริงที่ดำรงอยู่ในชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งรัฐให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าส่วนเกินในระบบเศรษฐกิจ เพื่อการสะสมทุน จากปัญหาดังกล่าว รัฐจึงมีนโยบายให้กองทุนหมู่บ้านเป็นตัวแก้ไขความยากจน สร้างพลังของชุมชนชนบทให้มีทุนทางเศรษฐกิจที่จะช่วยผ่อนคลาย ลดภาระหนี้สินของชุมชนชนบทลง และสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยต่อไป

ในการศึกษาประเมินและวิจัย ผลจากการนโยบายการแก้ไขปัญหาด้วยกองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท ได้ก่อรูปให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของแบบแผนของกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการแบบประชาธิปไตย การกำหนดอัตราดอกเบี้ย การชำระคืน และการนำดอกเบี้ยกลับคืนมาเป็นสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนต่อไป ดังนั้น นอกจากการประเมินแล้ว สิ่งสำคัญจะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีสิทธิมีเสียงที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองได้ด้วยตนเอง โดยรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนในฐานะที่ปรึกษา ด้วยรากฐานขององค์กรชุมชนที่จะพัฒนาไปตามเป้าประสงค์

การที่พัฒนาให้ชุมชนชาวประมงมีความเข้มแข็งในการดำรงอยู่ของอำนาจชุมชน ที่ถูกสลาย สันคลอนจากกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากกองทุนหมู่บ้านที่เป็นเสมือนบ่อน้ำหรือน้ำทิพย์ขจรให้กับคนยากจนในชุมชนชนบทและเมืองแล้ว สำหรับการประมงที่เป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจะสะดุดลงหาก ชุมชนไม่มีอำนาจจัดการประมง ขนาดใหญ่ที่ใช้เทคโนโลยีที่มีเงินทุน รัฐจะต้องทำการมอบอำนาจในการจัดการประมงให้กับชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิ์ครอบครองทรัพยากรที่อาศัยอยู่ในท้องทะเล ที่ชุมชนได้รับมอบจากรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ชุมชนมีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากทะเลที่ชุมชนเป็นเจ้าของ และขณะเดียวกัน ชุมชนก็มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในทะเลอาณาเขตของชุมชน รวมทั้งหน้าที่บริหารและจัดการใช้ประโยชน์จากทะเล ภายใต้เงื่อนไขของการอยู่ดี กินดีของชาวประมงในชุมชน

ดังนั้นเพื่อตอบคำถามการวิจัยที่เป็นการสืบค้นเงื่อนไข และกระบวนการของชุมชนได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนเงินตรา รวมถึงวิถีชีวิตว่าทำหน้าที่อย่างไรในการ

ดำรงอยู่ของชุมชน จากปรากฏการณ์ของชุมชนที่ศึกษาได้ก่อรูปของทุนชุมชนในอดีตไม่ว่าจะเป็นทุนทางธรรมชาติ ซึ่งในชุมชนที่ศึกษามีทรัพยากรทางทะเลดั้งเดิมที่มีร่องรอยของความอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ในปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้เสื่อมถอยลงไป ชุมชนก็ยังคงดำรงทุนทางวัฒนธรรมช่วยเหลือปรับตัวเรียนรู้ในการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงอยู่ระหว่างกันและกัน ซึ่งนำไปสู่วิถีการดำรงชีวิตที่ถูกสร้างหรือตีค่าเป็นทุนเงินตราที่ทุกคนต่างมุ่งให้เกิดการผลิต การหาทรัพยากรทางทะเล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนเป็นเงินตราในการดำรงชีพ โดยผ่านระบบความรู้ที่ถูกอุดมการณ์ของทุนนิยมเข้าครอบงำ เป็นอุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นมาให้กลายเป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตที่ต้องพึ่งและขอความช่วยเหลือจากคนภายนอก ทำให้ขาดความมั่นคงและขาดเสถียรภาพ ขณะที่ชุมชนพยายามที่จะอยู่รอดได้ด้วยตนเองจากอดีตที่ผ่านมาต้องสูญเสียหายไป กลายมามีชีวิตที่เสมือนยืนอยู่บนเส้นด้าย หากแต่พลังของชีวิตพยายามที่จะปรับเปลี่ยนความรู้ตามกระแสของการพัฒนา และการรุกคืบของความรู้ที่มาจากภายนอกของชุมชน อันเป็นความรู้ชุดใหม่เข้ามาแทนที่ความรู้ชุดเก่าจึงยากที่ชุมชนจะเข้ามาต้านได้ ด้วยกระบวนการของการครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จทำให้ความรู้ในชุมชนถูกกดทับ ทำให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนที่ถูกกดทอนศักดิ์ศรีลงเหลือเป็นเพียงแรงงานรายวันเช่นในทุกวันนี้

จุดเชื่อมประสานที่กองทุนหมู่บ้านได้สร้างทุนทางเศรษฐกิจ และสังคมให้กับชุมชนชาวประมง คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นในเรื่องของการสร้างความรู้ให้กับชุมชนให้เกิดความตระหนักและให้อำนาจกับชุมชนที่จะเป็นพลังผลักดันในการจัดการวิถีชีวิตของตนเอง การที่ชุมชนสามารถที่จะนำเอาเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาเป็นตัวจุดประกายต่อเติมเสริมแต่ง ให้ชุมชนมีทุนทางเงินตราในการดำรงชีพได้ รวมทั้งมีการสร้างปัจจัยทางการผลิตรวมทั้งการสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชนเกิดศักยภาพที่จะดำรงอยู่ได้ในวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลง มิฉะนั้นชุมชนจะต้องพึ่งพิงทุนเงินตราที่ต้องก่อร่างสร้างหนี้สิน จึงกลายเป็นกับดักของวงจรหนี้สินขึ้นมาในชุมชน ทั้งยังไม่สามารถที่จะพลิกฟื้นทุนชุมชนที่มีมาแต่อดีตได้เลย หากขาดซึ่งการสร้างทุนความรู้ของชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็นเพียง “แหล่งอารยธรรมสมัยใหม่” กองทุนหมู่บ้านจึงเป็นเสมือนตาข่ายที่สร้างหรือยึดโยงให้กับคนในชุมชนเป็นปีกแผ่นมากกว่าที่จะสร้างความร่ำรวย หากปราศจากซึ่งความยุติธรรมของสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2541) คนจนในประเทศไทย ทศวรรษ 2530 (2530-2540) ใน *เศรษฐศาสตร์การเมือง คนจนไทยในภาวะเศรษฐกิจ ผนวก เพชรประเสริฐ บรรณาธิการ กรุงเทพฯ : เอดิสันเพลส.*

เกรียงไกร เจนพาณิชย์. (2545) *การประเมินโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง : กรณีศึกษากองทุนชุมชนเขาสามมุข สถาบันราชภัฏราชชนครินทร์ ประกาศนียบัตรสาขาการจัดการและประเมินโครงการ.*

กังวาลย์ จันทโรตติ. (2541) *การจัดการประมงโดยชุมชน กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.).*

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540) *บ้านกับเมือง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

.....(2543) *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุลและสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2541) *โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โครงการวิจัยเพื่อขอรับทุนจากการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.*

นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุลและสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2543) เอกสารหมายเลข 1 *วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.*

นภาพร หะวานนท์, สุรวุฒิ ปัดไธสง, ทศพร มณีศรีขำและวันชัย ธรรมศักดิ์. (2543) เอกสารหมายเลข 9 *สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการต่อสู้กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.*

นภาพร หะวานนท์, สุรวุฒิ ปัดไธสง, อุษณีย์ ธโนศวรรย์และโสมพรรณ ถิ่นว่อง. (2543) เอกสารหมายเลข 2 *สร้างชุมชนเข้มแข็งบนความหลากหลายของผลผลิตเพื่อการค้า เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.*

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, สุรุฒิ ปัดไธสง, พนารัช ปรีดาภรณ์และพรใจ ลีทองอินทร์. (2543) เอกสารการวิจัยหมายเลข 5 ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานรากของเศรษฐกิจพอเพียง เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ. (2537) คนกู่ทะเล ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2537 ณ ห้องเอที มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 22 กุมภาพันธ์ 2537 กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง.

ยศ สันตสมบัติ. (2539) ท่าเวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : คบไฟ

สุรุฒิ ปัดไธสง, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, จิรศักดิ์ สุขวัฒนาและฉัตรวิญญ์ องค์สิงห์. (2543) เอกสารหมายเลข 10 สร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยองค์กรปกครองท้องถิ่น เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรุฒิ ปัดไธสง. (2539) ปัญหาทางการพัฒนาการเมืองไทย ในพัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุรุฒิ ปัดไธสงและเพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2543) เอกสารหมายเลข 7 สร้างชุมชนเข้มแข็งจากกลุ่มออมทรัพย์ เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรุฒิ ปัดไธสง, นภาพรณ์ หะวานนท์, ศศิธร ศิริประเสริฐกุล. (2543) เอกสารหมายเลข 3 สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการผลิตเพื่อการค้า : ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรเอกชน เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุริยา งามสำเร็จ. (2545) การประเมินโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง : กรณีศึกษาหมู่บ้านหาดวอนนภา สถาบันราชภัฏราชชนครินทร์ ประกาศนียบัตรสาขาการจัดการและประเมินโครงการ.

สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี 2544 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางศึกษา : วิเคราะห์และวางแผน*. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมคิด ทองสม. (2544) *รายงานการวิจัย ฐานอำนาจและการใช้อำนาจ : ชุมชนบ้านแพรงหาอำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย*.

ภาษาอังกฤษ

Haferkamp Hans and Neil J. Smelser (eds) (1992) *Social Change and Modernity*
Los Angeles & Oxford : University of California Press.

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก
กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล: การปรับพื้นที่ของทุนชุมชน
ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

การวิจัยกรณีศึกษา
จาก
กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล

คำนำ

การวิจัย เรื่อง กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับพื้นที่ชุมชน เป็นโครงการวิทยานิพนธ์
ศึกษา ในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการวิจัยของโครงการปริญญาเอกพัฒน
ศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจ
เข้าใจชุมชนที่มีเงื่อนไขความพร้อมและกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน รวมทั้ง
ศึกษาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของกองทุน
หมู่บ้านและผลที่ชุมชนได้รับจากกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก
(grounded theory) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีและนำเสนอรูปแบบกระบวนการสะสมทุนชุมชนและ
การสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนผ่านกองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้ สำเร็จลงด้วยดีด้วยความกรุณาของ
รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์ ที่ปรึกษาและหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล ที่ปรึกษาและนักวิจัยหลักของ
โครงการ ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิทยานิพนธ์ศึกษาใน
ครั้งนี้ ด้วยบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมทั้งได้เปิด
โอกาสให้ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การวิจัยกรณีศึกษาจากนักวิจัยของ
โครงการที่มีความรู้และประสบการณ์ในการวิจัยภาคสนามอย่างหลากหลาย ซึ่งช่วยเพิ่มพูนประสิทธิ
ภาพการวิจัยและเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ศึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ
อย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พร้อมทั้งขอขอบพระคุณต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านในการให้ข้อมูลอย่างเต็มใจและให้ความช่วยเหลือ
ผู้วิจัยอย่างดีในการทำงานภาคสนาม และขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัย ผู้ประสานงานการวิจัย ตลอดจน
เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและร่วมมืออย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิทยานิพนธ์
ศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับพื้นที่ชุมชนนี้ สำเร็จลงด้วยดี

ผู้วิจัยหวังว่า งานวิทยานิพนธ์ศึกษานี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้กลายเป็น
กองทุนของชุมชนที่มีความหมายและมีพลังต่อวิถีการพัฒนา ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและทั้งระดับ
ชุมชนในเวลาไม่นานนัก

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา	1
ความนำ	1
คำถามการวิจัย	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน	5
การเข้าสู่ชุมชน	6
การศึกษาข้อมูล	6
แนวทางการศึกษา	8
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	8
การแบ่งช่วงเวลาเพื่อศึกษาข้อมูล	11
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	11
การนำเสนอผลการวิจัยกรณีศึกษา	12
บทที่ 2 ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลก่อนการพัฒนาประเทศ	
ไปสู่ความทันสมัย	13
บริบทของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล	13
ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล : จากอดีตสู่ปัจจุบัน	14
ทุนชุมชนของชุมชน	15
ทุนธรรมชาติในชุมชน	15

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ทุนทางสังคมในชุมชน	18
สรุปความ	26
บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล	
ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	27
ความนำ	27
ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	27
การเข้ามาของถนนสุขุมวิท	28
สนามบินอยู่ตะเภากับจุดเปลี่ยนของชุมชน	28
โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกกับชุมชน	30
ผลของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยกับคนในชุมชน	34
ผลกระทบเกี่ยวกับอาชีพในชุมชน	34
ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน	36
ผลกระทบทางด้านสังคมในชุมชน	37
สรุปความ	37
บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชน บ้านริมฝั่งทะเลและ	
ผลที่มีต่อชุมชน	39
การปรับตัวของปัจเจกชน	39
การปรับตัวของกลุ่มคน	42

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและ	
ผลที่มีต่อชุมชน	44
แหล่งเงินในชุมชนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน	44
การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน	46
การเงินของกองทุนหมู่บ้าน	50
การคืนเงินกู้	51
เหตุผลของการกู้และไม่กู้เงินกองทุน	52
การพ้นจากวงจรเงินกู้	53
การให้ค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการกองทุน	54
บทบาทของผู้เกี่ยวข้องกับกองทุน	55
การเลือกกรรมการชุดใหม่	56
ผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน	57
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	61
สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา	61
สรุปผลการศึกษา	63
ข้อเสนอแนะ	64
บรรณานุกรม	66
ภาคผนวก	69
แนวคำถาม	70

บทที่ 1

ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อรัฐบาลโดยสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ลงนามในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544 และมีการถ่ายทอดการโอนเงินจากธนาคารออมสินในส่วนกลางไปเข้าบัญชีของกองทุนหมู่บ้านในส่วนภูมิภาค ทำให้ความฝันของคนในชุมชนหมู่บ้านเกี่ยวกับเรื่องของกองทุนหมู่บ้าน ตามโครงการสำคัญเร่งด่วนของรัฐบาล เกิดเป็นภาพจริงให้คนในชุมชนได้เห็นและจับต้องได้

แม้ว่าการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจะเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศที่เกิดมาจากเบื้องบน คือ รัฐบาล ผู้เบื้องล่าง คือ ประชาชน เช่นเดียวกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่หลายรัฐบาลได้เคยดำเนินการมาตั้งแต่ดั้งเดิม แต่เนื่องจากแนวคิดการตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ไม่ได้เป็นเพียงการกำหนดนโยบายแล้วให้หมู่บ้านไปแสวงหาทรัพยากรและวิธีดำเนินการเพื่อมาปฏิบัติให้บรรลุผลตามนโยบายของรัฐบาล หากแต่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นมิติใหม่ของการพัฒนาประเทศที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้ใช้เงินเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้หมู่บ้านและชุมชนเมืองมีทุนทรัพยากรเพื่อเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต โดยมีปรัชญาหรือหลักการสำคัญเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ.2544 คือ

1. เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น
2. ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคตและจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเอง
3. เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน
4. เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม
5. กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

จากปรัชญาหรือหลักการในการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ดังกล่าว จะเห็นว่ารัฐบาลได้ให้กรอบแนวทางการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และ ชุมชนเมืองไว้กว้าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแต่ละแห่งมีอิสระ ในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของตนเอง ตามบริบทของชุมชนที่มีความ หลากหลายและมีอัตลักษณ์แตกต่างกันออกไป โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญของการดำเนินงาน ของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ดังนี้

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุน เพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วนและสำหรับการนำไปสู่การสร้าง กองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถในการ จัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง
3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในด้าน การเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาและ เสริมสร้างศักยภาพและ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและ ชุมชนเมือง
4. กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้าง ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต
5. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

จากปรัชญาหรือหลักการสำคัญในการดำเนินงานและวัตถุประสงค์ของกองทุน หมู่บ้านและชุมชนเมืองดังกล่าว จะเห็นว่า มีความคิดที่ชัดเจน ในการที่จะไม่ก่อกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองมีแหล่งเงินทุนหรือมีทุนชุมชนทางด้านเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่ง ลงทุน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ พัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการทุนทาง เศรษฐกิจของคนในชุมชนและเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพ และส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหมู่บ้านและชุมชนเมือง กระตุ้นเศรษฐกิจระดับฐาน ราก พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน ซึ่ง เป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาประเทศจากฐานราก คือ การพัฒนาที่เริ่มต้นจากเศรษฐกิจ

ชุมชนสู่เศรษฐกิจของชาติหรือการพัฒนาจากฐานรากสู่จุดหมายปลายทางที่ฐานเศรษฐกิจอันยั่งยืนของประเทศ

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อคำนึงถึงว่ากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในชุมชนหมู่บ้านของประเทศไทยกว่า 7 หมื่นตำบลนั้น ไม่ได้มีทรัพยากรพื้นฐานหรือทุนชุมชนที่เท่าเทียมกันหรือแม้แต่จะใกล้เคียงกัน เหมือนกันทั่วประเทศ เนื่องจากหมู่บ้านและชุมชนไทยได้ถูกกระแสการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเข้าไปเป็นกระแสหลักในการพัฒนาชุมชน จนสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา จนถึงช่วงของการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509) ที่เน้นการพัฒนาประเทศโดยการเร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) เฉพาะด้านเศรษฐกิจในรูปของระบบการคมนาคมขนส่ง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการต่าง ๆ รวมทั้งการทุ่มเททรัพยากรเข้าไปในรูปของการพัฒนาเพื่อปูพื้นฐานให้เอกชนเข้ามาลงทุนในการเพิ่มผลผลิตทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยถึงร้อยละ 8 ต่อปี เนื่องจากเป็นช่วงที่เริ่มมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างกว้างขวาง ในขณะที่การอุตสาหกรรมก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงปลายของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1(พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509) ฉบับนี้ นับว่า เป็นจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานให้ประเทศไทยมีทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมอุตสาหกรรมตลอดมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ที่ทำให้ประเทศไทยประสบปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวหลายประการ เช่น การที่เศรษฐกิจของภาคเกษตรกรรมมีอัตราการเจริญเติบโตช้ากว่าอุตสาหกรรมมาก โครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทยก็มีการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนการผลิตด้านการเกษตรกรรมที่ลดความสำคัญลงเรื่อยมาตามลำดับ ส่วนภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก็มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ผลจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจดังกล่าวยังส่งผลทางด้านสังคมต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เช่น ทำให้ประชาชนมีความเหลื่อมล้ำของรายได้มากและทวีมากขึ้นตามลำดับ รวมทั้งทำให้ชาวนบทยอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองมากกว่าชนบท เพราะในเมืองมีความพร้อมใน

เรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคสูงมาก ทำให้สังคมชนบทที่เคยอบอุ่นค้ำคั่งด้วยเพื่อนฝูงญาติพี่น้อง เหลือเพียงเด็กและคนแก่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

ผลจากการพัฒนาประเทศโดยเน้นความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ทำให้คนในชุมชนต้องหันไปพึ่งพิงแหล่งทรัพยากรหรือทุนนอกชุมชน เช่น โรงงานอุตสาหกรรม แหล่งเงินทุนจากธนาคาร นายทุนเงินกู้ยืมระบบ พ่อค้าขายส่ง ฯลฯ มากขึ้น

สิ่งเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยที่เฝ้ามองการเคลื่อนเข้าสู่ชุมชนของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในฐานะนวัตกรรมอย่างหนึ่งที่รัฐบาลส่งผ่านเข้ามาเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนด้วยจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนดังที่กล่าวมาแล้วหลายประการนั้น ด้วยคำถามที่ต้องการคำตอบจากการแสวงหาความรู้ด้วยการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของชุมชนขนาดใหญ่
2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง
3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสิทธิภาพสำเร็จมากน้อยเพียงใดและสามารถปรับฟื้นฟูทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ในด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด
2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนใน หมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่อยู่ชายฝั่งทะเล เนื่องจากภูมิประเทศแบบชายฝั่งทะเลจะมีแหล่งมทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้สามารถประกอบอาชีพได้หลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ก็ทำให้มีการย้ายออกค่อนข้างน้อย ในชุมชนจึงมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน สามารถมองเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จากชุมชน **บ้านริมฝั่งทะเล** ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับฟื้นฟูทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา ซึ่งขอตั้งชื่อใหม่ว่า **บ้านริมฝั่งทะเล** ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั่วไปเป็นจำนวนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึง

ขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการให้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทนุชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล สำหรับวิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนัก

วิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ขึ้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ (properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไป ก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นกำนันและเป็นประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เจริญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ทีู่้และไมู่้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 25 คน

2. การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนะของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูล

ด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนะของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 6 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 3 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คน

2. **การสังเกตและจดบันทึก** (observation and field - note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธี การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างற்றுฎีกกองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบ ข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลจากหลายแหล่ง หลายวิธีการ และหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจากการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

1. ผู้ให้ข้อมูลจากการด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. กำนันและนักธุรกิจ	ชาย	54	ประธานกองทุนหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
2. ผู้บริหารโรงเรียน	ชาย	60	สมาชิกหมู่บ้าน 2	กู้
3. นักธุรกิจ	ชาย	65	ประธานกองทุนหมู่บ้าน 2	กู้
4. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
5. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
6. ช่างเสริมสวย	หญิง	27	สมาชิกหมู่บ้าน 2	กู้
7. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
8. พัฒนาการ	หญิง	40	-	-
9. พัฒนาการ	หญิง	42	-	-
10. บัณฑิตอาสา	หญิง	27	-	-
11. ผู้บริหารโรงเรียน	หญิง	61	รองประธานกองทุนหมู่บ้าน 2	กู้
12. ครู	หญิง	59	เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน 2	กู้
13. แม่ค้า	หญิง	31	รองเลขานุการกองทุนหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
14. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
15. นักธุรกิจ	ชาย	46	สมาชิกหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
16. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	ชาย	66	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
17. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	72	สมาชิกหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
18. ครู	ชาย	40	กรรมการหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
19. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	37	เหรัญญิกหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
20. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	ชาย	74	สมาชิกหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
21. พ่อค้า	ชาย	45	รองประธานกรรมการหมู่บ้าน 5	ไม่กู้
22. คนงานในโรงงาน	ชาย	27	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
23. ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์	หญิง	47	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
24. พนักงานขับรถเอกชน	ชาย	48	สมาชิกหมู่บ้าน 5	กู้
25. ผู้ประกอบอาชีพประมง	ชาย	56	กรรมการหมู่บ้าน 5	ไม่กู้

2. ผู้ให้ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนา จำนวน 9 คน ได้แก่

2.1 กลุ่มสมาชิกกองทุน จำนวน 6 คน ได้แก่

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง	หญิง	43	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ค้าขาย	หญิง	43	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. รับจ้าง	ชาย	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ค้าขาย	ชาย	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ค้าขาย	หญิง	41	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. รับจ้าง	หญิง	36	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 กลุ่มคณะกรรมการกองทุน จำนวน 3 คน ได้แก่

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. ค้าขาย	ชาย	45	กรรมการ	ไม่กู้
2. ค้าขาย	ชาย	38	กรรมการ	ไม่กู้
3. ค้าขาย	ชาย	50	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	25	คน
ผู้ให้ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนา	9	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	34	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลากว้าง ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา มาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่อง ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล